

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

KARADENİZ BÖLGESİ KATOLİK KİLİSELERİ

SEMANUR SARİMAHMUTOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

PROF. DR. HASAN BUYRUK

ORDU-2023

TEZ KABUL SAYFASI

SEMANUR SARIMAHMUTOĞLU tarafından hazırlanan “KARADENİZ BÖLGESİ KATOLİK KİLİSELERİ” başlıklı bu çalışma, 16.08.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Prof. Dr. Hasan BUYRUK Ordu Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Demet OKUYUCU Atatürk Üniversitesi / Fakültesi	İmza
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Seçkin Evcim Ordu Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi	İmza

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Semanur SARIMAHMUTOĞLU

ÖZET

KARADENİZ BÖLGESİ KATOLİK KİLİSELERİ

Karadeniz Bölgesi, Anadolu'nun kuzey kesiminde tarihsel süreçte farklı inançların yaşandığı coğrafyada yer almaktadır. Özellikle Karadeniz'in Avrupa ve Asya ülkelerinin kesişim noktasındaki konumu, çeşitli toplumların farklı amaçlarla bölgede var olmalarına neden olmuştur. Karadeniz Bölgesi'ne kimi ticari, kimi sosyal, kimi ise dini amaçlar doğrultusunda geçici ya da kalıcı olarak yerleşmişlerdir. Dolayısıyla bu yerleşimler akabinde bölgede yaşayan farklı inançlara mensup cemaatlere Osmanlı Devleti tarafından 19. yüzyıl sonrasında genişleyen çeşitli imtiyazlar tanınmıştır. Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı (1856) verilen bu imtiyazların dayandığı önemli fermanlardandır. Bu fermanlar sayesinde bölgede yaşayan farklı cemaatlerden olan Katolikler, Karadeniz Bölgesi'nde dini mabetler inşa etmişlerdir.

Bu tez çalışmasında, Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri konu edinmektedir. 1845 yılında Rusya yönetimine bağlı olan Gürcistan Tiflis'te misyonerlik faaliyetlerini sürdüren fakat kovularak Karadeniz Bölgesi'ne gelen Katolik mezhebi Fransisken (Kapuçin) tarikatı rahipleri, söz konusu kiliselerin inşa önderliğini üstlenmişlerdir. Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri bölgede yer alan Ortodoks Kiliseleri ile kıyaslandığında sayıları bir elin parmaklarını geçmemektedir. Çalışma kapsamında Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi (1869-1874), Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi (1885) ve Giresun Eski Katolik Kilisesi (1911-1912) (Giresun Çocuk Kütüphanesi) olmak üzere üç adet kilise araştırmaya dahil edilmiştir. Katolik Fransisken (Kapuçin) tarikatı rahipleri öncülüğünde inşa edilen bu kiliseler, 19. ve 20. yüzyıl Avrupa mimarisi etkilerinin Karadeniz Bölgesi'nde canlandırıldığı önemli dini mimari yapılarıdır. Avrupa mimarisinde sıkça karşılaşılan Neoklasik, Neogotik ve Eklektik üslupların Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri'nde görülmesi dikkat çeken diğer bir unsurdur.

Bu bağlamda araştırma kapsamında incelenen Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri, sanat tarihi disiplini gözetilerek literatüre kazandırmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Katolik, Fransisken Tarikatı, Kilise, Santa Maria, Mater Dolorosa

ABSTRACT

THE CATHOLIC CHURCHES OF THE BLACK SEA REGION

The Black Sea Region, situated in the northern part of Anatolia, has historically been a crucible of diverse religious and cultural influences. Its strategic location at the confluence of European and Asian territories attracted an array of societies with various motives, including commercial, social, and religious pursuits. Consequently, the Ottoman Empire, commencing from the 19th century, accorded a spectrum of privileges to the heterogeneous faith communities residing in this region, notably through seminal edicts like the Tanzimat Edict (1839) and the Islahat Edict (1856). These legal frameworks paved the way for the establishment of Catholic sanctuaries by distinct communities in the Black Sea Region. This thesis endeavors to delve into the ecclesiastical landscape of the Catholic Churches in the Black Sea Region. The catalyst for this ecclesiastical expansion came in the form of Franciscan (Capuchin) Order Catholic missionaries who, after being expelled from their endeavors in Tbilisi, Georgia under Russian dominion, sought refuge in the Black Sea Region. They assumed pivotal roles in the initiation and construction of these Catholic churches.

In contrast to the considerable number of Orthodox Churches in the region, the Catholic presence is relatively scarce. To provide depth to this exploration, this study selects three churches for scrutiny: Trabzon Santa Maria Catholic Church (1869-1874), Samsun Mater Dolorosa Catholic Church (1885), and Giresun Old Catholic Church (1911-1912), also known as the Giresun Children's Library. These ecclesiastical structures, overseen by Catholic Franciscan (Capuchin) clergy, emerge as significant repositories of European architectural influences revitalized in the Black Sea Region during the 19th and early 20th centuries. Notably, these edifices exhibit architectural styles reminiscent of Neoclassical, Neogothic, and Eclectic motifs commonly prevalent in European architectural traditions.

In this academic pursuit, the intent is to enrich the existing corpus of art history scholarship by affording due recognition to the Catholic Churches of the Black Sea Region, thereby underscoring their historical, cultural, and architectural relevance. This revised version maintains academic rigor while presenting the information in a clear and accessible manner. It expands on the historical context, architectural significance, and contributions of the thesis, all while utilizing academic language and structure.

Keywords: *Black Sea, Catholicism, Franciscan Order, Ecclesiastical Architecture, Santa Maria, Mater Dolorosa.*

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasında Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri tespit edilerek detaylı bir şekilde incelenmiştir. Çizim ve fotoğraflarla çalışma tamamlanmıştır. Katolik kiliselerinin bölgedeki varlığının oldukça az olması bizi bu konuya yönlendirmiş ve konuyla bağlantılı yazılı, görsel araştırmalardan yararlanılmıştır.

Araştırma konusunun belirlenmesi, çalışmaların yönlendirilmesi, sonuçların değerlendirilmesi ve yazım aşamasında tecrübelerinden yararlandığım saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Hasan BUYRUK'a, değerli önerileriyle çalışmanın son halini almasında katkı sağlayan kıymetli jüri üyesi hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Demet OKUYUCU ve Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM'e saygı ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışma konusunun belirlenmesinde desteklerini esirgemeyen değerli Arş. Gör. Ahmet YUKA'ya ve çalışmanın son aşamasında önerileriyle katkı sağlayan Arş. Gör. Gülferi AKIN ERTEK'e, süreç içerisinde desteklerini esirgemeyen Arş. Gör. Özgül YILDIRIM GÜNEŞ'e, kilise arşivini paylaşan ve kiliseyi özel olarak çalışma için zamansal kısıtlama olmadan açan Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi restorasyon inşaat sorumlusu Heinrich RINNER'e, çalışma süresince ilgi ve yardımlarını esirgemeyen İzmir/Buca Aziz Yuhanna Kilisesi'nden Peder Gabriel FERONE'ye, kiliselerin arşiv belgelerini paylaşan Samsun ve Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü çalışanlarına çok teşekkür ederim.

Çalışma süresi boyunca desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım; çizimde teknik destek sağlayan Arkeolog Dr. Gülşen KUTBAY ve Arkeolog İsa Berat GÜLTEN'e, ölçüm ve fotoğraf çekiminde Necati KABADAYI, Arife KIZILIRMAK ve Sümeyye SARIMAHMUTOĞLU'na, tez süreci boyunca manevi desteğini her zaman hissettiğim değerli dostum Büşra AKYÜZ ve meslektaşım Sibel AVSEREN'e, canım arkadaşım İlayda ÖZKUL'a, önerileriyle katkı sağlayan Kıymet LAFÇI ve Gülten YILMAZ'a desteklerinden dolayı ne kadar teşekkür etsem azdır.

Tüm hayatım boyunca maddi ve manevi tüm imkânlarıyla yanımda olan başta canım kardeşim Muhammet Emin ve ablam Esra Sarimahmutoğlu'na, babam ve anneme bu süreçte beni yalnız bırakmadıkları için minnetlerimi sunuyorum.

Semanur SARIMAHMUTOĞLU

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL SAYFASI.....	ii
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
TABLO DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
GÖRSELLER DİZİNİ	x
EKLER DİZİNİ.....	xxxiii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xxiv
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
Araştırmada Kullanılan Materyal ve Yöntem	2
Araştırmayla İlgili Ana Kaynaklar.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. KARADENİZ BÖLGESİ TARİHİ COĞRAFYASI (DOĞU VE ORTA KARADENİZ BÖLÜMÜ).....	5
1.1. Trabzon Tarihi Coğrafyası	6
1.2. Samsun Tarihi Coğrafyası.....	11
1.3. Giresun Tarihi Coğrafyası.....	13
İKİNCİ BÖLÜM.....	16
2. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE KATOLİK KİLİSESİNİN GELİŞİMİ VE FRANSİSKEN (KAPUÇİN) TARİKATI.....	16
2.1. Kilise Kavramı ve Katolik Kilisesinin Ortaya Çıkışı	16
2.2. Katolik Kilisesinin Misyonunun Ortaya Çıkışı ve Faaliyetleri.....	18
2.3. Katolik Fransisken (Kapuçin) Tarikatı ve Mimarisi.....	27
2.4. Katolik Fransisken (Kapuçin) Tarikatının Karadeniz Bölgesi Faaliyetleri	36
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	41
3. GENEL HATLARIYLA 19. YÜZYIL AVRUPA MİMARİSİ	41
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	49
KATALOG	49

4. KARADENİZ BÖLGESİ KATOLİK KİLİSELERİ	49
4.1. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi	50
4.2. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi.....	69
4.3. Giresun Eski Katolik Kilisesi	93
BEŞİNCİ BÖLÜM	103
5. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA	103
SONUÇ	118
KAYNAKÇA	121
TABLO	136
ŞEKİLLER.....	137
GÖRSELLER.....	162
EKLER	254
ÖZGEÇMİŞ	267

TABLO DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1. Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri.....	136

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Vaziyet Planı (Zenbilci, 2019, 61, İşlenerek) ..	137
Şekil 2. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Planı (Zenbilci, 2019, 61, İşlenerek).....	138
Şekil 3. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Batı Cephe (Çizim: Semanur Sarımahmutoğlu)	139
Şekil 4. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Meryem ve Çocuk (Çizim: Semanur Sarımahmutoğlu).....	139
Şekil 5. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Vaziyet Planı (SKVKBK Arşivi, İşlenerek)	140
Şekil 6. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Planı (SKVKBK Arşivi, İşlenerek).....	141
Şekil 7. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Batı Cephe (Yuka, 2019, 20, İşlenerek)	142
Şekil 8. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Güney Cephe (Yuka, 2019, 22, İşlenerek) .	142
Şekil 9. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe (Yuka, 2019, 17, İşlenerek)..	143
Şekil 10. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe Detay (Çizim: Semanur Sarımahmutoğlu).....	143
Şekil 11. Giresun Eski Katolik Kilisesi, Manastır ve Çan Kulesi İnşa Talebi Çizimleri (BOA, İ.AZN, 102/35).....	144
Şekil 12. Giresun Eski Katolik Kilisesi Vaziyet Planı (Akın Ertek-Yıldırım Güneş, 2021, 490, İşlenerek)	145
Şekil 13. Giresun Eski Katolik Kilisesi Planı (Akın Ertek-Yıldırım Güneş, 2021, 490, İşlenerek)	146
Şekil 14. Giresun Eski Katolik Kilisesi Batı Cephe (Çizim: Semanur Sarımahmutoğlu)	147
Şekil 15. Giresun Eski Katolik Kilisesi Doğu Cephe (Çizim: Semanur Sarımahmutoğlu)	147
Şekil 16. Giresun Eski Katolik Kilisesi Güney Cephe (Çizim: Semanur Sarımahmutoğlu).....	148
Şekil 17. Giresun Eski Katolik Kilisesi Kuzey Cephe (Çizim: Semanur Sarımahmutoğlu).....	149
Şekil 18. Giresun Eski Katolik Kilisesi Kuzey Cephe Sundurma Ögesi (Çizim: Semanur Sarımahmutoğlu).....	150

Şekil 19. Giresun Eski Katolik Kilisesi Kuzey Ana Giriş Kapısı (Çizim: Semanur Sarımahmutoğlu).....	151
Şekil 20. Kayseri Küçük Bürüngüz Kilisesi Planı (Koch, 2015, 38).....	152
Şekil 21. S. Giovanni in Laterano Kilisesi Görünümü (Koch, 2015, 29)	152
Şekil 22. Konstantinopolis (İstanbul) İoannes Studios Bazilikası (yakl. 450) Planı (Mango, 2006, 54)	153
Şekil 23. Selanik Akheiropoietos Bazilikası Planı (Mango,2006, 55).....	153
Şekil 24. Trabzon Vazelon (St. John) Manastırı Kilisesi Planı (Köse, 2021, 123)	154
Şekil 25. Trabzon Çömlekçi Kilisesi (Rum Kilisesi) Planı (Okuyucu, 2013, 591)	154
Şekil 26. Giresun (Dereli) Armutalan Kilisesi Planı (Okuyucu, 2013, 537).....	155
Şekil 27. Gümüşhane (Torul) Çolgun Mevkii Kilisesi Planı (Okuyucu, 2013, 568).....	155
Şekil 28. İtalya (Assisi) San Francesco Bazilikası Planı (1228-1239) (Şahin, 2020, 269).....	156
Şekil 29. İtalya (Floransa) Santa Croce Bazilikası Planı (1252-1320) (Şahin, 2020, 269).....	156
Şekil 30. İtalya (Floransa) Santa Maria Novella Bazilikası Planı (1246-1360) (Şahin, 2020, 269)	157
Şekil 31. İtalya (Siena) San Francesco Bazilikası Planı (1228-1255) (Şahin, 2020, 270).....	157
Şekil 32. İtalya (Siena) San Domenico Bazilikası Planı (1226-1265) (Şahin, 2020, 270)	157
Şekil 33. İtalya (Bologna) San Francesco Bazilikası (13. yüzyıl) ve İtalya (Piacenza) San Francesco Bazilikası Planı (Bruzelius, 2012, 366)	158
Şekil 34. İzmir (Alsancak) Dominiken Kilisesi Planı (1903) (Berkant, 2011, 8).....	158
Şekil 35. Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi Planı (1892-1898) (Aydın, 2011, 70)..	159
Şekil 36. İstanbul (Beyoğlu) Sainte Maria Draperis Kilisesi Planı (1769-1874) (Balcı, 2018, 29)	159
Şekil 37. Gaziantep Kendirli Kilisesi Planı (1898) (Özkan, 2021, 149).....	160
Şekil 38. Elazığ (Mamuratü'l Aziz) Kilisesi Planı (1884) (Kılıçoğlu, 2022, 264)	160
Şekil 39. İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi Planı (1831) (Gültekin, 56).....	161

Şekil 40. Bohemya (Brno) Fransisken Manastırı (1239-1256) Planı ve Çan Kulesi (1) (Olle-Prochazka, 69)	161
--	-----

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Görsel 1. 20. yüzyıl Fransisken (Kapuçin) tarikatı yapıları konumları (Taşar,2023,77)	162
Görsel 2. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Google Earth Konum (Erişim 5 Haziran 2023)	162
Görsel 3. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi ve İkametgahı, 1970 (Şentürk, 1975, 24).....	163
Görsel 4. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Bahçe Kapısı Kiliseden Bakış	163
Görsel 5. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İnşa Ruhsat Talebi (BOA, [A.] AMD.), No:53, Gömlek No:88, H. 23/05/1271)	164
Görsel 6. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Tarih İbaresı 1869 (Zenbilci, 2019, 60)	165
Görsel 7. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Tarih İbaresı 1869-1969 (Zenbilci, 2019,73)	165
Görsel 8. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Tarih İbaresı 1878	166
Görsel 9. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Tarih İbaresı 1888-1966	166
Görsel 10. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Bahçe Kapısı	167
Görsel 11. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Güney Cephe	167
Görsel 12. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Kuzey Cephe (Zenbilci, 2019, 58).....	168
Görsel 13. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Kuzey Cephe	168
Görsel 14. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Kuzey Ek Mekan (Zenbilci, 2019, 67).....	169
Görsel 15. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Doğu Cephe	169
Görsel 16. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Batı Cephe	170
Görsel 17. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi ve İkametgahı https://m.facebook.com/TrabzondaNostalji/photos/a.210432929038621.51766.202017063213541/894791933936047/ (Erişim 06 Haziran 2023)	170
Görsel 18. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İç Mekan Ahşap Öge ve Kutsal Su Haznesi	171
Görsel 19. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İç Mekan.....	171
Görsel 20. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Rahip Locaları (Zenbilci, 2019, 64)	172

Görsel 21. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İç Mekan Duvar Nişleri.....	172
Görsel 22. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İç Mekan Doğudan Batıya Bakış.....	173
Görsel 23. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Üst Örtüsü (Özen, 2010, 161)	173
Görsel 24. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Meryem ve Çocuk İsa	174
Görsel 25. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Doğumu ve Meryem'e Müjde	174
Görsel 26. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Vaftiz Edilmesi ve Vaftiz Teknesi...	175
Görsel 27. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Çocuğun Sakin Uykusuna Bakan Meryem Solda:1900 tarihli (Zenbilci, 2019, 48) – Sağda: 2007 tarihli	175
Görsel 28. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Aziz Andreas- Aziz Petrus.....	176
Görsel 29. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Tapınakta Tanrı'ya Adanması	176
Görsel 30. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Tonoz Süslemeleri.....	177
Görsel 31. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Aziz Petrus-İsa-Başmelek Mikael	177
Görsel 32. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Haç Yolu Tabloları I-II	178
Görsel 33. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Haç Yolu Tabloları III-IV	178
Görsel 34. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Haç Yolu Tabloları V-VI.....	179
Görsel 35. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Haç Yolu Tabloları VII-VII.....	179
Görsel 36. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Haç Yolu Tabloları IX-X	180
Görsel 37. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Haç Yolu Tabloları XI-XII.....	180
Görsel 38. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Haç Yolu Tabloları XIII-XIV	181
Görsel 39. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Modern İkonalar	181
Görsel 40. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Modern İkonalar	182
Görsel 41. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Modern İkonalar	182
Görsel 42. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Bitkisel Süsleme	183
Görsel 43. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Bitkisel Süsleme	183
Görsel 44. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Bitkisel Süsleme	184

Görsel 45. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Geometrik Süsleme.....	184
Görsel 46. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Barok Etkili Süsleme	185
Görsel 47. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Ave Maris Stella.....	185
Görsel 48. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi IHS ve AM Monogramları	186
Görsel 49. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Fransisken Tarikatı Arması.....	186
Görsel 50. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Papalık Arması.....	187
Görsel 51. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Aziz Andreas Heykeli	187
Görsel 52. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Meryem ve Kucağında Çocuk İsa Heykeli – Assisili Aziz Francis Heykeli.....	188
Görsel 53. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Kutsal Kalbi Heykeli –Aziz Yusuf Heykeli	188
Görsel 54. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Google Earth Konum (Erişim 5 Haziran 2023).....	189
Görsel 55. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Konumu (SKVKBK Arşivi)	189
Görsel 56. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Sultan V. Murad'ın Fermanı, 1876	190
Görsel 57. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Tapusu, 1878 (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi).....	191
Görsel 58. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Dr. Francesco Saveri O Marcoaldi'nin Mezar Taşı (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi)	192
Görsel 59. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi, Ressam Cesare Giunghedi ve N. Provelengos İsimlerin Geçtiği Belgenin Ön ve Arkası (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi).....	192
Görsel 60. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Önünde Katolikler, 1903 (İpek, 2016, 190)	193
Görsel 61. Samsun' da Katolik Dini Töreni, 1904 (İpek, 2016, 195)	193
Görsel 62. Samsun' da Katolik Dini Töreni, 1913 (İpek, 2016, 197)	194
Görsel 63. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi' ne Karşı Yapılan Vehbi Gül'ün Kampanyası http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf (Erişim 18 Nisan 2023)	194

Görsel 64. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Hakkında Gazete Haberleri (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi).....	195
Görsel 65. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi 1998 Yılı Onarımı http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf (Erişim 18 Nisan 2023).....	195
Görsel 66. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Batı Cephe.....	196
Görsel 67. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzeybatı Cephe	196
Görsel 68. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Batı Cephe (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi).....	197
Görsel 69. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Güneybatı Görünüm (SKVKBK Arşivi)	197
Görsel 70. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Güneybatı Günümüz Görünümü	198
Görsel 71. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Doğu Cephe.....	198
Görsel 72. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Doğu Cephe (Ek Bina).....	199
Görsel 73. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Çan Kulesi.....	199
Görsel 74. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Güneydoğu Görünümü (SKVKBK Arşivi)	200
Görsel 75. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe	200
Görsel 76. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe, 1903 (İpek, 2016, 196)...	201
Görsel 77. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe ,1907 (İpek, 2016, 195)...	201
Görsel 78. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe (İpek, 2016, 95)	202
Görsel 79. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe, 1970 http://www.levantineheritage.com/samsun-church.htm (Erişim 18 Nisan 2023).....	202
Görsel 80. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi).....	203
Görsel 81. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi).....	203
Görsel 82. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İç Mekan Kuzeyden Güneye Bakış	204
Görsel 83. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İç Mekan http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf (Erişim 18 Nisan 2023).....	204

Görsel 84. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İç Mekan Ambon (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi).....	205
Görsel 85. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Vaftiz Teknesi	205
Görsel 86. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Armoni Enstrümanı.....	206
Görsel 87. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi, Şapel	206
Görsel 88. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi, Şapel	207
Görsel 89. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi, Şapel (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi)	207
Görsel 90. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi, Şapel – Litürjik Eser - Paten (Kutsal Ekmek Konulan Hazne)	208
Görsel 91. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Tuğla Malzeme, 1999 (SKVKBK Arşivi)	208
Görsel 92. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Marsilya Tipi Kiremit Örtüsü (Yuka, 2019, 29)	209
Görsel 93. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Duvarı ve Tonoz Süslemeleri	209
Görsel 94. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Aziz Florianus-Aziz Focas.....	210
Görsel 95. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Azize Teresa-Azize Clara (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi).....	210
Görsel 96. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Azize Cecilia	211
Görsel 97. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Light of Hope (Umut Işığı)-Christus Deus Homo(İsa Mesih Tanrı ve İnsan)	211
Görsel 98. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Haç Unsuru Tutan Melekler-Dört Evangelist (soldan sağa; Luka, Yuhanna, Matta, Markos) ve Meryem Ana Monogramı	212
Görsel 99. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Haç Unsuru Tutan Melekler-Dört Evangelist (soldan sağa; Luka, Yuhanna, Matta, Markos) ve Meryem Ana Monogramı	212
Görsel 100. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Aziz Petrus- Aziz Pavlus	213
Görsel 101. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İsa Haç Yolunda Düşüyor.....	213
Görsel 102. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kutsal Üçlü (Teslis)	214

Görsel 103. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Assisili Aziz Francis-Kutsal İzlerin Belirişii	214
Görsel 104. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Aziz Bonavantura	215
Görsel 105. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Aziz Gregorius	215
Görsel 106. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Aziz Hyeronimus	216
Görsel 107. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Aziz Thomas Aquinas	216
Görsel 108. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Aziz Augustinus	217
Görsel 109. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Aziz Ambrosius	217
Görsel 110. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İsa'nın Kutsal Haç Yolu Tabloları I- II.	218
Görsel 111. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İsa'nın Kutsal Haç Yolu Tabloları III-IV	218
Görsel 112. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İsa'nın Kutsal Haç Yolu Tabloları V-VI	219
Görsel 113. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İsa'nın Kutsal Haç Yolu Tabloları VII-VIII	219
Görsel 114. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İsa'nın Kutsal Haç Yolu Tabloları IX-X	220
Görsel 115. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İsa'nın Kutsal Haç Yolu Tabloları XI-XII	220
Görsel 116. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İsa'nın Kutsal Haç Yolu Tabloları XIII-XIV	221
Görsel 117. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Güney Apsis Kemerli Yazısı (Gemitus Matris Tuae Ne Obliviscaris)	221
Görsel 118. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Mimari Plastik	222
Görsel 119. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Acı Çeken Meryem Heykeli	222
Görsel 120. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi solda: İsa'nın Kutsal Kalbi Heykeli, sağda: Padova'lı Aziz Antuan Heykeli	223
Görsel 121. Giresun Eski Katolik Kilisesi Google Earth Konum (Erişim 5 Haziran 2023)	223
Görsel 122. Giresun Eski Katolik Kilisesi'ne El Konulduğunu Bildiren Telgraf, 1963 http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf (Erişim 18 Nisan 2023)	224

Görsel 123. Giresun Eski Katolik Kilisesi Genel Görünümü.....	224
Görsel 124. Giresun Eski Katolik Kilisesi Batı Cephe	225
Görsel 125. Giresun Eski Katolik Kilisesi Doğu Cephe	225
Görsel 126. Giresun Eski Katolik Kilisesi Çan Kulesi,1990 (Demirkan, 2018, 46)	226
Görsel 127. Giresun Eski Katolik Kilisesi Çan Kulesi Güney ve Kuzeybatıdan Bakış	226
Görsel 128. Giresun Eski Katolik Kilisesi Güney Cephe	227
Görsel 129. Giresun Eski Katolik Kilisesi Kuzey Cephe.....	227
Görsel 130. Giresun Eski Katolik Kilisesi Kuzey Cephe (Bostan, 1997, 413)	228
Görsel 131. Giresun Eski Katolik Kilisesi İç Mekan Güneyden Kuzeye Bakış.....	228
Görsel 132. Giresun Eski Katolik Kilisesi İç Mekan Kuzeyden Güneye Bakış.....	229
Görsel 133. Giresun Eski Katolik Kilisesi İç Mekan Şapel Birimi	229
Görsel 134. Giresun Eski Katolik Kilisesi İç Mekan.....	230
Görsel 135. Giresun Eski Katolik Kilisesi İç Mekan Niş Örneği.....	230
Görsel 136. Giresun Eski Katolik Kilisesi İç Mekan Kutsal Su Haznesi	231
Görsel 137. Giresun Eski Katolik Kilisesi İç Mekan Tali Kapı.....	231
Görsel 138. Giresun Eski Katolik Kilisesi Galeri Merdiveni	232
Görsel 139. Giresun Eski Katolik Kilisesi Galeri Katı Pencereleri	232
Görsel 140. Giresun Eski Katolik Kilisesi Pencereleri	233
Görsel 141. Giresun Eski Katolik Kilisesi Davut Yıldızı Formlu Pencere	233
Görsel 142. Giresun Eski Katolik Kilisesi İç Mekan Taşıyıcı.....	234
Görsel 143. Giresun Eski Katolik Kilisesi Baklava Dilimi Geometrik Süsleme	234
Görsel 144. Giresun Eski Katolik Kilisesi Ana Giriş Kapısı Süsleme Detayları	235
Görsel 145. Giresun Eski Katolik Kilisesi Mozaik Karo	235
Görsel 146. İzmir (Alsancak) Dominiken Kilisesi Sundurma Ögesi (1903) (Berkant, 2011, 10)	236

Görsel 147. İzmir (Karşıyaka) Saint Helen Kilisesi Sundurma Ögesi (1904) https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fmekan360.com%2Fsanaltur_st-helen-kilisesi-santa-alina-karsiyaka-izmir_3335.html&psig=AOvVaw3Vh6SLiy7HLepEOsgwNBw5&ust=1692049292652000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CBEQjRxqFwoTCOCVwfrM2oADFQAAAAAdAA AAABAJ (Erişim 14 Ağustos 2023).....	236
Görsel 148. İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi Sundurma Ögesi (1831) https://web.archive.org/web/20200224112940/http://www.levantineheritage.com/borchur2.htm (Erişim 20 Mayıs)	237
Görsel 149. Moravya (Jihleva) Fransisken manastır Kilisesi (1257-1380) Çan Kulesi (Olle-Prochazka, 71)	237
Görsel 150. Fransa (Toulouse) Fransisken Kilisesi (1320) Çan Kulesi (Sundt, 2019, 73)	238
Görsel 151. Samsun (Tekkeköy) Hagios Demetrios Kilisesi (19.yüzyıl) Çan Kulesi (Okuyucu, 2018, 199-200).....	238
Görsel 152. Trabzon (Merkez) Nyssalı Aziz Gregory Kilisesi (19. yüzyıl) Çan Kulesi (Okuyucu, 2018, 203).....	238
Görsel 153. Trabzon (Maçka) Livera Kilisesi (19.yüzyıl) Çan Kulesi (Okuyucu, 2018, 204) .	239
Görsel 154. Trabzon Ayasofyası (15. Yüzyıl) Çan Kulesi.....	239
Görsel 155. İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi (1831) Çan Kulesi (Gültekin, 58)	240
Görsel 156. Elazığ (Mamuratü'l Aziz) Kilisesi (1884) Çan Kulesi (Taşkın, 2021, 13).....	240
Görsel 157. İstanbul (Beyoğlu) Santa Maria Draperis Katolik Kilisesi (1874) Çan Kulesi (Balcı, 2018, 59).....	240
Görsel 158. Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi (1892-1898) Çan Kulesi (Aydın, 2011, 73)	241
Görsel 159. İstanbul (Beyoğlu) Santa Maria Draperis Katolik Kilisesi (1874) Dört Evangelist (İncil yazarı) (Balcı, 2018, 40).....	241
Görsel 160. Nevşehir (Ürgüp) Sinasos Manastırı Kilisesi (19. yüzyıl) Dört Evangelist (İncil yazarı) (Pekak, 2018, 190)	241
Görsel 161. Mersin (Tarsus) Aziz Pavlus Kilisesi (19. yüzyıl) İsa ve Dört Evangelist (İncil yazarları) (Aydın, 2011, 55).....	242
Görsel 162. Aziz Francis Kutsal İzlerin Belirişi (Giotto di Bondone) (yak.1295-1300) (Cooper, 2014, 53)	242

Görsel 163. Giresun Eski Katolik Kilisesi (1911-1912) Kutsal Ruh İmgesi.....	243
Görsel 164. İstanbul Sveti Stefan Demir Kilisesi (1896) ikonastasis Kutsal Ruh İmgesi (Sayın Alsan, 2019, 101).....	243
Görsel 165. İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi (1831) Kutsal Ruh İmgesi (Gültekin, 58)....	244
Görsel 166. Mersin (Tarsus) Aziz Pavlos Kilisesi (19. yüzyıl) Kutsal Ruh İmgesi (Aydın, 2011, 57).....	244
Görsel 167. Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi (1892-1898) Kutsal Ruh İmgesi (Aydın, 2011, 74)	244
Görsel 168. Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi (1892-1898) Kutsal Ruh İmgesi (Aydın, 2011, 77)	245
Görsel 169. Trabzon Ayasofyası (15. yüzyıl) Dört Yapraklı Yonca Formu	245
Görsel 170. Edirne Büyük Sinagog (1907) Kaset Süslemesi	246
Görsel 171. İstanbul Sveti Stefan Demir Kilisesi (1896) Kaset Süslemesi	246
Görsel 172. İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi (1831) Fransisken Tarikatı Arması.....	247
Görsel 173. İstanbul (Beyoğlu) Santa Maria Draperis Katolik Kilisesi (1874) Fransisken Tarikatı Arması (Balcı, 2018, 73)	247
Görsel 174. Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi (1892-1898) Fransisken Tarikatı Arması (Aydın, 2011, 77)	247
Görsel 175. İstanbul (Feriköy) Latin Katolik Mezarlığı Şapeli (1863-1872) (Suman, 2019, 106)	248
Görsel 176. İzmir (Konak) Santa Maria Katolik Kilisesi (Denizciler Kilisesi) (1891)	248
Görsel 177. Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi (1892-1898) (Çoruh, 2019, 113)	249
Görsel 178. İstanbul (Yeşilköy) Sainte Etienne Kilisesi (1866).....	249
Görsel 179. İstanbul (Pangaltı) Saint Esprit Kilisesi (1846-1913).....	250
Görsel 180. İstanbul (Bakırköy) Meryem Ana Rosario Katolik Kilisesi (1885).....	250
Görsel 181. İstanbul (Beyoğlu) Sainte Maria Draperis Katolik Kilisesi (1874) (Balcı, 2018, 30)	251
Görsel 182. İstanbul (Beyoğlu) Aziz Antuan Kilisesi (1912)	251

Görsel 183. İstanbul (Beyoğlu) Aziz Antuan Kilisesi (1912)	252
Görsel 184. İstanbul (Beyoğlu) Kırım Kilisesi (1858-1868)	252
Görsel 185. İstanbul (Büyükdere) Surp Boğos Ermeni Katolik Kilisesi (1885)	253
Görsel 186. Konya (Meram) Aziz Pavlos Katolik Kilisesi (1910).....	253

EKLER DİZİNİ

Sayfa

Ek 1. Arşiv Belgeleri Araştırma Talebi Cevap Dilekçesi (TKVKBK Müdürlüğü)	254
Ek 2. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Tescil Fişi,1985 (TKVKBK Arşivi).....	255
Ek 3. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Koruma Kararı, 2020 (TKVKBK Arşivi)	256
Ek 4. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Koruma Kararı Parsel Alanı, 2020 (TKVKBK Arşivi).....	257
Ek 5. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Tescil Fişi, 1970 (SKVKBK Arşivi).....	258
Ek 6. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İç Mekan Görselleri, 1970 (SKVKBK Arşivi)	259
Ek 7. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi, 1970 (SKVKBK Arşivi).....	260
Ek 8. Papa XI. PIUS'un Karadeniz Bölgesi'nde İstanbul'dan Bağımsız Hizmet İzini, 20 Haziran 1931, ((Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi)	261
Ek 9. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Damgası, 1845 (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi).....	261
Ek 10. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Telgraf (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi)	262
Ek 11. İngiltere Konsolos Vekili Önünde Elena Guarracino'nun Kilise Toprağını Kapusen Rahiplere Satışı İçin Yapılan Sözleşme, 1851 (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi)	263
Ek 12. Samsun'da Fransisken-Kapusen Varlığına Dair Fotoğraf, 1914 (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi).....	263
Ek 13. Giresun Eski Katolik Kilisesi, 1987 (TKVKBK Arşivi).....	264
Ek 14. Giresun Eski Katolik Kilisesi, 1987 (TKVKBK Arşivi).....	265
Ek 15. Fransisken ve Kapuçin Tarikatı Kıyafetleri.....	266

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bk.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	: Çevirmen
Dön.	: Dönemi
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
Km.	: Kilometre
Lat.	: Latince
Luk.	: Luka
Mar.	: Markos
Mat.	: Matta
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
OMÜ İBD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsani Bilimler Dergisi
Prof. Dr.	: Profesör Doktor
Rom.	: Romalılar
SKVKBK	: Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
TKVKBK	: Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Vd.	: ve diğerleri
Yakl.	: Yaklaşık

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Karadeniz bölgesinde yer alan Katolik Kiliseleri, 19. yüzyıl ortası ve 20. yüzyıl başında inşasına başlanan ve bu bölgede Fransisken tarikatı (Kapuçin) cemaatine ait ünik örneklerdendir. Katolik inancını yaymak, bölgede yaşayan Ortodoks cemaatini de aynı çatı altında birleştirme umudu ile düşük bütçe ve küçük ölçeklerde yapılan kiliselerdir. Katolik mezhebi Fransisken tarikatına mensup Kapuçinlerin, sınırlı bütçelerle ve tarikatın ‘sade yaşam’ mottosuyla inşa edilen Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliselerini sanat tarihi ve Hıristiyan mimarisi açısından incelemek, esas amaçtır.

Çalışmada, Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri’nin tarihçesi, plan ve mimari özellikleri, malzeme ve inşa tekniği, süsleme ve üslup özellikleri detaylı bir şekilde incelenerek, birbirleriyle ve Anadolu’nun farklı bölgelerinde yine aynı amaç doğrultusunda inşa edilen Katolik Kiliseleri ile karşılaştırılacaktır. Araştırma konusu olarak seçilen bu kiliselerin üç tanesinden ikisinin günümüzde hala aktif olması konuyu daha çekici kılmaktadır. Günümüzde Roma Katolik Kilisesi’ne ve Papa’ya bağlı olan bu kiliselerde dünyanın çeşitli bölgelerinden episkopos, peder, rahip ve rahibe ataması yapılmaktadır.

Mimari açıdan temellerini Roma mimarisinden alan ve Avrupa mimarisi özellikleriyle harmanlanarak oluşturulan kiliselerin plan ve mimari özellikleri, Katolik inancı litürjisi hakkında bizlere önemli bilgiler sunmaktadır. Karadeniz Bölgesi’ndeki farklı inanç ve cemaatlerin sembolü olan bu kiliseler, günümüzde sosyolojik ve dini çeşitliliğin varlığının kanıtıdır.

Karadeniz Bölgesi’nde var olan mimari ve estetik kültürel mirasın içerisinde farklı rengi temsil eden Katolik Kiliseleri sayıları oldukça az olmasına rağmen Osmanlı Devleti’nin genelinde 18. ve 19. yüzyıl ağırlıklı gayrimüslimlere verilen imtiyazların sembolü haline gelmiş olması araştırmaya yeni bilgiler kazandırmıştır.

Çalışmanın Hıristiyan inancının günümüzde büyük bir bölümünü oluşturan Katolik mezhebi cemaatinin sahip olduğu dini mimarisi araştırmalarına ve sanat tarihi

araştırmalarına katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Araştırmada Kullanılan Materyal ve Yöntem

Çalışma konusunu belirlemeden önce özellikle Karadeniz bölgesinde var olan ve detaylı çalışması yapılmamış olan dini mimari örneklerini tespit edilmiştir. Konunun belirlenmesiyle birlikte tez çalışması Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzu esas alınarak yazılmıştır. Yazım aşamasında konu ile ilgili bağlantı oluşturacak ilgili tez, makale, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bölge Koruma Kurulu arşivleri, yazılı ve dijital dokümanlara ek olarak bölge kütüphanelerinde ve online ortamda araştırma sürdürölmüştür. Uzun zamanı kapsayan literatür taramasına ek olarak tez yazım süreci içerisinde ilgili kiliseler hakkındaki güncel yayınlar çalışmaya önemli katkı sağlamıştır. Literatür taraması akabinde kiliselerin bulunduğu illerde kiliselerin i ve dış mekanlarında, bağlantılı binalarda özel izin dahilinde detaylı bir saha araştırılması yapılmıştır. Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü ve Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivlerinden ilgili kiliselerin dosyalarına ulaşılmıştır. İncelenen kiliselerin arşiv belgelerindeki planları işlenerek yeniden çizilmiş, eksik olan çizimler çalışmaya dahil edilmiştir. Saha çalışmalarına ek olarak çalışma süresi boyunca çeşitli kişiler ile online ve yüzyüze görüşmeler yapılmıştır. Özellikle peder, rahibe ve kilise görevlisinin yanı sıra kilise restorasyon ve inşaat sorumlusu kişiler ile birebir görüşmeler yapılarak ulaşılan bilgiler gerekli izinler alınarak çalışmaya dahil edilmiştir.

Tez çalışması, giriş, sonuç ve kaynakça bölümü dışında beş ana bölümden oluşmaktadır. İlk olarak çalışmanın gidişatı hakkında bilgiler verilmiş ve konuyla ilgili ana kaynak ve yayınlar değerlendirilmiştir. Birinci bölümde bölgenin tarihi coğrafyası hakkında bilgiler verilerek çalışma alanı tanıtılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde Karadeniz bölgesi Katolik Kiliselerinin inşasına öncülük eden Fransisken tarikatı Kapuçin rahipleri hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde söz konusu kiliselerde görölen Avrupa mimarisi üsluplarına genel hatlarıyla değinilmiştir. Dördüncü bölüm çalışmanın katalog bölümünün yer aldığı bölümdür. Bu bölümde Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliselere tanıtılmıştır. Beşinci bölümde Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri önce kendi aralarında, daha sonra Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yer alan diğer Katolik Kiliseleri ve Avrupa Katolik Kiliseleri başlıca örneklerle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Çalışma süresince Fransisken tarikatı mimarisi irdelenmiştir. Sonuç

bölümünde ise tüm bilgiler harmanlanarak Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri tarihlendirme ve mimari tarzları hakkında bir sonuca varılmıştır.

Araştırmayla İlgili Ana Kaynaklar

Araştırma süresi boyunca gerek bölgenin tarihi hakkında gerekse Katolik Kiliseleri hakkında bilgiler veren birincil ve ikincil derece kaynaklardan çokça yararlanılmıştır.

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri araştırmasında öncelikle bölgeyi tanımak ve anlamak için seyyah ve araştırmacıların eserleri incelenmiştir.¹

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri'ni anlama ve yorumlamada, kiliselerin yapımında öncülük eden Fransisken tarikatı kurucusu ve Kapuçin rahiplerinin yaşamları, misyonları konusunda bilgi sağlayan kaynaklar arasında kitap, makale ve ansiklopedi maddeleri geniş bilgiler edinmemize yardımcı olmuştur.²

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri yapım ve inşa süreçleri hakkındaki birincil kaynaklar başta Başbakanlık Osmanlı Arşivleri olmakla beraber, bölge koruma kurulu (TKVKBK ve SKVKBK) arşivleridir.

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri içerisinde yer alan Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi hakkında bilgi ve fotoğrafların olduğu kitap³, makale⁴ ve kurul arşivinden elde

¹Ksenophon, *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*, çev. Tanju Gökçöl (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1974); Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika XII-XIII-XIV)*, çev. Adnan Pekman (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000).Anthony Bryer, David Winfield, *The Byzantine Monuments And Topography Of The Pontos* (Washington D.C.: Dumbarton Oaks, 1985); Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, çev. Ali Suat (Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002); İbrahim Tellioglu, *Tarih Boyunca Karadeniz* (Trabzon: Serander Yayınları, 2015); Joseph de Tournafort, *Tournafort Seyahatnamesi*, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Teoman Tunçdoğan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013); Ruy Gonzales de Clavijo, Ömer Rıza Doğrul, *Anadolu Orta Asya ve Timur* (İstanbul: Ses Yayınları, 1993).

²Anthony Cutler, "Missions", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan, 1-2-3 Cilt (New York Oxford: Oxford University Press, 1991), 1380-1381; Charles Henry Robinson, *History of Christian Missions* (Edinburgh: International Theological Library, 1915); Robert Lee Wolff, "The Latin Empire of Constantinople an the Franciscans", *Jstor*, (ts.) (Erişim 27 Nisan 2022), 213-237; Astrid İannitto, *Tanrı İçin Yaşanmış Bir Hayat: Assisi'li Fransau' nun Hayatı ve Öğretileri* (İstanbul: Ohan Matbaacılık, 2002).

³Ramire Pie Maxime Vadala, *Samsoun: Passe - Present -Avenir* (Paris, 1934); Osman Köse vd., *Gelenekten Moderniteye Samsun: 1923-1950*, ed. Osman Köse (Samsun: Kültür Yayınları, 2014); Nedim İpek vd., *Fotoğraflarla Samsun (1840-1918)* (Samsun, 2016).

⁴Vedia Derda Taşar, "Tanzimat Sonrası Gayrimüslimlerin Dini Mimari Faaliyetleri: Samsun Kasabası Kiliseleri (1866 – 1990)", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 8/15 (22 Eylül 2022), 239-271; Mucize Ünlü, "Tanzimat Sonrasında Samsun Çevresinde Gayrimüslimlerin Kilise ve Mektep İnşa ve Tamir Faaliyetleri", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, ed. Cevdet Yılmaz (Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi, 2006), 149-162.

edilen sanat tarihi raporu⁵ gibi çeşitli yayınlar mevcuttur. Bu yayınlarda kilisenin yapım süreci ve plan özelliklerinin yanı sıra kilisenin bölge için önemi hakkında detaylı bilgiler yer almaktadır. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi' nin geçtiği önemli kitap⁶ yayını mevcuttur. Kilise hakkında detaylı bilgilerin mevcut olduğu bir makale⁷ çalışma sürecinde başvurulmuş önemli kaynak niteliğindedir. Son olarak Giresun Eski Katolik Kilisesi, Karadeniz Katolik Kiliseleri arasında diğer kiliselere nazaran hakkında en çok bilgiye sahip olunan yapıdır. Kilise hakkında envanter çalışması⁸ içerisinde konum ve plan özellikleri hakkında detaylı içermektedir. Ayrıca yalın bir yapıya sahip olan kilise bir bildiri kitabında bahsedilmiştir.⁹ Söz konusu yayında ise daha çok tarihsel bilgiler yer almaktadır. Giresun Eski Katolik Kilisesi hakkında yayınlanan ve en ayrıntılı bilgilerin yer aldığı iki makale¹⁰ yayınlanmıştır. Demirkan tarafından yapılan araştırma makalesinde kilisenin işlevinin değiştirilmesi hakkında yorumlar mevcuttur. Kilise hakkında söz konusu makalede özellikle tarihsel süreç değişimleri konusunda detaylı bilgiler aktarılmıştır. Diğer önemli makale ise Akın Ertek ve Yıldırım Güneş tarafından yapılan araştırmada kilisenin arşiv belgeleri doğrultusunda çalışması yapılmış, özellikle üslupsal anlamdaki yorumlamalar ile kilisenin bölgedeki kiliselerden farklılığı vurgulanmıştır.

Belirtilen kaynakların dışında çalışma içerisinde kullanılan kitap, makale, arşiv belgeleri, bildiri, tez, yabancı bilimsel yayınlar, online ve birebir yapılan görüşmeler çalışmanın sonunda yer alan kaynakça bölümünde açıkça verilmiştir.

⁵Ahmet Yuka, *Samsun Mater Dolorosa İtalyan Katolik Kilisesi Sanat Tarihi Raporu*, Sanat Tarihi (Samsun, 16 Temmuz 2019) (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Müdürlüğü Arşivi).

⁶Cevat Şentürk, *Trabizond* (Ajans 70, 1975).

⁷İlkgül Kaya Zenbilci, "Trabzon' da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi", *Eskiçağ ve Sanat Tarihinde Yeni Yaklaşımlar*, ed. Nihat Karaer vd. (Ankara: İKSAD Publishing House, 2019), 37-91.

⁸Gazanfer İltar, *Giresun Kültür Envanteri* (İstanbul: T.C. Giresun Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 2014).

⁹İdris Bostan, "Giresun Tarihi Sempozyumu 24- 25 Mayıs 1996 Bildirileri", *Giresun' da Bulunan Yabancı Okul ve Müesseseler* (İstanbul: Giresun Belediyesi Kültür Yayınları No:1, 1997), 405-413.

¹⁰Özgür Demirkan, "İşlev Değiştiren Bir İbadet Yapısının Kent Kimliği Üzerinden Okunması; Giresun Kapusen Kilisesi", (ts.); Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, "Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi' nin İnşa Süreci ve Mimarisi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28 (Sonbahar 2021), 483-501.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KARADENİZ BÖLGESİ TARİHİ COĞRAFYASI (DOĞU VE ORTA KARADENİZ BÖLÜMÜ)

Karadeniz Bölgesi doğu- batı yönünde 1170 km, güney kuzey yönünde ise 600 km'dir.¹¹ Batıda Sakarya Ovası doğuda ise Gürcistan sınırına kadar uzanan Karadeniz Bölgesi batı, doğu ve orta Karadeniz olarak üç bölüme ayrılmaktadır. Doğu Karadeniz Bölümü sınırları, Ordu'dan başlayarak Artvin'de son bulmaktadır. Güney kesimde ise Gümüşhane ve Bayburt'u içine almaktadır. Karadeniz Bölgesi'nin engebeli ve en çok yağış alan bölümüdür. Orta Karadeniz Bölümü Sinop'un doğusundan başlayarak Melet Çayı'na, güneyde ise Amasya, Çorum ve Tokat'a kadar olan alanı kapsamaktadır. Bol yağışlı iklime sahiptir. Canik Dağları, Akdağ ve Kocadağ başlıca dağlarındandır. Kelkit çayı, Yeşilirmak ve Kızılırmak'ın alt bölümleri Orta Karadeniz Bölümünü kapsamaktadır.¹²

Karadeniz'in eskiçağlardan beri "Pontos" adıyla anıldığı çoğu kaynakta geçmektedir. Coğrafi şartlar ve hırçın denizinden dolayı "Pontos Aexeinos (misafirperver olmayan deniz)" adını almış olsa da sonraki dönemlerle kolonilerin bu kıyılara yerleşmesiyle "Pontos Euxeionus (misafirperver deniz)" olarak adı dönüşmüştür.¹³

Aral gölü ve Hazar denizi başlangıcı olan, batısında Viyana havzasına kadar devam eden deniz kalıntısı olan, Karadeniz büyük iç deniz özelliği taşımaktadır. Azak Denizi ve Odesa Körfezi civarında hareketli kıyıya sahip olan Karadeniz, ayrıca Anadolu'nun kuzeyinde yer alan Giresun Adası ile birlikte sayılı adalara sahiptir.¹⁴

Karadeniz'in doğu kesimine ait prehistorik dönem araştırmalarının sınırlı olması bölge hakkındaki araştırmalar üzerinde durulmasına sebep olmuştur. 1940 yılına uzanan Samsun- Tekkeköy kazısı, 2009 Giresun arkeolojik yüzey araştırmaları, 2018 Trabzon Protohistorik dönem yüzey araştırmaları MÖ I. binyıla ait maddi kalıntılara ulaşılmasına

¹¹ Metin Tuncel, "Karadeniz", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2001), 24/385.

¹² https://tr.wikipedia.org/wiki/Karadeniz_B%C3%B6lgesi (Erişim 14 Ağustos 2023)

¹³ Osman Emir, *Trabzon ve Çevresi (Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar)* (Trabzon: Serander Yayınları, 2011), 20.

¹⁴ Metin Tuncel, "Karadeniz", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2001), 24/385.

olanak sağlamıştır.¹⁵

1.1. Trabzon Tarihi Coğrafyası

Karadeniz Bölgesi'nin doğu Karadeniz bölümünde yer alan Trabzon; batıda Giresun, güneyde Gümüşhane ve Bayburt, doğuda Rize'ye komşudur.

Trabzon vilayetinin isminin kaynağına bakıldığında çeşitli bilgilere rastlamak mümkündür. Elde edilen bilgiler doğrultusunda köken olarak ‘‘Masa’ manasına gelen Trapezus kelimesinden gelir. Sinopluların kurmuş olduğu ve Trapezus, Trapeza olarak isimlendirdikleri kaynaklarda geçmektedir. Batı kaynaklarında Trapezunte, Trebizonde, Trebizond olarak bahsedilirken; İslami belgelerde Atrabazunde, Tarabazunde şeklinde bilinmektedir.¹⁶

Tarihi Trabzon kenti doğu yönünde Aras, Çoruh ve her tarafından nehir akan Mosis Dağları ismiyle tanınan dağ kitlesine sahiptir. Karadeniz kıyısına paralel olan kent, çıkılması ve geçilmesi güç konumdaki masa biçiminde bir tepenin üzerine kuruluydu. Kentin güney kesiminde Ziğana, Soğanlı ve Canik dağlarıyla birlikte doğu yönde Kafkas dağları sınır oluşturmuştur. Yılın tüm mevsimlerinde görülen bol yağış ve ılıman iklim, çeşitli tarımsal ürünlerin yetişmesine olanak sağlamıştır. Çay, fındık, mısır, tütün ürünlerinin yetiştirilmesinin yanı sıra dokuma ve maden sanatlarının üretildiği pek çok örneğe rastlanmaktadır.¹⁷

Trabzon yöresi ve civarında MÖ 1675 yıllarına kadar uzanan eski dönem yerleşimlerinde Hitit hâkimiyeti sırasında Orta Asya kökenli topluluklar yaşamıştır. Miletosluların MÖ 670 senesinde sonraki dönemlerde Karadeniz kıyılarındaki istilalarından söz edilmiştir.¹⁸

Trabzon'un tarihi serüveninin Yunan kolonileri zamanında başladığı bilgisini veren kaynakların hataya düştüğünü savunan M. Bilgin bu durumu: ‘‘Eğer gerçek böyle olsaydı İskitlerin Kuzey Karadeniz Bölgesinde yaşayan bir boyu olan Kolatların (Herodot'ta Skolat) adı, Kolatlar/Kolatoğulları, yine İran kaynaklarda geçen

¹⁵Serkan Demirel, ‘‘Mö I. Binyılda Doğu Karadeniz'in Yerel Toplulukları’’, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 5/8 (2019), 130; Mehmet Özsait, ‘‘İlk Çağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi’’, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)* (Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1999), 36.

¹⁶Heath Ward Lowry, Feridun Emecen, ‘‘Trabzon’’, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 41/296.

¹⁷ Haşim Karpuz, *Trabzon* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 5.

¹⁸ Mehmet Özsait, ‘‘İlk Çağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi’’, 36.

İskit/Sakaların adının Saka/Sakaoğulları biçiminde, bölgede bugün bile yaygın olarak yaşayan ailelerin adı olarak tarihin içinden süzülüp günümüze ulaşabilir miydi?’’ düşüncesiyle özetleyerek kentin geçmişinin çok uzun döneme yayıldığını ifade etmektedir.¹⁹

Bölgedeki araştırmalardan yola çıkarak en eski tarihlendirme Kalkolitik ve Tunç çağına kadar inmektedir. Bu bölgede farklı toplulukların yaşadıklarından söz edilmiştir. Bu topluluklardan olan; Miletler, İskitler, Kimmerler, Makronlar, Kolkhlar, Driller, Massynoikler, Khalybler ve Tibarenler’in yaşamış oldukları bölge çağlar boyunca ticari ve iktisadi önemini korumuştur.²⁰

Ticaret güzergâhları için stratejik bir öneme sahip olmasına rağmen Trapezus’un ismi ilk kaynaklarda oldukça seyrek geçer. Bu kentten en başta Ksenofon, ardından da Strabon söz etmiştir.²¹ Ksenofon eserinde Pontos Eukseinos kıyısında yer alan kadim Sinopeli’lerin sömürgesi olan Helen kenti ve Kolkhlar’ın yurdu Trapezus’un kuşatılmasından bahseder: ‘‘Orda otuz gün kadar Kolkh köylerinde kaldılar. Bu köyleri üs gibi kullanarak Kolkh’lar ülkesini talan ettiler. Trapezos’lular, onları şehirlerine kabul edip konukseverlik armağanı olarak öküzler, arpa unu ve şarap verdikten sonra ordugâhlarında bir pazar kurmuşlardı.’’²² Strabon eserinde o dönemlerde Trapezus’un Hellen kenti olduğundan ve sahil boyunca gidildiğinde Amisos’tan Kerasus’a oradan da Trapezus’a ulaşıldığından bahsetmiştir.²³

MÖ 550-332 yılların arasına tekabül eden Pers egemenliği zamanında şehir kısa bir süre de olsa kendi yönetimlerini özgür biçimde devam ettirmiş, İmparatorluk satraplıklara ayrılınca Trabzon, Pont Kapadokyası Satraplığına dahil olmuştur.²⁴ Perslerin hükümranlığının devam etmesinden sonra Trabzon bir süre hür kalmışken tekrar MÖ 331 tarihinde Büyük İskender’in fethiyle bölgede Helenistik dönem temelleri atılmıştır.²⁵ İskender’in vefatından sonra kent I. Mitridates’in Anadolu’nun kuzeyinde kurmuş olduğu Pontos Krallığı idaresine girmiştir. Bu ölüm İskender’in askerleri arasında mücadeleler başlatmış ve bu süre içerisinde Doğu Karadeniz kentleri hür

¹⁹Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz – Tarih, Kültür, İnsan* (Trabzon, 2000), 13.

²⁰Melek Öksüz, ‘‘Kuruluşundan 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış I’’, *Karadeniz Araştırmaları* 5/5 (2005), 14,17.

²¹Ömer Şen, *Trabzon Tarihi* (Trabzon: Derya Kitabevi, 1998), 14; Jakob Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi* (Ankara: TTK Yayınları, 2011), 11.

²²Ksenophon, *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*, 146.

²³Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika XII-XIII-XIV)*, 27-28.

²⁴Melek Öksüz, ‘‘Kuruluşundan 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış I’’, 17-18.

²⁵Heath Ward Lowry, Feridun Emecen, ‘‘Trabzon’’, 41/296-297.

olarak yaşamaya devam etmişlerdir. Pontos Krallığı'nın Kızılırmak ve Yeşilirmak arasındaki bölgeyi almasının ardından sınırları Amisos'u dahi geçmiştir.²⁶ Büyük İskender'in yönetim stratejisinin devam ettirilmesi gerekirken yeni düzen kurma çabaları olumsuz sonuç vermiş, bunun neticesinde Helen Krallıklarının sonu kaçınılmaz olmuştur. Pontos Krallığının en parlak dönemi VI. Mithridat (MÖ 120-63) zamanına tekabül etmiştir. Karadeniz bölgesinin önemi üzerinde durarak ilgi ve keşiflerini bu topraklarda geliştirir. Yunan tanrısı Dionysos'la bağdaştırılmış VI. Mithridat'ın İskitlere karşı savaşıp Kırım'ı almasıyla İskitleri yenilgiye uğratan ilk Mithridat Kralı olması önemli gelişmelerden sayılmıştır.²⁷

Pontos Krallığı'nın genişleyen etki alanı bu kez de Roma İmparator'u Pompeius'la karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Mitridates'in yenilgisiyle kent, Roma'ya bağlanmıştır. Karadeniz'in doğu kesiminde oluşan Roma hakimiyeti sırasından Trabzon ve Giresun vilayetleri pasif konuma düşmüştür.²⁸ Özellikle Trabzon kenti en parlak dönemini Roma İmparator'u Hadrianus (117-138) döneminde yaşamış, bu dönemde kente liman, saraylar, tapınak ve su kemerleri yapılmıştır. 257 yılına gelindiğinde Gotların yağma ve istilalarına maruz kalan kentteki düzen bozulmuştur. Bu istila ve yıkımlarla bağlantılı olarak kentler hakkında Roma dönemi kalıntılarına rastlamak neredeyse imkân dışı olmuştur.²⁹

Trabzon 395 yılında doğu ve batı olarak ikiye bölünen Roma imparatorluğu toprakları dâhilinde olan, Bizans sınırları içinde yer almıştır. Stratejik önemini koruyan kent Doğu Roma kurucusu İmparator I. Konstantinos zamanında piskoposluğun merkezlerinden biri olurken; Iustinianus zamanında da pek çok kilisenin onarım ve inşa çalışmalarının gerçekleştirildiği alan konumundadır.³⁰ Trabzon aynı zamanda Karadeniz bölgesi ticaretinin önemli noktası sayılmaktadır.³¹ Trabzon'un Bizans hâkimiyeti, bölgeye yapılan Türk akınlarının sonucunda gerçekleşmiş olan Malazgirt Savaşı ile son bulmuş ve kent Türklerin yönetimine geçmiştir. Fakat Bizans'ın mıntika valisi olan Theodore Gabras 1075 yılında Sinop'a kadar olan kısmı geri almış ve bölgeyi 12. yy ortalarına

²⁶Mehmet Özsait, "İlk Çağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi", 39.

²⁷Mehmet Özmenli, Nazım Kuruca, "Pontos'ta Mitridat Krallığı", *International Social Sciences Studies Journal* 6/71 (2020), 4417,4419.

²⁸Jakob Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, 13; Mehmet Özmenli, Nazım Kuruca, "Pontos'ta Mitridat Krallığı", 4420.

²⁹Mehmet Özsait, "İlk Çağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi", 41-42.

³⁰Haşim Karpuz, *Trabzon*, 7; Heath Ward Lowry, Feridun Emecen, "Trabzon", 41/296-297.

³¹Averil Cameron, *Bizanslılar*, çev. Özkan Akpınar (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 68.

kadar yönetmiş, daha sonra Bizans İmparatorluğu'nun yönetimine tekrar dâhil edilmiştir. 13.yüzyıl başlarında Karadeniz Ereğlisi'ne kadar uzanan bölge "Trabzon Rum Devleti" adıyla Komnenos ailesi tarafından idare altına alınmıştır. Konstantinopolis'te yaşanan Latin istilaları sonucu imparatorluk yönetiminde bir boşluk söz konusu olmuştur.³²

Bizans İmparatorluğu Büyük Komnenos Hanedanlığı döneminde Trabzon önemli bir konuma sahip olmuştur. Batılı seyyahlar tarafından sıkça ziyaret edilen kent, tarihi kaynaklarda büyük övgülerle yer almıştır.³³

Bizans İmparatorluk ailesine mensup olan Aleksios ve David Komnenos küçük yaşta Karadeniz bölgesine, Gürcü Krallığı'nın sarayına getirilmiştir. Gürcü Kraliçe Tamara'nın yardımıyla Nisan 1204 senesinde Karadeniz'in güneydoğu kesimindeki Trabzon İmparatorluğunu hâkimiyet altına almışlardır. Bu tarihlere kadar süre gelen Bizans İmparatorluğu'nun gücünden Komnenos Hanedanlığı da nasibini almıştır.³⁴ 1214 yılında Theodoros Laskaris (1204-1222) ile karşı karşıya gelen Aleksios ve David Komnenos, Karadeniz bölgesindeki topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiş, sadece Trabzon İmparatorluğu topraklarını elinde tutabilmişlerdir. Fakat devam eden imparatorluk gücü Bizans İmparatorluğunun gelişimi için pek bir etkiye sahip olmamış sadece Trabzon İmparatorluğu'nun yıkılışı daha geç zamanda yaşamıştır.³⁵ Komnenos hanedanlığının hakimiyeti gerçek anlamda on yıl kadar sürmüş olup 1214 senesinde Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un (1211-1220) başarılı geçen saldırısı sonucunda sadece Samsun sınırından başlayan ve doğu Gürcü Krallığı bölgesine kadar uzanan arazinin yönetimi Komnenos hanedanlığına bırakılmış, aynı zamanda Trabzon İmparatorluğu Türklerin vasalı haline gelmiştir. Türklerin Trabzon'u işgal etme girişimlerin tam bir sonuç vermemesinin en büyük sebebi olarak ise başkent in çok kuvvetli surlarla çevrilmiş olmasına dayandırılmaktadır.³⁶ 1277 Çepni akınlarının sonucunda Giresun'a kadar geri çekilen Komnenos hanedanlığında yaşayan Rum halkının sur içine göç etmesiyle Rum/Ortodoksluğu sınırlarının etkisi Trabzon'dan

³² İbrahim Telliöğlü, *Tarih Boyunca Karadeniz*, 96,97,101,109.

³³ Anthony Bryer, David Winfield, *The Byzantine Monuments And Topography Of The Pontos* (Washington D.C.: Dumbarton Oaks, 1985), 1/178.

³⁴ Georgi Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017), 393; Averil Cameron, *Bizanslılar*, çev. Özkan Akpınar (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 51,61.

³⁵ Georgi Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 399; İbrahim Telliöğlü, *Tarih Boyunca Karadeniz*, 110.

³⁶ İbrahim Telliöğlü, *Tarih Boyunca Karadeniz*, 111-113.

ibaret olmuştur. Türk akınlarından etkilenen imparatorluk çeşitli çözüm yolları aramış, sonucunda Türk beylikleriyle siyasi evlilikler gerçekleştirerek baskıyı azaltmayı başarmıştır. Fakat baskıların devam etmesiyle birlikte 1396-1397 yılında Komnenos Hanedanlığı önemli yönetim merkezleri olan Giresun’u Hacı Emiroğullarına kaptırarak etki alanı Trabzon ile sınırlı kalmıştır.³⁷

1442 yılında Trabzon ilk kez Osmanlı İmparatorluğu’nun doğrudan gayesi olmuştur. II. Murat döneminde deniz yoluyla ulaşılan kente Osmanlı donanması Trabzon’u fethetmek ya da yağmalama amacı olan Sultan II. Murad tek seferliğe masus bir saldırı gerçekleştirmiştir. Saldırıyı tekrarlamayan II. Murad’ın fetih için erken olduğunu düşünmesi muhtemeldir. 1451 senesinde Bizans İmparatoru Konstantin tarafından görevlendirilen diplomat ve tarihçi olan Phrantzes, Samsun’da biten deniz yolculuğundan sonra II. Murad’ın ölüm haberini almıştır. II. Murad’ın öldüğünü ve tahta oğlu II. Mehmed’in çıktığı haberi ulaştırmak üzere Trabzon’a gitmiştir. Sevindirici haber olarak nitelendirdiği bu olay diplomatta daha sonra üzüntü duygusunu hissettirmiş, sebebi II. Mehmed’in Hıristiyan düşmanı olmasına ve büyük bir tehdit olabileceğine bağlanmıştır. 1456-1458 yılları arasında saldırılara maruz kalan Trabzon kısmi olarak özgürlüğünü kaybetmiş, Osmanlı İmparatorluğu’na vergi ödeyen bir imparatorluk haline gelmiştir.³⁸ Osmanlı İmparatorluğu sultanı olan II. Mehmet’in Konstantinopolis’i fethetmesinden sonra gücü zayıflayan imparatorluğun Trabzon’daki (Trapezus) varlığı ise 1461 yılında son bulmuştur.³⁹ Konstantinopolis’in düşmesinden sonra Türkler için Trabzon İmparatorluğu’nun alınması kolaylaşmıştır.⁴⁰ 1461 yılında II. Mehmed’in donanmasıyla sefere çıkmasının sebebini kimse bilmemiş, Trabzon’u fetih planını Sultan asla kimseyle paylaşmamıştır. Öyle ki bu durumu açıklayan en önemli söz: ‘*Bilin ki, eğer ben hissetsem ki, benim sakalımdaki tüylerden birisi düşüncemi bilmiştir, onu koparıp ateşe atarım!*’ bu durumun ne kadar hassas olduğunu düşündürmüştür.⁴¹ Evliya Çelebi, 1640’lı yıllardaki Trabzon ziyareti ile ilgili notlarında II. Mehmet’in Rumlardan aldığı şehri, havasının ve suyunun güzelliğinden ‘‘Tarb-ı

³⁷İbrahim Tellioglu, *Tarih Boyunca Karadeniz*, 116-118.

³⁸William Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu (1204-1261)*, çev. Nurettin Süleymangil (İstanbul: Heymola Yayınları, 2007), 49-51.

³⁹Averil Cameron, *Bizanslılar*, 74.

⁴⁰Georgi Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 526.

⁴¹Fyodor İvanoviç Uspenski, *Trabzon Tarihi (Kuruluşundan Fethine Kadar)*, çev. Enver Uzun (Trabzon, 2003), 147.

Efsun’’ olarak isimlendirdiğini söylemiştir.⁴²

15. yüzyılda kentten geçen Clavijo, rotalarının Trabzon’a evirildiği bu yolculukta Trabzon İmparatoru Manuel’in misafirperverliğinden uzadıya söz etmiş, kentin görülmeğe değer surlarla çevrili Venedikli ve Cenevizlilere ait imparatorun izniyle kurulmuş olan iki kale hakkında bilgiler vermiştir. Deniz kıyısı kent olduğundan, şehrin surlarının dağ eteklerine kadar devam ettiğinden, surların etrafını yeşilliklerin sardığından ve görülmeye değer bir kent olduğundan bahsetmiştir. Kentin dışında pek çok manastır ve kilisenin olduğundan ve burada yaşayan Ermeni ve Rumların dini ritüellerinden detaylıca bahsetmiştir. Ayinlerinin Katolik ayinlerine benzediğini aktarmıştır.⁴³ Trabzon, kalabalık bir kent olmasının yanında yenilenmiş sur duvarları ile Bizans tarzını yansıtmaktadır. Yerleşim olarak şehrin aşağısında Türkler otururken, kuzeydoğu kesime Hıristiyanlar yerleşmiştir.⁴⁴

Osmanlı İmparatorluğu’nun fethinden sonraki süreçte Trabzon şehrindeki iç karışıklıklar hız kazanmıştır. Özellikle 1918 yılına dek süren Rus işgali şehir için büyük problem sayılmıştır. Samsun’da başlatılan milli mücadele faaliyetleri bu şehre de tesir etmiştir. 19. yüzyılın başlarında ise Trabzon kazasına çevredeki çoğu il bağlı konumda iken 2014 yılında yeniden yapılan idari yapılanmada ‘‘büyükşehir’’ olmuştur.⁴⁵

1.2. Samsun Tarihi Coğrafyası

Karadeniz Bölgesi’nin orta Karadeniz bölümünde yer alan Samsun, batıda Sinop, güneyde Çorum, Amasya, Tokat, doğuda Ordu iline komşudur.

Samsun vilayetinin adının kökeni kaynaklarda Yunanca ‘‘amisos’’ sözcüğüne mal edilirken, Anadolu ismi olarak da Amasia olabileceği varsayılmıştır. MÖ 64 tarihinde Roma İmparatoru Pompeius tarafından kentin adı ‘‘Pompeiopolis’’ olarak değiştirilmiş fakat sonraki dönemlerde kent tekrar eski adıyla anılmıştır. Batı menşeli metinlerde Sampson ismiyle de anılan şehir Türk dönemi ‘‘İsamisus’’ veya ‘‘İsamisun’’ olarak da anılmış, en nihayetinde bugün ki halini (Samsun) almıştır. Ayrıca çoğu kaynakta sancak adı Canik olarak geçmektedir.⁴⁶

⁴²Veysel Usta, *Anabasis’ten Atatürk’e Seyahatnamelerde Trabzon*, 51.

⁴³Ruy Gonzales de Clavijo, Ömer Rıza Doğrul, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, 68-71.

⁴⁴Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, 3/154-159.

⁴⁵Heath Ward Lowry, Feridun Emecen, ‘‘Trabzon’’, 41/296-297.

⁴⁶Mehmet Öz, ‘‘Samsun’’, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2009), 36/83; Baki Sarısakal,

Karadeniz bölgesinin en dikkat çeken halkı olan Amazonlar Samsun-Terme civarında yaşamış kadın savaşçılardır. Tek göğüslerini kesmelerinden dolayı Yunanlılarca ‘‘memesizler’’ olarak isimlendirildikleri söylenmektedir.⁴⁷ Terme ve etrafında yaşam süren Amazonların Kimmer kadın savaşçıları oldukları kaynaklarla açıklanmıştır.⁴⁸ Erkek çocuklarını öldürmelerinin aksine kız çocuklarını ok kullanan savaşçılar olarak yetiştirmişlerdir. Karadeniz sahillerinde yaşamış Amazonların buradaki kentlerden Sinop’u kurdukları ileri sürülmüştür.⁴⁹ İlk yerleşimlerin Gaskalar (Kaşkalar) tarafından oluşturulduğu Samsun önce Hitit daha sonra da Friglerin egemenliği altına girmiştir.⁵⁰

Roma hâkimiyetinde ticari önemi artan Samsun (Amisos) maddi olanaklarının çoğalması ve Hıristiyan inancının yayıldığı öncü kent olmuştur. Roma İmparatorluğu’nun ikiye bölünmesinin ardından Doğu Roma (Bizans) toprakları içerisinde yer alan kent piskoposluk merkezi olarak bölgenin birleştirici gücü haline gelmiştir.⁵¹

Bizans İmparatorluğu döneminde 324 yılında I. Konstantinos’un iktidarı başlamış ve hızlı bir şekilde topraklarını genişletmiştir. I. Konstantinos’un şehri Konstantinople aynı zamanda Karadeniz’e giden deniz yoluna hakim konuma sahiptir. Dolayısıyla şehir en önemli deniz ticaretinin merkezi haline gelmiştir. 863 yılına gelindiğinde ise Malatya Emiri Ömer’in saldırısına karşılık veren Bizanslılar, bu mücadelede galip gelerek Karadeniz sahilindeki en önemli liman şehri olan Samsun’a ulaşmışlardır.⁵² Verimli toprağı ve ticaret yolu olan Samsun (Amisos), Konstantinopolis’e geçilen rotanın limanı konumundadır. 40 tona kadar kayıklar rahatlıkla limana ulaşabilmektedir. Deniz ticareti özellikle 19. ve 20. yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır. Bir Yunan kolonisi ve Mithridates krallığının önemli kentlerinden biri olan Amisos hakkında bilgiler veren Strabon, burada varolan zeytin yetiştiriciliğinden bahsetmektedir. Ayrıca erken dönemlerden itibaren Aziz Andreas’ın vaaz verdiği yerlerden biri olduğuna inanılmış, Hıristiyan inancındaki önemli şahsiyetlerin (Aziz Focas) yetiştiği bölgelerden biri

Bir Kentin Tarihi Samsun (Samsun, 2002), 12.

⁴⁷Adem Işık, ‘‘Karadeniz Bölgesinde Eskiçağ Halkları’’, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 16 (2008), 179.

⁴⁸Mehmet Özsait, ‘‘İlk Çağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi’’, 37.

⁴⁹Hüseyin Metin, ‘‘Antik Çağ’da Amazonlar Söylencesi ve Attika Seramikleri Üzerindeki Betimlemeleri’’, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 9 (2009), 63.

⁵⁰Mehmet Öz, ‘‘Samsun’’, 36/83.

⁵¹Mehmet Öz, ‘‘Samsun’’, 36/83; Nedim İpek, ‘‘Kuruluşundan 19 Mayıs 1919’a Samsun’’ 2/2 (Aralık 2021), 83.

⁵²Georgi Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017), 41.

olarak kabul edilmiştir.⁵³ 1194 yılında Türk hakimeyeti altına alınan kent 1204 yılında Komnones Hanedanı yöneticileri Alexios ve David Komnenos tarafından geri alınmıştır.⁵⁴

Samsun şehri, 1398 yılında I. Beyazıd döneminde gerçekleşen hareketle Osmanlılar tarafından alınmış, 1402 Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilen I. Beyazıd şehri kaybetmiştir.⁵⁵ 15. yüzyılda kentten geçen Clavijo, kentin iki kalesi olduğundan; birinin Cenevizlilere diğerinin ise Süleyman Çelebi'ye ait olduğundan bahsetmiştir. Limanda durmadıklarını geceyi deniz üzerinden geçirdiklerini aktaran Clavijo, kentin Timur'a vergi ödeyen bir Rum Prensi tarafından yönetildiğini, halkın büyük çoğunluğunun Rum olduğunu çok az bir kısmının Türk olduğundan bahsetmiştir.⁵⁶

Miletliler tarafından kurulan Samsun'un Pont Krallığı'na dahil olması, Jüstinyen zamanında piskopos merkezi ve Selçuklu döneminde şimdiki varlığını oluşturmuş, en nihayetinde de Yıldırım Beyazıd'ın fethiyle Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. Limanı ise İstanbul Boğazı'ndan gelen gemiler için sadece mal ve yolcu indirmek için kullanılmaktadır.⁵⁷

1869 Samsun yangını sonrasında şehrin yeniden düzenlenmesi için üst düzey mühendis olan Briyo ve Hırsan Efendi tarafından tasarlanan projeler hayata geçirilmiştir. Birbirini dik bir şekilde keserek oluşturulan bu plan tasarımı şehrin bugün ki yerleşiminin de etkilemiştir. Milli mücadele hareketinin Mustafa Kemal Atatürk tarafından 19 Mayıs 1919 yılında Samsun'da başlatılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ki süreçte ise 1993 yılında Samsun "büyükşehir" olmuştur.⁵⁸

1.3. Giresun Tarihi Coğrafyası

Karadeniz Bölgesi'nin doğu Karadeniz bölümünde yer alan Giresun; batıda Ordu, güneyde Gümüşhane, Sivas ve Erzincan, doğuda Trabzon ile komşudur.

Giresun'un adının kökeni Kerasus sözcüğünden gelmekte olup bu ismin bölgede yetiştirilen kirazdan geldiği söylenmektedir. Farklı bir görüşe göre ise yarımadanın boynuz şeklinde denize kıyı olması eski Yunanca'da "boynuz" manasına gelen keras

⁵³Anthony Bryer, David Winfield, *The Byzantine Monuments And Topography Of The Pontos*, 1/92.

⁵⁴Anthony Bryer, David Winfield, *The Byzantine Monuments And Topography Of The Pontos*, 1/93.

⁵⁵Mehmet Öz, "Samsun", 36/83-88.

⁵⁶Ruy Gonzales de Clavijo, Ömer Rıza Doğrul, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, 67.

⁵⁷Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, 3/207.

⁵⁸Mehmet Öz, "Samsun", 36/83-88.

kelimesine dayanmaktadır. Kerasus, Kerasous, Cerasous, Chirizonda, Cerasonte, Kerassunde gibi çeşitli isimlerle bilinen kentin ismi Türk döneminde şimdiki halini almıştır.⁵⁹ Mithridate'nin dedesi Pharnece tarafından kurulan Giresun şehri, Cerasus-Kerasunt şeklindeki ilk adlarını hala korumasına rağmen kurucusunun adı olan Pharnece'nin unutulmasına engel olamamıştır. Kentte eski kale ve kiliselerin yanında Bizans dönemi kiliseleri varlığını korumasına rağmen sütun varlığından söz etmek mümkün değildir.⁶⁰

Gaşkalar, Subarular, Sümerler, Kimmerler, İskitler, Etrüksler gibi pek çok milletlerin yaşamış olduğu şehirde Grekler koloni kuramamışlardır. Sebebi ise bölgedeki Kimmer ve İskit hâkimiyetine dayandırılmaktadır. Fakat şehre kurulan ilk ticari koloni merkezlerini Miletosluların kurdukları bilinmektedir. Sinop, Samsun ve Trabzon ticari konuda aktifliğini devam ettirirken Giresun şehri geride kalmıştır.⁶¹ Ege kıyılarından gelen Miletler Karadeniz sahillerinde koloniler kurmuşlar, Kotyora (Ordu) ve Kerasus (Giresun)'u da etkisi altına almıştır.⁶²

MÖ 183 yılında şehre Mithridates hâkim olmuştur. Bu yıllarda kent madencilik konusunda oldukça gelişmiştir. MÖ 172 yılında şehrin idaresi Romalılara geçmiştir fakat bu devam eden bir hüküm olmamıştır. Sürekli olarak el değiştiren yönetin en nihayetinde MÖ 47 yılında son olarak Roma İmparatorluğu topraklarına dâhil edilmiştir.⁶³ MÖ 64 yılında Roma İmparatoru Pompeius tarafından zapt edilen Giresun, Roma İmparatorluğu'nun tam egemenlik kuramadığı bir bölge olmuştur. Kiraz ağacının bu kentten tüm dünyaya yayıldığı rivayetleri oldukça popülerdir. Şehrin yönetimi Romalılardan Bizanslılara olarak el değiştirmiştir. 1071 yılı Türk akınları sırasında Trabzon ve çevresinin Türk hâkimiyetine girdiği bilgisi mevcut iken Giresun'un hakkında böyle bir bilgi mevcut değildir. Haçlı seferler (1204) ve Çepni akınları (1297) dönemlerinde şehre giriş için çaba sarf edilmiştir. Nitekim 1341 yılında Giresun Türkmenlerin hakimiyeti altına girmiştir. 1368 yılında Osmanlı denizcilerince alınmaya çalışılan şehir, ilkin Türkmenler tarafından, daha sonra 1397 yılında Hacı Emir Bey'in evladı Süleyman Bey tarafından alınmıştır. 15. yüzyılda kentten geçen Clavijo,

⁵⁹Feridun Emecen, "Giresun", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 14/78.

⁶⁰Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, 3/205.

⁶¹İbrahim Tellioğlu, *Tarih Boyunca Karadeniz*, 256-259.

⁶²Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz – Tarih, Kültür, İnsan*, 39,41; Mehmet Özmenli, Nazım Kuruca, "Pontos'ta Mitridat Krallığı", 4416.

⁶³İbrahim Tellioğlu, *Tarih Boyunca Karadeniz*, 260-261.

anılarında bu Türk Beyinden bahsetmiştir.⁶⁴ Giresun hakkında çok bir bilgi vermese de denize nazır küçük bir kent olduğundan ve evlerin kıyıya yakın olarak inşa edildiğinden söz etmiştir.⁶⁵

Giresun (Kerasus), Büyük Komnenos Hanedanlığı'ndan II. Alexios tarafından 1301 yılında büyük bir zaferle zapt edilmiştir. Alexios sadece kaleyi değil civar köylerin yönetimine de ele almıştır.⁶⁶

Osmanlı Devleti tarafından ne zaman fethedildiği hakkında kesin bilgi olmamasına rağmen kentin, Trabzon fethi (1461) dönüşünde alındığı düşünülmektedir. Osmanlı himayesine giren kent artık Türklerin hakimeyeti altına girmiştir. 16. ve 17. yüzyılda devam eden bu yağmalamalar sonucunda özellikle 1756 yılında Samsun vergi memuru Süleyman Paşa ve beraberindeki kardeşi Ali Bey kuşattıkları şehrin ganimetlerini gemiler vasıtasıyla Samsun'a götürmeleri şehri oldukça etkilemiştir. Giresun şehrinin tarihi neredeyse hep savunmayla geçmiştir. Asıl büyük direniş ise milli mücadele döneminde verilmiştir. Bu dönemin önemli kahramanlarından sayılan yönetici Topal Osman Ağa öncülüğünde halk şehre Rumların girmesini engellemişlerdir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte şehir 1923 yılında vilayet olmuştur.⁶⁷

⁶⁴Feridun Emecen, "Giresun", 14/78; Mehmet Öz, "Samsun", 36/83.

⁶⁵Ruy Gonzales de Clavijo, Ömer Rıza Doğrul, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, 68.

⁶⁶Anthony Bryer, David Winfield, *The Byzantine Monuments And Topography Of The Pontos*, 1/129.

⁶⁷Feridun Emecen, "Giresun", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 14/78; Hasan Buyruk, "Bulancak Acısı Kaya Kilisesi" 7/34 (2014), 444.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE KATOLİK KİLİSESİNİN GELİŞİMİ VE FRANSİSKEN (KAPUÇİN) TARİKATI

2.1. Kilise Kavramı ve Katolik Kilisesinin Ortaya Çıkışı

Kelime kökü olarak Yunanca ‘‘eklesya (ecclesia) ‘‘; topluluk, cemaat, kelimelerinden türemiş olan kilise, ibadet yeri anlamında kullanılmıştır. Kiliseler, Hıristiyan inancında İsa’ya inananların toplandığı yerler olarak bilinmektedir. Hıristiyanlığın ilk yıllarında kilise gibi toplanma yerleri yoktur. Fakat 4. yüzyıldan sonra kilise kavramı gelişerek yapılan komplekslerle kiliseler mabet görevini tamamen üstlenmiştir.⁶⁸

Roma’da yayılmış diğer Helenistik dinlerden farklı olarak, Hıristiyanlık kendi takipçilerine yalnızca kendilerine ibadet etmelerini şart koşmuştur. Hıristiyanlar, başka bir dine girip başka bir tanrıya tapmayı kesinlikle yasaklamıştır. Bu kural, Roma İmparatorluğu ve Hıristiyanlık arasında derin bir uçurum ve anlaşmazlığa yol açmıştır. Bu sebeple Roma İmparatorluğu, Hıristiyanlığı kontrol altında tutmak için baskı uygulamak zorunda kalmıştır. Hıristiyanlık, kendi takipçilerinin başka tanrılara tapmalarını yasakladığı için, Roma dininin gerekliliklerine uymalarını engellenmiştir. Fakat Roma dinleri devlet dini haline gelmiştir ve Roma vatandaşları, imparator için çeşitli ayinler gerçekleştirmek zorunda kalmışlardır. Hıristiyanlık ise bu uygulamaları sadece yasaklamakla kalmamış, aynı zamanda misyonerlik faaliyetleriyle Hıristiyanlığı yaymaya çalışmıştır. Bu durum, Hıristiyanların şiddetli devlet baskısı ve takibine maruz kalmalarına neden olmuştur. Ancak bu baskı, Hıristiyanlar arasında birlikli bir cemaat oluşturma çabalarını arttırmış, Hıristiyanlık zorlu bir süreçten geçmesine rağmen yayılmaya devam etmiştir. Hıristiyanlığın kendi içinde güçlenerek kurumsallaştığı dönem, Roma İmparatorluğunun yıkılmaya başladığı zamana denk gelmiştir. Roma İmparatorları Hıristiyanlıkla uğraşmaktan vazgeçmiş, hatta Hıristiyan inancına dayanmak zorunda kalmışlardır. Sonuç olarak, I. Konstantin Hıristiyanlığa karşı yapılan tüm baskıları ortadan kaldırarak bu dini resmi olarak tanımıştır.⁶⁹ 313 yılında Roma İmparatoru I. Konstantin tarafından yayınlanan Milan Fermanı sayesinde dini yaşamda

⁶⁸Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 2002), 122.

⁶⁹Kamran Birand, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2001), 129.

kolaylıklar meydana gelmiştir. Hıristiyan inancının Roma İmparatorluğu ile bütünleşmesinin sonucunda devlet yönetiminde değişiklikler meydana gelmiş, I. Konstantin Hıristiyanların koruyucusu ve önderi vasfına sahip olmuştur.⁷⁰

Hıristiyan inancı ilk olarak Filistin’de ortaya çıkmıştır. 4. yüzyılın başlarına kadar Roma İmparatorluğu tarafından Hıristiyanlar sert bir şekilde cezalandırılmıştır. I. Konstantin’in Hıristiyan inancını serbest bir din haline getirmesiyle birlikte, Hıristiyanlar yönetimde söz hakkına sahip olmuş, dini sorunlarını çözebilecekleri Genel Konsiller düzenlemişlerdir. Fakat bu konsiller Hıristiyan inancı sorunlarını çözüme ulaştıramamış hatta doğu ile batı Hıristiyanlığının ayrımına yol açmıştır.⁷¹ İznik I. Konsili (325), İstanbul II. Konsili (381), Efes III. Konsili (431), Kadıköy (Kalkedon) IV. Konsili (451)’nde İsa’nın tanrısal ve insani özellikleri gibi konular üzerinde tartışmalar gerçekleştirilmiş ve çıkan anlaşmazlık sonucu ilk ayrışmalar meydana gelmiştir. Sonuca varılmayan bu konsilleri kiliselerin kendi kararlarını almak için düzenledikleri diğer toplantılar takip etmiştir. İstanbul VIII. Konsili (869)’nde çıkan Kutsal Ruh ve Roma Kilisesi tartışmaları Doğu- Batı Kiliselerinin ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu minvalde 1054 yılında Roma Papa’sının İstanbul Patriğini aforoz etmesiyle Doğu Kilisesi Ortodoks, Batı Kilisesi Katolik şeklinde kesin olarak ayrılmıştır. Batı Kilisesi reform çağı sonucunda 16. yüzyılda tekrar bir bölünme yaşamış ve akabinde Protestanlık ortaya çıkmıştır. Kilise çeşitliliği artmış, kiliseler mezhep sembolizmi halini almıştır.⁷²

Hıristiyan inancı Roma İmparatorluğu tarafından kabul edilmesiyle birlikte devlet dini olmuş, imparatorların sürekli müdahalesi kilisenin ‘evrensel kilise’ düşüncesine zarar vermiş ve kilise bütünlüğü bozulmuştur.⁷³

Hıristiyanlıkta din ve litürji konularındaki anlaşmazlıklar ilk devirlerden itibaren yaşanmıştır. 11. yüzyılda Doğu- Batı Hıristiyanlığı ayrımı, 16. yüzyıldaki reform hareketinin yaşanması, din içerisinde gruplaşmalara yol açmış ve bunun sonucunda Ortodoks, Katolik, Protestan ve monofizit gibi mezhepler ortaya çıkmıştır.⁷⁴ Hıristiyan inancı Katolik, Ortodoks ve Protestan olarak ayrılan üç büyük mezhep dışında bu

⁷⁰Ahmet Hikmet Eroğlu, “Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri”, *Dini Araştırmalar* 2/5 (1999), 389-390.

⁷¹Mustafa Güre, *Katolik Hıristiyanlıkta Kilise Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 118.

⁷²Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, 122.

⁷³Mustafa Güre, *Katolik Hıristiyanlıkta Kilise Anlayışı*, 142-143.

⁷⁴Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, 124.

mezheplerin kolları olan tarikatlardan oluşmaktadır.⁷⁵

Özellikle en büyük ayırım olarak görülen Katolik ve Ortodoks Kilisesi ayırımında Katolik Kilisesi'nin tek kilise anlayışı uzun bir dönem devam etmiştir. Fakat sonraki yıllarda özellikle II. Vatikan Konsili, Katolik ve Ortodoks Kilisesi arasındaki çatışmayı biraz olsun yumuşatmıştır. Katolik Kilisesi Ortodoks Kiliselere karşı ayrı kardeşler tanımlamasını kullanmaya başlamıştır. Ayrıca Doğu Kiliselerinin maddi konuda imparatorluktan yardım alırken özellikle misyoner faaliyetleri konusunda da destek aldıkları bilinmektedir.⁷⁶ Katolik Kilisesi'nin tek kilise anlayışı İsa'nın kararıdır. Katolik teologlar, Kutsal Kitap'ı, papaların yayınladığı belgeleri ve kilise babalarının yazmış olduğu kaynakları, konsil metinlerine dayanarak, kilisenin tek, kutsal, evrensel (Katolik) ve havarisel (apostolik) olduğunu savunmaktadır.⁷⁷

750 yılında Fransız-Papa birleşimiyle Katolik Kilisesi Fransa'nın himayesine girmiştir. Katolik Kilisesi Avrupa'da itibarlı bir konuma sahip olmuştur. Öyleki ülkelerin içişlerine müdahale etmeye başlamıştır.⁷⁸

2.2. Katolik Kilisesinin Misyonunun Ortaya Çıkışı ve Faaliyetleri

Misyon ve misyoner kavramları, Hıristiyanların Hıristiyan inancının belirli bölgelerde yayılmasını sağlamak amacıyla açtıkları müesseselerin ve bu görevi üstlenen kişilerin tanımlanmasında kullanılmaktadır. Başlangıçta misyonerlerin amacı Hıristiyan inancını yaymak olsa da sonraki dönemlerde mezhep ayrımlarının sonucunda dağılan Hıristiyanları, tek kilise altında toplamak şeklinde evrilmiştir. Bu hedef doğrultusunda misyonerlik faaliyetleri vuku bulmuştur.⁷⁹

Hıristiyan inancı misyonerlik faaliyetlerinin dayandırıldığı en önemli kaynak Kutsal kitaptır. ‘İsa On İki Elçisini Görevlendiriyor’ (Mat.10:5-15; Luk.9:1-6) bölümündeki ‘İsa çevredeki köyleri dolaşıp öğretiyordu. On iki öğrencisini yanına çağırdı ve onları ikişer ikişer halk arasına göndermeye başladı. Onlara kötü ruhlar üzerinde yetki verdi. Yolculuk için yanlarına değnekten başka bir şey almamalarını söyledi. Ne ekmek, ne torba, ne de kuşaklarında para götüreceklerdi. Onlara çarık giymelerini söyledi. Ama

⁷⁵Kürşat Demirci, “Hıristiyanlık”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), 17/328-340.

⁷⁶Ahmet Hikmet Eroğlu, “Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri”, 397,399.

⁷⁷Mustafa Güre, *Katolik Hıristiyanlıkta Kilise Anlayışı*, 303.

⁷⁸Mustafa Güre, *Katolik Hıristiyanlıkta Kilise Anlayışı*, 147,162.

⁷⁹Erdal Açıkşes, “Osmanlı Devleti’ndeki Misyonerlik Faaliyetleri ile İlgili Bir Değerlendirme (İki Merkezden Örnekler)”, *Osmanlı, Siyaset 2* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 192.

‘‘İki mintan giymeyin’’ dedi. Bir yere gittiğiniz zaman, oradan ayrılıncaya dek hep aynı evde kalın, diye devam etti. İnsanların sizi kabul etmedikleri, sizi dinlemedikleri bir yerden ayrılırken, onlara uyarı olsun diye ayağınızın altındaki tozu silkin! Böylece öğrenciler yola çıkıp insanları tövbeye çağırmaya başladılar. Birçok cin kovdular; birçok hastayı, üzerlerine yağ sürerek iyileştirdiler.’’ ayet, misyonerliğin dayandığı en önemli öğretilerdir.⁸⁰

Hıristiyanlığın yayılmasında Aziz Petrus ve Aziz Pavlus önemli rol oynamıştır. Bu iki aziz çeşitli bölgelere giderek kurdukları cemaatler vasıtasıyla Hıristiyan inancının yayılmasına ön ayak olmuşlardır. İlk Hıristiyanlardan olan bu iki Zat’ın Roma’da ebedi ruha tecelli etmesi, Roma Kilisesi’nin Hıristiyanlığın merkezi olduğu inancına yol açmıştır.⁸¹ Hıristiyanlığın önde gelen misyonerlerinden biri olan Aziz Pavlus, insan doğasının iyilik ve kötülük arasında bir mücadeleye sahip olduğunu düşünmektedir. İnsanın içindeki kötü eğilimlerin engellenemeyeceğine inandığı için, insanları İsa’ya inanmaya ve onun öğretilerini takip etmeye çağırmıştır. Aziz Pavlus’a göre İsa’nın yolunu takip eden insanlar günahlardan arınarak, tanrısal hayata ulaşacaktır. İnsanların İsa’ya inanmaları ve onun yolunda ilerlemeleri gerektiğini vurgulayarak, Hıristiyanlık inancının temel taşlarını oluşturan bir doktrini savunmaktadır.⁸² Aziz Pavlus, başta Roma olmak üzere Makedonya, Yunanistan, Antakya ve Tarsus’a yapmış olduğu seyahatlerle misyonerlik hareketinin temellerini atmıştır. Aziz Pavlus’un başlatmış olduğu misyonerlik faaliyetleri, Hıristiyan inancının Roma İmparatorluğu’nun ticari rotaları sayesinde büyük kentlere hızla yayılmasına olanak sağlamıştır. Misyonerlik faaliyetleri neticesinde farklı bölgelerde kurulan Katolik Kiliselerin liderliğini daha sonraki dönemlerde Fransa üstlenmiştir. Özellikle siyasi ve ticari güç, misyonerlik hareketlerine büyük katkı sağlamış ve misyonerlik faaliyetlerinin sürdürülmesinde etkili olmuştur.⁸³

Aziz Petrus ise kilisenin ruhsal taşlardan ve imanlılardan oluştuğunu ileri sürmüştür. Mabedi oluşturan taşların imanlılar, köşe taşının ise İsa olduğunu vurgulayarak kilisenin

⁸⁰Bk.Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, 2016), Mar. 6:7-13.

⁸¹Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, 122.

⁸²Kamıran Birand, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, 130.

⁸³Mehmet Aydın, ‘‘Türkiye’ye Yönelik Katoliki Misyonerliğin Dünü ve Bugünü’’, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri, 17-18 Nisan 2004*, ed. Ömer Faruk Harman, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 43 (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004), 95; Erdal Açıkse, ‘‘Osmanlı Devleti’ndeki Misyonerlik Faaliyetleri ile İlgili Bir Değerlendirme (İki Merkezden Örnekler)’’, 193; Remzi Kılıç, ‘‘Misyonerlik ve Türkiye’ye Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri’’, (Bahar 2006), 329-330.

başının İsa, gövdesinin ise imanlıların olduğunu anlatmaya çalışmıştır.⁸⁴

Roma Katolikliğinin Avrupa'yı etkisi altına alması durumu aynı zamanda dünyanın diğer bölgelerine yayılma ideolojisinin benimsenmesine sebep olmuş, ilk yöntem olarak Haçlı Seferleri başlatılmıştır. Fakat bu yöntemin Hıristiyan inancını yaymada etkili olmadığı anlaşılınca misyonerlik faaliyetleri vuku bulmuştur. Misyonerliğin amacı, Hıristiyanlığı yaymakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda hâlihazırdaki Hıristiyanların kiliseyle olan bağlarını güçlendirmek ve farklı inanca sahip insanları Hıristiyan inancına dahil etmek olmuştur.⁸⁵

Misyonerlik hareketleri sonucu papaz yetiştirmek için dil ve felsefe eğitimini içeren okullar açılmıştır. İslam ülkelerinin de içinde olduğu dünyanın dört bir yanına dağılan bu misyon hareketiyle kilise ve okul faaliyetleri hız kazanmıştır.⁸⁶

Hıristiyan inancındaki misyonerlik kavramı havariler dönemine kadar uzanmaktadır. Misyonerlik faaliyetleri dini amaçlara hizmet etmesinin yanında imparatorluklar için de hatırı sayılır bir gücü barındırmıştır. Öncelikle yöneticilerin desteğini almaya çalışan misyonerler daha sonra halk üzerindeki çalışmalarını sürdürmüş, bu doğrultuda yeni dil ve kültürleri öğrenmeyi ve öğretmeyi amaç edinmiştir.⁸⁷ Hıristiyanlığı yayma görevi ise kiliseye aittir. Katolik inancına göre İsa'nın kiliseye atfettiği bu görev, misyonerlik faaliyetlerinin dayandığı en önemli nedenlerden biridir. Bu görevin her zaman devam etmesi gerektiğini savunan Katolik Kilisesi, bu faaliyetleri topluluk buluşması olarak isimlendirmiştir.⁸⁸

Hıristiyan inancı tarihinde Aziz Pavlus misyonerlik denilince akla gelen ilk isimdir. Aziz Pavlus'un misyonerlik faaliyetlerinin kapsama alanı çoğunlukla şehir merkezleri iken sonraki dönemlerde modern misyonerlik hareketi köylere kadar yayılmıştır. Aziz Pavlus çalışmalarını şehirlerde yaklaşık altı veya yedi kasabandan oluşan bölgelerde yoğunlaştırmıştır. Bu misyonerlik hareketi şehirlere yeni kiliseler yapılmasını gerekli kılmıştır. Başlangıçta çalışmalar Güney Avrupa'yla sınırlı kalmış, Hıristiyan misyonerliğinin yayılımıyla birlikte bugün yapılan misyonerlik araştırmaları

⁸⁴Mustafa Güre, *Katolik Hıristiyanlıkta Kilise Anlayışı*, 37-38.

⁸⁵Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, 163.

⁸⁶Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, 165.

⁸⁷Anthony Cutler, "Missions", 1380-1381.

⁸⁸Mustafa Güre, *Katolik Hıristiyanlıkta Kilise Anlayışı*, 317-318.

Anadolu'daki yedi Hıristiyan Kilisesi'ne yönelmeyi kaçınılmaz kılmıştır.⁸⁹

Misyonerler görevlendirildikleri bölgelerde sadece dini ayin yaparak günlerini geçirmemiştir. Sosyal, siyasi ve kültürel olarak pek çok alanda aktif bir şekilde yer almışlardır. Gönderildikleri bölgelerde öncelik toplumla kaynaşıp kendilerini onlardanmış gibi göstermişlerdir. Farklı mesleklerle (öğretmen, gönüllü, asker, doktor, ressam, müzisyen, sporcu vb.) karşımıza çıkan misyonerler, buldukları bölgeye adapte olduktan sonra misyonerlik faaliyetlerine başlamıştır.⁹⁰

Osmanlı Devleti topraklarındaki Katolik cemaatin geçmişi Bizans İmparatorluğu dönemine dayanmaktadır. 9. yüzyılda Aziz Sergios ve Bakhos Kilisesi'nde ayinler Katolik (Latin) inancı ayin düzenine benzer şekilde gerçekleştirilmiştir. Doğu ve Batı kiliselerinin ayırımına denk gelen dönemde, 11. yüzyılda, İstanbul'da Katolik (Latin) kiliselerin varlığından bahsedilmiştir.⁹¹

12. ve 13. yüzyıl, Roma'ya bağlı Katolik Kilisesi'nin en parlak dönemi sayılmaktadır. Özellikle 13. yüzyılda Fransisken ve Dominiken tarikatlarının ve 16. yüzyıldaki Cizvit tarikatının misyonerlik faaliyetleri Katolik Kilisesi'nin gücünün temsilcileridir. Fransisken ve Dominiken tarikatlarının 13. yüzyıldaki misyonerlik faaliyetleri, Batı Kilisesi'nin Doğu Hıristiyanlığı üzerindeki egemenlik hedeflerini beslemiştir.⁹²

İstanbul'daki Katolik Fransisken tarikatı cemaatinin varlığı 1220 yılına dayanmaktadır. 1441 yılında Papa IV. Eugenius'un emriyle, Fransisken tarikatı naibi Siennalı Aziz Bernardino (1380-1444) Fra Gaspare ve Fra Giovanni'yi İstanbul'a gitmesi için görevlendirmiştir. İstanbul'da Fransisken tarikatı için yapımına başlanan manastır ve kilise inşasının başına geçmişlerdir. 1451 yılında tamamlanan Santa Antonio dei Cipressi Manastırı, 1453 yılındaki Osmanlı Devleti fethinden sonra yıkılmış ve din adamları ölmüştür. Dominiken tarikatı cemaatinin İstanbul'daki varlığı ise 1233 yılına dayanmaktadır. 1299 ve 1307 yılında sahip oldukları manastır hakkında detaylı bilgiye ulaşılamamıştır. 1453 yılında İstanbul (Galata) San Paolo e San Domenico Kilisesi'ne (Arap Cami) sahip Dominikenler, fetihten sonra kiliselerinden çıkarılmışlar ve bu kilise

⁸⁹Charles Henry Robinson, *History of Christian Missions*, 8-17.

⁹⁰Enver Uzun, "Erken Çağlardan 19. Yüzyıl Sonlarına Doğu Karadeniz' de Misyonerlik Faaliyetleri", *Karadeniz*, (ts.), 56.

⁹¹Rinaldo Marmara, *Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*, çev. Saadet Özen (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006), 11-12.

⁹²Mehmet Aydın, "Türkiye'ye Yönelik Katoliki Misyonerliğin Dünü ve Bugünü", 97-99.

1479-1481 tarihinde camiye dönüştürülmüştür.⁹³

İstanbul'da 1453 yılında, Osmanlı Devleti fethine tekabül eden dönemde, Katoliklerin yoğun olarak Galata bölgesinde yaşadığı ve kiliselerinin olduğu bilinmektedir. Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet, fetih sonrası Galata'yı ziyaret etmiş, Katoliklerin mallarının sayılarak mühürlenmesini ve üç ay korunmasını emretmiştir. Katoliklerin geri dönmemesi durumunda mülklerin devlete aktarılmasını emretmiştir. Katolik Kiliselerin korunmasının yanında yeni kilise yapımı ve çan çalınması yasaklanmıştır. İstanbul ve özellikle Galata'da yaşayan gayrimüslimler için Fatih Sultan Mehmet özel ferman çıkarmıştır. İstanbul'da 1453 yılında on üç adet Katolik Kilisesi varlığı bilinmektedir: San Francesco, San Anna, San Antonio, San Benoit, San Catherina, San Claire, San George, San John Baptist, San Michael, San Paul, San Dominic, San Nicolas, San Sebastian. 1500 yılında ise İstanbul'daki aktif olarak kullanılan Katolik Kilise sayısı sekize düşmüştür.⁹⁴

Fransiskan tarikatının bir kolu olan ve 16. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan Kapuçin rahiplerinden iki kişi (Spaniard Juan Zuaze of Medine- Neapolitan Giovanni of Troia) 1551 yılında İstanbul'a gelmiştir. Müslümanları Hıristiyanlaştırmak gayesi ile gelen bu kişiler, Osmanlı Devleti tarafından tutuklanarak kefaletle serbest bırakılmıştır. Kapuçinlerin misyonerlik faaliyetleri 1587 yılına kadar duruganlık göstermiştir.⁹⁵

16. yüzyılın sonlarında İstanbul'daki faaliyetleri aktifleşen misyonerlik faaliyetleri temsilcileri (Cizvit, Dominiken, Fransiskan, Kapuçin) olan Katolikler *St. Joseph*, *St. Michel*, *St. Louis* ve *Notre Dame Sion* isimleriyle pek çok eğitim kurumu açmıştır. Fransa'nın desteğini alan Katolik misyonerlerin faaliyetleri özellikle XIV. Lui zamanında parlamıştır. 17. yüzyılın sonlarına doğru (1688) ise Erzurum, Kars, Doğu Beyazıt ve Trabzon'da kurdukları misyon merkezleriyle yayılımlarını iyi bir seviyeye getirmişlerdir. 19. yüzyılda Katoliklerin Trabzon'da eğitim merkezleri (okullar) kurmaya devam ettikleri bilinmektedir.⁹⁶

Misyonerlik faaliyetleri, dini bir amaca hizmet etmenin yanında siyasi ve kültürel

⁹³Rinaldo Marmara, *Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*, 19,24-25.

⁹⁴Mehmet Aydın, "Türkiye'ye Yönelik Katoliki Misyonerliğin Dünü ve Bugünü", 103; M. Sacit Pekak, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Gayrimüslim Vatandaşların İmar Faaliyetleri ve Mustafa Paşa(Sinasos)", *Bilig* 51 (2009), 173.

⁹⁵Mehmet Aydın, "Türkiye'ye Yönelik Katoliki Misyonerliğin Dünü ve Bugünü", 104.

⁹⁶Özgür Yılmaz, "XIX. yüzyılda Misyonerlik Faaliyetleri Çerçevesinde Trabzon Ermenilerine Bir Bakış", (ts.), 197,198,200.

anlaşmaların sonucu neticesinde ortaya çıkmıştır. 17. yüzyılda Fransa ile olan münasebetlerin yumuşamasına katkı sağlaması için Osmanlı topraklarına Cizvit ve Fransisken din adamları yerleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin 1604 yılında Fransa için tanıdığı kapitülasyonlarda Fransisken tarikatı pederlerinin hakları koruma altına alınmıştır. 1740 yılı kapitülasyonları ise Cizvit ve Kapuçinlerin haklarının korunacağı güvencesini vermiştir.⁹⁷ Bu tarikata mensup din adamları yerleştikleri bölgelerde öncelikli olarak Hıristiyan ve gayrimüslim halkı bir çatı altında toplamaya çalışmışlardır. 19. yüzyılda ise misyonerlik faaliyetleri İngiltere ve Amerikalı misyonerler tarafından Osmanlı topraklarında devam etmiştir. I. ve II. Dünya Savaşının patlak vermesinden sonra bu faaliyetler zorunlu olarak sekteye uğramış hatta misyonerlerin kurmuş olduğu birçok eğitim kurumu kapatılmıştır.⁹⁸

Katolik Kilisesi, 17. ve 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki yabancı okulları yönetmiştir. Bu okullarda verilen eğitimin öncelikli amacı, Osmanlı ve Avrupa arasındaki ilişkiler için köprü görevi görececek tercüman gençler yetiştirmektir. Aynı zamanda Batı Hıristiyan inancıyla Doğu Hıristiyan inancını yönetmek ve yönetilebilir gruplar oluşturmaktır. İstanbul Pera'da Papa'nın görevlendirilmesiyle birlikte 1583'te Cizvitler (Jesuite) Saint Benoit okulunu kurmuşlar, akabinde 1587'de Kapusenler'in (Capusin-Kapuçin) Saint Louis okulunu kurmasıyla Fransızca, Rumca ve Türkçe dersler verilmeye başlanmıştır. 1637 yılında saygı gösterilen bu okullara Fransız kraliyet konseyince çevirmenler gönderilmiş, 1673 yılında ise "Colloge de Peres Capusin de Saint Louis" ismiyle yapılan ek binayla pek çok bilimci yetiştirilmiştir. Fransa Ticaret Konseyi'nin 1670 yılında aldığı karar neticesinde gönderdiği küçük yaştaki erkek çocukları İstanbul'daki Kapuçinlerin yatılı okullarında eğitim görmeye başlamıştır. Böylece İstanbul'daki dil eğitimi vererek tercüman yetiştiren okullar Kapuçinlere emanet edilmiştir.⁹⁹

Misyoner faaliyetlerinin merkezi konumunu üstlenen İstanbul'a ilk gelen misyonerler Katoliklerdir. Cizvitler, Dominiken, Kapuçin gibi tarikatların kurdukları eğitim kurumu sayısı 1914 yılında 500'e ulaşmıştır. A.B.C.F.M. (American Board of Commissioners

⁹⁷Rinaldo Marmara, *Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*, 79,84.

⁹⁸Süleyman Turan, "Türkiye'de Misyonerlik Üzerine Yapılan Çalışmalar", *Türkiye'de Dinler Tarihi (Dünü, Bugünü ve Geleceği)*, Dinler Tarihi Araştırmaları-VII (Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, ts.), 576.

⁹⁹İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü* (Ankara: TTK, 1999), 37-38; Rinaldo Marmara, *Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*, 59.

Foreing Missions) tarafından misyonerlik merkezlerinin Doğu, Batı, Avrupa ve Türkiye olmak üzere bölünmesiyle çeşitli şehirler misyonerlik hareketi için seçilmiştir.¹⁰⁰

Osmanlı Devleti topraklarındaki ilk misyonerlik faaliyetleri Katolikler tarafından yapılmıştır. Osmanlı topraklarında yaşayan tüm Hıristiyan inananlarını Katolik ve papa himayesine almayı amaçlayan bu olay, Rum ve Ermeniler için bir kurtuluş olarak görülse de bazı Hıristiyanlar tarafından kabul edilemez bir durum haline gelmiştir. Kısa bir dönem bu faaliyetler Osmanlı Devleti tarafından engellenmeye çalışılmışsa da Fransa kralının ve Papa'nın desteğini almış olan Katolik tarikatlar (Cizvit, Fransisken, Dominiken) bu emellerinden vazgeçmemişler ve çalışmalarını sürdürmüşlerdir. 16. yüzyılda başlayıp 17. yüzyılda yoğunluğu artan misyonerlik faaliyetleri 18. yüzyılda Katolik tarikatların Osmanlı topraklarından çıkarılmasıyla sekteye uğramıştır. Protestan misyonerlik faaliyetlerinin Osmanlı topraklarında devam etmesi rekabet mezhepler arasındaki rekabeti canlandırmış, Katolik tarikatlarının yeniden harekete geçmesini zorunlu kılmıştır. Zira bu durum artık inanç kavramından çok siyasi bir çekişme halini almış, en nihayetinde 19. yüzyılda Katolik tarikatlarının misyonerlik faaliyetleri tekrar hareketlilik kazanmıştır.¹⁰¹

Katolikler, dini tarikatlar himayesinde korunmuştur. Bunlar; Dominiken, Cizvit, Fransisken (Conventual, Reformcu ve Kapuçin) tarikatlarıdır. 18. yüzyıl ortalarında İstanbul'daki Katolik tarikatları arasında birlik söz konusu olmuştur. Ayda bir kez olmaz üzere bu birliktelik Pazar ayinlerinde yinelenmiştir. 13. yüzyıldan itibaren İstanbul'da varlığını devam ettiren Fransiskenler, kardinallere bağlı olarak Galata'daki ana kilise olan Saint Francis Kilisesi'nde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 16. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a gelen Kapuçinlere kilise ve manastır tahsis edilmiştir. Ayrıca Kapuçinler tarafından dil eğitimi verilen okullar açılmıştır. Ek olarak İstanbul'daki Latin Katolik Kiliseleri İtalyan ve Fransız kökenli üyeler tarafından yönetilmiştir.¹⁰² 17. yüzyıl Osmanlı Devleti hâkimiyetinde olan İstanbul'da halka açık olan ve aktif olarak faaliyetlerine devam eden Katolik Kiliselerin varlığı bilinmektedir. Söz konusu kiliseleri misyonerlik faaliyetlerini sürdüren Dominiken, Cizvit ve Fransisken (Conventual,

¹⁰⁰Ayten Sezer Arıç, "Dünden Bugüne İstanbul'daki Misyonerlik Faaliyetleri", *CTAD* 8/15 (Bahar 2012), 107-108.

¹⁰¹İbrahim Sarıtaş, "Katolik Kilisesinin Yeni Dünya Düzeni ile İmtihanı: 19. Yüzyılda Siyasal Katolisizm", *Liberal Düşünce Dergisi* 24/94 (2019), 12.

¹⁰²Laura Elisabeth Binz, *Latin missionaries and Catholics in Constantinople 1650-1760: Between local religious culture and confessional determination* (Florence: European University Institute Department of History and Civilization, Degree Of Doctor, 2013), 49-62.

Reformcu, Kapuçin) tarikatları yönetmiştir. Fakat bu kiliseler İstanbul'daki yangınlardan etkilenmiş hatta yok olma aşamasına gelmişlerdir. 1660 yılındaki yangında çoğu Latin Katolik Kilisesi yanmıştır. Neyse ki Osmanlı Devleti, kiliseleri yanan Hırsityanlara yeni mabet inşası için özel izinler vermiştir. Galata'da yer alan Santa Anna Kilisesi 1660 yangınında yok olmuş, 1674'te yeniden inşa edilmiş fakat 1696 yılındaki yangında tekrar yanmıştır. Galata San Antonio Kilisesi ise ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte farklı dönemlerde Dominiken ve Fransisken tarikatı tarafından kullanılmış, 1642 yılında camiye dnştrlmştir. Galata Santa Caterina Manastırı (1330-1358) Dominiken tarikatı'na aittir. Galata'da yer alan San Francesco Kilisesi Katolik cemaatin en büyük ve en önemli kilisesi olarak bilinmektedir. Fransisken tarikatına ait olan San Francesco Kilisesi, 1227-1230 yılları arasında aktif olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti yönetiminde papa vekili ve Katolik cemaatin ana kilisesi olmuştur. 1639 yılındaki yangında harap olmuş, 1670 yılında tekrar inşa edilmiştir. Fransisken cemaatin Osmanlı Devleti'nden izinsiz bir şekilde kiliseyi inşa ettikleri için, 1696 yılında Osmanlı padişahı II. Mustafa'nın emriyle kiliseye el konulmuştur. Padişahın annesi Valide Sultan tarafından Yeni Cami-Valide Camii adıyla camiye dnştrlmştir. İstanbul Saint Benoit Kilisesi (Santa Maria della Cisterna) Dominiken ve Fransisken tarikatının kullandığı kiliseler arasında yer almaktadır. Papa V. Urbanus (1362-1370) zamanında inşa edilmiş, 1427 yılında takdis edilmiştir. San Benoit Kilisesi Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman zamanında 1535 yılında Fransız büyükelçisi Cesar de Cantelmo'ya Kraliyet şapeli olarak verilmiştir. 1583 yılında kilise Cizvitlere verilmiştir. 1586-1610 yılları arasında ise kilise Kapuçin rahiplerinin kullanımı için tahsis edilmiştir. 1610 yılında Cizvitler San Benoit Kilisesini misyonerlik merkezine dönüştürmüşlerdir. Galata'da yer alan diğer bir kilise Saint Georges (San Giorgio) Kilisesi (1303) Cenevizliler, 1620 yılında ise Dominikenler, 1622 yılında Fransiskenler tarafından kullanılmıştır. 1626 yılında ise Saint Georges Kilisesi'ne Kapuçinler yerleşmiştir. 1660- 1760 yılları arasında İstanbul'da ayakta kalan Katolik Kiliselere Osmanlı Devleti tarafından el konulmuştur. Buna karşılık Osmanlı Katolik Fransisken tarikatına Pera'da kendi manastır ve kiliselerini yapmaları için imtiyazlar tanımıştır. Ayrıca 1724 yılında kutsanan Pera'daki yeni Saint Antoine Kilisesi (Conventual Fransiskenler'e ait) ile birlikte Cizvit tarikatından bağımsız olarak ibadete başlamıştır.¹⁰³

¹⁰³Laura Elisabeth Binz, *Latin missionaries and Catholics in Constantinople 1650-1760: Between local*
25

İstanbul (Beyoğlu) Santa Maria Draperis Katolik Kilisesi (1874), 1584 yılında Nicola Draperis'in eşi Clara Bertola tarafından Fransisken tarikatı pederlerine bağışlanmıştır. 1660 yılındaki İstanbul yangınında harap olan kilisenin yerine 1768 yılında ahşap bir kilise inşa edilmiştir. 1874 yılında tamamen yenilenerek günümüzdeki halini almıştır.¹⁰⁴

İstanbul San Francesco Kilisesi 1697 yılında camiye dönüştürüldükten sonra Katolik Fransisken tarikatı cemaati Pera tepelerindeki Aziz Antoine Şapeli'ne çekilmiş, 1724 yılında inşa edilen ahşap kilise 1762-1831 yılı yangınında kül olmuştur. 1839 yılında yerine inşa edilen taş kilise ise Katolik cemaate yetersiz gelmiştir. Fransa'nın himayesinde olan Fransisken tarikatı, yeni kilise inşası için destek istemesine ve olumsuz cevap almasıyla 1905 yılında İtalyan hükümetinin himayesine geçmesiyle sonuçlanmıştır. Saint Antoine Kilisesi söz konusu sürecin sonucunda 1906-1912 yılları arasında inşa edilerek ibadete açılmıştır.¹⁰⁵ İstanbul (Galata) San Paolo e San Domenico Kilisesi'nden çıkarılan Dominiken tarikatı cemaati ise San Pietro e Paulo Kilisesi'ne taşınmıştır. 1603 yılında yeniden inşa edilen San Pietro e Paulo Kilisesi 1660 yılındaki yangında kısmen zarar görmüştür. 1732 yılında kilise ahşap olarak yenilenmiştir. 1841 yılında Ayasofya'yı onaran mimar Gaspare Fossati'nin İstanbul'da olması değerlendirilmiş ve kilise ihya edilerek 1843 yılında Monsenyör Hillereau tarafından takdis edilmiştir.¹⁰⁶

Osmanlı Devleti tarafından 3 Kasım 1839 yılında yayınlanan Tanzimat Fermanı Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimlere (aynı zamanda Katolıklara) çeşitli haklar tanınmasına vesile olmuştur. Tanzimat Fermanı öncesinde ayrıcalıklara sahip olan gayrimüslimler bu fermanın yayınlanmasından sonra kilise inşasında gerçek anlamda özgürlüğü kavuşmuştur. Bu ayrıcalıklar sayesinde Katolik nüfusunda ciddi bir artış yaşanmış ve misyonerlik faaliyetleri bu süreci takip etmiştir. Osmanlı padişahı II. Abdülhamid'in döneminde (1878-1905) Katolik misyonerler çeşitli şehirlerde misyonerlik merkezleri açmıştır. 1881 yılında Kapuçinlerin İstanbul'da yaptıkları dini seminerler söz konusu sürecin ürünüdür. Katolik misyoner tarikatı olan Fransisken ve Dominikenler Anadolu başta olmak üzere Balkanlar ve Orta Asya'da misyonerlik

religious culture and confessional determination (Florence: European University Institute Department of History and Civilization, Degree Of Doctor, 2013), 42,44,45,47; Rinaldo Marmara, *Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*, 30-41.

¹⁰⁴Rinaldo Marmara, *Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*, 60-66.

¹⁰⁵Rinaldo Marmara, *Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*, 67.

¹⁰⁶Rinaldo Marmara, *Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*, 67-68.

faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir.¹⁰⁷

Cumhuriyet döneminde Anadolu’da Katolik misyonerlik faaliyetleri devam etmiştir. 1935 yılında Atatürk tarafından kısa bir dönem misyonerlik faaliyetleri yasaklanmış olsa da 1945 yılındaki demokrasiye geçiş döneminde yeniden canlanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Avrupa Birliği ve 1961 yılında imzalanan Ankara Antlaşması sonucunda ise misyonerlik faaliyetleri hız kazanmıştır.¹⁰⁸

2.3. Katolik Fransisken (Kapuçin) Tarikatı ve Mimarisi

Fransisken tarikatının kurucusu olarak bilinen Assisili Francis, 1181/1182 yılında İtalya/ Assisi kentinde doğmuştur. Assisili zengi tüccar olan babası Pietro Bernardone Morriconi ve zengin aileden gelen annesi Pica sayesinde ömrünü refah içinde sürdürmüştür. Gençlik döneminde imparatorluk ve papalık arasında geçen hâkimiyet mücadeleleri sonucunda Assisi ve Perugialılar arasında çıkan savaşa katılmıştır. Tüccar babanın oğlu olan Francis, asker olduğu dönemde esir düşmüştür. Başına gelen bu talihsiz olay yaşamına yeni bir anlam yüklemesine ve münzevi bir yaşama yönelmesine neden olmuştur. Bir yıl süren bu esir yaşamından sonra serbest kalmış fakat eskisi gibi yaşamamaya karar vermiştir. Dini bir yaşama yönelen Francis' in kazancını ve varlığını Assisi yakınlarındaki şapel onarımına bağışlamak istemesi, babasıyla arasının açılmasına neden olmuştur. 1208-1209 tarihinde Yeni Ahit'te İsa'nın takipçilerine hiçbir mülkiyet olmadan seyahat edip vaaz vermelerini emrettiğini duyunca arzu ettiği hayatın bu şekilde olduğuna emin olmuştur. Francis, rahip olmamasına rağmen San Giorgio meydanında vaaz vermeye başlamış ve etrafına takipçilerini toplamıştır. Takipçilerinin hızlı bir şekilde çoğalmasıyla kurulacak olan Fransisken tarikatı için basit kurallar yazması zorunlu hale gelmiştir. 1209 yılında Aziz Francis'in müridlerinin sayısı on ikiye ulaşmıştır. 1210 tarihinde Roma'ya giderek Papa III. Innocent'e kurallarını sunmuştur. Papa, Francis ve tarikatını kutsamıştır. Papa'nın onayını aldıktan sonra mutluluklarını ifade etmesi için saçlarını Katolik papazlar gibi tıraş etmişlerdir.¹⁰⁹

¹⁰⁷Mehmet Aydın, “Türkiye’ye Yönelik Katoliki Misyonerliğin Dünü ve Bugünü”, 111,115,118,122; Seçkin Evcim, “Bilecik- Osmaneli’ de Bir Osmanlı Dönemi Rum Kilisesi: Hagios Georgios”, *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, ed. Kadir Pektaş (Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları, 2009), 264.

¹⁰⁸Remzi Kılıç, “Misyonerlik ve Türkiye’ye Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri”, 338-339.

¹⁰⁹Robert S. Ellwood - Gregory D. Alles (ed.), *The Encyclopedia of World Religions* (New York: Facts on File, 2007), 157-158; Mahmut Çoban, *Bir Katolik Cemaati Olarak Fransiskenler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 5-6,10-11,30; Bedrettin Cömert, *Giotto'nun Sanatı* (Ankara: De Ki Basın Yayım, 2007), 47.

Katıldığı savaşta Aziz Francis, yaşamı boyunca Tanrı için savaşması gerektiğine karar vermiştir. Bu düşüncesini cüzamlılara ve fakirlere yardım ederek desteklemeye karar vermiştir. 1206 yılında San Damiano Kilisesi'nde Çarmıhta İsa imgesinin karşısında saatlerce yaptığı dua esnasında bu karara varmıştır. Tüm mal varlığını San Damiano Kilisesi'nin onarımı için bağışlayan Francis ile babası Pietro Bernardoni'nin arası bozulmuştur. Aziz Francis bu dönemde paraya ve paradan gelen haksızlıklara karşı nefret duymaya başlamıştır. Manevi hayatı keşfeden Assisili Francis, ailesinin evini terk ettikten sonra bir mağarada yaşamaya başlamıştır. Daha sonra Benediktenlerin yanına gitmiştir. Kendi yolundan ilerleyen rahiplerin çoğalmasıyla birlikte rahiplerine Aziz Benedikt manastırının başpapazından küçük ve fakir bir kilise istemenin yarar sunacağını söylemiştir. Kilisenin hemen yanında ise kamyş ve çamurdan küçük ve fakir evleri oluşturma fikrini paylaşmıştır. Benediktin rahipleri Aziz Francis'e Assisi şehrinin en fakir kilisesi Santa Maria dele Porziuncola Kilisesini vermişlerdir.¹¹⁰ Fransiskan tarikatının yaşamı ve kiliselerinin nasıl olması konusunda yol gösterici olan olaylardan sonra küçük kütleye sahip kiliseler inşa edilmeye dikkat edilmiştir.

Aziz Francis'in tarikat için yazmış olduğu kurallar; *"Yetkin olmak istersen, varını yoğunu yoksullara ver"*, *"Yoldan bir şey alma"*, *"Cebinde altın, gümüş ve para olmasın ne heyben ne birden fazla giysin ne de bastonun bulunsun"* gibi özel mülkü ve parayı kesinlikle reddeden bir anlayışta oluşturulmuştur. Papalık temsilcisi kardinal Ugolino Conti sayesinde Fransiskan tarikatı onay almış ve kilisenin halkla barışmasına vesile olmuştur.¹¹¹

Fransiskanlar nerede yaşarlarsa yaşasınlar her zaman yoksul bir hayat sürmüşlerdir.¹¹² Fransiskan tarikatı, mutlak fakirlik üzerine kurulmuş bir tarikattir. Tarikat'ın kurucusu Assisili Francis'in Nisan 1226 yılında yazdığı vasiyetnamesinde *"Koruyucumuz olan Aziz Fakirliği daima sevsinler ve uygulasinlar."* ibaresi bu durumun hassasiyetini belirler niteliktedir.¹¹³ Fransiskan tarikatının kurucusu olan Aziz Francis, fakirliği bir yaşam felsefesi olarak benimsemiş, kıskançlığı tamamen reddetmesine karşın sadece başka insanlardaki fakirliğe özenmiştir.¹¹⁴

¹¹⁰Astrid İannitto, *Tanrı İçin Yaşanmış Bir Hayat: Assisi'li Fransau' nun Hayatı ve Öğretileri* (İstanbul: Ohan Matbaacılık, 2002), 186; Bedrettin Cömert, *Giotto'nun Sanatı*, 45-46.

¹¹¹Bedrettin Cömert, *Giotto'nun Sanatı*, 48-49.

¹¹²Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, İkinci Kitap/130.

¹¹³Astrid İannitto, *Tanrı İçin Yaşanmış Bir Hayat: Assisi'li Fransau' nun Hayatı ve Öğretileri*, 176.

¹¹⁴Astrid İannitto, *Tanrı İçin Yaşanmış Bir Hayat: Assisi'li Fransau' nun Hayatı ve Öğretileri*, 119.

Assisili Francis, rahipleriyle birlikte bir yere yerleşmesi gerektiğinde tüm şartları oluşturmuş, daha sonra bu topraklara yerleşebilmek için rahiplerini bölgenin episkoposundan izin almak için görevlendirmiştir. Rahipler, ‘*Efendimiz, bir adam Tanrı aşkı için ve kendi ruhunun sağlığı için, üzerinde oturacak yer inşa edelim diye bize bu kadar toprak hediye etmek istiyor. Bu yüzden size başvuruyoruz. Çünkü siz bölgenizde toplanmış bütün sürünün ve bütün biz rahipleri ve burada yerleşecek bütün diğer kişilerin babasıdır. Bu yüzden Allah’ın takdisi ile bu toprakta oturacak yerimizi inşa etmek istiyoruz.*’” sözleriyle kimi zaman onay almışlar kimi zaman da reddedilmişlerdir. Kendisini örnek alan ve yolundan ilerleyen rahiplere Küçük Kardeşler (*Fratres Minores*) olarak hitap eden Francis, İncil’deki havarilerin kardeşliğini örnek alarak Küçük Fransisken tarikatını (*Ordo Fratrum Minorum*) kurmuştur.¹¹⁵

Assisili Francis İncil’i okumaya ve öğrenmeye başladığında karşılaştığı öğretiler fakirliği ve dünyanın maddi kazanımlarını reddetmek üzerine olmuştur. ‘*Bütün kalbimle yaşamak istediğim budur. Benim arzu ettiğim ve istediğim budur.*’ sözleriyle hem kendi yaşam tarzını hem de kurmuş olduğu tarikatın yaşamını hangi temeller üzerinde sürdürmesi gerektiğini belirlemiştir. Onu takip eden tarikat rahiplerine Kutsal Kitabın gösterdiği yolda ilerlemelerini, ‘*İsa Mesih’in, Kutsal İncil’in sözlerini, hayatını, öğretilerini takip edelim.*’ sözleriyle öğütlemiştir. Aynı zamanda Aziz Francis, müridlerine Roma Katolik Kilisesi’ne bağlı kalmalarını öğütlemiş, bu konuda hassas davranmalarını beklemiştir. Katolik inancı yaşantısına uymayanları topluluğa kabul etmemiştir.¹¹⁶ Aziz Francis, Roma Katolik Kilisesi’ne derin saygı ve sadakat beslemiş, rahiplerini de bu konuda uyarmıştır. Yazdığı kuralda; ‘*Yeni rahipler, Kilisenin usul ve kuralına göre içeri kabul edilsinler. Bütün rahipler Katolik olsunlar ve Katolik doktrinine göre yaşasınlar, konuşsunlar. Eğer bu rahiplerden herhangi biri sözleriyle ve yaptığı işlemlerle Katolik inancından ve yaşantısından dışarı çıkarsa ve pişman olup düzeltmezse kardeşlik topluluğumuzdan tam anlamıyla dışarı atılması gerekir.*’¹¹⁷ Roma Katolik Kilisesi’ne bağlılığın önemini vurgulamıştır.

¹¹⁵Astrid İannitto, *Tanrı İçin Yaşanmış Bir Hayat: Assisi’li Fransau’ nun Hayatı ve Öğretileri*, 40-43.

¹¹⁶Astrid İannitto, *Tanrı İçin Yaşanmış Bir Hayat: Assisi’li Fransau’ nun Hayatı ve Öğretileri*, 14-18,33; Mahmut Çoban, *Bir Katolik Cemaati Olarak Fransiskenler*, 14.

¹¹⁷Abdülkadir Kurt, *Hıristiyanlık Tarihinde Fransisken Tarikatı* (Konya: T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 73.

Assisili Francis için İsa'nın haça gerilmesi olayı oldukça kutsaldır. Duygusallık ve kalpten sevgiyle bağlandığı bu durumu Tau işaretiyle bağdaştırmış, hatta bu sembolü yaşadığı hücre duvarlarına çizmesinin yanı sıra yazdığı mektuplarında imza olarak kullanmıştır. Tau işareti, Hıristiyan haçı ve İsa'nın kurtuluş tercihini ve kefareti temsil etmektedir.¹¹⁸

Fransiskan tarikatının kurucusu Assisili Aziz Francis, hayatı boyunca pek çok hastalıkla mücadele ettiği sıralarda gözlerinde meydana gelen yaraları kapatmak için kumaştan başlığa ihtiyaç duymuş ve kullanmaya başlamıştır.¹¹⁹ Aziz Francis Hıristiyanlığı yayma amacıyla misyonerlik faaliyeti olarak 1219 yılında Mısır'a gitmiştir. Assisili Francis ile Mısır sultanı Sultan el- Malik Muhammed el- Kamil'in 1219 yılında Dimyatta gerçekleştirdikleri buluşma, Francis'in Sufizmi keşfetmesine ve İslam dini ibadetlerini tanımasıyla Hıristiyan imanının gelişmesine katkı sağlamıştır. Sultan ve sufilerinden etkileriyle oluşturduğu tarikatın yapısında İslam inancı etkileri dikkat çekmektedir. Müslümanların selamlaşmasının (Selâmün aleyküm) anlamıyla tarikat selamlaşmasının (Rab size selamet versin) anlamının benzer olmasıyla birlikte Fransiskan tarikatının giysilerinin sufilerin kıyafetleriyle benzerliği bu etkilenmenin bir ürünü olduğu savunulmaktadır.¹²⁰ Öyle ki Aziz Francis, tarikatın kıyafetine manevi değer yüklemiştir. Büyük günahlara bulaşan rahiplerin bu kıyafeti çıkarmaları durumunda tarikattan atılmalarını tembih etmiştir.¹²¹ 1219 yılında Assisili Francis tarafından gerçekleştirilen Mısır gezisinin ardından bu tarikat üyelerinin Doğu'daki misyonerlik faaliyetleri hız kazanmıştır.¹²²

Dilencilik ve sadaka istemenin kural olarak benimsendiği Fransiskan tarikatında paranın değeri reddedilmiştir. Assisili Francis rahiplerine parayı değersiz görmelerini hatta para kullanımından kaçmalarını öğütlemiştir. Sadaka dilenmelerini temel ihtiyaçları üzerinde iletmelerini öğütlemiştir.¹²³ Assisili Francis, etrafındaki ilk rahip topluluğu oluştuğunda çok mutlu olmuş ve onlara değer vermiştir. Öyle ki rahiplerin sadaka

¹¹⁸ Astrid İannitto, *Tanrı İçin Yaşanmış Bir Hayat: Assisi'li Fransau' nun Hayatı ve Öğretileri*, 25; Abdülkadir Kurt, *Hıristiyanlık Tarihinde Fransiskan Tarikatı*, 79.

¹¹⁹ Astrid İannitto, *Tanrı İçin Yaşanmış Bir Hayat: Assisi'li Fransau' nun Hayatı ve Öğretileri*, 224.

¹²⁰ Cengiz Batuk, "İki Sultan St. Francis, Fransiskanlar ve Bir Arada Yaşama Sorunu", *Milel ve Nihal* 6/2 (2009), 207-208; Astrid İannitto, *Tanrı İçin Yaşanmış Bir Hayat: Assisi'li Fransau' nun Hayatı ve Öğretileri* (İstanbul: Ohan Matbaacılık, 2002), 134; Mahmut Çoban, *Bir Katolik Cemaati Olarak Fransiskanlar*, 12.

¹²¹ Astrid İannitto, *Tanrı İçin Yaşanmış Bir Hayat: Assisi'li Fransau' nun Hayatı ve Öğretileri*, 107.

¹²² Anthony Cutler, "Franciscans", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan (New York Oxford: Oxford University Press, 1991), 802.

¹²³ Astrid İannitto, *Tanrı İçin Yaşanmış Bir Hayat: Assisi'li Fransau' nun Hayatı ve Öğretileri*, 179.

dilenme görevini kendi üstlenmiştir. Fakat Aziz Francis rahiplere dilenmenin ve sadaka istemenin Tanrı katında çok yüce olduğunu ve bunu yapmak için utanma ya da çekinme duygularına kapılmamaları gerektiğini söylemiştir. Aziz Francis, rahiplerinden ilk sekiz tanesini görev uğruna farklı bölgelere göndermiştir.¹²⁴ Assisili Francis Hıristiyanlığı yaymak için seyahat eden ve vaaz veren rahiplerine: “*Rahipler dünyayı dolaşmaya gittiklerinde, yol için yanlarına hiçbir şey almasınlar ne çanta, ne heybe, ne ekmek, ne para, ne baston, hiçbir şey götürmesinler. Hangi eve girerlerse girsinler, önce şöyle desinler: Bu eve huzur! Orada konaklayarak ev sahibinin sunduğu şeyleri yiyip içsinler. Hakaretlere karşılık vermesinler, fakat eğer biri kendilerine bir tokat atarsa, diğer yanaklarını sunsunlar. Kendilerini mantolarından soyan kişiye, tuniklerini de almayı yasaklamasınlar. İsteyene isteneni versinler, eğer biri eşyalarını ellerinden alırsa geri istemesinler. Rahipler içinde halka vaaz vermek için veya başka bir amaç için, büyük kiliseler inşa ettirmemelidirler. Kutsal fakirliği tatbik etmek, mütevazılığı ve şahsi saygınlıklarını korumak, rahiplerin vaaz vermek için başka kiliselere gitmeleri daha büyük mütevazılık ve en büyük örnek olur.*” şeklinde tavsiyeler vermiştir.¹²⁵

Fransiskan tarikatının kurucusu Aziz Francis, Santa Maria della Portiuncula Kilisesi’nde 3 Ekim 1226 yılında ölmüştür. Aziz Francis’in cesedi Santa Chiara Kilisesi San Giorgio Şapeli’nden 25 Mayıs 1230 yılında İtalya (Assisi) San Francesco Kilisesi’nin altar altındaki kriptaya bölümüne nakledilmiştir. Aziz Francis kurduğu tarikata mensup papaz ve din adamlarına kurallarına uymalarını tembih etmiş olsa da cemaatin sayısı arttıkça bölünmeler ve değişiklikler meydana gelmiştir. Aziz Francis’in ölümünden sonra tarikat kurallarının farklı yorumlanması görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Fransiskan tarikatında meydana gelen bölünmeler 13. yüzyılın sonlarında hız kazanarak 16. yüzyılda tam bölünmeyle sonuçlanmıştır.¹²⁶

Aziz Francis’in ölümünden sonra kardeşlik kavramıyla birbirine bağlı olan tarikatta birtakım belirsizlikler meydana gelmiştir. Assisili Francis’in öğretisinin temelini oluşturan “fakirlik/ yoksulluk hangi seviyede yaşanmalı?” sorusu, Fransiskan tarikatının fikir ayrılıkları yaşamalarına sebep olmuştur.¹²⁷ 1215-1223 yılları arasında papalık tarafından resmen kabul edilen *Freres Mineurs* tarikatına bağlı Fransiskanlar,

¹²⁴Astrid İannitto, *Tanrı İçin Yaşanmış Bir Hayat: Assisi’li Fransau’ nun Hayatı ve Öğretileri*, 53,71.

¹²⁵Astrid İannitto, *Tanrı İçin Yaşanmış Bir Hayat: Assisi’li Fransau’ nun Hayatı ve Öğretileri*, 128-129.

¹²⁶Mahmut Çoban, *Bir Katolik Cemaati Olarak Fransiskanlar*, 15-16,54,58; Abdülkadir Kurt, *Hıristiyanlık Tarihinde Fransiskan Tarikatı*, 57; Bedrettin Cömert, *Giotto’nun Sanatı*, 23.

¹²⁷Ellwood - Alles, *The Encyclopedia of World Religions*, 157-158.

katı kurallarıyla faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Tarikatın temel katı kurallarına karşılık farklı bölünmeler meydana gelmiştir. Örneğin; İtalya’da *Fakir Keşişler*, İspanya’da *Recollets’ler*, Paris’te *Cordeliers’ler* gibi kollara ayrılmışlardır. 16. yüzyılda kırsal kesimde ortaya çıkan Kapuçinler ise bu kollara sonradan dâhil olmuştur. Farklı isimlerle ayrılan bu tarikat kolları 19. yüzyıl’da *Freres Mineurs* adı altında birleşmişlerdir. Manastır hayatına tabi olan Kadın Fransiskenler ise *Clarisses*, *Collettines*, *Capucines’ler*, *Calais Fransiskenleri* ve *Meryem Fransiskenleri* olarak tanımlanmışlardır.¹²⁸

Dilenci tarikatlar olarak adlandırılan grubun içerisinde yer alan Fransisken tarikatı salt yaşam tarzıyla birlikte İncil ve Hıristiyanlık öğretisini insanlara gezerek ulaştırmayı hedeflemiştir. Manastır geleneğinden kopmadan fakirlik ideasıyla yaşamlarına devam etmişlerdir. Öncüleri Aziz Francis’in vefatıyla bu tarikat zaman içerisinde maneviyatçılar (sprituals), ılımlılar (conventuals) ve gelenekçiler (observants) adlandırmaları altında çeşitli gruplara ayrılmışlardır. 1909 senesinde ise tarikatın ilk cemaati (First Order Franciscans), Leonyen Minor Rahipler-Kurallı Yaşayan Fransiskenler (O.F.M. Order of Friars Minor), Konventüel Minor Rahipler-Manastırda Yaşayan Fransiskenler (O.F.M. Con. Order of Friars Minor Conventual) ve Kapuçin Minor Rahipler (O.F.M. Cap. Order of Friars Minor Capuchin) isimleriyle bir ayrıma gitmişlerdir.¹²⁹ Fransisken tarikatının bir kolu olarak ayrılan Kapuçin kolu 1525/1528 yılında genç keşiş Matteo da Bascio (1495-1552) önderliğinde, merkezi Kuzey İtalya’nın Marches kentinde oluşmuştur. Fransisken yaşam tarzı ve kurallarını devam ettiren Kapuçinler, giyimlerinde de Fransisken rahipleri örnek almıştır. Tunik üzerine sivri uçlu bir kukuleta (Capuccino) (başlık) giymişlerdir. Matteo da Bascio Aziz Francis’in öğretilerini daha sert bir şekilde yaşamaya çalışmıştır. Çıplak ayakla dolaşan sade ve fakir yaşam tarzını benimseyen Bascio’nun etrafında kısa sürede çok sayıda insan yer almıştır. Bu hareket Papa VII. Clement tarafından sözlü onay almıştır. Fakat papalık tarafından Kapuçinlerin İtalya dışına çıkması yasaklanmıştır. Uzun yıllar Fransiskenlerin baskısı altında olan Kapuçinler, 1574 yılında papalığın izniyle serbest

¹²⁸Mehmet Aydın, “Fransiskenler”, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü* (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2005), 236-238.

¹²⁹Saliha Esen, *Dominiken Tarikatı ve Katolik Kilisesi’ndeki Yeri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 68,71; Mahmut Çoban, *Bir Katolik Cemaati Olarak Fransiskenler*, 85.

Ayrıca Katolik dini tarikatlar için bk. <https://www.catholic-hierarchy.org/country/xrel.html> (Erişim 23 Mayıs 2023).

şekilde yayılmışlardır. 1619 yılında ise tam bağımsız olarak faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir.¹³⁰ 20. yüzyıl boyunca dünyanın farklı bölgelerine giderek misyonerlik hareketlerini sürdüren Fransisken tarikatının ayrılan bir kolu olan Kapuçinler, 1897 yılında XIII. Leo'nun çıkardığı bir yasayla tek genel başkanlık altında birleştirilmişlerdir. "Friars Minor" olarak isimlendirilen birlik, Aziz Francis'in idealleri ve öğretileri doğrultusunda Afrika, Asya, Avustralya, Kuzey ve Güney Amerika olmak üzere çeşitli bölgeler üzerinde misyonerlik faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir.¹³¹

1216 yılında Jacques de Vitry, Assisideki keşişlerin gündüzleri kasaba ve şehirlerde çalıştıklarını, geceleri ise inzivaya çekildiklerini ya da tek başlarına kaldıkları yerlerde tefekkür ettiklerini vurgulamıştır. Bu atfın tarihi, Fransisken konutlarının biçiminin henüz belirlenmediği bir döneme tekabül etmesi bakımından oldukça önemlidir. Fransisken tarikat mimarisinin gelişimi Aziz Francis'in ölümünden sonra zaman içerisinde tamamlanmıştır.¹³² Fransisken tarikatı yoksulluk idealleri sonucunda manastır ve kiliselerini oluştururken yüklü harcamalardan, abartılı süsleme unsurlarından ve yoksulluğa karşı olan tüm durumlardan kaçınmış ve duvar inşasını sonraki dönemlerde gerçekleştirmiştir. İnşa faaliyetlerini dönemsel olarak gerçekleştiren Fransisken tarikatı, kurucusu Aziz Francis'in hazırlamış olduğu kurallar doğrultusunda mimari kimliğini oluşturmuştur. Keşişler inşa faaliyetlerini bulunmuş ya da bağışlanmış alanlarda sürdürmüşlerdir. Hızla büyüyen cemaat topluluğunun ihtiyaçlarını karşılamak için inşasına başlanan yapıların yeni ilavelere uygun alanlara ihtiyaç olmuştur. Mortet tarafından yayınlanan kararname verilen kararlar hakkında bilgi vermektedir. 1260 tarihli kurallara göre; binalarda yoksulluğa aykırı süsleme, tablo, heykel, sütun ve benzeri öğelerde fazlalık boyutlardan kaçınmak gerekmektedir. Kurallara uymayanların ağır bir şekilde cezalandırılması öngörülmüştür. Kiliselerde tonoz kullanımı belirli bölgeler dışında yasaklanmıştır. Çan kulesi tasarımı kule görünümünde olmalıdır. Vitray süslemelerinde haç, kutsal bakire, Aziz Yuhanna, Aziz Francis ve Aziz Antonio

¹³⁰Mahmut Çoban, *Bir Katolik Cemaati Olarak Fransiskenler*, 84; Abdülkadir Kurt, *Hıristiyanlık Tarihinde Fransisken Tarikatı*, 98; Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Dinler Tarihi Dizisi 5 (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2005), "Kapuçinler", 358-359.

¹³¹Mahmut Çoban, *Bir Katolik Cemaati Olarak Fransiskenler*, 92,95-96; Mustafa Güre, *Katolik Hıristiyanlıkta Kilise Anlayışı*, 221.

¹³²Martin Olle, Rudolf Prochazka, "The Cloister in Early Franciscan Architecture in Bohemia, Moravia and Silesia during the Thirteenth and Fourteenth Centuries", (ts.), 55; Erik Gustafson, "Medieval Franciscan Architecture as Charismatic Space", *Faces of Charisma-Image, Text, Object in Byzantium and the Medieval West* (Leiden, Boston: BRILL, 2018), 325.

dışındaki figürlerden kaçınılmalıdır.¹³³ Fransisken tarikatı mimarisindeki düzenlemelerdeki ilk değişiklikler 1279 yılında toplanan genel kurulda 1260 yılında oluşturulan kurallarda herhangi bir değişiklik yapılmadan korunmuştur. Fakat tonoz ve kule kullanımıyla ilgili madde tonoz kullanımını serbest bırakarak revize edilmiştir. 1282 yılında genel kurul tekrar toplanmıştır. 1279 yılında oluşturulan kurallar korunarak sürdürülmüştür. Tonoz yasağının tekrar gelmemesi oldukça önemlidir. Kiliselerde tonoz kullanımı bir gelenek haline gelmiştir. 1285 yılında toplanan kurul mimari kural hakkında bir görüş paylaşımı yapılsa da 1292 yılındaki toplantıda rahipler mimari mevzuat üzerinde konuşmuştur. Bu toplantıda, kiliselerde genel bakan tarafından izin verilmedikçe, apsis dışında (yani nefler) tonoz kullanımı yasaklanmıştır.¹³⁴ 14. yüzyıldan sonra mimaride sadelik ve gereksiz unsurlardan kaçınma hakkındaki geleneksel görüşler tekrar edilmiş ya da yenilenmiştir. 1316 yılında mevzuatta mimaride esnekliğe izin verilmiştir. Arazi yapısına uygun yapıların tasarlanması Fransisken tarikatı mimarisinde farklı uygulamaların yolunu açmıştır. 13. yüzyıl başından 14. yüzyılın sonuna kadar rahipler yoksul ve dilenci tarikat mimarisine uygun olarak sivri kemerler ve Gotik esintili tasarıma sahip kiliseler, Gotik iskeleler ve çerçeveleme elemanları için basit plan ve yapım yöntemlerini benimsemişlerdir.¹³⁵ Fransisken tarikatı mimarisinin en temel örneği olarak benimsenen İtalya (Arezzo) Saint Francesco Bazilikası üç nefli düzenlemeye sahiptir. Tonozla kapatılmış kilisenin tasarımı hol kilise tarzındadır. İç mekân tasarımı oldukça sade tutularak dilenci ve yoksul tarikatın temsili tasarımına sahiptir. Koro¹³⁶ bölümünün düzenlenmesi, keşişlerin yüksek sunak ayini için ayrıcalıklı dinleyici kitlesi olarak ayrılmasına imkân tanımıştır. Bu düzenleme dilenci tarikat mimarilerinde sıkça rastlanan bir uygulamadır.¹³⁷ Fransisken tarikatı mimarisinde koro yeri litürjik ihtiyaçlar ve sivillerin yasal anlaşmaları imzaladıkları

¹³³Richard A. Sundt, “The Architectural Constitutions of The Franciscan Order: Thirteenth and Fourteenth Centuries”, *Notes in the History of Art* 38 (Winter 2019), 65-67; Martin Olle, Rudolf Prochazka, “The Cloister in Early Franciscan Architecture in Bohemia, Moravia and Silesia during the Thirteenth and Fourteenth Centuries”, 56,65; Caroline Bruzelius, “The Architecture of the Mendicant Orders in the Middle Ages: An Overview of Recent Literature”, *Perspective* 2 (2012), 369.

¹³⁴Richard A. Sundt, “The Architectural Constitutions of The Franciscan Order: Thirteenth and Fourteenth Centuries”, 69-70.

¹³⁵Richard A. Sundt, “The Architectural Constitutions of The Franciscan Order: Thirteenth and Fourteenth Centuries”, 72,74.

¹³⁶Koroyeri: Ortodoks kiliselerinde bulunmaya koro bölümü, kiliselerde apsis ile transeptin ana nef ile kesiştiği bölgeye verilen isimdir. Ruhban sınıfının ve ayindeki atrıcalıklı kişilerinkullanımı için düzenlenmiş bölümdür. Metin Sözen, Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), “Koroyeri”, 176.

¹³⁷Donal Cooper, “Experiencing Dominican and Franciscan Churches in Renaissance Italy”, *Sanctity Pictured- The Art of the Dominican and Franciscan Orders in Renaissance Italy* (Nashville, Tennessee, 2014), 47,49.

bölüm olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle koro yeri farklı üst örtüsü ve tramezzo öğelerinin görüldüğü mekandır. Tramezzo, ayın sırasında kadın ve erkeklerin ayrılmasının yanı sıra din adamlarının da cemaatten yalıtılmış kutsal bir alana sahip olmasına olanak sağlamaktadır. Kutsal bölüm olarak değerlendirilen alanlar özellikle kadınlar için sınırlandırılmıştır. Bu sınırlama bazen kilise duvar resimlerinden bile takip edilebilmektedir. Özellikle İtalya (Floransa) Santa Croce Katolik (Fransiskan) Kilisesi'nin tramezzosu orta kapısında (genellikle tramezzo tek kapılı tasarlanmıştır) 1385 tarihli vasiyetnameden anlaşılacağı üzere, kadın ve erkek ayrımının hassasiyeti vurgulanmıştır. Tramezzo kilisenin iç mekânında bölünmüşlük hissi yaratmaktadır. Dindar erkeklerin belirli zamanlarda tramezzo'dan geçmesine izin verilmesine karşın, kadınlar için bu durum geçerli değildir. Dilenci tarikat kiliselerinde alt neflerin kadınlar kilisesi olarak tanımlandığı da olmuştur.¹³⁸ Kadınlar için Katolik kiliselerinde ayrılan diğer bölüm ise galeri alanlarıdır. 18. yüzyılda varlığını sürdüren galeri bölümleri övgüyü hak eden tasarımlar olarak kabul edilmiştir. Konstantinopolis kiliselerinde kadınların kilise kapısının üzerinde ayrı bölüme yerleştirilmesi ile benzer özelliktedir. Kilisedeki galeri katındaki nefe bakan kısımlarında panjur uygulaması yer almaktadır. Fransiskan tarikatı kiliselerinde bu uygulamanın benzeri takip edilmektedir. Bizans kökenli galeri katı uygulaması Batı Avrupa kiliselerinde kabul görmemiştir.¹³⁹

Dilenci tarikat kiliselerine dâhil olan Fransiskan tarikatı kiliselerinin mimarisinde dikkat çekici özelliklerden bir diğeri ise iç mekânda yüksek sunakların alt bölümünün defin yeri olarak kullanılmasıdır. Assisi Aşağı Kilise'nin altında gömülü olan Aziz Francis'in naşı, bu geleneğin en somut örneğidir. Bu gelenek Roma'daki Havarilerin gömülme stillerini taklit eder niteliktedir. Sonraki dönemlerde kilisedeki litürjinin aksamasına neden olan ve özellikle benzer uygulamanın Bologna'da yer alan San Nicolo delle Vigne yüksek sunak bölümündeki Aziz Dominik'in yeraltı gömüsü, kilisede farklı bir bölüme nakledilmiştir. Dilenci tarikat mimarisindeki gömü geleneği kısa zamanda İtalya'da seçkin tabaka içerisinde popüler hale gelmiştir. 14. yüzyılda Dominiken ve Fransiskan tarikatı kiliselerine dindar olmayan kişilerin de tercih ettiği kiralama yoluyla gömü geleneği yaygınlaşmıştır. Dindar olmayan bağışçıların özellikle tarikatın

¹³⁸Duygu Şahin, "Geç Orta Çağ'da Fransiskan ve Dominiken Mimarisi", *Sanat Tarihi Dergisi* 29/1 (2020), 261; Donal Cooper, "Experiencing Dominican and Franciscan Churches in Renaissance Italy", 50; Erik Gustafson, "Medieval Franciscan Architecture as Charismatic Space", 328,331,333.

¹³⁹Laura Elisabeth Binz, *Latin missionaries and Catholics in Constantinople 1650-1760: Between local religious culture and confessional determination*, 44-45.

kıyafetiyle gömülme talepleri neticesinde halk ve kilise bağları kuvvetlenmiştir. Üst tabaka soylu ve kraliyet ailesi üyelerinin kiliselerde koro bölgesine defin talebi, rahiplerin dualarına yakınlık isteminden kaynaklanmaktadır.¹⁴⁰ Fransisken tarikatı mimarisinin Avrupa genelinde büyüyerek yayılmasının nedeni ilahi düşünceye diğer mimarilerden daha yakın olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁴¹

2.4. Katolik Fransisken (Kapuçin) Tarikatının Karadeniz Bölgesi Faaliyetleri

MS 284-305 yılları Hıristiyanlığın hareketlendiği Trabzon'da Havari (Apostol) Andreas, Hıristiyan inancının yayılmasında öncü isim olmuştur. MS 325 yılında Trabzon episkopsu Domn'un I. Dünya toplantısına katılması, MS 535-36 yılında Trabzon episkopusu Anfimiy'in 22. Dünya patriarhı seçilmesi, Trabzon'un misyonerlik faaliyetleri için önemli merkez olabileceği düşüncesini desteklemiştir. 9. yüzyılda Havari Andrey Pervozzanni'nin Sinop, Amisos ve Trabzon kentlerini kapsayan bölgelerde İncil'in açık şekilde bildirisini yapması, misyonerliğin Karadeniz bölgesindeki ilk adımlarını temsil etmektedir.¹⁴²

Tournefort Seyahatnamesi,¹⁴³ Gürcistan-Tiflis ziyaretinden bahsederken misyonerlik faaliyetlerinde sıkça adı geçen Fransiskenler hakkında oldukça derin bilgiler içermektedir. Tiflis hanı I. Herakleus'un (1688-1691) Fransiskenlerin ibadetlerine katıldığını aktaran gezgin-bitki bilimci Tournefort, bu ziyareti sırasında Fransisken manastırında kalmıştır. Manastırda yaşayan Fransisken pederleri beden ve ruh doktorları olarak tanımlamış, ustaca hekimlik yaptıklarını ve bu hizmet karşılığında hastaların iyileşmesi koşuluyla ödeme aldıklarından söz etmiştir. Hatta Fransiskenlerin gizlice Katolik olan bazı Müslüman kadınlarla ilaç ve tedavi bahanesiyle sık sık bir araya geldiklerinden bahsetmiştir. Ayrıca Fransiskenlerin Tiflis'e yerleşimlerinin 1660 yılına dayandığını, Gürcü halk ile uyum sağlamak uğruna çoğu kez batıl perhiz yaptıklarını aktarmıştır. Bu bilgi Gürcistan'da Fransiskenlerin 17. yüzyılda Karadeniz Bölgesi'ne yakın coğrafyada aktif olduklarının önemli bir kanıtıdır.

Misyonerlik faaliyetlerinin en önemli şahsı olarak kabul edilen Aziz Pavlus'un

¹⁴⁰Donal Cooper, "Experiencing Dominican and Franciscan Churches in Renaissance Italy", 55-58; Caroline Bruzelius, "The Architecture of the Mendicant Orders in the Middle Ages: An Overview of Recent Literature", 370.

¹⁴¹Erik Gustafson, "Medieval Franciscan Architecture as Charismatic Space", 341.

¹⁴²Enver Uzun, "Erken Çağlardan 19. Yüzyıl Sonlarına Doğu Karadeniz' de Misyonerlik Faaliyetleri", *Karadeniz*, (ts.), 56-57.

¹⁴³Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, İkinci Kitap/155,160-162.

Anadolu'da doğmuş olması, Hıristiyan inancının Anadolu topraklarından Avrupa ve dünyaya yayılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Milano Fermanı (313) ile birlikte Roma'nın resmi dini olan Hıristiyan inancının Karadeniz Bölgesi'nde yayılması 4. yüzyıl'dan sonra gerçekleşmiştir. Hıristiyanlığın Karadeniz ve özellikle Trabzon'da misyonerliğin temsilcisi olarak Trabzonlu Eugenios ve arkadaşları kabul edilmektedir. Trabzon'da önemli bir inanç olan Mitratizm ile karşı karşıya gelen Eugenios ve arkadaşları Mitra tapınağını yıkmış ve idam edilmişlerdir.¹⁴⁴

Karadeniz Bölgesi'ndeki ilk misyonerlik faaliyetlerinde istenilen başarıya ulaşamamıştır. 12. yüzyılda bölgede iç karışıklık ve yönetim kavgalarının olduğu sırada Gürcistan, İran ve Yakın Doğu'da gücü ve etkisi artan Katolik Kilisesi Trabzon'u sınırlarına dâhil etmeye çalışmıştır. Amaç her ne kadar dünya ticareti merkezi üzerindeki hâkimiyeti sağlamak olsa da bu hedef gerçekleştirilememiş, bu nedenle Trabzon ve çevresinde Katolik ve Hıristiyan misyonerlik faaliyetleri yoğunluk kazanmıştır. Trabzon Mitra Dağı'ndaki (Boztepe) putperestlik inancı sembolü Mitra heykeli'nin yıkılması da Hıristiyan inancına serbest bir zemin hazırlamıştır.¹⁴⁵

Hıristiyan dünyasının Trabzon İmparatorluğu ile kaynaşmasında birçok neden etkin rol oynamıştır. Hıristiyan Katoliklerin bağlı olduğu Roma ile kurulan bu bağ, Gürcistan ve İran'da Katolik inancının yayılmasında Trabzon'u önemli bir noktaya taşımıştır. Siyasi ve dini ortaklığın önemi artmış, bölgede Katolik Kilisesi'nin kurulması için Komnenosların ve Trabzon Rumlarının desteğinin gerekliliği ön plana çıkmıştır.¹⁴⁶

Karadeniz sahilleri ticaretin ilerlemesiyle birlikte 13. yüzyılda dikkatleri üzerine çekmiştir. Ceneviz ve Venedikli tüccarların bu bölgeye olan ilgisi artmış, Katolik inancını Papalığın desteği ve Komnenosların imtiyazlarıyla Karadeniz Bölgesi'nde yaymaya çalışmışlardır.¹⁴⁷

Trabzon'da Katolik rahiplerinin faaliyetleri Papa ve kilise tarafından takdir edilmiş ve yürüttükleri çalışmalara destek sağlanmıştır. 1288 yılında 'Hatip Kardeşler', 1289-1290 yılında 'Rahip-Piligram Kardeşler Cemiyeti' topluluklarının kurulması misyonerlik faaliyetlerin aktifliğinin göstergesi olmuştur. I.Mihail Papa ile Trabzon

¹⁴⁴Mehmet Coğ, "Trabzon Bölgesinde Hıristiyanlığın Yayılışı ve Gelişmesi", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu (bildiriler Kitabı)* (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 2/1173-1175.

¹⁴⁵Enver Uzun, "Erken Çağlardan 19. Yüzyıl Sonlarına Doğu Karadeniz' de Misyonerlik Faaliyetleri", 58.

¹⁴⁶İbrahim Tellioglu, *Tarih Boyunca Karadeniz*, 148-149.

¹⁴⁷Mehmet Coğ, "Trabzon Bölgesinde Hıristiyanlığın Yayılışı ve Gelişmesi", 2/1178.

arasında bir anlaşma yapmış, 13. yüzyıl ortalarında Bizans, Gürcistan, İlhanlılar, Selçuklular ve Trabzon topraklarındaki Katolik inancının yayılmasında Trabzon merkez konumunda kullanılmıştır. 1292 yılında Trabzon’da ilk Fransisken Manastırı’nın kurulmasıyla Fransisken ve Dominiken tarikatlarına büyük görev düşmüştür. Trabzon Fransisken Manastırı, 1314 yılında, Küçük Asya ve Trabzon misyonerlik faaliyetleri için rahiplere teşkilatlanma merkezi olarak hizmet sunmuştur.¹⁴⁸

Fransisken tarikatı mensupları başlangıçta kilise ve manastıra bağlı iken “loca” adı verilen destek birimlerinden ayrılarak “kustodi” ve “vikariatlara” gibi cemiyetlere dönüşmüştür. 1292 yılında “Trabzon Kustodiyası” misyoner rahiplerin kilise merkezi olarak bilinmektedir. 1314 yılındaki Trabzon Fransisken Manastırı Küçük Asya doğusu ve Pontus’ta rahiplerinin merkezi halini almıştır. Trabzon’da misyoner rahiplerin bu güce sahip olmalarına karşın Erzincan’da İlhanlı hâkimiyeti altındaki bölgede 3 Fransisken tarikatı mensubunun (Ankondan Monaldus, Firmodan Fransisk ve Milandan Antonii) cezalandırılması Katolik Kilisesine karşı tutumun bazı bölgelerde değiştiğinin göstergesi olmuştur. Fransisken tarikatı misyonerleri diğer tarikatların misyonerleri gibi Trabzon’da oldukça etkin faaliyetler sürdürmüştür. 1320’li yıllarda Trabzon’un yanı sıra Samsun’da manastırlarının varlığı bilinmektedir.¹⁴⁹ Misyonerin şehirlerde tepkilere maruz kalması faaliyetlerini Anadolu’nun iç kesimlerine doğru ilerletmelerine neden olmuştur. Bu sayede misyonerler, devlet yöneticilerinden uzakta daha geniş çalışma alanına sahip olmuştur. Anadolu’nun iç kesimlerinde yürütülen misyonerlik faaliyetleri için merkez olarak Trabzon seçilmiştir. İç Anadolu misyonerlik faaliyetleri ise Samsun merkezli ilerlemiştir.¹⁵⁰

Karadeniz Bölgesi’ndeki ticari gelişmelerin odağındaki Trabzon, aynı zamanda Doğu ve Ortadoğu/Avrupa ticaretinin merkezi olmuştur. Ekonomik getirisinden dolayı buradaki misyonerlerin çoğu ticaret gibi işlere yönelmiştir. Hatta papalık, misyonerlere verdiği görevleri yerine getiremedikleri için 1375 yıllarında ticaretle uğraşma yasağı koymuştur. 14. yüzyılda Trabzon’daki misyoner rahiplerin faaliyetleri hız kazanmış fakat 1363 yılında Trabzon’daki manastırların faaliyetleri durdurulmuştur. 1433 yılındaki Papalık ve Trabzon İmparatorluğu arasındaki anlaşmayla birlikte Trabzon

¹⁴⁸Enver Uzun, “Erken Çağlardan 19. Yüzyıl Sonlarına Doğu Karadeniz’ de Misyonerlik Faaliyetleri”, 59.

¹⁴⁹Enver Uzun, “Erken Çağlardan 19. Yüzyıl Sonlarına Doğu Karadeniz’ de Misyonerlik Faaliyetleri”, 64-65.

¹⁵⁰Erdal Açıkse, “Osmanlı Devleti’ndeki Misyonerlik Faaliyetleri ile İlgili Bir Değerlendirme (İki Merkezden Örnekler)”, 195.

Küçük Asya ve İran misyonerlik faaliyetleri için köprü görevi görmeye başlamıştır. Bu sayede Papalık, İmparatorluk ve Bizans kiliseleri arasında güçlü bir bağ oluşmuştur. Katolik ve Hıristiyan misyonerlerin Trabzon İmparatorluğu'nun gücünün birleşmesi misyonerlik faaliyetlerine popülerlik kazandırmıştır. Konstantinopolis'in kaybedilmesiyle birlikte Papa Trabzon üzerindeki hassasiyetini arttırmış, Trabzon'da Katolik Episkoposluğu oluşturulmuştur. 1382 yıllarında Papalık ile oluşturulan bağın sembolü olarak Trabzon'daki kiliselere ziyaretçiler tarafından kilise çanı armağan edilmiştir.¹⁵¹

Hıristiyan inancının hızla yayılması ve bu görev için önemli bir şahıs olan Aziz Andreas'ın Trabzon için varlığı oldukça önemlidir. Özellikle Trabzon İmparatorluğu'nun farklı dinlere gösterdikleri imtiyazlar yazılı kaynaklarda yer almış, Clavijo'nun bir Ermeni Piskoposluğu makamının ve 1314-1440 tarihleri civarında Samsun ve Sinop'ta bağımsız Fransisken Manastırı varlığından söz etmesi bu bilgileri destekler niteliktedir.¹⁵²

Wadding'in eski bir Venedik Kütüphanesi'nde bulunduğu bir el yazmasından anlaşıldığına göre; 13. veya 14. yüzyılda İtalyan Fransisken rahipler Trabzon'da tesisler kurup bir kilise inşa ettirmiş, hatta Samsun ve Sinop'ta kurulan misafirhaneler bile buraya bağlanmıştır.¹⁵³ *“1869 yılından sonra tutulmaya başlanan Trabzon Vilayeti Salnamelerinden öğrenildiğine göre 1875 yılında şehirde 2 Katolik Kilisesi bulunmaktadır.”*¹⁵⁴

Sinop'ta yer alan Fransisken (Kapuçin) rahiplere ait manastır binasının tamiri hakkında Osmanlı hükümeti tarafından verilen onarım emirleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi içerisinde yer almaktadır.¹⁵⁵

Fransisken tarikatı cemaatine Osmanlı Devleti döneminde önemli imtiyazlar verilmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in fermanı, evrensel olarak tarikatın rahiplerine kilise ve manastırlarında, Osmanlı topraklarında özgürce yaşamalarına olanak sağlamıştır. Pek

¹⁵¹Enver Uzun, “Erken Çağlardan 19. Yüzyıl Sonlarına Doğu Karadeniz’ de Misyonerlik Faaliyetleri”, 60,61,65.

¹⁵²William Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu (1204-1261)*, 44-45.

¹⁵³Jakob Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, 319.

¹⁵⁴Özgür Yılmaz, “XIX. yüzyılda Misyonerlik Faaliyetleri Çerçevesinde Trabzon Ermenilerine Bir Bakış”, 200.

¹⁵⁵Belgeler için bk. Osmanlı Arşivi (BOA), [İ.AZN.], No.37, Gömlek No.6, H.03.11.1317; Osmanlı Arşivi (BOA), [HR.TH.], No.238, Gömlek No.69, -; Osmanlı Arşivi (BOA), [DH.MKT.], No.2288, Gömlek No.48, H.20.08.1317; Osmanlı Arşivi (BOA), [DH.MKT.], No.2298, Gömlek No.118, H.21.09.1317; Osmanlı Arşivi (BOA), [DH.MKT.], No.2333, Gömlek No.125, H.18.12.1317;

çok alanda özgürlüğe sahip olan Fransiskanlar istedikleri bölgelere yerleşme, yaşama, ibadet etme, seyahat etmek gibi haklara sahip olmuşlardır. Bu imtiyazların karşısında Osmanlı Devleti Fransiskan tarikatı cemaatinden devlete mutlak sadakat göstermelerini istemiştir.¹⁵⁶

Karadeniz Bölgesi'ndeki Katolik misyonerlik faaliyetlerinin aynı zamanda misyonerlik okulları ile desteklenmektedir. Özellikle bu okulların merkezi olarak kabul edilen Trabzon vilayeti bölgenin önemli konumunda sayılmaktadır. 19. yüzyılda Samsun, Ordu ve Giresun'un Trabzon iline bağlı kaza durumunda olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir.¹⁵⁷

20. yüzyılın başlarında Trabzon'u kapsayan Fransiskan (Kapuçin) tarikatı, Osmanlı topraklarının çeşitli bölgelerinde eğitim ve dini kurumlar inşa etmiştir. İzmir, Diyarbakır, Elâzığ ve Erzurum gibi şehirlerin yanında Halep'e kadar inşa sahalarını genişletmişlerdir.¹⁵⁸

21. yüzyılda Karadeniz Bölgesi'nde iki aktif bir pasif kilise yer almaktadır. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi ve Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Katolik misyonerlik faaliyetlerinin bölgedeki merkezleri konumundadır. Roma'ya bağlı olan bu kiliseler, İzmir Katolik Başpiskoposluğu tarafından yönetilmektedir.¹⁵⁹ Pasif olan Karadeniz Bölgesi Katolik Kilisesi ise Giresun Eski Katolik Kilisesidir. Günümüzde Çocuk Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

¹⁵⁶Cengiz Batuk, "İki Sultan St. Francis, Fransiskanlar ve Bir Arada Yaşama Sorunu", 214.

¹⁵⁷Cengiz Batuk, Süleyman Turan, "Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinde Misyonerlik Faaliyetleri", *Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye'de Misyonerlik* (Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları- V, 2005), 315.

¹⁵⁸Vedia Derda Taşar, "Sosyal ve Siyasal Değişim Süreçlerinde Kilise: Mater Dolorosa Kilisesi", *Milel ve Nihal* 20/1 (2023), 64.

¹⁵⁹Cengiz Batuk, Süleyman Turan, "Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinde Misyonerlik Faaliyetleri", *Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye'de Misyonerlik* (Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları- V, 2005), 316; Mehmet Aydın, "Türkiye'ye Yönelik Katoliki Misyonerliğin Dünü ve Bugünü", 121.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GENEL HATLARIYLA 19. YÜZYIL AVRUPA MİMARİSİ

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri kapsamında incelenen dini mimari yapılarında neoklasik, neogotik üslup ve eklektik unsurların görülmesi nedeniyle 19. yüzyıl Avrupa mimarisine genel hatlarıyla değinmek faydalı olacaktır.

Neoklasisizm, ‘‘Neos’’ ve ‘‘classicus’’ kelimelerinin birleşimiyle türetilmiştir. Bu terim görsel sanatlar, edebiyat, tiyatro, müzik ve mimaride klasik kültüre dayanan gelişim hareketlerini tanımlamaktadır. Antikiteye dönüş olarak değerlendirilen bu terim Vitruvius’ un ilkelerini temel alan ve Yunan- Roma mimarisi esintilerinin özdeşleşerek tekrarını ifade etmektedir. Antik sadeliğe öykünen Neoklasik üslup, 18. yüzyılda Barok ve Rokoko, 19. yüzyılda ise Romantizm akımlarına tepki olarak ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısında tüm Avrupa’yı etkileyen bir üsluptur.¹⁶⁰ Rönesans, Barok ve yerel tarzların karma biçimde uygulanmasıyla 19. yüzyılın ikinci yarısında neoklasik üslup ortaya çıkmıştır.¹⁶¹ İlham kaynağı antik Roma olan Neoklasik üslup, özellikle 1900 yılından sonra temel yapı biçimi olarak tercih edilmiştir.¹⁶²

İtalya, Napoli kentinde MS 79 yılında Vezüv dağının volkanik patlamasıyla, Pompeii ve Herculaneum bölgesi kül altında kalmıştır. Yüzyıllar boyunca terk edilen bölge 16. ve 17. yüzyıllarda keşfedilmiştir. 1738 yılında İspanyol mühendis Rocque Joaquin de Albuirre yönetimindeki işçilerin, Napoli Kralı için yapılacak olan sarayın temelini kazarken buldukları kalıntılar, buradaki kazıların tekrar başlamasına neden olmuştur. Pompeii’nin keşfi Avrupa’nın dört bir yanından ziyaretçi akınıyla sonuçlanmıştır. Bölgede çıkarılan Roma kültürüne ait freskler ve mozaiklerin yanında insan kalıntılarıyla bu keşif, bilinen antik Roma kültürünü yerinden oynatmıştır. Zamanla buradaki kazıları yürüten Alcubierre’nin çalışma stili Alman sanat tarihçisi Johann

¹⁶⁰Nadire Tuba Yiğitpaşa, Gülferi Akın, ‘‘XVIII. Yüzyıl Berlin Kiliselerinde Neoklasik Üslup’’, *Amisos* 5/8 (2020), 221; Metin Sözen, Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), ‘‘Yeni-Klasizm’’, 323-324; Michael Raeburn, *Architecture of The Western World* (New York: Crescent Books, 1984), 194-195.

¹⁶¹Birgül Açıkyıldız, *19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığı’ da Neo- Gotik Üslup* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 31; Donald Martin Reynolds, *The Nineteenth Century (Cambridge Introduction to the History of Art)* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 4.

¹⁶²Doreen Yarwood, *The Architecture of Europe (Classical Architecture 1420-1800)* (London: B. T. Batsford Ltd, 1994), 3/3.

Joachim Winckelmann tarafından yağlamalama olarak nitelendirilmiş ve sert bir şekilde eleştirilmiştir. Fakat bu keşif, çağdaş Aydınlanma düşüncesinin otoriteyi sorgulamasına ve akabinde Neoklasizm üzerinde belirleyici bir etkiye neden olmuştur. Herculaneum ve Pompei bölgesi kazıları antik mimarinin okunması için yeni bir fırsat doğurmuştur.¹⁶³

Neoklasik üslubun canlanması dönemin arkeolog ve bilim insanlarının çalışmalarına dayanmaktadır. İtalya, Napoli şehri civarındaki Pompei ve Herculaneum kazıları neticesinde ortaya çıkan mimari unsurların incelenmesi antik mimariye dönüş isteği uyandırmıştır. Bu üslubun öncü çalışmaları mimar Luigi Vantielli (1700-1773), Ferdinando Fuga (1699-1782) ve Alessandro Pompei (1705-1772) tarafından yapılmıştır. Johann Joachim Winckelmann'ın (1717-1768) araştırma yazıları bu çalışmaların devamı niteliğindedir. Neoklasik üslubun öncü kuramcısı olarak kabul edilen Winckelmann'ın deyimleriyle asil sadelik ve sakin ihtişam eserleri üzerine yazdığı yazılar oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca bu fikrin ana temsilcileri arasında Anton Raffael Menges ve Gavin Hamilton'u saymak mümkündür.¹⁶⁴

Geç Barok ve Rokoko'ya tepki olarak ortaya çıkan Neoklasik üslup, klasik üsluba duyulan sempatiyle Eski Yunan ve Roma mimarlıklarının ya da 16. yüzyılda İtalya'da gelişmiş olan Rönesans'ın tekrarı niteliğindeki resim, heykel ve mimarlık anlayışıdır. Pompei ve Herculaneum'da 18. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen kazılarda ortaya çıkan Neoklasizm, başta Fransa'da olmak üzere çeşitli bölgelere yayılmaya başlamıştır. Antik dünya ihtişamının yeniden canlandırılması ana hedef olarak benimsenmiştir. Winckelmann'ın "*soylu sadelik ve sakin büyüklük*" antik mimarlığın en dikkat çekici özelliğidir. Neoklasik üslubun karakterinde düz çizgiler, sütunlar, sütun başlıkları, pilastr kullanımı tekrarlanmış, aynı zamanda Avrupa'da görülen diğer mimarlık akımlarıyla birlikte eklektik tarzda binalar inşa edilmiştir. Yunan tapınak tasarımlarının çelişkisinin görüldüğü Fransa (Paris) Madeline Kilisesi (1806-1842) dikkate değer bir örnektir. Ayrıca 1823 yılında Sir Robert Smirke tasarımı olarak İngiltere British Museum cephe tasarımı, iyon düzeni, Neoklasik üslubun en önemli örneklerinden sayılmaktadır. Neoklasik üslup mimaride öncelikle tercih edilmiş ve zamanla Avrupa'da imparatorluğun resmi mimarisi olarak kabul edilmiştir. Fransa'da 16. yüzyılın başlarında binaların temelde Gotik özelliklere sahip olmalarına karşın

¹⁶³Owen Hopkins, *Architectural Styles- A Visual Guide* (London: Laurence King Publishing, 2014), 96; Donald Martin Reynolds, *The Nineteenth Century (Cambridge Introduction to the History of Art)*, 6.

¹⁶⁴Nadire Tuba Yiğitpaşa, Gülferi Akın, "XVIII. Yüzyıl Berlin Kiliselerinde Neoklasik Üslup", 222; Donald Martin Reynolds, *The Nineteenth Century (Cambridge Introduction to the History of Art)*, 5.

detaylarda klasik üslup takip edilmektedir. 16. ve 19. yüzyıl Avrupa mimarisindeki baskın üsluplar arasına yer alan Neoklasik üslup, Yunan Roma ve Yunan mimarisindeki klasik düzenli sütun, sütun başlıkları, alınlık ve kemer formlarıyla incelenerek ulusal özelliklerin harmanlaştığı bir alanda gelişme göstermiştir.¹⁶⁵

Mimaride Neoklasik etkiler çeşitli temellere dayanmaktadır. Antik mimaride yer alan tapınak planları, Andrea Palladio'nun (1508-1580) villa tasarımları (bu tasarımlarda cephe önüne eklenen sundurma işlevli portikolar ile antik mimari canlandırılmıştır) ve son olarak klasik blok düzenlemesi (ardışık pilastrlar ve kemer dizilerinden oluşan antik mimari esintileri) bu temeller arasında sayılabilmektedir. Özellikle giriş cephelerinde görülen portiko uygulaması stereobate olarak adlandırılan basamaklı (krepis) kaide üzerinde yükselmektedir.¹⁶⁶

19. yüzyılda yaşanan Sanayi Devrimi Neoklasizm üzerinde etkili olmuş, biçim ve teoriyi yeni yönere itmiştir. Neoklasizm'in yeni modern bina türleriyle nasıl başa çıkacağı, ilk ilkelere odaklanarak aşabilabilmiş fakat başarılı olunamamıştır. Alman mimar ve teorisyen Gottfried Semper (1803-1879) neoklasik ilkeleri modern çağdan uzaklaştıran kişi olmuştur. Semper'in "Die Vier Elemente der Baukunst" (1851) adlı eserinde, temel yaratım süreçleri tarafından şekillendirilen dokuma, kalıpcılık, marangozluk, duvarcılık ve metal işçiliği gibi tekrar eden unsurların bir işlevi olduğunu savunmuştur. Bu sayede dini, devlet ve sivil kurumların temel formlara uygun mimari ifadenin verilebileceği koşulları nasıl oluşturduğunu açıklamıştır. Neoklasik ilkeler, birçok yönden modernist işlevselciliği öngören formlar yaratarak, hızlı teknolojik gelişmeyi mimari açıdan anlamlandırabilmiştir.¹⁶⁷

Yunan ve Roma ideallerini canlandırmayı amaçlayan Neoklasik üslupta estetik ve siyasi kaynaklı faktörler mimar ve sanatçılara yön vermiştir. Neoklasik dönem boyunca hükümet binaları ve ticari binaların yanında dini mimari de bu furyadan nasibini almıştır. Fazlaca sütun ve sütun başlığı kullanımı, frizler bu üslubun en dikkat çekici özellikleri arasındadır. Özellikle sütun başlıklarında antik Yunan ve Roma temelli etkiler görülmektedir. Yuvarlak şekilli çentikli bir levhanın üzerinde bulunan kare taş

¹⁶⁵Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (İstanbul: YEM Yayın, 2014), "Yeniklasikçilik", 502-504; Nadire Tuba Yiğitpaşa, *XIX. Yüzyıl Beyoğlu Yapılarında Heykel ve Figürlü Kabartmalar* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 44,53-54; Doreen Yarwood, *The Architecture of Europe (Classical Architecture 1420-1800)*, 3/17,73,105.

¹⁶⁶Nadire Tuba Yiğitpaşa, Gülferi Akın, "XVIII. Yüzyıl Berlin Kiliselerinde Neoklasik Üslup", 223-224.

¹⁶⁷Owen Hopkins, *Architectural Styles- A Visual Guide*, 96.

levhanın oluşturduğu zarif dor düzen, yivler ve oyulmuş zarif kıvrımlardan oluşan iyon düzen, kengeryapraklı ve kıvrım dallarla oluşturulmuş ve temelinin iyon düzenin ilhamına dayanan korent düzen, dor düzeni ile benzerlik gösteren yivsiz gövdeye sahip tuskan ve iyon - korent düzenlerinin birlikte kullanımından meydana gelen kompozit düzen neoklasik üslubun vazgeçilmez unsurlarındandır.¹⁶⁸ Neoklasik üslupta pencere düzenlemesinde üçgen, kırık ve yarım yuvarlak formlu olarak üç tip alınlık düzenlemesi hakimdir.¹⁶⁹

Neogotik (Yeni Gotik), Orta çağ ve Gotik sanatı diriltme amacıyla 19. yüzyılda ortaya çıkan sanat ve mimarlık akımıdır.¹⁷⁰ Orta çağ Gotik öğelerinin 19. yüzyılda yeniden yorumlanmasıyla oluşturulan Neogotik üslup, dönem boyunca Milliyetçilik ve Tarihçilik akımlarının etkisi altında gelişmiştir. 19. yüzyılda Avrupa mimarisini etkileyen pek çok mimari üsluptan biri olan Neogotik üslup, gotik temele dayanan ve milli değerleri yeniden canlandıran önemli bir unsurdur. Orta çağ gotik üslubunun yeni varyasyonu olarak karşımıza çıkan Neogotik üslup bu yüzyılda sıkça tercih edilmiştir.¹⁷¹

Neogotik üslubun devamı olduğu Gotik üslup ise Fransa'nın "Ile de France" olarak adlandırılan bölgesinde varolan, işlenmesi kolay ve dayanıklı malzeme, bir çeşit kireçtaşının bulunduğu bölgede ortaya çıkmıştır. Fransa (Paris) Saint Denis Manastırı Kilisesi'nin 1140-1144 yılında koro bölümünün Suger öncülüğünde düzenlemesinde uygulanan Gotik üslup, sonraki dönemlerde Fransa'nın diğer şehirlerine hızlıca yayılmıştır. Başrahip Suger'in de belirttiği gibi uluslararası akıma dönüşmüştür. Avrupa'nın doğusunda İtalya ve İspanya'da tercih edilen Gotik üslup yerel mimariyle harmanlanarak kullanılmıştır.¹⁷² Avrupa'nın büyük şehirlerinde Gotik yaygın bir şekilde tercih edilmiştir. Öyleki sivil mimari yapılarından tutun domuz ahırlarına kadar küçük sivri kemer kullanımıyla yayılmıştır. Sivri kemer kullanımının artmasında Haçlı seferlerinin etkisi de oldukça dikkat çekicidir. Gotik mimaride özellikle kiliselerde batı cephede yer alan giriş portal vurgusunda büyük gülpencere ve ince yüksek kuleler

¹⁶⁸Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (YEM Yayın, 2014), 145,241, 226; Gülferi Akın, *XVIII. - XIX. Yüzyıl Berlin Mimarisinde Neoklasik Üslup* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 51.

¹⁶⁹Nadire Tuba Yiğitpaşa, Gülferi Akın, "XVIII. Yüzyıl Berlin Kiliselerinde Neoklasik Üslup", 224.

¹⁷⁰Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (İstanbul: YEM Yayın, 2014), "Yeni Gotik", 502.

¹⁷¹Birgül Açıkyıldız, *19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığı' da Neo- Gotik Üslup*, 24.

¹⁷²Maria Christina Gozzoli, *Gotik Sanatını Tanıyalım*, çev. Solmaz Turunç (İstanbul: İnkilap ve Aka, 1982), 3-4; Erwin Panofsky, *Gotik Mimarlık ve Skolastik Felsefe*, çev. Engin Akyürek (Ara Yayıncılık, 1991), 16,24; Abdullah Ayaydın, "Gotik Sanatı' na Yirmi Birinci Yüzyıl Perspektifinden Bir Bakış", *EKEV AKADEMİ DERGİSİ* 14/44 (2010), 120.

görülmektedir.¹⁷³ Gotik üslupta Tanrıya ulaşmayı hedefleyen sivri mimari ve şehir piskoposları ile zengin tüccarların katedralleri, ziyaretçileri hayrete düşüren zenginlik abideleri olarak gurur duyulan unsurlardır. Dikey hatlar, sivri çapraz tonoz, sivri kemer ve pencerelerle Gotik katedraller büyük ölçekleriyle dikkat çekici olmuştur. Özellikle çapraz tonoz ve büyük pencereler sayesinde duvarlardaki ağırlık duvar payandalarına aktarılarak, oradan yapının temeline inmesi sağlanmaktadır. Sütun ve destek payandaları vasıtasıyla kilisenin tüm ağırlığı zemine gönderilmektedir. Gotik dönem ögesi olarak kullanılan sivri kemer sayesinde büyük boyutlu kiliselerin ağırlık sorunu ortadan kalkmış, iç mekan aydınlatmasında gelişme kaydedilmiştir. Ayrıca cephe düzenlemeleri önem kazanmıştır.¹⁷⁴ Gotik üslupta renkli vitray camın yer aldığı pencereler delikli şebekeler şeklinde tasarlanmıştır. Büyük boyutlu pencereler, İncil anlatılarının yer aldığı öğretici alan olarak kullanılmaya başlanmıştır. Pencereler özellikle İncil'i okuma imkânı olmayan düşük halk tabakası için öğretici ekranlara dönüşmüştür.¹⁷⁵ 12. ve 13. yüzyılda papazların Gotik üslubu İtalya'da yaydıkları bilinmektedir. Önemli Gotik kiliseler arasında; Assisi Saint Francesco Kilisesi (1228-1253), Padova Saint Antonio Kilisesi (1232-1307), Siena Katedrali (1260-1360), Venice Saint Giovannie Paolo Kilisesi (1260-1385), Floransa Santa Marie del Fiore Kilisesi (1296-1462), Bologna Saint Petronio Kilisesi (1390-1659) ve Milan Katedrali (1386) sayılmaktadır. Fransa'da ise Chartres Katedrali, Reims Katedrali ve Amiens Katedrali örnek verilmektedir.¹⁷⁶ Gotik mimariye verilecek farklı örnekler ise; Kıbrıs (Lefkoşa) Saint Catherine Kilisesi (Haydar Paşa Cami) (14. Yüzyıl), Kıbrıs (Lefkoşa) Saint George Latin Kilisesi (13. yüzyılın son çeyreği) ve Kıbrıs (Mağusa) Saint Nicholas Katedrali (Lala Mustafa Paşa Cami) (13. yüzyıl) sayılabilir.¹⁷⁷

18. yüzyılın sonlarına doğru Gotik mimariye katkı sağlayan kişiler arasında John Carter ve rahip John Milner sayılmaktadır. Milner, klasik mimarinin düzenine benzer bir

¹⁷³Maria Christina Gozzoli, *Gotik Sanatını Tanıyalım*, 6-7; Doreen Yarwood, *The Architecture of Europe (Classical Architecture 1420-1800)*, 3/29; S. Lang, "The Principles of the Gothic Revival in England", *University of California Press on behalf of the Society of Architectural Historians* 25/4 (Aralık 1966), 259; Edna Donnell, "A. J. Davis and the Gothic Revival", *The Metropolitan Museum of Art* 5/2 (Eylül 1936), 183.

¹⁷⁴Maria Christina Gozzoli, *Gotik Sanatını Tanıyalım*, 8-9,12,17; Abdullah Ayaydın, "Gotik Sanatı' na Yirmi Birinci Yüzyıl Perspektifinden Bir Bakış", 121-122; S. Lang, "The Principles of the Gothic Revival in England", 260.

¹⁷⁵Maria Christina Gozzoli, *Gotik Sanatını Tanıyalım*, 17,21.

¹⁷⁶Birgül Açıkyıldız, *19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığı' da Neo- Gotik Üslup*, 14,18.

¹⁷⁷Celal Öztürk, Huriye Gürdallı, "Lefkoşa ve Mağusa'da Gotik Yapıların Mimari Elemanlara Göre Analizi", *Mimarlık Fakültesi Dergisi- Journal of Faculty of Architecture* 3/1 (2021), 2,9,14.

şekilde Gotik mimari düzenini açıklamıştır. Kronolojik biçimde anlattığı Gotik düzende sivri kemerin yükselişi, payelerin formu, sütun başlıklarıyla Hıristiyan zaferinin bir meteforu olarak tanımlamıştır.¹⁷⁸

Özellikle Fransa merkezli Gotik üslup, 13. yüzyıldan itibaren başlayan etkisini 17. ve 18. yüzyılda kaybetmiş olsa da 19. yüzyılda küllerinden yeniden doğarak Neogotik üslup olarak dini mimari üzerinde etkisini hissettirmiştir. Neoklasik üsluba karşı mimari diriliş niteliğinde ortaya çıkan Neogotik üslupta, gotik etkili, 1717-1718 tarihli İngiltere (Londra) şato evinin tasarımıyla Sir John Vanbrugh ve 19. yüzyılda İngiltere’de J. Ruskin ve mimar A.W. Pugin öncü olarak kabul edilmektedir. Pugin’den itibaren Gotik canlanma olarak adlandırılan bu üslup, Orta çağın varisi olarak etkili olduğu zaman diliminde, mimarlık tarihinin en önemli dönemi olarak kabul edilmiştir. Pugin için Gotik, klasik canlanmadan daha saf bir ifadeye sahip olmuştur. 1830’larda uygulanmaya başlanan bu tarzın dini mimari üzerinde etkilerinin daha çok görülmesine karşın en popüler örneği 1850 yıllarında inşa edilen İngiltere (Londra) Parlamento Binasıdır. Avrupa dini mimarisinde Neogotik üslubun kullanıldığı birkaç örnek şu şekilde sıralanabilir; İngiltere (Londra) Saint Georgies Kilisesi (1819-21), İngiltere (Londra) Saint Peter’s Kilisesi (1826-30), İngiltere (Brighton) Saint Michael Kilisesi(1859-62), Fransa (Paris) Saint Louis Şapeli (1839), Fransa (Nantes) Saint Nicholas Kilisesi (1839), Almanya Köln Katedrali (1824-80), Almanya (Berlin) Petri Kilisesi (1846-50), İtalya (Viyana) Votiv Kilisesi (1853), İtalya (Floransa) Santa Croce Kilisesi (1857-63) (Nicolo Matas tarafından tasarlanmıştır.), Hollanda (Amsterdam) Maria Magdalenakert Kilisesi (1887), Belçika Leaken Krallık Mezarlığı Kilisesi (1850-59).¹⁷⁹

Ayrıca dini bir uyarıcı olarak kabul edilen Pugin, Roma Katolik Kilisesi’nin dünyanın tek gerçek ve yüce kilisesi olarak kabulünü öngörmüş, Gotikçilerin klasiğin tek gerçek takipçileri olduğunu savunmuştur. Pugin’in amacı İtalyan mimarisini gerçek konumuna

¹⁷⁸Edmondson Miele Christopher, *The Gothic Revival and Gothic Architecture: The Restoration of Medieval Churches in Victorian Britain* (New York: New York University, Ph. D., 1992), 42-44.

¹⁷⁹Birgül Açıkyıldız, *19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığı’ da Neo- Gotik Üslup*, 26-28; Metin Sözen, Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), “Gotik Canlandırma Üslup”, 118; Elif Atıcı, Mehmet İnceoğlu, “Aziz Antuan Kilisesi’nin Mimari Açından Okunabilirliği”, *Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University* 35/3 (2020), 1501; Nadire Tuba Yiğitpaşa, *XIX. Yüzyıl Beyoğlu Yapılarında Heykel ve Figürlü Kabartmalar*, 46; Ayla Lepine, “The Persistence of Medievalism: Kenneth Clark and the Gothic Revival”, *SAHGB Publications Limited* 57 (2014), 325-332; S. Lang, “The Principles of the Gothic Revival in England”, 255; Edmondson Miele Christopher, *The Gothic Revival and Gothic Architecture: The Restoration of Medieval Churches in Victorian Britain*, 2; Henry- Russell Hitchcock, *Architecture: Nineteenth and Twentieth Centuries* (USA: The Pelican History of Art, 1989), 200.

yerleştirerek iddialarını bu doğrultuda ortaya koymaktır.¹⁸⁰ Ruskin görüşlerinde ise sivri kemerli bantların görüldüğü Pisa Vaftizhanesi'ne dikkat çekilmiştir. Ruskin okuru olan bir mimarın Neogotik erken dönem çalışmaları ise halen tartışılan bir konu dahilindedir.¹⁸¹

Gotik mimariye özgü sivri kemer, özünde yuvarlak kemerin iyileştirilmesiyle ortaya çıkmış, aydınlık mekân anlayışının hakim olduğu tasarımlarla nihayetlenmiştir. Görkemli, aydınlık mimari yapıların yanında güçlü ve kullanışlı eserlerin yansımından meydana gelmiştir.¹⁸² Neogotik üslupta bu etki yeniden kullanılmıştır.

Neogotik üslupta, mimaride aydınlık ve yukarıya doğru sivrilen bir mekân anlayışı benimsenmiştir. Sivri kemerlere dayanan kaburgalı tonoz sistemi ve yapıyı dışarıdan destekleyen payanda uygulamasının birleşiminden oluşmaktadır. Romanesk dönemdeki keşişen iki beşik tonozun oluşturduğu çapraz tonoz Gotik dönemde yerini kaburgalı çapraz tonozlara bırakmıştır. Bu kaburgalar, tonozun yükünü içeriden ayaklara taşıırken, dışarıdan gelen ağırlık payandalarla desteklenmiştir. Böylece duvarlara binen yük dağıtılmış, bu da büyük pencerelerin açılmasına olanak sağlamıştır. Pencereler, vitraylarla kaplanarak hem loş bir atmosfer oluşturulmuş hem de dini teması öne çıkarmıştır. Genellikle girişin bulunduğu batı cephesi, Gotik dönemin karakteristik bir özelliğidir. Romanesk mimarideki giriş cephesine kıyasla, sivri kemerli arşitravlar dikkat çeker ve bu kemerlerin üst kısmı üçgen şeklinde oyulmuş süslemelerle son bulmaktadır. Bu tasarım öğeleri Neogotik üslupta tekrar kullanılmıştır.¹⁸³ Fransa'da ortaya çıkan Gotik üslubun yeniden uyarlaması olarak nitelendirilen Neogotik üslubun en önemli özelliklerinden birisi de yüksek sivri kemerli pencerelerdir. Sivrilen formlar sayesinde kiliselerin iç mekânlarında aydınlık artmış ve pencere yüzeylerinde dini konulu anlatımlara olanak sağlayan vitraylara yer açılmıştır.¹⁸⁴ Aynı zamanda temelini Gotik mimari unsurlara dayandıran Neogotik üslup içerisinde de kaburgalı tonoz, dayanma ayakları dayanama (payanda) kemerleri oldukça önemlidir.¹⁸⁵

¹⁸⁰S. Lang, "The Principles of the Gothic Revival in England", 262-266; Edna Donnell, "A. J. Davis and the Gothic Revival", 186.

¹⁸¹ Henry- Russell Hitchcock, *Architecture: Nineteenth and Twentieth Centuries*, 191,201.

¹⁸² S. Lang, "The Principles of the Gothic Revival in England", 252-257.

¹⁸³Gülfer Akın Ertek, "XIX. Yüzyılda Mimari Üslup Arayışlarına Ulusalçılık Olgusunun Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme" *Amisos* 6/11 (2021), 174.

¹⁸⁴Barış Emre Alkim, "İngiliz Neo Gotik Mimarlığının Doğuşu ve Gotik Yazınla İlişkisi", *Çankaya University Journal of Humanities and Social Sciences* 11/2 (2014), 241; Maria Christina Gozzoli, *Gotik Sanatını Tanıyalım*, 29-30.

¹⁸⁵Nezihat Köşklük Kaya, "Avrupa' da Gotik, Rönesans ve Barok Mimarilerin Çatı ve Cephe Sistemleri

Gotik mimari kimliğinde yer alan kilise ve manastırların estetik görünümü ve ulusal esintiler, krallıkların güç gösterilerinin en serbest alanları olmuştur. Gotik mimaride yer alan abartılı süslemecilik, yükselen ve sivrilen yapıların strüktürünü korumak amacıyla tasarlanan sivri kemerli pencereler, dikkat çekici cephe tasarımları, gül pencere ve vitrayın ön plana çıkması, dikey çizgilerin devamı¹⁸⁶ neogotik üslubun devam ettirdiği önemli öğelerdir.

Eklektisizm, farklı sanatsal öğelerin çeşitli çağlardan ve üsluplardan seçilip bir araya getirilerek yeni bir tasarım veya ürün oluşturmak için kullanılması eylemi olarak bilinmektedir. 18. yüzyıl Sanayi Devrimi mimaride karışık tekniğin zeminini oluşturmuş, 19. yüzyılda yaygınlaşmıştır. Eklektisizm bir üslup değil, davranış biçimidir. Her ne kadar bu yaklaşımda farklı üsluplardan öğeler bir araya getirilse de kullanılan çağ ve üsluplar ile bu öğelerin bir araya getirildiği farklılıkları gösterebilir.¹⁸⁷

Açısından Karşılaştırılması”, 5. *Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu 15-16 Nisan 2010 Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Tınaztepe Yerleşkesi Buca/ İzmir*, (15 Nisan 2010), 3.

¹⁸⁶Abdullah Ayaydın, “Gotik Sanatı’ na Yirmi Birinci Yüzyıl Perspektifinden Bir Bakış”, 120-122; Edna Donnell, “A. J. Davis and the Gothic Revival”, 189.

¹⁸⁷Metin Sözen, Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), “Eklektisizm”, 96; Owen Hopkins, *Architectural Styles- A Visual Guide*, 122.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KATALOG

4. KARADENİZ BÖLGESİ KATOLİK KİLİSELERİ

Anadolu'nun kuzey kesiminde yer alan Karadeniz Bölgesi sınırları içerisinde üç adet Katolik Kilise yer almaktadır. Bunlar; Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi, Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi ve Giresun Eski Katolik Kilisesidir.¹⁸⁸ (Tablo 1)

Günümüzde kilise işlevini devam ettiren Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi ve Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi'nde bilindiği üzere başta Fransız, İranlı ve Arjantinli rahibe, peder ve kilise görevlileri dini yaşamlarını sürdürmektedirler. Söz konusu kiliseler, başta İstanbul, İzmir, Antakya ve Roma Katolik kiliseleriyle bağlantılarını sürdürmektedirler.¹⁸⁹ Giresun Eski Katolik Kilisesi ise günümüzde Çocuk Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri Fransisken tarikatının bir kolu olan Kapuçin rahiplerinin önderliğinde inşa edilmiştir. 1845 yılında Gürcistan Tiflis civarında yaşamlarına ve misyonerlik faaliyetlerine devam eden Kapuçinler, yönetimle aralarında geçen olumsuz durumlar neticesinde bölgeden sürülmüştür. Trabzon'a gelen Kapuçin keşişler bölgede yaşayan Katoliklerin kilisesi olmadığını görünce, burada bir kilise inşası için ön çalışmalara başlamıştır. Osmanlı Devleti tarafından verilen imtiyazlar neticesinde, Kapuçin rahiplerinin çalışmaları karşılık bulmuştur. Karadeniz sahil şehirlerini ziyaret eden Kapuçinler, yine aynı amaçla Samsun ve Giresun'da Katolik Kilisesi inşasına öncülük etmiştir.¹⁹⁰ Bu kiliseler konum, tarihçe, plan ve mimari, malzeme ve teknik, süsleme programları incelenerek tanıtılmaya çalışılmıştır. (Görsel 1)

¹⁸⁸Kiliselerin koordinat bilgileri için Bk. <https://karadeniz.gov.tr/dokap/> (Erişim 23 Mayıs 2023)

¹⁸⁹K2, Kişisel Görüşme, 14 Mart 2022

¹⁹⁰Osman Köse vd., *Gelenekten Moderniteye Samsun*, 293.

4.1. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi

Katalog No: 4.1

Yeri: Trabzon ilinin Merkez ilçesi, İskenderpaşa mahallesi Sümer sokakta yer almaktadır. Kiliseye Trabzon Meydan Parkı'ndan denize doğru inen sokaktaki basamaklarla ulaşılmaktadır. (Görsel 2)

Çizim No: Şekil 1-4

Görsel No: 2-53

İnceleme Tarihi: Ağustos 2022- Temmuz 2023

Tarihçesi

Osmanlı topraklarının genelinde etkisini gösteren Islahat Fermanı (1856), gayrimüslimlere çeşitli imtiyazlar verilmesinin yolunu açmıştır. Trabzon' da yer alan Santa Maria Katolik Kilisesi de söz konusu sürecin ürünü olarak değerlendirilmektedir.¹⁹¹

Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi, ismini aldığı "Santa Maria" sıfatı İsa'nın annesi Meryem'in kutsiyetlerinde birisidir. İspanyolca ve İtalyanca kökenli kelime "Azize Meryem" ve "Kutsal Meryem" anlamlarına gelmektedir.

Hıristiyan inancında çok değer verilen Meryem, "*Panagia (tümüyle kutsal), Panamomitos (lekesiz), Akhrantos (tertemiz), Theotokos (tanrı doğuran)*, sıfatlarıyla anılmaktadır. Ortodoks ve Katolik mezheplerinde "*koruyucu azize*" olarak kabul edilen Meryem, Batı kilisesinde 11. ve 12. yüzyıllardan sonra önemli bir yere sahip olmuş, özellikle Fransisken tarikatının bağlılığı her zaman için aynı kalmıştır. Kilise Meryem'e adanmıştır.¹⁹²

¹⁹¹Islahat Fermanı 11'inci, 12'nci, 13'üncü, 14'üncü maddeleri gayrimüslimlerin sosyal ve dini yaşamlarına kolaylık sağlamıştır. Bu maddelere göre; şehir, köy ve kasabalardaki aynı mezhebe ait olan ibadethane ve diğer yapıların onarımı ya da yeniden inşası için patrik veya toplumun önderleri tarafından Babıâli'ye plan ve cephe tasarımlarını belirten projeler sunulması gerekmektedir. İnşası için izin istenilen yapıların masrafları mezhep mensupları tarafından karşılanması ve inşa süresinin kısıtlı olacağı belirtilmiştir. Musa Gümüş, "Anayasal Meşrûfî Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı' nın Tam Metin İncelemesi", *Bilig* 47 (2008), 221-222; İlgül Kaya Zenbilci, "Trabzon' da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi", 40,44.

¹⁹²İlgül Kaya Zenbilci, "Trabzon' da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi", 45-47.

Trabzon’ da yaşayan Latin Katolik cemaatin dini vecibelerini yerine getirecekleri mabet inşası için 11 Şubat 1855 tarihinde Osmanlı Devleti’ne başvuru yapılmıştır. Midilli adası, Mersin merkez ve Bingazi bölgesi mabet inşa talebi bu gönderilen ruhsat talebinde geçmektedir.¹⁹³ Ruhsat talebinin içeriği şu şekildedir:

*“Tezkere-i Sâmiye Midillü Cezîresi ve Mersin iskelesi ve Trablus-î Garb dâhilinde kâin Bingâzi kasabası ile Trabzon’ da bulunan Latin Katolıklere mahsûs olmak üzere birer bâb kilise inşâsına dâir Fransa Sefâreti tarafından mukaddimen vâki olan iltimâsa mebnî mahallelerinden vâki olan istilâmın tevârüt eden cevâbları meşmûl nazar-ı şevket-i eser-i Hazreti padişâhî buyurulmak için arz ve takdim kılındı. İhrâc ittirilen kuyûd-ı ahdiyyeye nazaran Efreñç takımının oldukları yerlerde âyinlerin icrâ eylediklerinde ... olmadığı ve ellerinde olan ibadetgâhlara müdahâle edilmemesi suretleri ... ise de müceddiden kilise yaptırıp yaptırmamalarına dâir bir gûne ... bulunmadığından red ve cevâzı hakkında uhden bir şey denilemeyüb ancak Latin tâifesi Latin lisânında ibâdet etmeğe ve şuhur-ı şemsiyeyi alafranga usûl üzere hesâb birle büyük günlerini ana uydurmağa mecbûr olduklarından ... kiliseye muhtâc oldukları ve bu kiliseler ve derûnunda bulunacak papaslar Dersââdette ve memâlik-i mahrûsa-i cenâb-ı şâhânenin ekser mahallinde pek kadîmden beri mevcûd olan Latin kiliseleri ve papaslarının kâide-i meriyyelerinden ber-vechle ayrılmayacakları yâni hiç bir vakitte teba-i Devlet-i Âliyyede bulunan Katoliklerin dînî ve dünyevî hiç bir işlerine aslâ ve kat’â müdâhale etmeyecekleri bu kere dahî cevâben canib-i sefâretten ifâde olunmasına ve zikr olunan cevâblarda dahi yapılması istidâ olunan kiliselerin mahallerince mahzûru olmadığını beyân ve işâr kılınmasına mebnî ruhsat-ı müstid’iyyenin itâsında mülkce ve teb’aca bir be’s görünmez ise de ol bâbda dahi her ne vech ile emr-ü fermâna isâbet beyân hazretî şehinşâhî ... buyurulur ise muhtezâ-yı münîfin icrâsına mübâderet olunacağını beyân ve tezkere.”*¹⁹⁴

Osmanlı Devleti’ne Fransa Büyükelçiliği tarafından gönderilen bu ruhsat talebinde, belirtilen bölgelerde ikamet eden Latin Katolikler için kilise inşasının mecburi bir ihtiyaç olduğundan bahsedilmektedir. Yapılacak olan mabette ibadet dilinin Fransızca olması gerektiğini ve ibadetlerini ne şekilde yapmak istediklerini belirtmişlerdir. İzin

¹⁹³Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), [A.] AMD.], No:53, Gömlek No:88, H. 23/05/1271; İlkül Kaya Zenbilci, “Trabzon’ da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi”, 50.

¹⁹⁴İlkül Kaya Zenbilci, “Trabzon’ da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi”, 51-52.

verilmesi sonucunda inşa edilen Latin Katolik Kilisesinin Osmanlı topraklarında var olan diğer Katolik Kiliseler ile uyum içinde olacaklarını ve kendilerinden olmayan Osmanlı Devleti halkının dini, sosyal aktivitelerine müdahale etmeyeceklerini kesin bir ifadeyle beyan etmişlerdir. Kilise inşası için talep edilen bölgelerin uygun olduğunu ve onay verilmesi halinde Fransa Büyükelçiliği tarafından çalışmalara başlanacağı bilgisi verilmiştir. (Görsel 5)

1845 tarihinde Tiflis'ten sürülen ve Karadeniz'in çeşitli bölgelerine giden Fransisken (Kapuçin) rahiplerine 28 Şubat 1855 tarihinde kilise inşası için izin verilmiştir. Bu izin sonucunda yapılmaya başlanan kilisenin açılışı 2 Şubat 1874 tarihinde gerçekleşmiştir.¹⁹⁵

Osmanlı sultanı Abdülmecid'in 28 Şubat 1855 tarihli fermanının akabinde, 1869 tarihinde üç nefli, dış cepheye apsis duvarı düz bir şekilde yansıyan ve barok üslupta inşa edilen kilise, kuzeyine ise 1882-1883 tarihinde rahiplerin ikamet edebileceği konaklama birimi inşa edilmiştir. Konaklama birimi içerisindeki misyon okulu 1923 tarihine kadar aktif olarak kullanılmıştır. Kilisenin dekoratif boyaması ise 1882 yılında tamamlanmıştır. Kilisenin iç mekânında yer alan apsis duvarına 15 Mayıs 1969 tarihinde İzmir Piskoposu tarafından mermer altar yerleştirilmiştir. Piskoposun kiliseyi ziyareti sırasında yerleştirilen bu altar kiliseye özel olarak getirilen bir armağandır. 18. yüzyıla ait altar arkasında yer alan Lombardiya stilindeki tabernacle¹⁹⁶ ve 1874 tarihinde kiliseye Roma'dan getirilen Tentulo Giangiacomo' ya ait Bakire' nin Saflığı tablosu kilisenin önemli eserleri arasındadır.¹⁹⁷ 1975 tarihli kitabında kiliseye dair önemli bilgiler veren Cevat Şentürk, iç mekânda kuzey, güney ve batı duvarlarında asılı olan Aziz Andreas, Aziz Petrus ve Aziz Evgenios' un resmedildiği modern tablolardan bahsetmektedir.

Kilisenin yapımının uzun zaman almasının sebepleri Chronique Religieuse de Dijon tarafından hazırlanan raporda; Rus hükümetince Tiflis'ten kovulan keşiş Fransisken (Kapuçin) rahiplerin Trabzon'a yerleşerek misyonerlik merkezi kurduklarını, yapılacak

¹⁹⁵Anthony Bryer, David Winfield, *The Byzantine Monuments And Topography Of The Pontos*, 1/229.

¹⁹⁶Tabernacle (Tabernakl-Tabernaculum): Kilisede bulunan, Hristiyan ayinlerinde dağıtılan kutsal ekmeğin konulduğu özel kutuya verilen isimdir. Genellikle sunağa yerleştirilmiş ve Ortaçağ'da sunak üzerine asılarak muhafaza edilirken 15. yüzyıldan sonra minyatür biçiminde yapılmaya başlanmıştır. Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (İstanbul: YEM Yayın, 2014), "Tabernakl", 445; Metin Sözen, Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), "Tabernaculum", 291.

¹⁹⁷Cevat Şentürk, *Trabizond*, 24-25; İlkgül Kaya Zenbilci, "Trabzon' da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi", 54.

kilisenin Karadeniz Bölgesi'ndeki ilk Latin Katolik kilisesi olacağı, Osmanlı sultanından kendileri için kurmak istedikleri kilisenin ruhsatını aldıklarını fakat maddi yetersizliklerden dolayı kilise inşası için izin çıkmadığı bilgileri aktarılmaktadır. Kilise'nin ilk taşıyı koyan kişinin sözü geçen misyonerlik hareketinin apostolik yöneticisi (*Le Prêfet Apostolique de la Mission*) olan Père Filippo de Bologne tarafından yeni bir konut yapımı için de keşiflere yardım ettiği belirtilmiştir.¹⁹⁸ Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi, Vatikan'a bağlı olarak günümüzde hala aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Bölgedeki ibadete açık tek kilise olması bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir.¹⁹⁹

Kilise yapısı bünyesinde kitabe olarak nitelendirebileceğimiz tarih ibareleri üç adettir. Birincisi batı cephe giriş kapısının üzerindeki 1869 tarihi yazısıdır. Günümüzde bu tarih ibaresinin yerine modern döneme ait ahşap ikona yerleştirilmiştir. Bu tarih ibaresi İlkül Kaya Zenbilci Arşivi©'nde yer alan 2002 tarihli fotoğrafta görülmektedir. Bu tarih ibaresi günümüzde mevcut değildir. (Görsel 6)

İkincisi ise kilisenin kuzey yönünde yer alan koridor dışındaki kapı üzerindeki kitabedir. Bu kitabe üzerinde kilisenin yüzüncü yıl dönümü anısını yaşatmak adına notlar düşülmüştür. Büyük Latince harflerle, 'CLAUSTRUM / S. MARIAE TRAPEZ. / AD I SAECULI MEMOR, / EXSTRUCTUM / 1869-1969' ibaresi yuvarlak kemer altında dikdörtgen mermerin yüzeyine kazınmıştır. Beş satırdan oluşan kitabe 'Azize Meryem Trabzon Manastırı İnşaatın bir asrın anısına 1869-1969' şeklinde çevrilmiştir.²⁰⁰ Kitabenin doğu alt ve üst köşesinde 'J', batı üst köşesinde 'M' alt köşesinde ise 'F' harfleri yer almaktadır. (Görsel 7)

Son olarak üçüncü tarih belirten ibare ise batı cephenin solunda, duvar örgüsüne dahil edilmiş vaziyettedir. Dikdörtgen mermer kitabe uzunlamasına bir forma sahiptir. Panonun üst kısmında dairesel formlu bir çelenk ve çelengin merkezinde bir adet Latin Haç bulunmektedir. Alt kısmında yedi satırlı kitabe yer almaktadır. Latince büyük harflerle, 'HICIACET. ADM / R.P. BONAVENTURA / ASTABIO / DILECTUS DEO / ET HOMINIBUS / DEC. DIE 24. SEPT / 1878 ÆT AN: 79:' ibaresi yer almaktadır.

¹⁹⁸Eglise Catholique, *Chronique Religieuse de Dijon* (Diocèse, 1869), 138-139; İlkül Kaya Zenbilci, "Trabzon' da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi", 53-54.

¹⁹⁹Hamiyet Özen vd., *Trabzon Kent İçi Kültür Varlıkları Envanteri* (Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2010), 161.

²⁰⁰İlkül Kaya Zenbilci, "Trabzon' da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi", 72.

Metnin içerisinde çokça kısaltma ibareleri kullanılmıştır: ‘‘R.P.’’ saygıdeğer, muhterem, Aziz rahip anlamlarına gelen ‘‘Reverendus Pater’’ tanımlamasının kısaltmasıdır. ‘‘Dilectus deo et hominibus’’, tanrı ve insanlar tarafından sevilen olarak çevrilmiştir. 24 Eylül 1878 tarihli yazıtta Aziz Bonaventura’nın adı geçmektedir. Anı kitabesi olduğu düşünülmüştür.²⁰¹ ‘‘ Dec.die’’ kısaltması ‘‘defunctus die’’(vefatı) olarak açıklanabilir. Katolik Kilisesi için saygın bir konuma sahip olan Aziz Boneventura’ nın burada adının geçmesi oldukça ilgi çekicidir. Fakat verilen tarihle ilgisi net olarak yorumlanamamaktadır. (Görsel 8)

Ayrıca kilise iç mekânında apsis duvarında beyaz renge boyanmış bir bölümde; ‘‘1888, F. LUCA F.T, 1966 TARŞIC REST. ‘’ şeklindeki ifadenin tarihsel değişimleri işaret ettiği düşünülmektedir. (Görsel 9)

Kilisenin bahçesine üçgen alınlıklı bir kapıyla giriş yapılmaktadır. Bu kapının üçgen alınlığında elips formulu panoda ‘‘Santa Maria (Azize Meryem) Katolik Kilisesi – Allah’ın esenliği sizinle olsun! ‘’ ibaresi yer almaktadır. (Görsel 10)

Plan ve Mimari Özellikler

Kilise papaz ikametgahı ile ortak avluyu paylaşan bir kompleksten oluşmaktadır. Avluya üçgen alınlığa sahip düz lentolu 1.40 x 2.40 m ölçülerindeki kapıyla giriş sağlanmaktadır. Kilisenin yer aldığı avlu ile sokak basamakları arasında kod farkı mevcuttur. Avlu kapısının devamında dokuz basamaktan oluşan oval taş merdiven vasıtasıyla kilisenin avlusuna ulaşılmaktadır. (Görsel 3-4)

Kilise, doğu- batı doğrultusunda yaklaşık 13.85 x 20.59 m ölçülerinde dikdörtgen formda düzenlenmiştir. Üç nefli bazilikal plan şemasına sahiptir. Apsis duvarı düz şekildedir. Naos ve koro arasında iki adet basamak vasıtasıyla kod farkı oluşturulmuştur.²⁰² İki kuzeyde biri batıda yer alan üç adet kapıyla kilisenin iç mekanına ulaşılır. Kilisenin kuzeydoğu cephesine bitişik dikdörtgen formulu ek mekân yer almaktadır. (Şekil 1-2)

²⁰¹İlkgül Kaya Zenbilci, ‘‘Trabzon’ da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi’’, 71.; Bu kitabenin mezar taşı olduğu söylenmektedir. Kilise bünyesinde çeşitli mezar kitabeleri yer almaktadır. Fakat bu kitabelerin ait olduğu şahısların kemikleri bir süre kilise bünyesinde saklandıktan sonra İtalya’ya gönderilmiştir. Ayrıca Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi mezarlığı günümüzde Trabzon/ Boztepe’de yer almaktadır. K2, Kişisel Görüşme, 10 Temmuz 2023.

²⁰²İlkgül Kaya Zenbilci, ‘‘Trabzon’ da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi’’, 60.

Kilisenin **güney cephesinde** üç adet dikdörtgen formu yuvarlak kemerle sonlanan pencere açıklıkları yer almaktadır. Cephede sağ üst köşede daha küçük boyutlu dikdörtgen formlu yuvarlak kemerle sonlanan pencere açıklığı bemanın güney bölümünde yer alan rahip galerisinin üst kısmına denk gelmektedir. **Güney cephe** isnat duvarına yakındır. (Görsel 11)

Kilisenin **kuzey cephesinde** üç adet dikdörtgen formlu yuvarlak kemerle sonlanan pencere açıklıkları yer almaktadır. Cephede sol üst köşede daha küçük boyutlu dikdörtgen formlu yuvarlak kemerle sonlanan pencere açıklığı koro bölümünün kuzey bölümünde yer alan rahip galerisinin üst kısmına denk gelmektedir. Kuzey cephe iki katlı olarak düzenlenmiştir. Pencereilerin alt kısmında ise kuzeydoğuda yer alan ek mekân ile bağlantıyı sağlayan koridor yer almaktadır. Bu koridorun dış cephesinde ise yuvarlak kemerli beş adet silme yer almaktadır. Bu beş kemerden dört tanesinin içerisine dikdörtgen formlu pencereler, en batıdaki 0.82 m genişliğinde 2.02 m yüksekliğinde kapı açıklığı mevcuttur.

Kilise'nin **kuzeydoğu cephesinde** bir ek mekân yer almaktadır. Ek mekân, ayin öncesi hazırlık yapan rahibin özel kullanımına mahsustur.²⁰³ Kuzey cepheye bitişik olarak düzenlenmiş ek mekân dikdörtgen formlu bir düzenlemeye sahiptir. Bu birimin doğu cephesi sağır, kuzey cephesinde dikdörtgen formlu pencere açıklığı, güney cephesinde kilisenin bema bölümüyle bağlantılı 1.22 m genişliğinde 2.23 m yüksekliğinde kapı açıklığı ve batı cephesinde bir adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı, kilisenin kuzey cephesinde yer alan koridor kısmına açılan kapı açıklığı yer almaktadır. (Görsel 12-14)

Apsisin düz bir şekilde dışarıya yansımış olduğu **doğu cephe**deki tek hareketlilik dairesel formlu pencere açıklığıdır. Pencere açıklığı dışında bu cephe tamamen sağır bırakılmıştır. (Görsel 15)

Kilisenin ana giriş kapısının yer aldığı **batı cephe**, diğer cephelere nazaran daha hareketli tasarıma sahiptir. Cephe yatay silmelerle dört bölüme ayrılmıştır.²⁰⁴ Batı cephe 13.85 m ölçülerindedir. Yatay olarak dörde bölünen cephe dikey dört adet yüzeysel pilastr ile üç bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde düz lentolu giriş kapısı ve kapının etrafını çevreleyen yuvarlak kemerli silme yer almaktadır. İkinci bölümde kuzey ve güney yönde birer tane dört yapraklı yonca formlu pencere açıklıklarına yer verilmiştir.

²⁰³K1, Kişisel Görüşme, 29 Ağustos 2022

²⁰⁴İlkgül Kaya Zenbilci, "Trabzon' da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi", 59.

Üçüncü bölümde belirli aralıklarla üç adet dikdörtgen formlu pencere düzenlemesi mevcuttur. Bu üç pencereden ortadaki yuvarlak kemerle sonlandırılmıştır. Dördüncü bölümde ise üçgen alınlıkla biten cephede bu alana vurgu yapan silmeler ile üçgen formlu alınlık cephe düzeni tamamlanmıştır. Batı cephede en dikkat çeken öge ise giriş kapısı önünde yer alan sundurma ögesidir. Bu sundurma ögesi ikisi batı duvara bağımlı diğer ikisi serbest dört adet sütun üzerine oturtulmuştur. Yuvarlak formlu gövdeye sahip taşıyıcılar dairesel formlu kaide ve korint başlıklar ile tamamlanmıştır. Bu başlıkların üzerinde Latin Haçı bulunan panolara yer verilmiştir. Sundurma ögesinin üst örtüsü içten çapraz tonoz dıştan ise dört yönlü kurşun kaplı örtü ile kapatılmıştır. Örtünün tepe kısmına ise Latin Haçı formlu bir tepelik konulmuştur. Kilisenin eski fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla bu sundurma ögesinin üst örtüsü iki yana meyilli kiremitle kaplı kırma çatı şeklindedir. Batı cephe orta aksına yerleştirilmiş olan düz lentolu 1.75 m genişliğinde 2.77 m yüksekliğindeki kapı açıklığı ve önünde yer alan bir adet basamak ile kilisenin iç mekânına ulaşılmaktadır. (Görsel 16-17) (Şekil 3)

Kilisenin batı cephesinde yer alan kapı vasıtasıyla iç mekâna ulaşılır. Girişten hemen sonra 2.56 x 0.52 m ölçülerinde dikdörtgen biçimli ahşap öge yer almaktadır. Bu ögenin doğusunda çift kanatlı kapı yer alırken güney ve kuzeyinde tek kanatlı birer kapı yer almaktadır. Güney tarafındaki kapı açıklığıyla kilisenin ana mekânına ulaşılmaktadır. Ahşap öge kiliseye sonradan eklenmiştir. Ahşap ögenin iki yanında batı duvar yüzeyinde 0.43 m genişliğinde 0.11 m yüksekliğinde 0.24 m uzunluğunda kutsal su hazneleri yer almaktadır. Kilise içerisine giren Hıristiyanlar parmaklarını kutsal su haznelere daldırarak içeri girmektedirler. Kilisenin iç mekanı 12.35 x 19.09 m ölçülerinde dikdörtgen düzenlemeye sahiptir. Naos kısmı ortada ikişer sıralı ikişer ayakla üç nef ayrılmıştır. Orta nef yan neflerden daha geniş tutulmuştur. Doğu yönde yer alan apsis kısmı kuzey ve güney duvarlardan koro kısmına uzanan duvar ile naos bölümünden ayrılmıştır. Koro bölümünde 2.94 x 3.10 m ölçülerinde mermer platform yer almaktadır. Üzerinde altar masası yerleştirilmiştir. (Görsel 18)

Bu düzenle birlikte koronun kuzey ve güney bölümüne 4.10 x 0.44 m ölçülerinde dikdörtgen rahip locaları olarak isimlendirilen balkonlu birimler oluşturulmuştur. Galeri olarak da isimlendirilen bu birimlere kuzeyde 14 basamak, güneyde 15 basamaklı ahşap merdivenlerle ulaşılmaktadır. Kuzey galeride kuzey duvarında kapı açıklığı yer

almaktadır.²⁰⁵ Naosun oluşturan ayaklar ile kuzey ve güney duvarlardaki yüzeysel pilastr taşıyıcılar arasında yuvarlak formu kemerler ve çelik gergiler yerleştirilmiştir. Bu çelik gergiler kuzey ve güney yönde birbirine tutturularak sağlamlaştırılmıştır.²⁰⁶ İç mekânda doğu, batı, kuzey ve güney duvarlarında yer alan yüzeysel pilastrların ölçüleri 0.44 x 0.8 m civarındadır. (Görsel 19-20)

İç mekânda kuzey ve güney duvarların orta kısmın yan yana yerleştirilmiş yuvarlak kemerli nişler yer almaktadır. Ortadaki niş daha geniş ve yüksek tutulmuş iken yanlardaki birer nişler daha dar ve alçak tutulmuştur. Bu nişler içerisine modern tablolar yerleştirilmiştir. Kilisenin iç mekânındaki en dikkat çekici duvar batı duvardır. İki katlı görünümüne sahip duvarda üst katta 12.35 x 1.10 m ölçülerinde galeri katı yer almaktadır. Galeri doğu yöne doğru yarım daire şekilde çıkıntı yapmaktadır. Bu galeriye iç mekânın kuzeybatı yönünde yer alan metal merdivenle ulaşım sağlanmaktadır. Kilise içten beşik tonoz dıştan iki yana meyilli çatıyla kapatılmıştır. İç mekân üzerini örten beşik tonozlardan orta nefi ortan tonoz yan nefleri örten tonozlardan daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Kilise çanı kuzeybatı cephede bağlantı koridorunun üst örtüsünde yer almaktadır. Günümüzde aktif olarak kullanılmaktadır. (Görsel 21-22)

Malzeme ve İnşa Tekniği

Kilisenin doğu ve güney duvarlarında moloz taş, kuzey ve batı duvarlarında ise düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır²⁰⁷. Kilisenin kuzey cephesi sıvanarak turuncu renk ile boyanmıştır. Kilise bünyesinde ahşap, cam ve metal malzeme kullanımı da görülmektedir. Ahşap malzeme; iç mekân batı duvarda bitişik oluşturulmuş dikdörtgen ögede ve rahip galerilerine çıkan merdivenler ve bazı kapılarda kullanılmıştır. Pencereelerde düz cam kullanılmış iken doğu apsis duvarındaki yuvarlak formu pencere açıklığında renkli vitray kullanılmıştır. Metal malzeme ise iç mekânda kuzeybatı köşedeki merdiven ve giriş kapılarında kullanılmıştır. Kilise örtüsünde iç mekânda beşik tonoz kullanılmış iken dışta iki yere meyilli kırma çatı ve kiremit malzeme kullanılmıştır. (Görsel 23)

²⁰⁵İlkgül Kaya Zenbilci, “Trabzon’ da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi”, 62.

²⁰⁶İlkgül Kaya Zenbilci, “Trabzon’ da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi”, 61.

²⁰⁷İlkgül Kaya Zenbilci, “Trabzon’ da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi”, 58.

Süsleme Özellikleri

Kilisenin dış duvarları süsleme bakımından oldukça sade tutulmuştur. İç mekânda ise tonoz yüzeyi ve apsisin yer aldığı doğu duvar, galeri çıkıntısının yüzeyi, kilisenin iç mekân duvarlarının üst kısımlarında figüratif, bitkisel ve geometrik süsleme unsurlarına rastlanmaktadır. Ayrıca kilise iç mekân duvarlarında İncil'den konuların işlendiği modern tablolar asılmaktadır.

Meryem ve Çocuk İsa: Kilisenin batı cephesi ana giriş kapısının üzerinde yuvarlak kemer içerisinde yer almaktadır. Modern tablo özelliği taşımaktadır. Meryem ve kucağında Çocuk İsa kompozisyonu mavi fon üzerine yerleştirilmiştir. Meryem ellerini iki yana açmış ve avuç içleri gökyüzüne kalkmış vaziyettedir. Meryem'in giydiği kırmızı himation üzerinde sağ ve sol göğüs hizasında ve başının üzerinde dört yapraklı çiçek motifi mevcuttur. Başının etrafı altın rengi hale ile çevrelenmektedir. Giysinin manşetlerinde kıvrımlı dal bezemesi, uçlarında dört yapraklı çiçek ve dikdörtgenlerden oluşan şerit dolanmaktadır. Sağ ve sol göğsünün üzerinde "IC" ve "XC" monogramları yer almaktadır. Çocuk İsa, turuncu ve beyaz renkli himation giymektedir. Sağ eliyle takdis ederken sol elinde üzerinde kilise modellemesi ve haç monogramı olan küre tutmaktadır. Başının etrafını haç motifli, sarı, mavi ve bordo renklerin hakim olduğu hale dolanmaktadır. Meryem ve Çocuk İsa figürünün iki yanında kanatlı, örgülü saç ve haleli diz çökmüş iki melek yer almaktadır. Sağdaki melek elinde yazılı tablet ve kumaş tutarken soldaki melek elinde kırmızı gül tutmaktadır. (Görsel 24) (Şekil 4)

İsa'nın Doğumu ve Meryem'e Müjde: Kilisenin iç mekânında batı duvar önünde yer alan ahşap öge üzerindeki camın yüzeyinde yer almaktadır. İsa'nın Doğumu sahnesinde kundağa sarılı bebek İsa ve başucunda Meryem ana ve ayakucunda Nasıralı Yusuf yer almaktadır. İkisinde başının etrafını hale dolanmaktadır. Sahnenin üst bölümünde ise iki melek figürü görülmektedir. Meryem'e Müjde sahnesinde Meryem bir tahta oturmuştur. Suratında korkulu ve heyecanlı ifade hakimdir. Melek ise ayakta durur vaziyettedir. (Görsel 25)

İsa'nın Vaftiz Edilmesi: Kilisenin iç mekân güneybatı köşesinin iki duvarın kesiştiği alanda yer almaktadır. Duvar üzerine işlenen İsa'nın vaftiz edilmesi sahnesinde, İsa beline kadar akar vaziyetteki nehrin içerisinde. İsa genç ve uzun sakallı olarak tasvir edilmiştir. Vaftizci Yahya ise ayakta durur vaziyette, sağ eli İsa'nın başına üzerine dokunacak gibi iken, sol elinin işaret parmağıyla gökteki beyaz güvercini işaret

etmektedir. Beyaz güvercin kutsal ruhu temsil eder. İsa ve Vaftizci Yahya iki kaya kütleleri arasında konumlandırılmıştır. Bu kaya kütlelerinden seyirciye göre sol taraftaki daha alçak çizilmiş ve arka kısmında bir topluluk resmedilmiştir. Sağ taraftaki kaya ise daha geniş ve yüksektir. Bu kayanın arkasında ise kanatlı iki melek figürü yer almaktadır. Akan nehrin dibinde üzerinde iblis yazılı figür yer almaktadır. Olay örgüsü ağaç ve yeşillikler arasında geçmektedir. Sahnenin sağında ve solunda tamamı büyük harfle İncil'den alıntılanan Türkçe metinler yazılmıştır. "İsa tam sudan çıkarken gök açıldı ve kutsal ruh güvercin gibi onun üzerine indi. Gökten: " Sen benim sevgili oğlumsun, senden hoşnudum." diyen bir ses duyuldu. (Luk. 3.21-22)"

"Suyla vaftiz edildiğimiz zaman Allah' ın çocukları olma lütfuna kutsal ruhla erişiriz. Bu ruhla, Allah' a "Abba, Baba" diye seslenebilirsiniz. (Rom. 8. 14-16)"

Bu sahnenin işlendiği duvarın önünde iki adet taş basamaktan oluşan platform ve üzerine mermer malzemedan yapılmış sekizgen vaftiz teknesi yerleştirilmiştir. Vaftiz teknesi 0.75 x 0.75 m ölçülerinde kare platform üzerinde yükselmektedir. 0.75 x 0.72 m ölçülerinde sahiptir. (Görsel 26)

Çocuğun Sakin Uykusuna Bakan Meryem (Maria Vigente Sul Bambino Dormiente Tranquillo): Tablonun orijinali Tiflis'ten gelen bir keşiş tarafından gizlice kiliseye getirilmiş, 1990'lı tarihlerde kiliseden çalınca yerine imitasyonu konulmuştur.²⁰⁸ 1990 tarihli tablo kilisenin kapalı olduğu bir dönemde kaybolmuştur.²⁰⁹ Günümüzde kilisenin iç mekânında güney duvara asılmış vaziyettedir. Eser 0.66 x 0.76 m ölçülerindedir. 2007 tarihinde A. Lowenic tarafından resmedilmiştir. (Görsel 27)

Kilisenin iç mekânında güney duvarında "İsa'nın Vaftiz Edilmesi" sahnesinin hemen doğusundaki dikdörtgen formlu yuvarlak kemerli niş içerisinde *Aziz Andreas* yer almaktadır. Aziz Andreas kesilmiş bir kütük üzerinde ayakta durur vaziyettedir. Kütüğün üstünde büyük harflerle "Aziz Andreas" yazmaktadır. Beyaz kısa saçlı ve sakallıyla yaşlı olarak tasvir edilmiştir. Başını etrafını hale dolanmaktadır. Kırmızı khiton ve mavi himation giymektedir. Ayaklarında kahverengi kapalı ayakkabı vardır. Sağ eli gökyüzüne doğru açık vaziyette resmedilmiş iken sol elinde açık rulo tutmaktadır. Rulo üzerinde, "Kurtarıcımız Mesih'i bulduk." yazmaktadır. Aziz Andreas üzerinde "Karadeniz" yazan nehrin önündedir. Nehrin arka kısmında kubbeli kilise maketi yer

²⁰⁸İlkgül Kaya Zenbilci, "Trabzon' da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi", 47.

²⁰⁹K2, Kişisel Görüşme, 10 Temmuz 2023

almaktadır. Sahnenin sağ üst köşesindeki tamamı büyük harflerle yazılmış Türkçe metnin içeriği ise şu şekildedir: “İsa ‘Dünya’nın her yanına gidin, müjde’yi bütün yaradılışa duyurun ‘ dedi.” Nisan 2005 şeklinde tarih ibaresi mevcuttur.

Kilise duvarında asılan not kâğıdında ise bu sahneyle bağlantılı bilgiler yer almaktadır: “Aziz Andreas, Mesih İsa’nın havarilerinden birisidir. Yaklaşık olarak iki bin yıl önce yaşadı. Filistin’in Beytsayda köyünde dünyaya geldi. Mesih İsa’yı tanıdı ve izledi. Onun mucizelerini gördü ve onun öğretilerini dinledi. Kurtarıcı olarak Mesih İsa’yı kabul etti. Mesih İsa’nın ölümüne, dirilişine ve bütün dünyanın kurtarıcısı olduğuna inandı. Aziz Andreas Mesih İsa’nın göğe çıktıktan sonra Kudüs’ ten ayrılarak Karadeniz’e kadar geldi. Mesih İsa’nın öğretilerini yaydı. Trabzon’ da birkaç yıl kaldı, ilk Hıristiyan cemaatini kurup onu yönetti. Bütün Karadeniz Bölgesi’ndeki insanlara İncil’i duyurdu. Yunanistan’da şehit edildi. Gönüllü olarak Mesih İsa için hayatını feda etti. ‘’

Kilisenin iç mekânında kuzey duvarında dikdörtgen formu yuvarlak kemerli niş içerisinde *Aziz Petrus* yer almaktadır. Aziz Petrus, kesilmiş bir kütük üzerinde ayakta durur vaziyettedir. Kütüğün üstünde büyük harflerle “Aziz Petrus” yazmaktadır. Beyaz kısa saç ve sakalıyla yaşlı olarak tasvir edilmiştir. Başının etrafını hale dolanmaktadır. Mavi khiton ve kırmızı himation giymektedir. Boynuna sarı renkli üzerinde üç adet kırmızı Latin Haçı bulunan omophorion (piskopos yakalığı) takmaktadır. Ayaklarında kahverengi kapalı ayakkabı vardır. Sağ elinde iki adet anahtar, sol elinde üzerinde “İncil” yazan kapalı kutsal kitap tutmaktadır. Sahnenin sağ alt köşesinde nehir üzerinde küçük kayık, sol tarafında ise tek kubbeli iki cephesi görülen kilise maketi ve kolezyum yer almaktadır. Sahnenin sağ üst köşesindeki tamamı büyük harflerle yazılmış Türkçe metnin içeriği ise şu şekildedir: “Petrus İsa’ya ‘Sen Tanrı’nın kutsalsın: Yaşamın sözleri sendedir” dedi...” / “İsa Petrus’a ‘Koyunlarımı otlat” dedi.” Nisan 2005 şeklinde tarih ibaresi mevcuttur.

Kilise duvarında asılan not kâğıdında ise bu sahneyle bağlantılı bilgiler yer almaktadır: “Aziz Petrus geçimini balıkçılık yaparak Filistin’de bulunan Taberiye gölünün kenarında bulunan Kefarnahum köyünde iki bin yıl önce yaşadı. Kardeşi Aziz Andreas Mesih İsa’yı Petrus’a tanıttı. Mesih İsa kendi havarilerinin yöneticisi olarak Petrus’u seçti. Mesih İsa Petrus’un hayatını değiştirmesini ve ona İsa tarafından verilen görevi göstermek için, Petrus’un Simun olan ismini değiştirdi. Ona, İbranice dilinde ‘kaya’ anlamına gelen “Petrus” adını verdi. Mesih İsa’nın isteğine göre Petrus bu andan

itibaren bütün Hıristiyan cemaatinin temel dayanağı oldu. İsa Petrus'un öğretmen, rehber ve yönetici görevini göstermek için onun "İnsan Balıkçısı" ve "Cemaat Çobanı" olduğunu söyledi. Petrus Mesih İsa'yı "Tanrının Kutsalı", "Mesih (yani Allah tarafından gönderilen)", "Yaşayan Tanrı'nın Oğlu" olduğunu açıkça söyledi. Petrus Mesih İsa'nın isteğini yerine getirmek için ailesini terk etti, Kudüs'ten hareket edip bütün Orta Doğu'yu gezdi. Antakya'da birkaç yıl kaldıktan sonra bütün Türkiye'yi gezerek Roma İmparatorluğu'nun merkezi olan Roma'ya kadar gitti. Burada çarmıha gerilmiş, dirilmiş olan kurtarıcı olarak İsa'yı bildirdi. Roma İmparatoru Nerone'nin yılları (63-67) arasında şehit edildi. İnançla ve sevgiyle kendisini öldürenleri bağışlayarak öldü. Petrus'un halefi, bütün Katolik Kilisesi'nin yöneticisi olan, Roma'daki Papa'dır. Bir söylentiye göre Petrus Trabzon'daki Hıristiyan cemaatini ziyaret etmeye geldi." (Görsel 28)

İsa'nın Tapınakta Tanrıya Adanması: Kilisenin iç mekânında doğu apsis duvarına asılmış olan büyük tablo yağlı boya tekniğinde yapılmıştır. Konusunu İncil' in Luka bölümünden almaktadır: "Sekizinci gün, çocuğu sünnet etme zamanı gelince, O'na İsa adı verildi. Bu, O'nun amme rahmine düşmesinden önce meleğin kendisine verdiği isimdi. Musa'nın Yasası'na göre arınma günlerinin bitiminde Yusuf'la Meryem çocuğu Rab'be adamak için Yerusâlim'e götürdüler. Nitekim Rab' bin Yasası'nda, "İlk doğan her erkek çocuk Rab'be adanmış sayılacak" diye yazılmıştır. Ayrıca Rab'bin Yasası'nda buyrulduğu gibi, kurban olarak "bir çift kumru ya da iki güvercin yavrusu" sunacaklardı. O sırada Yerusâlim'de Şimon adında bir adam vardı. Doğru ve dindar biriydi. İsrail'in avutulmasını özlemler bekliyordu. Kutsal ruh onun üzerindeydi. Rab'bin Mesih'ini görmeden ölmeyeceği Kutsal Ruh aracılığıyla kendisine bildirilmişti. Böylece Şimon, ruhun yönlendirmesiyle tapınağa geldi. Küçük İsa'nın annesi ve babası, Kutsal Yasa'nın ilgili kuralını yerine getirmek üzere O'nu içeri getirdiklerinde, Şimon O'nu kucağına aldı. Tanrı'yı överek şöyle dedi: "Ey Rabbim, verdiğin sözü tuttun; Artık ben, kulun huzur içinde ölebilirim. Çünkü senin sağladığın, bütün halkların gözü önünde hazırladığın kurtuluşu, ulusları aydınlatıp halkın İsrail'e yücelik kazandıracak ışığı gözlerimle gördüm." İsa'nın annesiyle babası, O'nun hakkında söylenenlere şaşılar. Şimon onları kutsayıp çocuğun annesi Meryem'e söyle dedi: "Bu çocuk, İsrail'de birçok kişinin düşmesine ya da yükselmesine yol açmak ve aleyhinde konuşulacak bir belirti olmak üzere belirlenmiştir. Senin kalbine de adeta bir kılıç saplanacak. Bütün bunlar, birçoklarının yüreğindeki düşüncelerin açığa çıkması için olacak." Anna adında

çok yaşlı bir kadın peygamber vardı. Aşer oymağından Fanuel'in kızıydı. Genç kız olarak evlenip kocasıyla yedi yıl yaşadıkdan sonra dul kalmıştı. Şimdi seksen dört yaşındaydı. Tapınaktan ayrılmaz, oruç tutup dua ederek gece gündüz Tanrı'ya tapırdı. Tam o sırada ortaya çıkan Anna, Tanrı'ya şükrederek Yeruslüm'in kurtuluşunu bekleyen herkese İsa' dan söz etmeye başladı. Yusuf' la Meryem, Rab'bin Yasası'nda öngörülen her şeyi yerine getirdikten sonra Celile'ye, kendi kentleri Nasıra'ya döndüler. Çocuk büyüyor, güçleniyor ve bilgelikte yetkinleşiyordu. Tanrı'nın lütfu O'nun üzerindeydi".²¹⁰ (Görsel 29)

Modern İkonalar: Kilisenin iç mekânında üçü kuzey, ikisi güney duvar nişleri içerisinde modern tarzda ahşap ikonalar yer almaktadır. Bu moder ikonaların üzerinde şu ibareler yer almaktadır;

- 1- " Zakkay- Ben kaybolanı arayıp kurtarmak için geldim"
- 2- " Matta- Ben doğru kişileri değil, günahkarları çağırmaya geldim"
- 3- " Günahlar içinde yaşayan kadın- günahların bağışlandı"
- 4- "Zina ederken yakalanmış kadın- git ve bundan böyle günah işleme"
- 5- "Yaşam ekmeği benim / Bizler onun yaralarıyla şifa bulduk/ Beni anmak için böyle yapın" (Görsel 39-41)

Tonoz Süslemeleri: Kilisenin naos bölümünde yer alan orta nefin üzerini örten beşik tonozun yüzeyine doğudan batıya ardı ardına üç adet madalyon içerisine alınmış figürler yerleştirilmiştir. Bu figürler; Aziz Petrus, İsa ve Başmelek Mikael'dir. Madalyonların etrafında basit taç yapraklı çiçeklerle oluşturulmuş çelenk sarmalı yer almaktadır. Madalyonlar gökyüzünü temsil eden bulut kümeleri ve altın yıldızla süslü zemin üzerine konumlandırılmıştır.²¹¹ Günümüzde bu zemin beyaz boya ile boyanmış vaziyettedir. Yaşlı, beyaz kısa saç ve sakallı olarak tasvir edilen Aziz Petrus, bulut kümeleri içerisinde yer almaktadır. Sol elini havaya kaldırılmış vaziyette iken sağ elini önünde yer alan bulut kümeleri üzerine yerleştirmiştir. Kırmızı khiton, mavi himation giymektedir. Genç, uzun dalgalı kahverengi saçlı ve sakalsız olarak tasvir edilen İsa elinde kutsal ruhun kalbini tutmaktadır. Kırmızı khiton ve mavi himation giymektedir. Başının etrafında haç biçimli ışınli hale yer almaktadır. Genç, uzun kahverengi saçlı ve

²¹⁰Luka, 2:21-40

²¹¹İlkgül Kaya Zenbilci, "Trabzon' da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi", 68.

sakalsız olarak tasvir edilen Başmelek Mikael sağ elinde kılıç, sol elinde terazi tutmaktadır. Başının etrafında sarı renkli hale ve kafasına haç motifli miğfer takmış vaziyettedir. (Görsel 30-31)

*İsa'nın Kutsal Haç Yolu Tabloları*²¹², bütünlemesi kilise görevlisinin verdiği bilgilere göre 2021 tarihinde kiliseye getirilmişlerdir.²¹³ Seramik üzerine yapılmış ahşap tarzı çerçeveli tablolar, kilisenin iç mekânında kuzey, güney ve batı duvarlarına numaralandırılmış bir şekilde asılmışlardır. 0.48 x 0.44 m ölçülerinde kare tabloların üst kısmında durak numarası, alt kısmında ise tamamı büyük harflerle Türkçe olarak ikonaların konuları yazılmıştır:

- I. Mesih İsa Ölüme Mahkûm Edilir
- II. Mesih İsa Haçı Omuzlarına Alır
- III. Mesih İsa Haçın Ağırlığına Dayanamayıp Düşer
- IV. Mesih İsa Annesi ile Karşılaşır
- V. Kirineli Simun Mesih İsa'nın Haçını Taşımaya Yardım eder
- VI. Veronika, Mesih İsa'nın Terini Siler
- VII. Mesih İsa İkinci Kez Düşer
- VIII. Mesih İsa Üzüntü İçindeki Kadınları Teselli Eder
- IX. Mesih İsa Üçüncü Kez Düşer
- X. Askerler Mesih İsa'nın Elbiselerini Çıkarır
- XI. Mesih İsa Çarmıha Gerilir
- XII. Mesih İsa Haç Üzerinde Ölür
- XIII. Mesih İsa Haçtan Alınıp Annesine Teslim Edilir
- XIV. Mesih İsa Mezara Konulur (Görsel 32-38)

²¹²Tablolar konusunu İsa'nın idama mahkûmundan sonraki süreçte çıkmış olduğu haç yolundan almaktadır. İsa'nın Haç'a gerilmeden önce kat ettiği 14 olay bu tabloların her birinde sırasıyla resmedilmiştir. Kutsal öğreti hakkında Kitab-ı Mukaddeste özel bir bölüm olmamasına karşın Katolik Kilisesi'nin önemli Azizleri tarafından verilen bilgilerle bu olay örgüsü kiliselerde öğretici olarak kullanılmaktadır. K1, Kişisel Görüşme, 30 Mayıs 2023

²¹³K1, Kişisel Görüşme, 29 Ağustos 2022

Bitkisel Süslemeler: Kilisenin süsleme programı içerisinde yer alan bitkisel süsleme özellikle iç mekânda yoğunluklu olarak karşımıza çıkmaktadır. Stilize palmetler, S ve C kıvrımlar, stilize bitkisel dallar, iç mekândaki bordür yüzeylerinde sıkça karşılaşılan süsleme unsurlarıdır. Kilisenin iç mekânında doğu duvarda yer alan dairesel pencere açıklığının etrafını saran yarım çelenk düzenli yaprak dizileri ve volüt bitişli süsleme dikkat çeken bitkisel süslemelerdendir.²¹⁴ (Görsel 42)

Kilisenin bitkisel süsleme programı içerisindeki dikkat çekici unsurlar ise kabartma süsleme tarzında oluşturulmuş bitkisel süslemeli sütun ve pilastr başlıklarıdır. Batı cepheyi bölen yüzeysel pilastr başlıklarında volütlerle sonlanan bitkisel motiflerle tamamlanan süsleme öğelerine yer verilmiştir. Bitkisel motifin hemen altında meander şeridi ile pilastr başlıkları tamamlanmıştır. Batı cephede yer alan sundurma öğesinin taşıyıcı başlıklarında da benzer süsleme programına rastlanmaktadır. Merkezinde altı yapraklı çiçek motifi ve etrafını ‘‘U’’ şeklinde saran, volütle sonlanan süsleme yer almaktadır. Dört cephesi de bu şekilde tasarlanan taşıyıcı başlıklarının alt kısmında iki sıralı meander kuşağı dolanmaktadır. Serbest iki taşıyıcı ayağında dört cephede görülen bu süslemeli başlıklar batı cephe duvarına bitişik başlıklarda tek cephede görülmektedir. (Görsel 43)

Müzik Aletleri Tasviri: Kilisenin iç mekânı batı yöndeki galeri (müzisyenler locası) bölümü yarım daire çıkıntısının yüzeyinde yer almaktadır. Bir grup çalgı aleti aletleri (ud veya lavta, bir adet davul, bir adet trampet, üç adet klarnet, bir adet pikolo ve tanımlanamayan bir adet çalgı) nota kâğıtları²¹⁵ ve bitki dallarının arasında tasvir edilmiştir. (Görsel 44)

Geometrik Süslemeler: Kilisenin iç mekânında tonoz içlerinde ve alınlıklarında, bağlanma kemerlerinin yüzeylerinde, doğu duvarın üst kısmında ve kemer içlerinde geometrik süslemeler görülmektedir. Bu süslemeler özellikle Barok oval kartuşlar, orta nef doğusundaki beşik tonoz yüzeyindeki kaset süslemede, iç mekân duvar yüzeylerinde dikdörtgenler, meander dizileri, volütlü kıvrımlar, balıksırtı deseni, bordür kemerlerinin merkezlerinde yer alan haç motifler, Barok²¹⁶ etkili S ve C kıvrımlar ile soyut geometrik

²¹⁴İlkgül Kaya Zenbilci, ‘‘Trabzon’ da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi’’, 69.

²¹⁵İlkgül Kaya Zenbilci, ‘‘Trabzon’ da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi’’, 70.

²¹⁶Barok: Barok üslup, 18. Yüzyıl ortalarına kadar etkisini sürdüren bir sanat akımıdır. Kelime kökeni muhtemelen Portekizce’deki ‘‘Barroco’’ teriminin türetilmiş hali veya barok sanatının öncülerinden

düzenlemeler kilisenin geometrik süsleme programını oluşturmaktadır.²¹⁷ (Görsel 45-46)

Monogram ve Yazılar: Kilisenin iç mekânında doğu duvarındaki vitray pencere altında yer almaktadır. Sarı fon üzerinde tamamı büyük siyah Latince harflerle ‘‘Ave Maris Stella’’ yazmaktadır. Karolenj dönem veya Orta çağ’da yazılmış Latince popüler bir ilahinin de ismi olan bu sözcük öbeği Meryem’e gönderme yapmaktadır.²¹⁸ (Görsel 47)

Kilisenin iç mekânında, apsis duvarının merkezinde iki adet uzunlamasına dikdörtgen formlu pano içerisinde ‘‘IHS’’²¹⁹ ve ‘‘AM’’²²⁰ monogramları yer almaktadır. İktys (balık) kelimesinin kısaltması ‘‘IHS’’ monogramı İsa’yı, Ave Maria (Bakire Meryem) kelimesinin kısaltması ‘‘AM’’ monogramı Meryem Ana’yı simgelemektedir. Monogramların çevresini simetrik olarak Barok tarzında stilize palmet ve soyut bitkisel motiflerle meydana gelen desen çevrelemektedir²²¹. Bu monogramlar günümüzde kilise içerisinde yer alan avizelerin sarkaçlarında da kullanılmıştır. (Görsel 48)

Kilisenin iç mekânında kuzey ve güney duvarlarının en üst kısmında yer alan yuvarlak kemerli duvar süslemesinin yüzeylerinde Meryem ve Yusuf konulu tamamı büyük harflerle yazılmış Latince yazılar yer almaktadır. Kuzey ve güney duvarda yer alan yan

biri olan İtalyan ressam Federico Barocci’nin soyadından gelmektedir. Bu üslupta kırık pencere alınlıkları, binaların iç ve dış mekanlarında oynayan ışık-gölge oyunları, konkav ve konveks duvar yüzeyleri ile kubbelerde dairenin yerini dikine veya yatay ovalerin alması gibi çeşitli yenilikler görülmüştür. Barok üslubunun köklü değişikliklerine ek olarak, bu mimarının en belirgin özelliklerinden biri, yapı sanatının heykel, süsleme ve resimle ahenk içinde bir araya gelerek bütünlük oluşturmasıdır. Özellikle S-C formları, istiridye kabuğu motifleri ve altın yıldız gibi süslemeler yoğun olarak kullanılmıştır. Nurhan Atasoy, ‘‘Barok’’ (İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1992), 5/81.

²¹⁷İlkgül Kaya Zenbilci, ‘‘Trabzon’ da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi’’, 69.

²¹⁸İlkgül Kaya Zenbilci, ‘‘Trabzon’ da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi’’, 73.

²¹⁹IHS: Grekçe İota (I), eta (H) ve sigma (Σ) harflerinden gelmekte olup, ΙΗΣΟΥΣ ΗΜΕΤΕΡΟΣ ΣΩΤΗΡ (İesus Hemeteros Soter, yani İsa Bizim Kurtarıcımız) ibaresinin ilk harflerine karşılık gelmektedir. Musa Osman Karatosun, ‘‘Katolik Kilisesi Resmi Ayin Kitabı Roman Missal İçindeki İşaretler, Semboller ve Görsellerin Analizi’’, *Kesit Akademi Dergisi* 5/20 (2019), 120.

²²⁰AM: Ave Maria duasının kısaltmasıdır. ‘‘Selam sana Meryem’’ anlamına gelen bu dua 14. ve 15. yüzyıllarda benimzenmiş ve Papa V. Pius tarafından 1568 yılında yayınlanan dua kitabında yerini almıştır. Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Dinler Tarihi Dizisi 5 (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2005), ‘‘Ave Maria’’, 70.

²²¹İlkgül Kaya Zenbilci, ‘‘Trabzon’ da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi’’, 70.; Hıristiyan inancı dini mekânlarında Meryem’ e Müjde konulu ikonalar yer almaktadır. Bu sahnelerde yer alan Melek Cebrail Meryem’ e ‘‘Ave Maria’’ diye hitap etmiştir. İlk günah sebebiyle cezalandırılan insanları Meryem’ in doğumu arındıracaktır. Ave- Eva (Yani Havva), Havva’ nın işlediği günahın affı için Ave (Meryem) doğum yapmalıydı. Ayrıca Bk.: Daniel Arasse, *Resim Tarihi*, çev. Verda Yelkenci Kortan (Doruk Yayınları, 2017), 54.

yana üç kemer süslemesinin yüzeylerinde yer alan yazıların kronolojik olarak okunması ve anlamları güneyden kuzeye şu şekildedir:

1. JESUIS L'IMMACULEE CONCEPTION: Bakire Meryem Ana'nın lekesiz doğumu anlamına gelmektedir.
2. MATER DIVIN/E GRATI/E: İlahi Lütfun Annesi anlamına gelmektedir.
3. SANCTA DEI GENITRIX: Tanrı'nın Kutsal Annesi anlamına gelmektedir.
4. ITE AD JOSEPH: Yusuf'a git anlamına gelmektedir. Bu ifadenin Meryem Ana'ya ilahi bir öneri olarak geldiği ve Tanrı yönlendirmesi olduğu söylenmektedir.
5. JOSEPH DISPENSATOR GRATIARUM: Yusuf lütuf verir. O her şeyi verir anlamına gelmektedir. Meryem Ana'ya Yusuf'un destek olacağını belirten ifadedir.
6. JOSEPH SPONSUS DEIPAR/E: Yusuf baba/eş/ koca anlamına gelmektedir. Yusuf'un İsa'nın babası, Meryem'in eşi olduğu ifade etmektedir.²²²

Kilisenin iç mekânında doğu duvarın kuzey köşesinde yan nef tonozunun kemer altında Papalık arması duvar yüzeyine işlenmiştir. Arma etrafında bitkisel hareketlilik mevcuttur. Arma içerisinde Papalığı simgeleyen taç ve çapraz şekilde iç içe geçen iki anahtar görülmektedir.²²³ Kilisenin iç mekânında doğu duvarın güney köşesinde yan nef tonozunun kemer altında ise Fransisken tarikatının arması duvar yüzeyine işlenmiştir. Arma etrafında bitkisel hareketlilik mevcuttur. Arma içerisinde iki el üst üste gelir ve açık vaziyettedir. Ortada Latin haçı yer almaktadır. Bu armanın anlamı İsa'nın çarmıha gerilmesi ve çektiği acıları temsil eden Latin haçı, üzerindeki stigma izlerinin olduğu bir el İsa'nın diğer el ise İsa'nın çektiği acıları sezinleyen Fransisken tarikatı kurucusu Assisili Aziz Fransau arasında geçen stigmatizasyonu simgelemektedir. (Görsel 49-50)

Heykeller: Kilisenin iç mekânında güney duvarın önünde *Aziz Andreas heykeli*²²⁴ yer almaktadır. Heykel mermer bir platform üzerine yerleştirilmiştir. Aziz Andreas sol ayağı ile adım atar vaziyette hareket eder pozisyonundadır. Sol eliyle kutsal kitap tutarken sağ

²²²K2, Kişisel Görüşme, 14 Mart 2022. Yazıların Türkçe çevirisinde Sohrap Bereytouni destek olmuştur.

²²³Kutsal kitap Matta 16:19 bölümünde vurgulandığı gibi, Anahtar sembolü, Göklerin Krallığı'nın yetkisini simgeler ve İsa tarafından Aziz Petrus'a verilen dünyevi ve dini yetkileri temsil eder. Aynı zamanda, Aziz Petrus'un ilk papa olarak kabul edildiği ve tüm papaların benzer yetkilerle donatıldığına inanılır, bu da Anahtar sembolünün Papalık otoritesini temsil ettiği anlamına gelir. Musa Osman Karatosun, "Katolik Kilisesi Resmi Ayin Kitabı Roman Missal İçindeki İşaretler, Semboller ve Görsellerin Analizi", 122..

²²⁴Aziz Andreas Heykeli, Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi'nde görev yapan rahip tarafından kilise için İzmir' de yaşayan İranlı bir heykel ustasına sipariş verilmiştir. K2, Kişisel Görüşme, 10 Temmuz 2023

eliyle arkasındaki çarmıhı kavramış vaziyettedir. Andres Haçı “X”²²⁵ olan çarmış önemli bir anlam ifade etmektedir. Dökümlü bir kıyafet giyen Aziz Andreas yaşlı ve uzun sakallı şekilde betimlenmiştir. Heykelin sağında ve solunda bağımsız iki adet mermer kitabe yer almaktadır. Birinci mermer kitabede Latince ve Yunanca yazılan metin ikinci mermerde İngilizce ve Türkçe yazılmıştır. Metnin Türkçe yazıldığı bölümde şu ibareler geçmektedir: “Mesih İsa’nın ilk çağrılmış havarisi incili bu topraklarda vaaz eden Aziz Andreas onuruna ekümenik Patrik Bartholomeos Hazretleri tarafından takdis edilmiştir.” (Görsel 51)

Kilisenin iç mekânında koro bölümünü neflerden ayıran “T” formun güney duvarlarından çıkıntı oluşturan duvarda niş içerisinde *Meryem ve kucağında Çocuk İsa heykeli* yer almaktadır. Meryem açık mavi ve beyaz giysiler giymektedir Kucağında Çocuk İsa’yı tutmaktadır. Bu bölüm şapel niteliğinde düzenlenmiş olup Meryem Ana’ya atfedilmiştir. Önünde sunak masası yer almaktadır.

Kilisenin iç mekânında koro ile orta nef arasına güney kısma *Assisili Aziz Francis heykeli* yerleştirilmiştir. Aziz Francis, kapüşonlu kahverengi tunik giymektedir. Tuniği belinde bir beyaz ip bağlıdır. Sağ elinde haç tutarken sol eli açık vaziyettedir. Elinde stigma izleri görülmektedir. (Görsel 52)

Kilisenin iç mekânında koro bölümünü neflerden ayıran “T” formun kuzey duvarlarından çıkıntı oluşturan duvarda niş içerisinde *İsa’nın Kutsal Kalbi heykeli* yer almaktadır. Vizon renginde khiton, kırmızı himation giymektedir. Genç ve uzun kahverengi saçlıdır. İsa’nın sol eli göğüs hizasında havaya kaldırılmış ve elinde stigma izi görülmektedir. Sol eli ise göğsünün ortasında yer alan kırmızı renkli dikenli ve haçlı kalbi işaret etmektedir. Kırmızı renkli dikenli ve haçlı kalp İsa’nın çektiği acıları sembolize etmektedir.²²⁶ Bu bölüm şapel niteliğinde düzenlenmiş olup İsa’ya atfedilmiştir.

²²⁵Aziz Andreas Havarî Petrus’un kardeşidir. Petrus’u Tanrı’ya götüren ve İsa tarafından çağrılan ilk havaridir (Yun. Protokletos). Kutsal Kitap İncili Anadolu, Küçük Asya ve Karadeniz bölgesinde yayma faaliyetlerinde bulunmuştur. Din değiştiren Aziz Andreas, Roma Prokonsülü Aegeas’ın emriyle çarmıha gerilerek öldürülmüştür. Yunanistan Patra’da şehit olmuştur. Bilindiği üzere Aziz Andreas Haça gerileceği vakit İsa’nın haça gerildiği gibi ölmeyi kendisine layık görmediği için kendisinin haça X şeklinde germelerini istemiştir. Peder Massimiliano Palinuro, *Havari ve İncil Yazarı Aziz Yuhanna Katolik Kilisesi Katedral Bazilikası* (İzmir, ts.), 29; Vildan Işık, “Barok Resimde İsa’nın Havarilerinin Martirdom Sahneleri”, *Sanat Tarihi Dergisi* 30/2 (2021), 1157.

²²⁶Bk. Musa Osman Karatosun, “Katolik Kilisesi Resmi Ayın Kitabı Roman Missal İçindeki İşaretler, Semboller ve Görsellerin Analizi”, 122.

Kilisenin iç mekânında koro ile orta nef arasına kuzey kısma *Aziz Yusuf heykeli* yerleştirilmiştir. Mavi renginde khiton, kahverengi himation giymektedir. Aziz Yusuf sağ elinde zambak çiçeği tutarken solda kucağında Çocuk İsa'yı tutmaktadır. Çocuk İsa sağ eliyle takdis ederken sol elinde mavi küre yer almaktadır. (Görsel 53)

Üslup Özellikleri

Trabzon Santa Maria Katolik Kilise üslup bakımından değerlendirildiğinde ise 19. yüzyıl Avrupa mimarisinin yansımalarının görüldüğü Neoklasik üslupta tasarlanmıştır. Neoklasik üslubun en belirgin özelliği olan giriş cephesinin diğer cephelerden daha gösterişli tasarlanması, cephede sundurma niteliğinde portiko uygulamasına yer verilmesi, batı giriş cephesinde bitkisel bezemeli sütun başlıkları ve çok katlı pencere düzeni, silmelerle çerçevelenmiş yuvarlak formlu pencere alınlıkları, cepheler arasındaki simetrik düzen bu kilisede yer alan Neoklasik üslubun en belirgin özellikleri arasında sayılabilir.

Kilisenin iç mekânında bema üzerini örten beşik tonoz yüzeyindeki kaset tavan uygulaması Roma mimarisinde görülen zafer takıyla benzerlikler barındırmaktadır. Roma mimarisinden alıntılar Neoklasik üslubun vazgeçilmez unsurlarındandır. İç mekandaki Barok etkili süsleme unsurları neoklasik üslubun yansımalarıdır. Kilisenin dış cephesinde ve iç mekân duvarlarında görülen yüzeysel pilastrlar Neoklasik üslup dâhilindeki uygulamalardandır. Ayrıca giriş cephesindeki yatayda silmelerim, dikeyde pilastrların böldüğü cephe düzeni Neoklasik üslubun yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi dış cephesinde görülen bitkisel kabartmalı sütun başlıkları ve Gotik üslup esintili dört yapraklı yonca formuna sahip küçük pencere açıklıklarıyla eklektisizm unsurları barındırmaktadır.

4.2. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi

Katalog No: 4.2

Yeri: Samsun ilinin İlkadım ilçesi, Ulugazi mahallesinde Bağdat ve Kadıköy caddesinin kesiştiği kavşakta yer almaktadır.²²⁷ Samsun Şehir Planı'nın 1905 yılında Courdadji tarafından hazırlanmış çizimde, Mater Dolorosa Katolik Kilisesi açıkça görülebilmektedir. Kilise, plana işlenmiş olan üçgen arsa üzerinde yer almaktadır.²²⁸ (Görsel 54-55)

Çizim No: Şekil 5-10

Görsel No: 54-120

İnceleme Tarihi: Haziran 2022- Temmuz 2023

Tarihçesi

Samsun'da bulunan Katolik Kilisesi, eskiden ‘‘Frenk Kilisesi’’ olarak bilinmekteydi ve günümüzde ‘‘Mater Dolorosa’’ olarak adlandırılmaktadır. Bu isim, İtalyancada ‘‘acı çeken Meryem’’ ya da ‘‘acılı anne’’ anlamına gelmektedir.²²⁹

Osmanlı Devleti'nin genelinde olduğu gibi, Canik Sancağı'nda da Hıristiyanlar dini faaliyetlerini serbestçe yaşama hakkına sahiptiler. 19. yüzyılda başlayan Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile devam eden düzenlemelerle, gayrimüslimlere tanınan özgürlükler Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar artarak devam etti. Hıristiyan unsurlar, Müslümanlardan daha fazla hoşgörü ve rahat yaşam sürdürme imkânına sahiptiler. Ayrıca ibadetlerini özgürce yerine getirmelerine, kiliselerini inşa etmelerine, onarımlarını ve okul açmalarına izin verilmiştir.²³⁰

Tanzimat Fermanı Osmanlı Devleti'nde patrikler veya cemaat metropolitleri tarafından hazırlanan planlar ve projeler, hükümete sunulmak kaydıyla, uygun bulunması durumunda ilgili yapıların yeniden inşasına izin çıkmasına ön ayak olmuştur.²³¹ Samsun'da gayrimüslimlerin kiliseler inşa etmek için farklı zamanlarda Babiali'ye başvuruda buldukları bilinmektedir. Osmanlı arşiv belgelerinde yer alan bilgilere

²²⁷Kemal Turfan, ‘‘Eski Eser Fişi’’, 26 Haziran 1970 (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Müdürlüğü Arşivi, 1115).

²²⁸Taşar, ‘‘Tanzimat Sonrası Gayrimüslimlerin Dini Mimari Faal’’, 244.

²²⁹Baki Sarısakal, ‘‘Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi’ nin Kurulması’’ (Erişim 23 Mart 2023).

²³⁰Osman Köse vd., *Gelenekten Moderniteye Samsun*, 289.

²³¹Taşar, ‘‘Tanzimat Sonrası Gayrimüslimlerin Dini Mimari Faal’’, 241.

göre, yerleşim bölgesinde inşa için izin verilen kiliseler arasında Mater Dolorosa Katolik Kilisesi de bulunmaktadır²³².

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, bazı Hıristiyan dini kurumları geçici olarak kapatılmış, savaşın bitmesinin akabinde cemaati olan kiliseler ibadet için tekrar kullanıma açılmıştır. Bugün modern dönemde, Samsun'da tek kilise olan Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e intikal etmiş ve günümüzde varlığını sürdürmektedir.²³³ I. Dünya Savaşı sırasında, gayrimüslimlere ait kurumlar kamu amaçları için kullanılmaya başlanmıştır. Kapuçin rahiplerine ait Mater Dolorosa Katolik Kilisesi'nin sahip olduğu ferman bu kiliseye el konulmasını engellemiş fakat kilisenin yanında bulunan manastır, Mekteb-i Sultani olarak kullanılmak üzere alınmıştır. Gayrimüslimler tarafından elde edilen reform haklarının geri alınması olarak eleştirilen bu hadise, Osmanlı yetkilileri tarafından fazla dikkate alınmamıştır.²³⁴ I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Lozan Antlaşması maddeleri gereğince Samsun'da yaşayan Hıristiyanlar mübadele nedeniyle Yunanistan'a gönderilmiştir. Hıristiyan nüfusunun neredeyse yok olmasıyla birlikte bölgedeki çoğu kilise yıkılmış sadece Mater Dolorosa Katolik Kilisesi varlığını sürdürmeyi başarmıştır.²³⁵

1856 yılında, İngiltere'nin Samsun Konsolosu Foriko Garaçino (Garaçenbo) tarafından, Mater Dolorosa Katolik Kilisesi'nin bulunduğu yerde bir ahşap kilise binası inşa edilmiştir. 7 Mayıs 1846 yılında Samsun'a Konsolos vekili olarak atanan Garaçino (Garaçenbo), 1847 yılında İsveç ve Norveç vatandaşlarının işlerini de üstlenmiştir.²³⁶ Samsun'daki görevini 14 yıl boyunca sürdüren Garaçino, 1860 yılında Girit konsolosluluğuna gönderilmiştir. Samsun'da kaldığı süre boyunca yeni bir kilisenin inşası ve açılması için çaba sarf etmiştir. 1856 yılında söz konusu kiliseyi açmıştır. 1860 yılında görevini tamamladığında ise kiliseyi Kapuçin Cemiyeti'ne hediye etmiştir.²³⁷

Katolik Kilise'ne bağlı Fransisken tarikatının bir kolu olan Kapuçin rahipleri, Karadeniz sahillerinde yaşayan Hıristiyan halkın mabet ihtiyacını karşılamak için çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar kapsamında, Samsun'a gelen iki Fransız rahip, kilise açmak

²³²Taşar, "Tanzimat Sonrası Gayrimüslimlerin Dini Mimari Faal", 244.

²³³Osman Köse vd., *Gelenekten Moderniteye Samsun*, 291.

²³⁴Osman Köse vd., *Gelenekten Moderniteye Samsun*, 292.

²³⁵Osman Köse vd., *Gelenekten Moderniteye Samsun*, 292.

²³⁶Osmanlı Arşivi (BOA), [A.] DVN.MHM.], No.2/A, Gömlek No.74, 11 Cemaziyelevvel 1262 (7 Mayıs 1846) akt. Osman Köse vd., *Gelenekten Moderniteye Samsun*, 292.

²³⁷Osman Köse vd., *Gelenekten Moderniteye Samsun*, 293.

için 1876 yılında başvuruda bulunmuştur. Osmanlı devleti yetkilileri, durumu incelemek için Canik Mutasarrıflığı'nı görevlendirmiştir.²³⁸ Kapuçin misyoner rahipler, Samsun'daki kiliselerini ve manastırlarını inşa etmek için Fransız Büyükelçiliğinden 1876 tarihli imparatorluk fermanı almışlar.²³⁹ Hristiyan inancına büyük bir saygı duyan Sultan V. Murat, özellikle müslüman ve hristiyan toplumların bir arada barış içinde yaşamasını istediğini önemle vurgulamıştır. Yeni kilisenin inşası için özel bir ferman vermiş ve iki yıl sonra da Sultan, kilisenin tapusunu göndererek onaylamıştır.²⁴⁰ Canik Mutasarrıflığı tarafından sağlanan bilgilere göre, Fransız iki Katolik Kapuçin rahibi tarafından eski bir kilisenin üstüne inşa edilecek olan kilise hem müslümanların hem de hristiyanların bir arada yaşadığı bir bölgede yer alacaktır. Kurulması hedeflenen kilisenin uzunluğu 12 metre ve genişliği 8 metre civarında olacağı belirtilmiştir.²⁴¹ Padişah fermanı 0.57 x 0. 81 m ölçülerindedir.

Osmanlı padişahı Sultan V. Murat'ın kilise inşası hakkındaki fermanı şu şekildedir:

'Emirü lümeraül kiram, Kebirül küberaülfiham zevilkaderi vel ihtiram Sahibül' izzî vel ihtişam, elmuhtassu bimezidi ineyetül melikülâla Rumeli Beylerbeyliği Payelerinden Canik Sancağı Mutasarrıfı olup, ikinci rütbe Mecidi Nişanızışanını haiz ve hamil olan Veysi Paşa damet mealiye ve kıdvetül ülemaül muhakkıkın Samsun Kazası Naib ve Müftüsü Zide ilmuhuma ve mefahirülemacidi velekârim azayı meclis zide mecduhum tevkii refii Humayunum vasıl olıcak malum olaki Samsun'da Fransa Devleti tabiyetinde bulunan Kapuçin Rahiplerinin Kilisesinin tulu on iki ve irtifatı ve arzı sekizer metre olmak üzere tecdiden bina ve inşasına Ruhsatı seniyyem irzan kılınması için mişarünileyha Sefaret canibinden ba tahrir İstida olunması üzerine Keyfiyet Lidelisti'lâm Mezkür Kilise kadim ve ahşap olup Enbiya ve harimile heyeti asliyesi cem'an bihisabiterbii Bin iki yüz doksan üç arşundan ibaret ve zikr olunan mahalde İslâm ve Hristiyan'dan muhtalit bir mahalde vakı olarak mahal ve mevkica halen ve istikbalen birgüna mahzuru ve kimseye mazarret sahihesi olmadığı anlaşılmiş olduğundan icrayı icabı inha ve istizan kılınmış ve Memalikimahrusei şahanemde bulunan edyan ve mezahip ashabının her cihetle asayışı kâmileye mazhar olmaları şiarı

²³⁸Osmanlı Arşivi (BOA), [İ.HR.], No.270, Gömlek No.16289-4, 20 Zilhicce 1292 (23 Ocak 1876) akt. Osman Köse vd., *Gelenekten Moderniteye Samsun*, 293.

²³⁹Ramire Pie Maxime Vadala, *Samsoun: Passe - Present -Avenir*, 24.

²⁴⁰<http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf> (Erişim 18 Nisan 2023).

²⁴¹Osmanlı Arşivi (BOA), [İ.HR.], No.270, Gömlek No.16289-3, 30 Safer 1293 (17 Mart 1876); akt. Osman Köse vd., *Gelenekten Moderniteye Samsun*, 294.

Müükdari iktizasından bulunmuş olmaktan naşı keyfiyet tarafi eşrefi Padişahaneme arz ile lidelistizan Mezkür Kilisenin bina ve inşası hususuna müsaadei seniyei mülikanem erzan kılınarak emri humayunuşahhanem sünuh ve sudur eylemiş olmağın muktazayı münifi üzere ruhsati havi Divanihumayunumdan işbu emri emri celilülkaderim isdar ve i'ta olundu. Siz ki Mütesarrif muşar ve Naib ve Müftü vesair Mumaileyhim siz Kiliseyi mezkûr filvaki Rehabini merkumaya mensup olup Millel sairenin alaka ve müdahale ve iştiraki olmadığı ve mahal ve mevkice birgüna mahzuru ve kimesneye mazarreti sahihesi bulunmadığı halde Kilisayı mezkürün tecdiden bina ve inşasına iradei ruhsat olunması hususlarına dikkat ve hilafından tahaşı ve mucanebet eyleyesiz.

Tahriren filyevmissani min şehri Cemaziyelahiri

Liseneti selasi ve tisine ve mieteyni ve elf. ‘‘

Fermanın Türkçeye çevirisi ise şu şekildedir:

‘‘Canik Sancağı Mutasarrıfı olup ikinci rütbeden Mecidi nişanını hamil Veysi Paşa, Samsun Kazası Naib ve Müftüsü ve Azayı Meclise. İşbu fermanım size vasil olunca malumunuz olsun ki: Fransa Devleti tabiiyetinde bulunan Kapuçin Rahiplerinin Kilisesinin uzunluğu on iki, yüksekliği ve eni sekizer metre olmak üzere yeniden bina ve inşasına müsaade etmekteyim için Fransa Sefareti tarafından istid'a ile müracaat olunması üzerine yapılan tahkikat sonunda mezkür Kilisenin eski ve tahtadan olduğu müstemilat ile birlikte cem'an 1293 arşından ibaret olduğu ve mezkür mahalde her ne kadar İslâm ve Hıristiyanlar ikamet etmekte iseler de mahalli mezkürde yapılacak Kilisenin hiçbir kimseye mazarreti olmayacağı anlaşılmuş olduğundan, memleketimde ikamet etmekte olan bütün dinler sâliklerinin her cihetten emniyet içinde yaşamaları için arzum olduğundan bu mes'ele benden soruldukta muvafakatım alınarak işbu emrim çıkarılıp kendilerine verilmiştir. Siz Mütesarrif, Kadı, Müftü vesair zevat: Mezkür papazlara ait arsadaki eski kilise yerine yenisinin inşasına dair emrim çıkmıştır. Buna karşı herhangi bir hareketin meydana gelmesine meydan vermeyesiniz.

Cemazeyilahir 1293 (Ocak-Şubat 1876)’’²⁴²

Belgede, kilisenin inşa edileceği bölgede Müslüman ve hıristiyan hanelerin bir arada bulunmasına rağmen durumun bir sorun teşkil etmediği belirtilmiştir. Önemli diğer

²⁴²Baki Sarısakal, ‘‘Samsun Mater Dolorasa Katolik Kilisesi’ nin Kurulması’’.Fermanın alındığı kaynaktan Hicri 1273 tarihi yer almaktadır. Fakat bu tarih dikkate alındığında tarih uyumsuzluğu olduğu görülmüştür. Muhtemelen hatalı yazım kaynaklı olduğu düşünülerek Hicri 1293 olarak düzeltilmiştir.

ayrıntı ise eski yapı için kullanılan 1293 arşın birimi yerine, yeni yapının ölçüsü olarak metre birimi kullanılmıştır. Bu ifadelerden, önceki yapıdan daha büyük bir kilisenin inşası için izin verildiği anlaşılmıştır.²⁴³ (Görsel 56-57)

Kilise tamiri ve inşaatı için Osmanlı Devleti'nden alınacak izin dilekçelerinde, yapılacak olan kilisenin ölçüleri, yapılacak yerin konumu, bu yerin sahibi ve çevresinde yer alan binalar gibi durumların net bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir. Kilise Müslüman mahallesinde veya yakınında inşa edilmemeliydi. Ayrıca, kilisenin inşası sırasında bölgeye veya herhangi bir kişiye zarar verilmemesi de dikkate alınması gereken bir konuydu. Yapı ruhsat talep edenlerin, ilan edilen inşa ölçülerini aşmaması, inşaat masraflarının beyan edilen yöntemine uygun olarak karşılanması, halktan zorla para toplanmaması ve halkın rahatsız edilmemesi gibi konular özellikle vurgulanmaktadır. Mahalli yönetimler, bu kurallara uyulmadığı takdirde izin ruhsatını iptal etme yetkisine sahiptir.²⁴⁴

İlk aşamada ahşaptan inşa edilmiş olan eski kilisenin, iki Fransız Katolik Fransisken (Kapuçin) rahipleri önderliğinde mühendis Artin tarafından hazırlanan planlar ve bildirilen boyutları gözden geçirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, onarımın gerektiği belirlenmiş ve uygun izinler alındıktan sonra tamir işlemlerine başlanmıştır.²⁴⁵ Yeni kilisenin inşaatı, ahşap olan eski kilisenin yerine uzun bir sürede gerçekleştirilmiş ve bu kilise, Samsunlu Dr. Francesco Saveri O Marcoaldi tarafından inşa edilmiştir. (Dr. Francesco Saveri O Marcoaldi'nin mezar taşı günümüzde kilise içerisinde yer almaktadır.) Bir manastır ve konuk evi tarzında ek bina ile 1885 yılında kilise ibadete açılmıştır. Aynı yıl içerisinde Katolik mezarlığının inşaatı da tamamlanmıştır. Kilisenin yapımı tamamlandıktan sonra, rahiplerin barınması için kilisenin yanında bir manastır ve ayrıca kiralanabilecek bir bölüm de inşa edilmiştir. Kilisenin duvarları, fresklerle süslenmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında güvenlik nedenleriyle kilisenin yanındaki manastır, 1916 yılında Mekteb-i Sultani adıyla dönüştürülmüştür.²⁴⁶ Ayrıca kayıtlara

²⁴³Taşar, "Tanzimat Sonrası Gayrimüslimlerin Dini Mimari Faal", 252.

²⁴⁴Mucize Ünlü, "Tanzimat Sonrasında Samsun Çevresinde Gayrimüslimlerin Kilise ve Mektep İnşa ve Tamir Faaliyetleri", *Samsun Araştırmaları Tarihsel Geçmiş*, ed. Cevdet Yılmaz (Samsun, 2013), 159-160.

²⁴⁵Osmanlı Arşivi (BOA), [İ. HR.], No. 270, Gömlek No.16289, 26 Cemaziyevvel 1293 (18 Haziran 1876); Mucize Ünlü, "Tanzimat Sonrasında Samsun Çevresinde Gayrimüslimlerin Kilise ve Mektep İnşa ve Tamir Faaliyetleri", *Samsun Araştırmaları Tarihsel Geçmiş*, ed. Cevdet Yılmaz (Samsun, 2013), 157.

²⁴⁶Osmanlı Arşivi (BOA), [DH.EUM. 5. ŞB.], No:81, Gömlek No: 29-A, 23 Zilhicce 1334 (21 Ekim 1916); Osman Köse vd., *Gelenekten Moderniteye Samsun*, 294.

göre, kilise içerisindeki apsis süslemeleri Cesare Giunghedi tarafından 1886 yılında, tonoz süslemeleri ise N. Provelengos tarafından 1904 yılında yapılmıştır.²⁴⁷ Eski fotoğraflardan Katolik cemaatin bu tarihlerden itibaren kilise önünde ve civarında dini törenler yaptıkları anlaşılmaktadır. (Görsel 58-59)

Kapuçin rahiplerine ait manastırın mektebe dönüştürüldüğü ve yanındaki kilise ile arasına bir duvar örüldüğü iddia edilmiştir. Bu durum, kilisenin kapatılacağı endişesine yol açarak gayrimüslimler arasında tedirginlik yaratmıştır. Canik Mutasarrıfı ise, kilise ve mektep arasındaki bağı kesmek amacıyla duvar örüldüğünü belirterek, bu faaliyetin Avusturya vatandaşı olan rahibin bilgisi dâhilinde gerçekleştirildiğini ifade etmiştir.²⁴⁸ 1913 yılında Genç Türkler, kiliseyi ele geçirmişlerdir. Rahipler, iki küçük odada yaşamak zorunda bırakılmışlar ve tamir izni verilmeyen, yıkılmak üzere olan kilisede kalmışlardır. Diğer odalar Genç Türkler tarafından ele geçirilmiş ve kendi isteklerine göre kullanılmıştır. Kilise ve manastır bölümleri bir daha tamir edilmemek üzere yıkılmış ve resmî belgelere el konulmuştur. Rahipler, soğuk ve bakımsızlıktan hastalanmış ve uzun süre aç kalmışlardır. Bu, rahipler için zorlu bir dönemin başlangıcı olmuştur.²⁴⁹ 1966 tarihine gelindiğinde, tarihi bir şahsiyet olan Peder Umile (Roberto Ferrari), kiliseye hizmet etmekteydi. Türkiye'ye 1951 yılında gelen Peder, 1969 yılında diakon olarak atanmış ve daha sonra rahip olarak atanmıştır. Peder Umile'nin diakon olarak atanmasının kutlamaları sırasında, Papalık elçisi kiliseyi ziyaret etmiştir. Kilisenin içindeki Haç yolu duası için kullanılan eserler günümüze dek orijinalliğini korumaktadır. Peder Umile 1973 yılında kiliseden ayrılmıştır.²⁵⁰ (Görsel 60-62)

Samsun Belediyesi, 1976 yılında hazırlanan Kesin Şehir İmar Planı'ndaki Bulvar Yolu Projesi'ni gerekçe göstererek, kilisenin yıkımını talep etmiştir. Kilise arsası, planlanan yol ve yeşil alan için ayrılmıştır. Kilisenin yıkımı talep edildiğinde, Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, yapının tarihi ve mimari önemi olmadığı ve korunması gereken bir eser olmadığına dair 13.11.1970 tarihli ve 5598 sayılı görüşünü yıkım gerekçesi olarak sunmuştur. 1976 yılında kilisenin himayesi için görevlendirilen İtalyan

<http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf> (Erişim 18 Nisan 2023).

²⁴⁷"Samsun Kilisesi Üzerine Notlar", ts. (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Müdürlüğü Arşivi, Erişim 03 Haziran 2022).

²⁴⁸Osmanlı Arşivi (BOA), [DH.EUM. 5. ŞB.], No:81, Gömlek No: 29-A, 16 Muharrem 1334 (25 Kasım 1915); Mucize Ünlü, "Tanzimat Sonrasında Samsun Çevresinde Gayrimüslimlerin Kilise ve Mektep İnşa ve Tamir Faaliyetleri", 159.

²⁴⁹<http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf> (Erişim 18 Nisan 2023).

²⁵⁰<http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf> (Erişim 18 Nisan 2023).

Konsoloslugu, kilisenin eski eser olduğunu gösteren belgelerle Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kuruluna yeniden başvurdu. Kurul, kilisenin tescilli bir yapı olduğunu ve korunması gerektiğini beyan eden 9251 sayılı bir karar aldı. Bunun üzerine belediye, kilisenin müze olarak kullanılması veya tarihi ve estetik açıdan daha uygun bir yerde yeniden inşa edilmesi önerilerinde bulundu. Ancak kilise, tescil kararı sonrası korunmaya devam etti.²⁵¹ Dönemin Samsun Belediyesi Başkanı Vehbi Gül tarafından kilise merdivenlerinde gerçekleştirilen konuşma, halkı rahiplere ve kiliseye karşı kışkırtma eylemi olarak yorumlanmıştır. Türk hükümeti, Papalık elçisi ve İtalyan Konsoloslugu'nun tepkisi sonucunda kiliseyi ve Kapuçin rahiplerini yeniden tanıdığını ve kabul ettiğini ilan etmesiyle kilisenin yıkım emri iptal edilmiştir. Kilisenin kurulmasının 100. yılında cereyan eden bu havadis Peder Germano (Giuseppe Bernardini)'nin belirttiği üzere saldırı olarak dönemin gazete haberlerine yansımıştır.²⁵² (Görsel 63-64)

Mater Dolorosa Katolik Kilisesi'nin en eski onarım tarihi 1930 ve 1940 yıllarına tekabül ettiği kayıtlara geçmiştir. Diğer onarım ise 1998 yılında gerçekleşmiştir. Kilisenin restorasyon çalışmalarının öncülüğünü Anadolu Kiliseleri baş sorumlusu Peder Ruggero Franceschini üstlenmiştir. Onarımlar, Romanyalı çift Elena ve Niko'nun yardımlarıyla tamamlanmıştır. Yurt dışından gelen gönüllü ustalar tarafından kilisenin aslına uygun olarak restore edildiğini belirtilmiştir.²⁵³ Kilise'nin yenileme çalışmaları Albayrak Rinner İnşaat Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi tarafından sürdürülmektedir. Kilise günümüzde kapalıdır.²⁵⁴ (Görsel 65)

Plan ve Mimari Özellikler

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda tek nefli bazilikal plan olarak tasarlanan kilise yaklaşık 9.50 x 17.50 m ölçülerinde dikdörtgen yapıdır. Kilise kuzeyde 1.65 m genişliğinde 2.75 m yüksekliğinde, doğuda 0.84 m genişliğinde 2.22 m yüksekliğinde ve güneydoğu apsis kısmındaki 1.15 m genişliğinde 2.10 m yüksekliğindeki kapı açıklıklarıyla üç girişe sahiptir. Ana giriş olarak nitelendirilen kapı kuzeyde yer almaktadır. Kilisenin güneydoğusunda yer alan kapı ile şapel olarak kullanılan birime

²⁵¹Taşar, "Tanzimat Sonrası Gayrimüslimlerin Dini Mimari Faal", 265.

²⁵²<http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf> (Erişim 18 Nisan 2023).

²⁵³Kemal Turfan, "Eski Eser Fişi",1970.; <http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf> (Erişim 18 Nisan 2023).

²⁵⁴Kilise rahibi Marcelo Cisneros Aralık 2022 tarihinde geçirdiği kalp krizi sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Kilise bu nedenle kısa süreliğine kapalıdır. Bir rahip ve iki rahibe ataması için başvurular yapılmıştır. K3, Kişisel Görüşme, 19 Temmuz 2023.

ulaşılmaktadır. Şapel iç mekânı 4.50 x 4.90 m ölçülerinde kare mekân olarak düzenlenmiştir. Burada günlük ibadetler yapılmaktadır. Şapele girişi sağlayan diğer kapı doğu yönde olup 0.80 m genişliğe 2.12 m yüksekliğe sahiptir. Kilisenin kuzey cephesi avluya, batı cephesi caddeye bakarken; güney cephesi kilisenin müstemilatıyla bitişik, doğu cephesi ise altı büro üstü lojman olarak kullanılan binaya bitişik olarak düzenlenmiştir. (Şekil 5-6)

Kilisenin **batı cephesi**, güney duvara bitişik olarak inşa edilen ek mekânın duvarı ile birleşik düzendedir. Oldukça sade bir düzenlemeye sahip cephe dikey ikişer kolon ile üç parçaya bölünmüştür. Bölünen cephenin ortası sağır bırakılmış iken iki yanında dikdörtgen çerçeveli ve dıştan demir parmaklık ile kapatılmış birer pencere açıklığına yer verilmiştir. Cephenin devamındaki ek mekânın batı cephesi ise iki katlı pencere düzenlemesi, yatay silmeyle üç bölüme ayrılmıştır. Üst katta yaklaşık 0.85 m genişliğinde 1.90 m yüksekliğinde dikdörtgen formlu pencerelere yer verilmiş, alt katta ise yuvarlak kemerli pencerelere sahip ek mekânın tali kapısıyla birlikte bu cephe tamamlanmıştır.²⁵⁵ Ek mekânın kat sayısının fazla olması sebebiyle çatı seviyesi kilisenin çatısı geçmektedir. (Görsel 66-70) (Şekil 7)

Doğu cephe iki katlı olan ek binanın duvarına bitişik olarak düzenlenmiş olduğundan, dışarıdan bakıldığında kilisenin doğu cephesi görülmemektedir. Bu cephedeki tek açıklığın güneydoğu kısımdaki dikdörtgen biçimli düz lentolu 0.84 x 2.22 m ölçülerindeki kapı açıklığı olduğu söylenebilir. Bu kapı kiliseye bitişik olarak düzenlenmiş iki katlı ek binanın alt kat koridoru ile bağlantı sağlamaktadır. Kilisenin doğu cephesinde fotoğraflardan hareketle 1960'lı yıllardan sonra eklendiği bilinen çan kulesi yer almaktadır.

Çan kulesi, kilisenin doğu duvarına bitişik iki katlı ek bina (büro, lojman) ile güney tarafta yer alan müstemilat duvarının kesiştiği noktada yükselmektedir. Çan kulesi içten içe 1.70 x 0.98 ölçüsündedir. Kare kaide üzerine beş kat olarak yükselen çan kulesi ilk iki katta yuvarlak kemerli kare ayaklı baldeken tarzda düzenlemeye sahiptir. Üst tarafta ise yuvarlak formlu kemer kornişleri devam etmektedir. İkiz pencere formu görülen bu katın üstünde ise yuvarlak formlu pencerelere sahip kat gelmektedir. Yuvarlak formlu pencere düzenlemesi dördüncü katın dört cephesinde de görülmektedir. Kule en üst

²⁵⁵Ahmet Yuka, *Samsun Mater Dolorosa İtalyan Katolik Kilisesi Sanat Tarihi Raporu*, 20.

katta soğan kubbeli külahla sonlandırılmış, külah üzerine madeni haç yerleştirilmiştir.²⁵⁶
(Görsel 71-73)

Kilisenin apsisin yer aldığı **güney cephe** tıpkı doğu cephede olduğu gibi yapı kompleksinin güneyinde yer alan bina ile bitişik olarak tasarlanmıştır. Bu sebeple kilisenin güney cephesi dışarıdan görülememektedir. İçten yarım yuvarlak olarak düzenlenmiş olan apsis düzenlemesinin dıştan yine aynı şekilde yarım yuvarlak şekilde düzenlenmiş fakat dış cepheye yansıtılamamıştır. Kilisenin güney cephesinde ek binanın duvarı görülmektedir. Ek binanın güney cephesi ise üç katlı olarak düzenlenmiş, alt kat sağır bırakılmıştır. Üst katta ise kilisenin batı cephesinde yer alan pencerelerin formunda dikdörtgen pencere açıklıklarına yer verilmiştir. (Görsel 74) (Şekil 8)

Kilisenin ana giriş kapısının yer aldığı **kuzey cephe** diğer cephelere kıyasla daha gösterişli şekilde düzenlenmiştir. Üç katlı görünüme sahip olan bu cephede kullanılan dikey dört kolonla cephe üç bölüme ayrılmış bir görünüme sahiptir. Cephenin ilk katına bakıldığında ortada 1.65 m genişliğinde 2.75 m yüksekliğinde düz lentolu ana giriş kapısı yer almaktadır. Lento üzerinde dikdörtgen biçimli friz kuşağı yer almaktadır. Kapı açıklığının sağ ve solunda yuvarlak kemerle sonlanan nişlere yer verilmiştir. Dikdörtgen biçimli friz kuşağı nişlerin üzerinde de devam etmektedir. Cephedeki ikinci katta ise yuvarlak kemerli üç adet pencere açıklığı yer almaktadır. Bu pencereleri kare formu ayaklara oturan yuvarlak kemerli çerçeve dolanmaktadır. Üçüncü katında ise ortada kare formu ayaklara oturan yuvarlak kemerle sonlanan çerçeve içerisine ikiz pencere yerleştirilmiştir.

1903 ve 1907 tarihli kartpostallar incelendiğinde kilisenin kuzey cephesinde neredeyse hiçbir hareketlilik mevcut değildi. Katolik dini törenlerinin kutlandığını resmeden kartpostallarda kilisenin kuzey cephesindeki üst orta kısımda bugün ki ikiz pencereden daha uzunca tasarlanmış ikiz pencerenin varlığı görülmektedir. Ayrıca kartpostalda kilisenin çan kulesinin olmaması, çan kulesinin sonradan eklendiğinin kanıtıdır.²⁵⁷

Mater Dolorosa Katolik Kilisesi'nin 1960 yılı sonrasına ait bir fotoğrafında, giriş cephesindeki kemerli ikiz pencerelerin kısaltılarak yerine birinci kata üç sıra kemerli pencere yerleştirildiği görülmektedir. İkiz kemerli pencerelerin her iki yanına, küçük boyutlu dairesel aydınlatma pencerelerine yerleştirilmiştir. Bu dairesel pencereler

²⁵⁶Ahmet Yuka, *Samsun Mater Dolorosa İtalyan Katolik Kilisesi Sanat Tarihi Raporu*, 22.

²⁵⁷Nedim İpek vd., *Fotoğraflarla Samsun (1840-1918)*, 195-196.

kilisenin çan kulesinde yer alan dairesel açıklıkları hatırlatmaktadır. Kilisenin ilk inşa edildiğinde daha basit bir tasarıma sahip olsa da sonrasında eklenen çan kulesi ve cephelerindeki pencere açıklıkları ve nişler ile zaman içinde daha göz alıcı bir hale gelmiştir.²⁵⁸ İkiz pencerelerin yerleştirilmesiyle tamamlanan dikdörtgen formlu kuzey cephe üst kısımda ise dikdörtgen biçimli dişli sırası yatay şekilde cepheyi dolanmaktadır. Kuzey cephenin üst kısmında üçgen alınlıkla sonlandığı görülmektedir. Üçgen alınlığın alt bölüm çerçevesinde de dikdörtgen biçimli dişli düzenleme devam etmektedir. Üçgen alınlığın ortasında Fransisken tarikatının arması yer almaktadır. Kuzey cephe önünde yer alan iki sıra basamakla kilisenin iç mekânına ulaşılmaktadır. (Görsel 75-81) (Şekil 9-10)

Kilisenin iç mekânı, 8.50 x 16.50 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Naos kısmını batı duvarda yer alan iki adet pencere ve kuzey duvardaki pencere açıklıkları aydınlatmaktadır. Kuzey duvarın üst katında 2.50 x 8.50 m ölçülere sahip galeri (müziyenler locası) yer almaktadır. Alt katta ise camekânlı 2.60 x 1.35 m ölçülerinde 2.70 m yüksekliğinde bir öge yer almaktadır. Bu ögenin iki yanında duvar yüzeyinde 0.31 m genişliğinde 0.14 m yüksekliğinde 0.12 m uzunluğunda kutsal su nişleri yer almaktadır. Kilise içerisinde karanlık ortam hakim olduğundan bu aydınlatmanın yetersiz olduğu düşünülmektedir. Naos ile koro arasında kot farkı mevcuttur. İki adet basamakla koro kısmına ulaşılır. Koro 4.80 x 4.90 m ölçülerindedir. Tek apsis uygulaması yapının dış cephesine yansımamaktadır. Bu basamaklar köşeli ve açılı “U” formundadır. Koro ortasında altar mermer altar masası yer almaktadır. Altar masasının yüzeyinde kutsal kemik yer almaktadır. Naos üzeri beşik tonozla kapatılmıştır. Beşik tonozun ağırlığı duvarlardaki yarım çıkıntı şeklinde oluşturulan ayaklarla zemine aktarılmıştır. Apsis kısmı tek apsisli olarak düzenlenmiş olup herhangi bir aydınlatma söz konusu değildir. Apsisin kuzeydoğu yönünde düz lentolu kapı açıklığı yer almaktadır. Bu kapı vasıtasıyla kilisenin ek mekânlarına ulaşılmaktadır. Apsis üzeri yarım yuvarlak formlu kubbe ile kapatılmıştır. Yarım kubbe, apsisin batı ve doğu yöndeki duvarlarındaki çıkıntı şeklindeki ayaklar vasıtasıyla ağırlık zemine aktarılmıştır.

²⁵⁸Taşar, “Tanzimat Sonrası Gayrimüslimlerin Dini Mimari Faal”, 265.

Kiliseye ait eski bir kartpostalda iç mekân içerisinde doğu duvarında günümüzde mevcut olmayan ambon görülmektedir.²⁵⁹ Kilisenin iç mekân batı duvarında 0.70 m genişliğinde 2 m yüksekliğinde 0.40 m derinliğe sahip niş yer almaktadır. Bu niş içerisinde kilisenin mermer vaftiz²⁶⁰ teknesi yerleştirilmiştir. 0.62 m genişliğinde 0.93 m yüksekliğindeki vaftiz havuzunun haznesi iki bölümlüdür. Kilisenin iç mekanıyla bağlantılı olan şapel biriminde günlük ibadete uygun olarak tasarlanmış mekân söz konusudur. Ayinlerde kullanılan litürjik eşyaların mahafazası şapel biriminde yapılmaktadır. (Görsel 82-90)

Malzeme ve İnşa Tekniği

Günümüzde kilisenin dış cephesi kiremit rengi boya ile boyandığı için yapım malzemesi tam olarak yorumlanamamaktadır. Fakat kilisenin onarımı sırasında çekilen fotoğraflarda dış cephe duvarlarında sıva altında tuğla malzeme görülmektedir. Kilisenin iç mekânında ise duvar yüzeyleri sadece doğu ve batıda belirli yüksekliğe kadar mermer malzeme ile kaplanmıştır. Dış cephelerde yer alan pencerelerin önünde metal malzeme korkuluklarda kullanılmıştır. Kilisenin üst örtüsüne baktığımızda içten beşik tonozla kapatılmış iken dıştan iki yöne eğimli kırma çatı ile kapatılmıştır. Kilise ve ek binaların çatı kiremiti Marsilya tipi özelliktedir.²⁶¹ Kullanılan diğer yapı malzemesi ahşap ise pencere ve kapılarda kullanılmıştır. Mermer malzeme kullanımı kilisenin iç mekanına ait eski fotoğraflar incelendiğinde apsis yarım yuvarlağının beden duvarlarının yarısına kadar kullanıldığı görülmektedir. (Görsel 91-92)

Süsleme Özellikleri

Kilisenin bağımsız olan batı ve kuzey cephesine bakıldığında dış cephede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Gösteriştan uzak sade tutulan dış cephenin aksine kilisenin iç mekânında batı, doğu, kuzey ve güney duvarlar, beşik tonoz ve apsis yarım kubbesi yüzeylerinde figüratif süslemelere yer verilmiştir. Kilisenin tarihçe kısmında

²⁵⁹Taşar, “*Tanzimat Sonrası Gayrimüslimlerin Dini Mimari Faal*”, 253. Erdal Açıkse, “Osmanlı Devleti’ndeki Misyonerlik Faaliyetleri ile İlgili Bir Değerlendirme (İki Merkezden Örnekler)”, 192. Ambon: Erken dönem bazilikalarında nef bölümünde yer alan vaaz yeri yada kürsüsüne verilen isimdir. Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (İstanbul: YEM Yayın, 2014), “Ambon”, 35.

²⁶⁰Vaftiz: Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden itibaren uygulanan bu dini kabul etme eylemi, diğer bir ifadeyle Hıristiyan topluluğuna katılma merasimi olarak bilinir. Bu merasime dair Hıristiyan dünyasında özellikle modern zamanlarda yoğunlaşan temel tartışma, vaftizin bebeklik döneminde mi yoksa yetişkinlikte mi uygulanması gerektiği ve vaftiz olacak bireyin suya batırılarak mı yoksa üzerine vaftiz suyunun serpilerek mi verilmesi gerektiği konuları etrafında yoğunlaşmıştır. Mahmut Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi (Tarih, İnanç ve İbadet)* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 419.

²⁶¹Ahmet Yuka, *Samsun Mater Dolorosa İtalyan Katolik Kilisesi Sanat Tarihi Raporu*, 24.

belirtildiği üzere 1886 tarihli Cesare Giunghedi tarafından yapılan apsis süslemeleri ve 1904 tarihli N. Provelengos tarafından yapılan beşik tonoz üzerinde yer alan süslemeler günümüzde hala canlılıklarını korumaktadır. Sıva üzerine yapılan fresklerde açık ve koyu mavi, turuncu, krem, kahverengi, gri ve sarı renkler yoğunluk göstermektedir. Kumaş ve nesnelere üzerinde tercih edilen renklerin yanında arka planların zemin renkleri ise gök mavisi, gri, siyah, günbatımı ve krem olarak tercih edilmiştir. Figürlerin yerleştirildikleri dairesel ve yonca biçimli şekillerin etrafındaki bordürler stilize yumurta dizileriyle çevrilmiştir. (Görsel 93)

Kilisenin iç mekânında kuzey duvar yüzeyi süsleme düzeni üç katlı olarak tasarlanmıştır. Birinci katta yerli azizler sağda *Aziz Florius* ve solda *Aziz Focas* yer almaktadır. İkinci katta galeri katının yarım daire çıkıntısının yüzeyinde *Azize Cecilia* figürü, üçüncü katta ise sağda *Azize Clara* solda *Azize Teresa* figürü ile kuzey duvar süsleme programı tamamlanmıştır.

Kuzey duvarda yuvarlak kemerli 0.93 m genişliğinde 2.18 m yüksekliğinde duvardan 0.12 m çıkıntı yapan yüzeye yerli azizlerden *Aziz Florius* resmedilmiştir. Orta yaşlı olarak tasvir edilen *Aziz Florius* başında piskopos taçı takmaktadır. Ayakta durur vaziyette, sarı, siyah, beyaz ve kırmızı renklerinden oluşan piskopos giysisi giymektedir. Üzerinde Latin Haçları bulunan omophorion (piskopos yakalığı) takmaktadır. Bir elinde işlemeli kapak tasarımına sahip kitap tutmaktadır.

Kuzey duvarda yuvarlak kemerli 0.93 m genişliğinde 2.18 m yüksekliğinde duvardan 0.12 m çıkıntı yapan yüzeye yerli azizlerden *Aziz Focas*²⁶² resmedilmiştir. Genç olarak tasvir edilen *Aziz Focas* çarpmıha gerilmiş vaziyette belinde beyaz ip olan mavi giysi giymektedir. Avuç içleri ve ayaklarında kanlar akmaktadır. (Görsel 94)

Galeri katının yarım daire çıkıntısının yüzeyinde daire şekil içerisine *Azize Cecilia*²⁶³ tasvir edilmiştir. Genç erkeksi görünümlü *Cecilia*'nın önünde Barok dönem klavsen²⁶⁴ (armoni-org) yer almaktadır. (Görsel 96)

²⁶²*Aziz Focas* (3. Yy. /Sinop): Bahçıvan olan *Focas*, fakirlere ve eziyet gören Hıristiyanlara yardımlarıyla bilinmektedir. Dönemin yöneticisi Diocletian tarafından gönderilen askerler tarafından öldürülmüş ve Sinope'de kendi kazdığı mezara gömülmüştür. <https://ofmsamsun.wixsite.com/fresklerturkce> (Erişim 03 Haziran 2022)

²⁶³*Azize Cecilia* (180-230/ İtalya): Şehit, bakire, müzisyenlerin ve müziğin koruyucu azizidir. Katolik, Ortodoks ve Anglikan Kiliseleri tarafından kıymet verilen Latin Kilisesi'nin sayılı Bakire şehitlerindedir. Bekaret yeminine rağmen ailesi tarafından evliliğe zorlanmış, düğününde söylediği Tanrı şarkısı hikayesinden dolayı müzisyenlerin azizesi olarak kabul edilen *Cecilia*, müziğin

Kilisenin iç mekânında kuzey duvarın sağ üst köşesinde daire içerisine *Assisili Aziz Clara*²⁶⁵ tasvir edilmiştir. Kahverengi giysi giymekte olup başı kapalıdır. Başının etrafında altın sarısı hale dolanmaktadır. Elinde kutsal ekmeğin konulduğu litürjik eşya olan paten tutmaktadır. (Görsel 95)

Kilisenin iç mekânında kuzey duvarın sol üst köşesinde daire içerisine yerleştirilen figürün *Azize Teresa (Avıvalı Teresa)*²⁶⁶ olduğu düşünülmektedir. Kahverengi giysi giymekte olup başı siyah ve beyaz örtü ile kapalıdır. Başının etrafında altın sarısı hale dolanmaktadır. Önündeki masa üzerinde kafatası bulunmaktadır.

Kilisenin iç mekânında batı duvarında çıkıntı şeklinde düzenlenmiş kemerli süsleme yüzeyine *Light of Hope (Umut Işığı)* tablosu yerleştirilmiştir. Tablonun yer aldığı kemerli düzenlemenin en üst kısmında yuvarlak kemer içerisinde monogramlar yer almaktadır. Hemen altındaki şeritte tamamı büyük harflerle, “REGINA SS ROSARI POMPEI” ibaresi yer almaktadır. Tablonun altında yer alan mermer üzerine altın sarısı İngilizce yazılan yazılardan anlaşıldığı üzere bu tablo 2022 yılında Nael Sabah Sıto tarafından Mater Dolorosa Katolik Kilisesine hediye edilmiştir. Tabloda koyu mavi ve

ayınlerdeki merkezi rolünü temsil etmektedir. <https://www.catholic.com/encyclopedia/cecilia-saint> (Erişim 10 Haziran 2023) ; https://tr.wikipedia.org/wiki/Azize_Cecilia (Erişim 24 Temmuz 2023)

²⁶⁴Barok dönem enstrümanı klavsen: İç yapısı mızraplı olan klavsenin iç mekanizmasında tele vurularak değil cimbız benzeri unsur sayesinde çekilerek ses çıkartılmaktadır. Klavsen belirli ve değişmeyen bir kuvvetle çalınmalıdır. 1730 -1750 yıllarında klavsenin popülerliği azalmıştır. Zahmetli kullanımı ve Almanya’da o dönemde ortaya çıkan piyano, klavsenin ününü yitirmesindeki önemli etkenlerden sayılabilir. Furkan Özyazıcı, “Barok Dönem Klavsen Tekniği ve Klasik Dönem Piyano Tekniğine Genel Bir Bakış” VIII/15 (Ocak 2022), 133-134.

²⁶⁵Azize Clara (1194- 1253/İtalya- Assisi): Clara, 1212 yılında Fransisken tarikatına dahil oldu. Sonraki süreçte bu tarikatın bir kolu olan Aziz Clara tarikatını kurmuştur. Azize Clara’nın Kutsal ekme ile ilgili mücadele hikayesi oldukça dikkat çekicidir. Papa ile Azize Clara arasında geçen kutsal ekmeğin kutsanması ve somunlara haç işaretinin konulmasıyla sonuçlanmıştır. <https://www.postposmo.com/tr/santa-clara-de-asis/> (Erişim 11 Ağustos 2023) Assisili Aziz Francis’in Clara’yı müridi olarak seçmesi, Fransisken tarikatının 1212 yılında Poor Clares (Azize Clara) adıyla kadın müridlerinden oluşan bir topluluğa sahip olmasına olanak sağlamıştır. Azize Clara, Fransisken tarikatı kurucusu Assisili Aziz Francis’in kalpten sevdiği biriydi. İsmi anlamı aydınlığı ve parlak ışığı simgelemektedir. Abdülkadir Kurt, *Hıristiyanlık Tarihinde Fransisken Tarikatı*, 47; Astrid İannitto, *Tanrı İçin Yaşanmış Bir Hayat: Assisi’li Fransau’ nun Hayatı ve Öğretileri*, 111; Mahmut Çoban, *Bir Katolik Cemaati Olarak Fransiskenler*, 11.

²⁶⁶Azize Teresa (1515- 1582 / İspanya) : Avıvalı Teresa olarak da bilinmektedir. Katolik Rahibe ve Katolik kilisesinin ilk mistik doktoru ve en önemli şahsiyetidir Azize Teresa’ya 1622 yılında Papa XV. Gregorius Azize unvanı, 1970 yılında Papa VI. Pavlos Kilise doktoru unvanını vermiştir. Karmelit tarikatının kurucusudur. Yaşamı boyunca önemli eserler kaleme almıştır. “Libro de la Vida”, “Camino de Perfeccion”, “Libro de las Fundaciones”, “El Castillo Interior” adlı eserleri başyapıtları niteliğindedir. Sibel Topçu, *Avıvalı Teresa ve Mistik Görüşleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 36-38. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%81vilal%C4%B1_Teresa (Erişim 10 Haziran 2023) Avıvalı Teresa’nın Meryem Ana’ ya duyduğu sadakat çocukluk döneminden gelmektedir. Nagehan Zeynep Ceylanlar, *Hıristiyan Rahibelerin Manastır Hayatı (Karmelit Tarikatı Örneği)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 35.

kırmızı giysiler giymiş ve beyaz örtü ile başı kapalı figür resmedilmiştir. Başının üzerinde bitkisel kıvrımlarla oluşturulmuş kemer içerisine tamamı büyük harfle yazılmış İngilizce “LIGHT OF HOPE” ibaresi yer almaktadır. Tablonun etrafını bitkisel süsleme dolanmaktadır.

Kilisenin iç mekânında doğu duvarında çıkıntı şeklinde düzenlenmiş kemerli süsleme yüzeyine *Christus Deus Homo (İsa Mesih Tanrı ve İnsan)* tablosu yer almaktadır. Tablonun yer aldığı kemerli düzenlemenin en üst kısmında yuvarlak kemer içerisinde monogramlar yer almaktadır. Hemen altındaki şeritte tamamı büyük harflerle, “CHRISTUS DEUS HOMO” ibaresi yer almaktadır. Tablonun altında yer alan mermer üzerinde altın sarısı Latince yazılan yazılardan bu tablonun 2000 yılında kilise mensupları tarafından kiliseye yerleştirildiği yazmaktadır. Tabloda koyu gri bulutlar arasında Mesih İsa yağ yeşili giysili olarak tasvir edilmiştir. Genç, kahverengi uzun saç ve sakallı olarak tasvir edilen İsa'nın kalbinin üzerinde ışık huzmesi ve altında sağda mavi ve solda kırmızı kumaş uzanmaktadır. Başında ışınli hale yer alırken ayağı çıplak olarak tasvir edilmiştir. (Görsel 97)

Kiliseye ait eski tarihli bir fotoğrafta ise apsis bölümünün olduğu güney duvarının daha yoğun süslemelere sahip olduğu fakat günümüzde sadeleştirildiği söylenebilir.²⁶⁷ Kilisenin iç mekânında güney duvarı üzerinde apsis yarım kubbesinde Haç Unsurları Tutan Melekler, apsis yarım kubbesinin kuzeyinde yarım yuvarlak kemer yüzeyinde Dört Evangelist ve Meryem Ana Monogramı, apsis yarım kubbesi ve nefleri örten beşik tonozu birleştiren basık kemerin doğusunda Aziz Petrus, batısında Aziz Pavlus figürleri yer almaktadır.

Haç Unsurları Tutan Melekler: Güney duvarının apsis yarım kubbesinde yer alan fresktir. Sembolik olarak temsil edilen Çarmıha gerilme unsurlarının görüldüğü bu süslemede, üst kısmında “INRI”²⁶⁸ yazılı ahşap çarmıh, dikenli taç, Veronica'nın mendili ve ölümü doğrulamak için kullanılan mızrak dikkat çekmektedir. Bir kaya üzerinde betimlenen üç figür ayakta resmedilmiştir. Seyirciye göre sağ tarafta olan melek mavimsi yeşil renginde, kıvrımlı bir elbise giymektedir. Sağ elinde mızrak sol

²⁶⁷<http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf> (Erişim 18 Nisan 2023).

²⁶⁸INRI: İsa'nın çarmıha gerildiğinde çarmıhın üzerinde yer alan bu ifade “Yahudilerin Kralı Nasıralı İsa” (Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum) anlamına gelen tanımlamanın kısaltılmasıdır. Çarmıha gerilen İsa ile alay etmek için yazıldığı düşünülmektedir. Mahmut Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi (Tarih, İnanç ve İbadet)*, 421; Metin Sözen, Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), “Inrı”, 146.

elinde dikenli ta tutmaktadır. Omuzlarındaki yarı açık vaziyetteki kanatları koyu kiremit rengindedir. Seyirciye göre sol tarafta olan melek ise kiremit rengi elbise ve koyu mavi tonlarında himation giymektedir. Kollarının paralel şekilde omuz hizasından yukarıya kaldırmış vaziyette olup Veronika mendili²⁶⁹ st kısımlarından kavramıştır. Omuzlarındaki kapalı kanatları koyu gri rengindedir. Bu iki melek figürünün ortasında ise Meryem Ana yer almaktadır. İki eliyle çarmıhı tutan Meryem Ana, sol eliyle çarmıhı alttan kavramaktadır. armıhın boyu göbek hizasına kadar gelmektedir. Giydiği krem rengindeki elbisenin belinde koyu mavi tonlarında kuşak bağlanmıştır. Başındaki hale parlak altın sarısı rengi ile boyanmıştır. Açık mavi renk üzerinde işlenen kompozisyon gökyüzünü temsil eder. Burada bulut kümeleri arasından ikişer, üçer ve tek olarak yerleştirilen bebek ve genç suratlı melekler yerleştirilmiştir. Yaklaşık dokuz ayrı bölgeye yerleştirilen bu meleklerin bazıları kanatlı olarak tasvir edilmiştir. Yüzlerinde şaşkın ve tedirgin bir yüz ifadesi hâkimdir. Kompozisyonun etrafı yumurta dizileriyle erveledenmiştir. (Görsel 98)

Dört Evangelist ve Meryem Ana Monogramı: Kilisenin güney duvarında yer alan apsis yarım kubbesinin yarım yuvarlak kemerle sonlandığı kısımdaki fresk kuşağıdır. Belirli aralıklarla yerleştirilen dört yapraklı yonca şeklindeki madalyonların yapraklarının keşiştiği noktalar köşeli olarak sonlandırılmıştır. Beş adet madalyonun soldan sağa tasvirlerinin açıklaması şu şekildedir:

Luka: Yetişkin ve kısa sakallı, hafif kel olarak tasvir edilen İncil yazarı Luka'nın elinde tuttuğu kitap yarı açık vaziyettedir. Sağ omuzu çıplak şekilde tasvir edilen İncil yazarı krem renkli khiton ve koyu mavi tonlarında himation giymektedir. Diğer omuzu görünmemektedir. Sol tarafında onu temsil eden boğa- öküz yer almaktadır. İncil yazarı Luka'nın profilden verilen başının etrafını ince hale çevrelemektedir. İncil yazarı Luka gökyüzüne bakar vaziyettedir. Tasvir açık mavi zemin üzerine yerleştirilmiştir.

Yuhanna: Genç ve sakalsız, uzun kahverengi saçlı olarak tasvir edilen İncil yazarı Yuhanna'nın sol elinde tuttuğu kitap açık vaziyettedir. Sağ elinde işaret ve başparmağıyla kuş tüyü tutmaktadır. Krem renkli khiton ve koyu yeşil tonlarında himation giymektedir. Sağ tarafında onu temsil eden kahverengi tüylere sahip kartal yer

²⁶⁹Veronica Mendili: Kutsal kitap incilde adı geçmeyen bu şahsiyer Katolik inancı için önemli bir figürdür. İnanışa göre İsa'nın Haç Yolundaki altıncı durağında resmedilen Azize Veronica, İsa'nın yüzünü bir bez ile siler. İsa'nın yüzünün imgesi bu beze aktarıldı. Bezin günümüzde Vatikan'da bulunduğuna inanılmakta ve Kilise'nin en değerli kutsal eşyalarından biri olarak kabul edilmektedir. https://www.catholic.org/saints/saint.php?saint_id=1953 (Erişim 11 Ağustos 2023)

almaktadır. İncil yazarı Yuhanna'nın cepheden verilen başının etrafını ince hale çevrelemektedir. Tıpkı İncil yazarı Luka örneğindeki gibi gökyüzüne bakar vaziyettedir. Tasvir açık mavi zemin üzerine yerleştirilmiştir.

Meryem Ana monogramı: S ve C kıvrımlarla oluşturulan madalyon içerisine kilisenin adandığı Meryem Ana'yı temsil eden monogram yerleştirilmiştir. Meryem Ana'yı temsil eden iki harften oluşan monogram (AM) Latince "Ave Maria"²⁷⁰ kelimesinin kısaltılmış halidir. Meryem'e Müjde sahnelerinden bildiği üzere meleğin (Başmelek Cebrail) selamlamasından alınan bu kelime Katolik Kiliselerinde önemli bir sembol haline gelmiştir. Harfler stilize bitkisel kıvrımlarla oluşturulmuştur. Monogramın üst kısmında yer alan Kraliyet tacının baza kısmı boş bırakılmış fakat diadem kısmı haç motifleriyle sonlandırılmıştır. Krem rengi ile boyanan monogram ve tacın etrafı siyah renkli çizgiyle çerçevelenmiştir.

Matta: Yaşlı, beyaz kısa saçlı ve sakallı olarak tasvir edilen İncil yazarı Matta'nın iki eliyle kavradığı kitap açık şekildedir. Kitap üzerinde Yunan haçı ve yazılar yer almaktadır. Kiremit rengi khiton ve üzerine koyu yeşil renkte himation giymektedir. Sol tarafında onu temsil eden melek figürü yer almaktadır. Beyaz giysi ve beyaz kanatlı olan bu melek kahverengi kısa saçlı genç insan suretinde resmedilmiştir. İncil yazarı Matta'nın cepheden verilen başının etrafını ince hale çevrelemektedir. Bu tasvirde İncil yazarı Matta diğerlerinden farklı olarak başı solunda yer alan melek figürüne dönük vaziyettedir. Tasvir açık mavi zemin üzerine yerleştirilmiştir.

Markos: Yetişkin, kahverengi kısa saçlı ve sakallı olarak tasvir edilen İncil yazarı Markos'un sol elinde tuttuğu kitap açık şekilde seyirciye dönük vaziyettedir. Kitap üzerinde yazılar yer almaktadır. Markos sağ elinde krem renkli tüy tutmaktadır ve eli açık kitabın üzerindedir. Kiremit rengi khiton ve omzunun üzerine koyu yeşil renkte himation giymektedir. Sağ omzunun arka kısmında onu temsil eden aslan figürü yer almaktadır. İncil yazarı Markos'un cepheden verilen başının etrafını ince hale çevrelemektedir. Tasvir açık mavi zemin üzerine yerleştirilmiştir. (Görsel 99)

Kilisenin güney duvarında yer alan apsis yarım kubbesi ile beşik tonozu birleştiren basık kemerin doğu tarafındaki köşe kısımda Aziz Petrus²⁷¹ yer almaktadır. Dairesel bir

²⁷⁰"Ave Maria" (Selam sana Meryem) duasının Katolik Kilisesindeki önemi için bk. *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri -Özet*, çev. Dominik Pamir (Paris: Libreria Editrice Vaticana, 2005), 150.

²⁷¹Aziz Petrus: Asıl adı İbranice Şimeon, Yunanca Simon olarak bilinmektedir. Beytsay'da doğmuştur. İsa tarafından vaftiz edildikten sonra Petrus adını almıştır. Hırsitiyan inancının en bilgili ve saygıya en çok layık olan kişi olarak kabul edilmektedir. Hıristiyanlar Aziz Petrus'u kilisenin köşe taşı, ilk havari, göklerin hâkimi ve ilk papa olarak kabul etmektedir. Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler*

madalyon içerisinde tasvir edilen Aziz Petrus ayakta durur vaziyette resmedilmiştir. Yaşlı, beyaz kısa saç ve sakallı olarak tasvir edilmiştir. Başının etrafını altın yıldızlı hale çevrelemektedir. Sağ elinde anahtarlar bulunurken sol elinde kutsal kitap yer almaktadır. Tamamen açık şekilde resmedilen kitabı Petrus üst kısmından tutmaktadır. Kitabın gökyüzüne bakar biçimde açık olması, İsa'nın Aziz Petrus'a söylediği 'Göklerin Krallığı'nın anahtarını vereceğim.' müjdesiyle bağlantısı olduğunu düşünülmektedir.²⁷² Aziz Petrus, kıvrımlı arduaz grisi khiton ve kahverengi renginde himation giymektedir. Khiton üst kısmında sağ omuzdan sol omuza ve diz kapağına kadar uzanan krem şerit devam etmektedir. Şerit üzerinde haç motifleri yer almaktadır. Bir kaya üzerinde durur vaziyette tasvir edilen Aziz Petrus'un arkasında gökyüzü ve günbatımı resmedilmiştir.

Kilisenin güney duvarında yer alan apsis yarım kubbesi ile beşik tonozu birleştiren basık kemerin batı tarafındaki köşe kısmında *Aziz Pavlus*²⁷³ yer almaktadır. Bu tasvirin Aziz Petrus tasvirinin tamamladığı düşünülmektedir. Dairesel bir madalyon içerisinde tasvir edilen Aziz Pavlus ayakta durur vaziyette resmedilmiştir. Yaşlı, beyaz kısa saç ve uzun sakallı olarak tasvir edilmiştir. Cepheden verilen başının etrafını altın yıldızlı hale çevrelemektedir. Sağ eli omuz hizasında kalkık ve işaret parmağıyla gökyüzünü işaret etmektedir. Sol elinde ise kapalı vaziyette kutsal kitap ve uzun mızrak tutmaktadır. Aziz Pavlus, kıvrımlı koyu yeşil khiton ve yalnızca sol omzunu kapatan kiremit rengi himation giymektedir. Tasvir açık mavi gökyüzü ve bulut kümeleri içerisinde yerleştirilmiştir. (Görsel 100)

Tonoz Süslemeleri: Kilise'nin naos bölümü üzerini örten tonozda Hıristiyan inancı ve Katolik kilisesini temsil eden şahsiyetler ve konulara yer verilmiştir. Dokuz bölüme ayrılan tonoz yüzeyinde dikdörtgen alan ortasına dairesele madalyonlar yer almaktadır. Bu madalyonlar içerisinde yerleştirilen süslemeler kilisenin en yoğun süsleme programını oluşturmaktadır. Tonozun merkezinde İsa Haç Yolunda Düşüyor, bu freskin güneyinde Kutsal Üçlü, kuzeyinde Assisili Aziz Francis (Kutsal İzlerin Belirşi) yer almaktadır.

Sözlüğü, Dinler Tarihi Dizisi 5 (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2005), "Petrus", 610-611.

²⁷² Matta 16,17.

²⁷³ Aziz Pavlus (MS 1. Yy.): Asıl adı Saul olan Aziz Pavlus, Tarsus'ta doğmuştur. Romalı bir asker iken Şam'da bulunan Hıristiyan bir topluluğu yok etmesi için görevlendirilmiştir. Fakat yolda aniden gökten bir ışık belirmiş ve gözleri kör olmuştur. İsa'nın "Saul, bana ihanet ediyorsun." dediğini duyar ve gözleri iyileşince vaftiz olmuştur. Hıristiyan olduktan sonra adını Pavlus olarak değiştirmiştir. Roma İmparatoru Neron tarafından Filistin'de kılıçla şehit edilmiştir. Hıristiyan Kilisesi'nin kurucularından biri olarak kabul edilen Aziz Pavlus, kılıç ve kılıç tomarıyla temsil edilmektedir. R. Eser Gültekin, "Bornova' dan Santa Maria Kilisesi", *Ege Mimarlık*, (ts.), 59.

Tonozun batı bölümünün ortasında Aziz Bonaventura, güneyinde Aziz Gregorius, kuzeyinde Aziz Hyeronimus; tonozun doğu bölümünün ortasında Aziz Thomas Aquinas, güneyinde Aziz Augustinus, kuzeyinde Aziz Ambrosius freski yerleştirilmiştir. Bu şahsiyetler Katolik Kilisesi'nin kilise babaları ve kilise doktorlarıdır.²⁷⁴

*İsa Haç Yolunda Düşüyor*²⁷⁵ freski kalabalık sahne olarak işlenmiştir. Dairesel şekilli etrafı yumurta dizeleriyle çevrilmiş bir madalyon içerisinde yer almaktadır. Dairesel şeklin alt ve üst kısmında sadece kanatları ve suratı resmedilmiş melek figürleri yer almaktadır. Doğulu oldukları giyimlerinden anlaşılan figürler ve Meryem ana merkezinde İsa'nın çarmıhla beraber düştüğü görülmektedir. Katolik kiliselerinin kült konusu haline gelmiş bu konunun kilisenin tonozunda merkeze alınması önemine tekrar vurgu yapmaktadır. Freskin sol alt kısmında ressamın (N. Provelengos) imzası ve yapım tarihi (1904)'nin yer alması diğer dikkat çekici detaydır. (Görsel 101)

*Kutsal Üçlü (Teslis)*²⁷⁶ dairesele şekilli etrafı yumurta dizeleriyle çevrilmiş bir madalyon içerisinde yer almaktadır. Madalyonun dışında dört köşede sadece kanatları ve suratı resmedilmiş melek figürleri yer almaktadır. Madalyonun içerisinde ise Baba, oğul ve kutsal ruh betimlemesi yer almaktadır. Bulutlar üzerinde oturur vaziyette resmedilen baba ve oğul birbirlerine dönüktür. Üst kısımda ise beyaz güvercin kutsal ruhu ifade etmektedir. Oğul betimlemesi genç, uzun saç ve sakallı olarak tasvir edilmiştir. Sol eliyle tuttuğu çarmıhı omzuna dayandırmıştır. Sağ omuzu açıkta kalacak şekilde kiremit rengi himation giymiş ve ayakları çıplaktır. Baba betimlemesi yaşlı, uzun saç ve sakallı olarak tasvir edilmiştir. Sağ elini havaya kaldırmış iken sol elini koyu mavi küre üzerine

²⁷⁴Tarihin derinliklerinde önemli görevler üstlenmiş olan Kilise babaları, Katolik inançlarının temellerini savunmak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Genellikle Kilise'nin en üst düzey papazları arasından seçilen bu düşünürler, İncil ayetlerinin yorumlanmasıyla ilgili eserlerinin yanı sıra, farklı görüşlere karşı kaleme aldıkları tarafsız yazılarıyla da tanınırlar. Günümüzde, bu önde gelen kişiler saygıyla anılmakta ve onları anmak için çeşitli zamanlarda ayinler düzenlenmektedir. Kilise doktorları ise Katolik Kilisesi tarafından büyük fazilet sahibi teoloji uzmanları olarak Kilise babaları arasından seçilmektedir. Günümüzde sayıları otuzu aşmaktadır. Musa Osman Karatosun, "Katolik Kilisesi Resmi Ayin Kitabı Roman Missal İçindeki İşaretler, Semboller ve Görsellerin Analizi", 119; Mustafa Güre, *Katolik Hıristiyanlıkta Kilise Anlayışı*, 53.

²⁷⁵İsa'nın idama mahkûm edilışinden sonra Golgota Tepesi üzerinde yapılan yolculuk ve bu yolculuk esnasında 14 duraktan oluşan Katolik inanışında yer alan olay örgüsüdür. Haç yolu ve duraklarının Kutsal Kitap'ta geçmemesine rağmen Katolik Kilisesi için oldukça önemli inanıştır. Ayrıca bk. Leonardo Sapienza (ed.), *Haç Yolu 1. Metin: Papa Aziz 6. Pavlos 2. Metin: Hans Urs Von Balthasar (Papa Aziz 2. Yuhanna Pavlos)* (İstanbul: Aziz Antuan Yansımaları, 2020), 6.

²⁷⁶Kutsal Üçlü (Teslis): Tanrısal Üçlük anlamına gelen Baba- Oğul ve Kutsal Ruh terimlerinin birleşimini ifade etmektedir. Baba: Tanrı, yaratan ve idare eden, Oğul: Tanrı'nın sözü ve kendinden tenleşen, Kutsal Ruh: Tanrı'nın Ruh'u, uyaran, öğreten, güçlendiren ve koruyan Tanrısal güç anlamına gelmektedir. Murat Hakan Yıldırım, *Yahudi ve Hıristiyan Kaynaklarında Tanrı İmgesi* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2010), 177-182.

dayandırmıştır. Gök mavisi khiton ve altın sarısı himation giymektedir. Ayakları çıplak ve görünür vaziyette resmedilmiştir. (Görsel 102)

*Assisili Aziz Francis (Kutsal İzlerin Belirliği)*²⁷⁷ dairesel şekilli etrafı yumurta dizeleriyle çevrilmiş bir madalyon içerisinde yer almaktadır. Madalyonun dış çerçevesinde dört köşede sadece kanatları ve suratı resmedilmiş melek figürleri yer almaktadır. Madalyonun içerisinde ise Aziz Francis bir mağara içerisindedir. Diz çökmüş vaziyette resmedilen Aziz Francis, Fransisken rahiplere örnek olan saç tıraşı ve belden bir iple bağlanan kapüşonlu kahverengi giysi giymektedir. Gökyüzündeki Serafim İsa'ya dönük vaziyettedir. Serafim İsa tarafından Aziz Francis'in elleri ve ayaklarına stigmalar oluşturulmuştur. (Görsel 103)

*Aziz Bonaventura*²⁷⁸ dairesel şekilli etrafı yumurta dizeleriyle çevrilmiş bir madalyon içerisinde yer almaktadır. Madalyonun etrafı bitkisel süsleme ve kıvrım dallarla hareketlendirilmiştir. Ayakta durur vaziyette resmedilen Aziz Bonaventura genç ve sakalsız olarak tasvir edilmiştir. Fransisken rahiplerin kullandığı saç tıraşı ve giyimine sahiptir. Belden bir iple bağlanan kahverengi tunik üzerine kırmızı kısa himation giymektedir. Sağ eli göğüs hizasındadır ve elinde beyaz kuş tüyü tutmaktadır. Sol eli ise açık kitap üzerindedir. Yuvarlak kemerli pencere, ortasından toplanmış kırmızı perde ve haç çan ile bu sahnenin kapalı bir mekânda (oda) geçtiği algısı yaratılmıştır. (Görsel 104)

*Aziz Gregorius*²⁷⁹ elips şeklindeki etrafı bitkisel süslemelerle tamamlanmış madalyon

²⁷⁷Fransisken tarikatı'nın kurucusu Aziz Francis'in 1224 yılında İtalya Verna Dağı'nda meydana gelen Stigmata almasının betimlendiği pek çok tablo vardır. Bu tablolar İsa'nın Haça gerilişinden sonra el ve ayaklarında oluşan izlerin Aziz Francis'e geçmesini konu almaktadır. Peder Massimiliano Palino, *Havari ve İncil Yazarı Aziz Yuhanna Katolik Kilisesi Katedral Bazilikası*, 27.

²⁷⁸Aziz Bonaventura (1221-1274/ Toskana): Gerçek adı Giovanni di Fidenza olan Aziz Bonaventura Fransisken mistik ve Tanrıbilimci /teologdur. 1588 yılında Papa V. Sixtus tarafından onursal unvan olarak Kilise Doktoru ilan edilmiştir. 1244 yılında Fransisken tarikatına katılan Aziz Bonaventura 1257 yılında Fransiskenlerin genel vekili seçilmiştir. 1260 yılında tarikatın tüzüğünde düzenlemeler yapmıştır. II. Lyon Konsilinde kilise reformunu savunarak Katolik ve Ortodoks Kiliselerini birleştirme konusunda mücadele vermiş hatta konsil esnasında öldürülmüştür. Fransisken tarikatının ikinci kurucusu olarak kabul edilen Aziz Bonaventura, yaşamı boyunca teolojik ve manevi eserler kaleme almıştır. "Scriptum super libros Sententiarum Petri Lombardi" ve "Itinerarium mentis in Deum" en bilinen eserlerindedir. "Bonaventure, Saint", New Catholic Encyclopedia, 2/483 <https://www.newadvent.org/cathen/b.htm> (Erişim 11 Ağustos 2023); Ellwood - Alles, *The Encyclopedia of World Religions*, 158. ; <https://tr.wikipedia.org/wiki/Bonaventura> (Erişim 24 Temmuz 2023) Mahmut Çoban, *Bir Katolik Cemaati Olarak Fransiskenler*, 68; Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Dinler Tarihi Dizisi 5 (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2005), "Bonaventura (Aziz)", 112.

²⁷⁹Aziz Gregorius (450- 604/ İtalya): Gerçek adı Gregorius Anicius olan Büyük Gregorius, I. Gregorius olarak da bilinir. Papa ve Kilise Doktorudur. 590 yılında Papa olan Aziz Gregorius, papalıkta yeni düzenlemeler oluşturarak halkın bilinçli Hıristiyanlar olmasını sağlamıştır. Papalığa dünyevi yönetim hakkı tanımıştır. Doğu Ortodoks Patikhaneleri ve Katolik – Angelikan Kilisesi tarafından aziz ilan

içerisinde yer almaktadır. Ayakta durur vaziyette resmedilen Aziz Gregorius yaşlı ve sakalsız olarak tasvir edilmiştir. Üzerinde üç katlı diademe sahip taç takmaktadır. İki eliyle kendisine dönük açık vaziyette dik duran kitabı tutmaktadır. Bu kitap koyu mavi örtülü masa üzerinde yer almaktadır. Aziz Gregorius'un başı profilden verilmiştir. Krem ve kırmızı renkli giysiler giymektedir. Kırmızı himationu göğsünün üzerindeki fibula ile tutturulmuştur. Arka planda güneşli gökyüzü ve mimari detaylı perde fonu iç mekân ve dış mekânın birleştiği bir yerde durduğu algısını yaratmaktadır. (Görsel 105)

*Aziz Hyeronimus*²⁸⁰ dairesel şekilli etrafı yumurta dizeleriyle çevrilmiş bir madalyon içerisinde yer almaktadır. Madalyonun etrafı bitkisel süsleme ve kıvrım dallarla hareketlendirilmiştir. Bir kaya üzerinde oturur vaziyette resmedilen Aziz Hyeronimus orta yaşlı hafif kel ve kısa sakallı olarak tasvir edilmiştir. Başı profilden verilmiştir. Omuzları çıplak kalacak vaziyette sadece belden aşağısını örten kırmızı renkli himation giymektedir. Sağ elinde açık defter üzerinde tuttuğu beyaz kuş tüyü, sol eli ise masa işlevi gören kayanın üzerindeki kafatasının baş kısmına yerleştirmiştir. Ayak ucunda iki adet siyah kapaklı kapalı kitap yer almaktadır. Arka plandaki doğa manzarası olayın dış mekânda geçtiği duygusu hissedilmektedir. (Görsel 106)

*Aziz Thomas Aquinas*²⁸¹ dairesel şekilli etrafı yumurta dizeleriyle çevrilmiş bir madalyon içerisinde yer almaktadır. Madalyonun etrafı bitkisel süsleme ve kıvrım

edilmiştir. Müzisyenler, şarkıcılar, öğretmen ve öğrencilerin koruyucu azizi olarak kabul edilen Gregorius misyonerlik faaliyetlerinde önemli bir şahsiyettir. Yazdığı önemli eserler arasında "Dialogues" en bilinen eseridir. "Gregory I, Pope Saint", New Catholic Encyclopedia, 7 <https://www.newadvent.org/cathen/b.htm> (Erişim 11 Ağustos 2023); https://tr.wikipedia.org/wiki/I._Gregorius (Erişim 11 Ağustos 2023) Papa I. Gregorius, aynı zamanda kutsal müziğin temellerini atan ve kutsal ayinin tek bir kitapta derlenmesine öncülük eden kişi olarak bilinmektedir. Musa Osman Karatosun, "Katolik Kilisesi Resmi Ayin Kitabı Roman Missal İçindeki İşaretler, Semboller ve Görsellerin Analizi", 112; Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Dinler Tarihi Dizisi 5 (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2005), "I. Gregorius", 254.

²⁸⁰Aziz Hyeronimus (347- 420 /Dalmaçya): Aziz Jerome olarak da bilinen Aziz Hyeronimus Doğu ve Batı Kiliseleri için oldukça önemli bir şahsiyettir. Rahip, teolog ve tarihçidir. Roma Katolik, Doğu Ortodoks, Lüteryan ve Angelikan Kiliseleri tarafından Aziz ve Kilise Babası ilan edilmiştir. Hyeronimus, Papa Bonifacius VIII tarafından 1298 yılında Kilise Doktoru ilan edilmiştir. En önemli eserleri arasında başyapıt niteliği taşıyan "Vulgata: Kitabı- Mukaddes" adlı Latince çevirisi Katolik Kilisesi'nin resmi kutsal kitap tercümesidir. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Hieronimus> (Erişim 11 Ağustos 2023)

²⁸¹Aziz Thomas Aquinas (1225-1274 /İtalya) : Dominiken teolog ve rahiptir. 1242-43 yıllarında Dominiken tarikatına katılmıştır. 1317' de Evrensel uzman, 1450'de Melek uzmanı, 1567' de Kilise uzmanı olarak isimlendirilen Aquinas, Papa XXII. John (papalık dön. 1316-1334) tarafından Aziz ilan edilmiştir. " Summa Contra Gentiles" ve " Summa Theologia" sayısız eserleri arasında en çok bilinenleridir. Özellikle "Summa Theologica" Roma Katolik Kilisesi'nde altar üzerine Kutsal Kitapla birlikte konulmuştur. Bu durum Aquinas'ın Kilise için ne kadar önemli şahsiyet olduğunun göstergesidir. Batı kilisesinin inanç sistemini çalışmalarıyla bir düze sokan Aquinas, Papa XII. Clement (Papalık dön. 1730-1740) Augustinus, Jerome, Ambrose ve I. Gregory'nin içinde bulunduğu dönemin en büyük Hıristiyan teologlarından kabul edilmiştir. Muhammet Tarakçı, *Bir Hıristiyan*

dallarla hareketlendirilmiştir. Ayakta durur vaziyette resmedilen Aziz Thomas siyah ve beyaz renkli giysiler giymiştir. Göğsünün ortasında güneş kursu yer almaktadır. Cepheden verilen başına Dominik rahiplerinin kullandığı özel başlıktan takmaktadır. Kırmızı renkli toplanmış fon perde ve kitaplık kapalı mekân algısı yaratmaktadır. (Görsel 107)

*Aziz Augustinus*²⁸² elips şeklindeki etrafı bitkisel süslemelerle tamamlanmış madalyon içerisinde yer almaktadır. Ayakta durur vaziyette resmedilen Aziz Augustinus yaşlı, uzun sakallı olarak tasvir edilmiştir. Üzerinde haç motifi bulunan taç takmaktadır. Sağ eli açık vaziyetteki bir kitabın üzerine denk gelecek şekilde ve elinde beyaz tüy ile not alma esnasında resmedilmiştir. Açık kitap bir cisim vasıtasıyla yükseltilecek yazı yazmayı kolaylaştırır vaziyette koyu mavi örtülü masa üzerinde yer almaktadır. Sol eli omuz hizasında kalkmış ve avucunun içerisinde ok saplanmış bir cisim tutmaktadır. Aziz Augustinus bu cismi incelemektedir. Krem, kırmızı ve sarı renkli giysiler giymektedir. Kırmızı himationu göğsünün üzerinde çiçek desenli fibula ile tutturulmuştur. Arka planda yer alan iki katlı antik tapınak tarzındaki mimari öge ve akarsu ile uzun çalılar dış mekân algısı yaratmaktadır. (Görsel 108)

*Aziz Ambrosius*²⁸³ dairesel şekilli etrafı yumurta dizeleriyle çevrilmiş bir madalyon içerisinde yer almaktadır. Madalyonun etrafı bitkisel süsleme ve kıvrım dallarla hareketlendirilmiştir. Ayakta durur vaziyette resmedilen Aziz Ambrosius yaşlı ve uzun sakallı olarak tasvir edilmiştir. Üzerinde haç motifi bulunan haç takmaktadır. İki elini açık ve avuç içleri gökyüzüne doğru havaya kaldırılmıştır. Bitkisel kıvrımlara sahip

Apolojist Olarak Saint Thomas Aquinas (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 1-7; Mahmut Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi (Tarih, İnanç ve İbadet)*, 415; Muhammet Tarakçı, “Hıristiyan Düşüncesinde Apoloji ve St. Thomas Aquinas”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005), 143; Mustafa Güre, *Katolik Hıristiyanlıkta Kilise Anlayışı*, 105. Ellwood- Alles, *The Encyclopedia of World Religions*, 158.

²⁸²Aziz Augustinus (354- 430 /Hippo): Hippo’ lu Augustinus olarak da bilinmektedir. Teolog ve filozof olan Augustinus, Papa Bonifacius VIII tarafından 1295 yılında Kilise doktoru ilan edilmiştir. Batı düşüncesinin en etkili filozoflarından sayılan Augustinus, Roma Piskoposluğunun diğer piskoposluklardan daha etkili olduğu görüşündedir. Önemli çalışmaları arasında “De Civitate Dei” ve “De Trinitate” yer almaktadır. Aziz Augustinus’un görüşleri Latin Hıristiyanlığı yüzyıllarca etkilemiştir. “St. Augustine of Hippo”, *New Catholic Encyclopedia* (<https://www.newadvent.org/cathen/a.htm> (Erişim 11 Ağustos 2023)); <https://tr.wikipedia.org/wiki/Augustinus> (Erişim 11 Ağustos 2023); Mahmut Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi (Tarih, İnanç ve İbadet)*, 415; Mustafa Güre, *Katolik Hıristiyanlıkta Kilise Anlayışı*, 96.

²⁸³Aziz Ambrosius (340- 397/Milano): Milano Piskoposu, Kilise babası ve Kilise doktoru ve teologdur. Papa VIII. Bonifacius tarafından 1295 yılında Kilise doktoru ilan edilmiştir. Ambrosius Katolik-Ortodoks ve Angelikan Kiliseleri tarafından Aziz olarak kabul edilmektedir. “De Virginibus” ve “De Virginitate” adlı eserleri Batı Kilisesi’nde Bakire Meryem’e bağlılığının ve savunuculuğunun temeline dayanan önemli yapıtlardır. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ambrosius> (Erişim 11 Ağustos 2023)

altın sarısı ve yeşil renkten oluşan giysisinin üzerine kırmızı haçlar ve ‘le deum laudamus (tanrıya şükredelim) ‘ yazısı ile süslemiş omophorion (piskopos yakalığı)²⁸⁴ takmaktadır. Ortasından toplanmış kırmızı perde ve arkadaki dış mekân görüntüsünden, iç mekân ile dış mekânın arasında geçtiği duygusu hissedilmektedir. (Görsel 109)

Kilisenin iç mekânında doğu ve batı yöndeki duvarlara asılan ahşap plaka *İsa'nın Kutsal Haç Yolu Tabloları* sanatsal nitelik taşıyamalarına rağmen Katolik Kilisesi için öğretici ve değerli unsurlardır. Tablolar 14 adet olup her biri 0.30 x 0.23 m ölçülerindedir. Tabloların üst kısmında Latin haçı ve İsa'nın Haç yolundaki 14 durağını temsil eden numaralar yer almaktadır. Alt kısmında ise sadece baş harfleri büyük ve İngilizce olarak ikonaların konuları yazılmıştır:

- I- Jesus is Condemned to Death
 - II- Jesus is Made to Bear his Cross
 - III- Jesus Falls the First Time under the Cross
 - IV- Jesus Meets his Afflicted Mother
 - V- The Curenian helps Jesus to Carry his Cross
 - VI- Veronica Wipes the face to Jesus
 - VII- Jesus Falls the Second Time
 - VIII- Jesus Speak to the Daughters of Jerusalem
 - IX- Jesus Falls the Third Time
 - X- Jesus is Stripped of his Garments
 - XI- Jesus is Nailed to Cross
 - XII- Jesus Dies on the Cross
 - XIII- Jesus is Taken Down from the Cross
 - XIV- Jesus is placed in the Sepulchre
- (Görsel 110-116)

Yazılar: Kilisenin iç mekânında güney duvarında apsis yarım kubbesi ve beşik tonozun arasında kalan yuvarlak kemerin yüzeyinde tamamı büyük harfle yazılmış Latince ‘GEMITUS MATRIS TUAE NE OBLIVISCARIS’ ibaresi yer almaktadır. ‘Annenin doğum sancılarını hiçbir zaman unutma’ anlamına gelen bu ayet Sirak kitabından (7,29)

²⁸⁴Tanımlama için Bk. Kübra Köse, *Trabzon Maçka' daki Vazelon (St. John) Manastırı* (Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 73.

alınmıştır. Meryem Ana'ya adanan kilisede yer alan bu ayet İsa'nın Çarmıha Gerilmesinde Meryem'in hissettiği en güçlü acıyı ifade etmektedir.²⁸⁵ (Görsel 117)

Kilisenin kuzey cephesinde üçgen alınlığın ortasına Fransisken tarikatı arması yerleştirilmiştir. Arma cepheden kabartma şeklinde dışarı taşmaktadır. Arma içerisinde ortada Latin Haçı, önünde iki el üst üste gelir vaziyettedir. Latin Haçı İsa'nın çarmıh gerilmesi ve çektiği acıları sembolize ederken ellerden biri İsa'yı diğeri Fransisken tarikatının kurucusu Assisili Aziz Francis'in ve aralarında geçen stigmatizasyonu temsil etmektedir. Açık şekilde ve avuç içleri gözükken bu eller bir bulut kümesinin içinden çıkar vaziyette tasvir edilmiştir. Bu arma Fransisken tarikatını sembolize etmektedir.

Kilisenin koro bölümünde altar masasının sağ ve solunda birer mimari plastik öğeler yer almaktadır. Tasarımları neogotik üslubun izlerini taşımaktadır. Mimari plastik öğenin bir tanesinin üzerinde haça gerilmiş İsa figürü yer almakta olup, bu öğe Giresun Eski Katolik Kilisesi'nden getirilmiştir.²⁸⁶ (Görsel 118)

Heykeller: Kilisenin iç mekânında güneyde yer alan apsis duvarında *Acı Çeken Meryem heykeli* yer almaktadır. Acı Çeken Bakire Meryem elinde küçük bir hançer tutmaktadır. İsa'yı Kudüs tapınağına sunarken meydana gelen hadiseyi hatırlatmaktadır.²⁸⁷ Apsis duvarı tıpkı kilisenin ismini aldığı Acı Çeken Meryem'e adanmıştır. Heykelin yerleştirildiği duvarın zemininde ve yüzeyinde kim olduğu bilinmeyen kutsal bir şahsiyetin kemikleri yer almaktadır. (Görsel 119)

Kilisenin iç mekânında güneybatı duvarında *İsa'nın Kutsal Kalbi heykeli* yer almaktadır. İsa sağ eliyle takdis ederken sol eli göğsünün ortasında yer alan kırmızı renkli dikenli ve haçlı kalbi işaret etmektedir. Bu bölüm İsa'ya adanmıştır.

Kilisenin iç mekânında güneydoğu duvarında *Padova'lı Aziz Antuan heykeli* yer almaktadır. Kahverengi kapüşonlu giysi giymektedir. Aziz Antuan sağ elinde zambak çiçeği tutarken solda kucağında Çocuk İsa'yı tutmaktadır. (Görsel 120)

²⁸⁵<https://ofmsamsun.wixsite.com/fresklerturkce> (Erişim 03 Haziran 2022)

²⁸⁶K3, Kişisel Görüşme, 19 Temmuz 2023

²⁸⁷“Senin kalbine de adeta bir kılıç saplanacak. Bütün bunlar birçoklarının yüreğindeki düşüncelerin açıkğa çıkması için olacak” Luka 2,35

Üslup Özellikleri

Kilise üslup bakımından değerlendirildiğinde, 19. Yüzyıl Avrupa mimarisinin yansımalarının görüldüğü neoklasik üslup özelliklerine sahiptir. Giriş cephesinin diğer cephelerden daha gösterişli ve simetrik düzen, saçak altında görülen dişli friz şeridi, kuzey cephede görülen çok katlı pencere uygulaması, dış cephelerde ve iç mekan duvarlarında görülen yüzeysel pilastırlar ve dor nizamında sade sütun başlıkları kilisede karşılaşılan neoklasik üslup özellikleri arasında sayılabilir.

4.3. Giresun Eski Katolik Kilisesi

Katalog No: 4.3

Yeri: Giresun ilinin Merkez ilçesi, Çınarlar Mahallesi Fevzi Paşa caddesi üzerinde yer almaktadır. (Görsel 121)

Çizim No: Şekil 11-19

Görsel No: 121- 145

İnceleme Tarihi: Haziran 2022- Temmuz 2023

Tarihçesi

Giresun'da yaşayan Kapuçin rahipleri, Çınarlar mahallesinde inşa etmek istedikleri çan kulesi, kilise ve manastır için Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi tarafından Hariciye Nezaretine izin başvurusunda bulunmuştur. Kilisenin yapım masraflarının rahipler tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. Bunun üzerine, Giresun'da Kapuçinlere ait daha önceden inşa edilmiş bir kilise olup olmadığı araştırılmış ve sonuç olarak böyle bir kilisenin olmadığı tespit edilmiştir. Yeni inşa edilecek kilise için gerekli izinlerin verilmesi bazı şartlara dayandırılmıştır. Özellikle yeni yapılacak olan dini yapının Müslüman mahallelerine, diğer dini yapılar ile devlet binalarına yakın olmaması en önemli şart olarak belirlenmiştir. Başvurunun değerlendirilmesi amacıyla Giresun kazasının bağlı olduğu Trabzon vilayetine bir yazı gönderilerek, arazilerin uygunluğu hakkında bilgi talep edilmiştir. Yaklaşık dört buçuk ay önce Trabzon vilayetine gönderilen yazıya hala bir cevap gelmemesi üzerine sürecin hızlanması için ikinci bir telgraf daha gönderilmiştir. Trabzon vilayetinden gelen cevapta ise, yapılmak istenen kilise ve manastırın, aralarında Rum haneleri ve mezarlıkların da bulunduğu arazilere bitişik olduğu ifade edilerek ileride sorunlara yol açabileceği belirtilmiştir. Ayrıca yapılan araştırmalar, Giresun'da yerli halk arasında Katolik inancına sahip kişilerin bulunmadığını göstermiş ve sadece ticaretle uğraşan üç hanede on beş Ermeni, bir hanede ise beş kişilik Keldani Katolik ailesi ile farklı ülkelere mensup altmış dört yabancı Katolik olduğunu ortaya koymuştur.²⁸⁸ Yabancı kökenli Katoliklerin, Fransa, Rusya, Avusturya, İtalya, Belçika ve Yunanistan asıllı kadın ve erkeklerden oluştuğu

²⁸⁸Osmanlı Arşivi (BOA), [DH.İD.], No. 123, Gömlek No.6, H.23/07/ 1329; Osmanlı Arşivi (BOA), [DH.İD.], No:117/30 H. 10/03/1329 ;İdris Bostan, "Giresun' da Bulunan Yabancı Okul ve Dini Müesseseler", *Giresun Tarihi Sempozyumu 24- 25 Mayıs 1996* (Giresun, 1997), 406-407.

anlaşılmaktadır. Bu grup içerisinde dokuz yol mühendisi, altı banka ve reji çalışanı, bir tüccar yazıcısı ve ayrıca Rusya, Avusturya ve İtalya konsolosu ile vapur acentesi gibi çeşitli mesleklerden kişiler bulunmaktadır. Bu kişilerin aileleriyle birlikte, Fransız rahipler ve rahibelerden oluşan bir grubun varlığı bilinmektedir.²⁸⁹

Belgelerdeki ifadelerden anlaşıldığı üzere, yerli Katolik cemaat olmamasına rağmen, Giresun'da geçici olarak ikamet eden Katoliklerin yapılarının inşasına izin verilmiş ve ruhsatlar yayımlanmıştır. Bu süreçte Fransa Sefareti'nin inşa talebinde aktif rol oynadığı belirtilmektedir. Bu durum, Fransa'nın geçmişten beri çeşitli ayrıcalıklara sahip bir devlet olmasıyla birlikte, Osmanlı bürokrasisinin 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini hissettirmektedir. Fransızlara ait olan mekânların Giresun'da varlığının sorgulanması büyük önem taşır. Bu sorgulama, Katolik topluluğunun Fransa tarafından desteklendiği izlenimi uyandırmaktadır. Osmanlı bürokrasisi içinde Katoliklerin Fransa Devleti ile yakın ilişkiler içinde olduğu düşünülmektedir. Ancak yapılan sorgulama sonucunda, Fransızlara ait hiçbir mekânın bulunmadığı belirtilmiştir. Buna göre, çan kulesi, kilise ve manastır gibi yapılar, Giresun'da inşa edilecek ilk yapıların olacağı ifade edilmiştir. Arşiv belgelerinde kilisenin plan ve cephe görünüşleri günümüzdeki yapıdan farklı olmakla birlikte, bahsi geçen manastırın günümüze ulaşamamış ya da hiç inşa edilmemiş olabileceği ihtimalleri üzerinde durulmuştur.²⁹⁰ (Şekil 11)

Kapuçin rahipleri için, Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nin kararıyla, 18 m. yüksekliğinde bir çan kulesi bulunan, 23 m. uzunluğunda, 10 m. genişliğinde ve 13 m. yüksekliğinde bir kilise ile 22 m. uzunluğunda, 9 m. genişliğinde ve 14 m. yüksekliğinde bir manastır inşa edilmesine izin verilmiştir. 14 Haziran 1911 tarihinde onaylanan bu iradeyle Adliye ve Mezahib Nezareti, kararın uygulanması için görevlendirilmiştir. 28 Haziran 1911 tarihinde Dâhiliye Nezaretine, 4 Temmuz 1911 tarihinde ise Trabzon Vilayetine karar için harekete geçileceği bilgisi iletilmiştir.²⁹¹ Kilise yapısı Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kentleşme sürecinden etkilenmiştir. Özellikle 1923 tarihinden itibaren Osmanlı topraklarının genelinde meydana gelen

²⁸⁹ İdris Bostan, "Giresun'da Bulunan Yabancı Okul ve Dini Müesseseler", 407.

²⁹⁰ Osmanlı Arşivi (BOA), [İ.AZN.], No. 102, Gömlek No.35, H.16/06/ 1329; Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, "Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi'nin İnşa Süreci ve Mimarisi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28 (Sonbahar 2021), 486-487.

²⁹¹ Osmanlı Arşivi (BOA), [DH. İD.], No. 123, Gömlek No.5/6/7, H.23/07/ 1329 ; İdris Bostan, "Giresun'da Bulunan Yabancı Okul ve Dini Müesseseler", 407.

mübadele hareketliliğinden kent nüfusunun etkilendiği düşünülmektedir. 1927- 1950 tarihleri arasında kent nüfusunda bir hareketlilik olmamasına rağmen özellikle 1959 tarihinde Giresun limanının aktif olması ve sahil yolunun düzenlenmesiyle birlikte kente göç artmıştır. Netice olarak artan nüfusun ihtiyaçları, kilisenin kütüphane olarak kullanılabilceği fikrinin doğmasına zemin oluşturmuştur.²⁹²

1963 tarihinde Giresun Valisi tarafından kilise'ye el konulmuş ve kapısı mühürlenmiştir. Kilisenin hizmet görevini üstlenen ve kilise içinde yaşayan Marangoz Mehmet Hacıoğlu, evinden dışarı atılmıştır. Bu olay rahiplerin ve Fransız Konsolosluğu'nun tepki göstermesiyle sonuçlanmıştır.²⁹³ 1964 yılında ise Millî Eğitim Bakanlığı tarafından kilise'nin Çocuk Kütüphanesi'ne dönüştürülmesi önerisinin akabinde Giresun Halk Kütüphanesi Müdürlüğü yenileme çalışmalarına ön ayak olmuş ve 1967 yılındaki onarım çalışmalarıyla kilise işlevini kaybeden yapı kütüphaneye dönüştürülmüştür.²⁹⁴ (Görsel 122)

Dönemsel olarak çeşitli düzenlemelere tabi tutulan kilisenin 1988 tarihli Trabzon Bölge Kurulu'nun kararıyla çevre düzenleme çalışmalarına karar verilmiştir. 1992 yılında başlayan 1997 yılında sonuçlanan çalışmalar Rölöve ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü' nün raporları öncülüğünde tamamlanmıştır. Arşiv görsellerinden anlaşıldığı kadarıyla bu temizleme çalışmalarının akabinde kilise yekpare bir yapı olarak cadde üzerinde temiz bir görünüme sahip olmuştur. Yapının bahçe düzenlemeleri ve çan kulesinde meydana gelen değişikliklerin yanında 2001 tarihindeki Çağdaş Elektrik İnşaat Restorasyon Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti tarafından gerçekleştirilen onarım çalışmalarıyla kilise günümüzdeki durumuna kavuşmuştur.²⁹⁵ Günümüzde Giresun Çocuk Kütüphanesi adıyla yaşayan Eski Katolik (Kapuçin) Kilisesi Karadeniz bölgesinde yer alan Katolik kilisesi olarak işlev değiştirmiş olsa dahi varlığını sürdürmesi bakımından oldukça önemlidir.

²⁹²Özgür Demirkan, "İşlev Değiştiren Bir İbadet Yapısının Kent Kimliği Üzerinden Okunması; Giresun Kapusen Kilisesi", *International Journal of Social And Humanities Sciences* 2/2 (2018), 44-45.

²⁹³<http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf> (Erişim 10 Mayıs 2023)

²⁹⁴Demirkan, "İşlev Değiştiren Bir İbadet Yapısının Kent Kimliği Üzerinden Okunması; Giresun Kapusen Kilisesi", 46.

²⁹⁵Demirkan, "İşlev Değiştiren Bir İbadet Yapısının Kent Kimliği Üzerinden Okunması; Giresun Kapusen Kilisesi", 47; Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, "Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi' nin İnşa Süreci ve Mimarisi", 489.

Plan ve Mimari Özellikler

Kiliseyi kesme taş duvarla çevrelenmiş bahçe duvarı dolanmaktadır.²⁹⁶ Kiliseyi çevreleyen dikdörtgen bir alanı kaplayan çevre duvarı 17.95 x 32.17 m ölçülerindedir.

Kilise, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen formda düzenlenmiştir. Üç nefli bazilikal plan şemasına sahiptir. Kilise işlevini yitirdiğinde naos bölümünde orta alandaki dört ayak kaldırılarak tek nefli görünüm elde edilmiştir.²⁹⁷ Naos ve koro bölümünün arasına yerleştirilen iki adet basamakla kod farkı meydana gelmiştir. Kuzey ve doğu cephesinde olmak üzere iki adet giriş kapısına sahip kilisenin iç mekânına kuzey yönde yer alan ana giriş kapısından ulaşılmaktadır.²⁹⁸ Kilise 19.05 x 9.90 m ölçülerindedir. (Şekil 12-13)

Kilisenin **batı cephesi**, küçük değişiklikler dışında doğu cepheyle benzer düzenlemeye sahiptir. Cephe dördü bağımsız bir tanesi kuzey cephenin köşesini denk gelen dor düzenindeki yivli pilastrlarla beş bölüme ayrılmıştır. Ortasındaki yatay silme cepheyi bölerek iki katlı görünüm kazandırmıştır. Üst kat olarak belirtilen bölümün köşelerine birer tane Mührü Süleyman (Davut Yıldızı) formunda pencere açıklıkları yer almaktadır. Yuvarlak formu silmelerle çerçeve içerisine alınan bu pencereler aynı hizada simetrik olarak yerleştirilmiştir. Cepheden diğer pilastrların arasında üç adet sivri forma sahip pencereler yerleştirilmiştir. Cepheyi bölen yatay silmenin pencerelerin kemer kısımlarına denk gelmesi üst kısmın ikinci katın yarısına kadar devam etmesini sağlamıştır. Kemer içerisinde yer alan pencerelerin vitraylarında üç yapraklı yonca, haç motifini anımsatan masswerkler uygulamaları görülmektedir.²⁹⁹ Ayrıca sivri kemerli pencereleri çevreleyen dış çerçevede yivli pilastr uygulamasının devam ettiği görülmektedir. (Görsel 123-124) (Şekil 14)

Kilisenin batı cephesindeki düzenleme **doğu cephesinde** de simetrik olarak devam etmektedir. Cephe üçü bağımsız bir tanesi kuzey cephenin köşesine denk gelen dor düzenindeki yivli pilastrlarla dört bölüme ayrılmışken, batı cepheyle arasındaki en büyük farklılık olarak nitelendirebileceğimiz kare formu çan kulesiyle birlikte cephenin

²⁹⁶Gazanfer İltar, *Giresun Kültür Envanteri*, 69.

²⁹⁷Demirkan, “İşlev Değiştiren Bir İbadet Yapısının Kent Kimliği Üzerinden Okunması; Giresun Kapusen Kilisesi”, 48; Gazanfer İltar, *Giresun Kültür Envanteri*, 69; Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, “Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi’ nin İnşa Süreci ve Mimarisi”, 489,491.

²⁹⁸Demirkan, “İşlev Değiştiren Bir İbadet Yapısının Kent Kimliği Üzerinden Okunması; Giresun Kapusen Kilisesi”, 47; Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, “Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi’ nin İnşa Süreci ve Mimarisi”, 489.

²⁹⁹Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, “Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi’ nin İnşa Süreci ve Mimarisi”, 493.

beş bölüme ayrıldığını söyleyebiliriz. Üç adet sivri kemerli pencere düzeni ve cephenin iki köşesine yerleştirilmiş yuvarlak formlu Mührü Süleyman (Davut Yıldızı) pencere açıklıklarının doğu cephede de devam ettiği görülmektedir. Mührü Süleyman (Davut Yıldızı) pencerelerin çapı 0.85 m'dir. Bu cephedeki diğer detay ise batı cephede uygulanan, cepheye iki katlı görünüm kazandıran yatay silmenin burada cephenin kuzey kesiminden çan kulesinin sınırına kadar devam etmesidir. Çan kulesinin devamında güney taraftaki yuvarlak formlu pencerenin altında bu silme devam etmemektedir. Doğu cephedeki diğer önemli farklılık ise 1.28 m genişliğinde 2.20 m yüksekliğindeki düz lentolu çift kanatlı kapı açıklığıdır. Kilisenin tali kapısı olarak nitelendirebileceğimiz bu kapı kilisenin iç mekânındaki apsis kısmına açılmaktadır. Bu kapıya beş basamaklı taş merdivenle ulaşılmaktadır.

Çan kulesinin arşiv belgelerinde yer alan çizimiyle aynı şekilde inşa edilmiş, aynı zamanda 1965-1970 tarihinde çekilen kiliseye ait fotoğrafta Neogotik üslubun yansımaları görülmektedir. Muhtemelen onarım ve dönüşüm evrelerinde çan kulesi beden duvarına kadar indirilmiştir.³⁰⁰ Günümüze yalnızca kaide ve gövde kısmının ulaşabildiği çan kulesini kaideden başlayarak tüm gövdeyi kaplayan köşe pilastrları tamamlanmaktadır. Çan kulesinin doğu cephesinde dar ve uzun formlu pencere açıklıkları yer almaktadır. Çan kulesinin güney cephesinde kuleye girişi sağlayan kapı yer almaktadır. Düz lentolu tek kanatlı ahşap kapıya ulaşım, kilisenin tali kapısının yer aldığı taş merdivenden sağlanmaktadır.³⁰¹ Dıştan dışa 2.10 x 2.30 m ölçülerindeki çan kulesine güney yönden 0.76 m genişliğinde 1.96 m yüksekliğinde düz lentolu kapı açıklığından giriş sağlanmaktadır. Kulenin beden duvarlarında 0.60 x 0.70 m ve 0.30 x 0.70 m ölçülerinde dikdörtgen mazgal formlu pencere açıklıkları yer almaktadır. (Görsel 125-127) (Şekil 15)

Kilisenin apsis kısmı olarak değerlendirilen **güney cephe** diğer cephelere nazaran oldukça yalın bir düzenlemeye sahiptir. Güney cephede bir adet pencere yer almaktadır. Sivri kemer formlu düzenlemiş olan bu pencere kilisenin doğu ve batı cephelerinde yer

³⁰⁰Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, "Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi' nin İnşa Süreci ve Mimarisi", 487. ; Osmanlı Arşivi (BOA), [İ.AZN.], No. 102, Gömlek No.35, H.16/06/1329

³⁰¹Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, "Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi' nin İnşa Süreci ve Mimarisi", 494.

alan sivri kemerli pencere açıklıklarıyla birebir aynı düzenlemeye sahiptir.³⁰² (Görsel 128) (Şekil 16)

Ana giriş kapısının yer aldığı **kuzey cephe** kilisenin en hareketli cephesidir. Dor düzenindeki yivli köşe pilastrların sınırlandığı cephe iç ve dış bükey silmeler en üstte üçgen alınlıkla sonlanmaktadır. Doğu ve batı cephelerdeki iki katlı görünüm bu cephede de hâkimdir. Cephe ortasından yan yana yerleştirilmiş her biri 0.76 x 2.85 m ölçülerinde sivri kemerli dörtlü pencere uygulaması yer almaktadır. Sivri kemerli pencereler form olarak doğu ve batı cephelerde yer alan pencerelerin tekrarıdır. Dörtlü pencere uygulamasının aralarından ortaları yivli sütuncelerle sınırlandırılmış çerçeve uygulaması devam etmektedir. Sivri kemer içerisinde üç yapraklı yonca ve haç motifi görünümlü masswerk düzenlemesi izlenmektedir. Dörtlü pencere uygulamasının iki yanındaki pencerelerin sivri kemer çerçevesi üzerinde kemer ucunun hizasında wimperg uygulaması³⁰³ üst kısımda kanatları yarı açık zemine doğru uçar vaziyette kuş silueti ile sonlanan bir düzenleme görülmektedir. İki yanda yer alan pencerelerde daha kısa tutulan bu uygulama ortadaki iki pencereyi tek bir kemerde birleştirerek daha uzun ve geniş olarak sonlandırılmıştır.

Kuzey cephenin köşe pilastrlarından başlayarak ekseninde birleşen Lombard şeridi tarzındaki sivri kemer formlu simetrik niş dizeleri cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Sivri kemer formlu nişlerin alt kısmına ortasında dairesel kabartma, etrafında sekiz kollu yıldız şeklinde düzenlenen rozetler yer almaktadır. Birbiri ardına devam eden bu niş düzenlemesi aralardaki püskül benzeri detayla birbirine bağlanmaktadır. Üçgen çatı alınlığının alt kısmına denk gelen ve Lombard şeridi olarak tanımlanan süslemenin tam merkezine sivri kemerli niş içerisine arma olduğu düşünülen plaka yerleştirilmiştir. Kapuçin rahiplerini sembol eden arma olduğu düşünülen plakanın yüzeyi düz biçimde bırakılmıştır.³⁰⁴ Kiliseye ait en eski fotoğraflar incelendiğinde arma olduğu düşünülen plakanın yüzeyinde herhangi bir işaretlemenin olmadığı, muhtemelen sonradan sökülmüş ya da tamamlanmamış olabileceği düşünülmektedir.

³⁰²Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, “Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi’ nin İnşa Süreci ve Mimarisi”, 495.

³⁰³Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, “Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi’ nin İnşa Süreci ve Mimarisi”, 492.

³⁰⁴Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, “Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi’ nin İnşa Süreci ve Mimarisi”, 492.

Kuzey cephede en dikkat çekici diğer bir unsur ise giriş kapısı önünde yer alan öğedir. Kare kaidelere sahip ikisi serbest ikisi cepheye bitişik yüzeysel pilastr üzerine oturtulmuş içten beşik tonozlu dıştan beşik çatıyla kapatılmış sundurma öğesi yer almaktadır. Gövdeleri yivli olan dor düzenine sahip bu taşıyıcılar doğu ve batı yöndekiler hafif sivri kemerli, kuzeydeki yuvarlak kemerle birbirlerine bağlanmışlardır. Sundurma öğesi beş basamaktan oluşan üç yönlü merdiven üzerinde yükselmekte olup dikkatleri giriş kapısı üzerinde yoğunlaştırmaktadır.³⁰⁵ Sundurma öğesi 4.50 x 1.85 m ölçülerindedir. (Görsel 129-130) (Şekil 17-19)

Kilisenin kuzey cephesinde kapı vasıtasıyla iç mekân narteks kısmına ulaşılmaktadır. İlk karşılaşılan unsur ikinci bir kapı ve hemen batı yönde oluşturulmuş idari birim kısmıdır. İki katlı olarak düzenlenen kuzey bölümün üst katı galeri (balkon) uygulamasıyla tamamlanmıştır.³⁰⁶ Kuzey cephede yer alan ana giriş kapısı 1.55 x 3.16 m, kilisenin iç mekânı 17.68 x 8.32 m, galeri (balkon) 2.95 x 8.36 m ölçülerindedir. İç mekânın girişinde yer alan 1.50 x 2.55 m ölçülerinde ahşap öğesi ve bitişğinde 3.0 x 2.85 m ölçülerinde idari birim yer almaktadır. İç mekân kuzey duvar yüzeyinde, ahşap öğenin sağ ve solunda birer adet 0.50 m genişliğinde 0.50 m yüksekliğinde ve 0.30 m derinliğinde kutsal su nişleri yer almaktadır. İki adet kare kaideli ayağın taşıdığı galeri katına kuzeydoğu köşesindeki ahşap spiral düzenli 22 basamaklı merdiven vasıtasıyla ulaşılmaktadır.

Kilisenin iç mekân tasarımına bakıldığında iki sıra dörderli kare şekilli taşıyıcı ile üç nefe ayrılmış naos ve güney yöne yerleştirilen iki adet taşıyıcı devamındaki iki basamak ile koro kısmı³⁰⁷ oluşturulmuştur. Bemanın güney kısmında yer alan kare kaideli taşıyıcılar ile doğu ve batı duvarlarının arasına üçer cepheli simetrik şekilde duvar yerleştirilmiştir. Buradaki uygulama sayesinde apsisin doğu ve batı köşelerinde şapel birimleri meydana gelmiştir. Apsis bölümünde dikkat çeken diğer bir unsur ise dikdörtgen şekilde düzenlenmiş, kuzeydeki iki köşesi pahlanarak oluşturulmuş iki katlı platform uygulamasıdır.³⁰⁸ 2.36 x 3.30 m ölçülerindeki platformun yapı kilise iken altar masasının konulduğu bölüm olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

³⁰⁵Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, “Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi’ nin İnşa Süreci ve Mimarisi”, 491.

³⁰⁶Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, “Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi’ nin İnşa Süreci ve Mimarisi”, 495; Gazanfer İltar, *Giresun Kültür Envanteri*, 70.

³⁰⁷ Koro 5.80 x 8.32 m ölçülerindedir.

³⁰⁸Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, “Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi’ nin

Kilisenin koro, apsis ve şapeller içten çapraz tonozla kapatılmış iken³⁰⁹ naos bölümünün üzeri aynalı tonoz ile kapatılmıştır. Kilisenin iç mekânındaki doğu, batı, güney ve kuzey duvarlarında hafif çıkıntı şeklindeki kare kaideli yüzeysel pilastrlar tavan kısmına kadar devam etmekte olup birbirlerine gotik tarzda sivri kemerlerle bağlanmışlardır. Kilisenin iç mekânında doğu ve batı duvar yüzeyine simetrik olarak yuvarlak kemerli 0.24 x 0.36 m ölçülerinde nişler yer almaktadır. Nişlerin litürjik eşya kullanılmış olabilecekları düşünülmektedir. (Görsel 131-137)

Malzeme ve İnşa Tekniği

Günümüzde kilisenin dış cephesi ve iç mekânı duvarları beyaz renkli boya ile boyalı olduğundan dolayı kullanılan malzeme saptanamamıştır. Fakat yapının etrafını dönen bahçe duvarında düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yapı bünyesinde taş malzemenin yanı sıra ahşap metal ve cam malzeme kullanıldığı görölmektedir. Ahşap malzeme kilisenin tüm giriş kapılarında (kuzey cephede yer alan ana giriş kapı, doğu cephe yer alan iç mekân güney bölümüne açılan tali kapı ve çan kulesinin güney cephesinde yer alan kapı) ahşap malzeme kullanılmıştır. Ayrıca kilisenin iç mekânında kuzey girişin devamındaki ahşap birimde (idari birim) ve galeri katına çıkışı sağlayan dönel merdivende de ahşap malzeme kullanımı görölmektedir. İç mekânda nefleri bölen kare kaideli yivli taşıyıcıları malzemesinin de ahşap olduğu düşünülmektedir. Günümüzde yüzeyleri turkuaz renkli boyayla boyanmıştır. Kilise bünyesinde cam malzeme ise renkli vitray olarak karşımıza çıkmaktadır. Kilisenin batı, doğu, güney ve kuzey olmak üzere her cephesinde mavi ve sarı renkli vitray cam görölmektedir. (Görsel 138-140)

Süsleme Özellikleri

Kilisenin doğu, batı, güney ve kuzey cephelerinde yer alan sivri kemer formlu ve dört adet yuvarlak formlu (Mührü Süleyman- Davut yıldızı) ve sivri kemerli bitişli giyotin pencerelerin³¹⁰ üst kısımları camları sarı ve mavi vitray ile tamamlanmıştır.

İnşa Süreci ve Mimarisi”, 490.

³⁰⁹Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, “Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi’ nin İnşa Süreci ve Mimarisi”, 496.

³¹⁰Giyotin Pencere: İki kanattan oluşan, biri sabit iken diğeri düşey yuvalar içerisinde hareket eden pencere türüdür. Metin Sözen, Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), “Giyotin Pencere”, 117.

Bitkisel ve Geometrik Süsleme: Kilisenin süsleme programında özellikle bitkisel süslemeli taşıyıcı ve sütunca başlıkları oldukça önemlidir. İç mekânda yer alan kare kaideli ve duvarlardan pilastr şeklinde çıkıntı oluşturan taşıyıcıların başlıklarında bitkisel süslemelere ve yumurta dizilerine rastlanmaktadır. Kilisenin kuzey cephesinde yer alan ana giriş kapısında yüzeysel sütunca başlıklarında bitkisel yaprak motifleri kabartma tarzıyla oluşturulan örnekler arasındadır. Geometrik süslemenin devam ettiği diğer bir örnek ise narteks bölümünde yer alan ahşap birimin kapı kanatlarındadır. Burada iki kanatlı kapı üzerinde her bir kanatta eşkenar dörtgen içerisinde baklava dilimi motifine yer verilmiştir.

Kuzey cephenin orta aksına yerleştirilen ve sundurma ögesinin içine konumlandırılmış olan kilisenin ana giriş kapısı yüzeysel yuvarlak kemerli silme çerçeve içerisine yerleştirilmiştir. İki yanda dor düzenine sahip gövdesi yivli pilastrların taşıdığı yüzeysel sivri kemer wimberg ile sonlandırılmıştır.³¹¹ Sivri kemerin tepe noktasında kanatları yarı açık zemine doğru uçar vaziyette kuş silueti ile sonlanan bir düzenleme görülmektedir. Oluşturulan bu sivri kemer içerisine çift kanatlı ahşap kapı nadir görülen süslemeleriyle tüm dikkati üzerine çekmektedir.

Ahşap ana giriş kapısının süsleme programı incelendiğinde; dört bölüme ayrılmış bir düzenden söz edilebilir. Çift kanatlı kapı kanatları simetrik olarak düzenlenmiştir. Dış kısmını sivri kemerle sonlandırılmış, orta kısmında yivli gövdeye sahip sütunceler ve korint başlıklarla tamamlanan silmeler dolanmaktadır. En alt bölümün iki yanında dikdörtgen formlu dikey yivler hareketlendirilmiş ayna (göbek) yer almaktadır. İkinci bölümün iki yanında dikdörtgen pano içerisine merkezinde yuvarlak dışa doğru ışın demeti veya gülbezek³¹² motifini andıran ayna konumlandırılmıştır. Üçüncü bölümün iki yanında korint başlıklı yivli sütuncelerin taşıdığı sivri kemerle sonlanan silmelerle çerçevelenmiş alan oluşturulmuştur. Bu alan içerisine dikdörtgen formlu sivri kemerle sonlanan ve ortasında iki adet çapraz şekilde konumlandırılmış dikey yaprak motifli ayna yerleştirilmiştir. Son olarak dördüncü bölümde ise dışta yer alan sivri kemerli çerçeveyi tamamlamış gibi devam eden sivri kemerli ayna ve ortasında birer adet üç

³¹¹Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, “Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi’ nin İnşa Süreci ve Mimarisi”, 491.

³¹²Gülbezek: Çoğunlukla Gotik Sanat’ta uygulanan kabartma şeklinde üsluplaştırılmış gül biçimli bezeme ögesidir. Metin Sözen, Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), “Gülbezek”, 123.

yapraklı yonca motifi yerleştirilmiştir³¹³. Kapının orta aksının iki yanına ise baklava desenine ve dilimine benzeyen üçgen panolar ile kapı üzerindeki kompozisyon tamamlanmıştır.

Naos zeminin kaplayan orijinal mozaik karolarda bitkisel ve geometrik şekilli süslemeler yer almaktadır.³¹⁴ Mozaik karolar içerisinde altıgen geometrik şekiller içerisinde altı yapraklı çiçek motifi yerleştirilmiştir. Ayrıca siyah, beyaz dikdörtgen ve bitkisel bezemeli karolarda gri, beyaz, siyah ve kırmızı renkler kullanılmıştır. (Görsel 141-145)

Üslup Özellikleri

Kilisenin arşiv belgelerinde yer alan cephe tasarımının neoklasik üslupla ele alındığı fakat inşa edilen ve günümüze ulaşan cephede neogotik tasarımın hakim olduğu görülmektedir.³¹⁵ Mimari tasaramında sivri kemerli mekan anlayışı, iç mekanda sivri kemerle oluşturulmuş tonoz sistemi, sivri kemerli yüksek pencere düzenlemesi, pencerelerde renkli vitray uygulaması Gotik üslubun temeline dayandırılan neogotik üslup özelliklerindedir. Gotik üslubun en önemli özelliği olan kiliselerin ana giriş cephesinde sivri kemerlerin sıkça kullanılması ve kemerlerin son bulduğu bölümlere süsleme ögesi koyulması neogotik üslubun yansımaları olarak sayılabilir. Yapının giriş cephesi ekseninde yer alan ahşap kapı kanatlarında Gotik üslup temelli üç yapraklı yonca formları ve pencere çerçeveleri içerisinde yer alan üç dilimli sivri kemerli gotik formlar ve giriş cephesinin üst bölümünü dolanan küçük sivri kemerli niş uygulaması neogotik üslubun devam ettiği alanlardır.

Özellikle sivri kemerli pencerelerde iki katlı düzenlemenin ilk katının dikdörtgen, ikinci katın ise sivri kemerli uygulama gotik mimarinin demirbaş uygulamaları arasında kabul edilmektedir.³¹⁶

³¹³Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, “Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi’ nin İnşa Süreci ve Mimarisi”, 491.

³¹⁴Gazanfer İltar, *Giresun Kültür Envanteri*, 70.

³¹⁵Gülferi Akın Ertek, Özgül Yıldırım Güneş, “Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi’ nin İnşa Süreci ve Mimarisi”, 487.

³¹⁶Hülya Bozyokuş vd., “Gotik Eserlerde Matematik: Üçlü Yonca Örneği”, (Haziran 2016), 36.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliselerini konu alan bu tez çalışması kapsamında incelenen kiliselerin, Osmanlı Devleti döneminde yayımlanan Islahat ve Tanzimat Fermanı'nın sağladığı imtiyazlar neticesinde inşa edildiği tespit edilmiştir. Söz konusu kiliselerin tamamı için özel izin fermanı yayınlanmıştır. Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri: Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi (1869-1874), Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi (1885) ve Giresun Eski Katolik Kilisesi (1911-1912) yakın tarihlerde Avrupa mimarisi etkileriyle inşa edilmiştir. Bölgede var olan kiliselerin sınırlı sayıda olması demografik yapı kaynaklı olduğunu düşündürmektedir.

Bu bölümde çalışmanın katalog bölümünde tanıtılan Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri mimari, malzeme ve teknik, süsleme ve üslupsal özellikleri bakımından Anadolu ve Avrupa Katolik Kiliseleri ile karşılaştırılarak değerlendirilecektir.

Plan ve Mimari Özellikler

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri Avrupa'daki ve İstanbul'daki Katolik Kiliselerin daha küçük boyutlu varyasyonlarıdır. Bu yapılarda bazilikal plan ortak olarak tercih edilmiştir. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi ve Giresun Eski Katolik Kilisesi üç nefli bazilikal, Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi ise tek nefli bazilikal planda düzenlenmiştir. Yapıların beden duvarlarındaki yüzeysel pilastırlar üzerinde Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi ve Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi'nde beşik tonoz, Giresun Eski Katolik Kilisesi'nde aynalı tonoz sistemi görülmektedir. Kiliselerin cephelerindeki pencere formları ise Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi'nde; küçük ve büyük boyutlarda dikdörtgen formlu yuvarlak kemerli pencerelerle birlikte küçük boyutlu dört yapraklı yonca ve dairesel olarak tasarlanmıştır. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi'nde büyük boyutlarda dikdörtgen formlu, küçük boyutlarda dairesel ve yuvarlak kemerli ikiz pencereler yer almaktadır. Giresun Eski Katolik Kilisesi'nde ise büyük boyutlarda sivri kemerli, küçük boyutlarda dairesel formlu pencereler görülmektedir. Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri pencerelerindeki renkli vitray uygulaması ortak özelliklerdendir.

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri kapsamındaki kiliselerin tamamı bir bahçe duvarıyla çevrenmektedir. Katolik mezhebi Fransisken Tarikatı Kapuçin rahipleri öncülüğünde inşa edilen Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri, Anadolu'nun diğer bölgelerinde yer alan Katolik Kiliseleri ile plan ve tasarım özellikleri bakımından benzerdir. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi ve Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi kompleksi içerisinde yer alan ek binalar ile kiliselerin bağlantılı olması Fransisken Tarikatının manastır yaşamının devamı niteliğindedir. Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri tek nefli ve üç nefli plan düzenlemesine sahiptir.

Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde dini mimaride farklı yapı tipleri görülmektedir: *Tek nefli (boyuna, dikey dikdörtgen) yapılar, bazilikalılar, merkezi planlı yapılar, enine(yatay) dikdörtgen yapılar, vaftizhaneler*. Özellikle tek nefli düzenleme kiliselerde sıkça kullanılmıştır. Küçük boyutlu sade tasarıma sahip tek nefli yapılarda basit malzemeler veya düzgün kesme taş kullanımı oldukça yaygındır. Örtü sisteminde ise ahşap çatı ya da tonoz uygulaması görülmektedir. Tek nefli yapıların bir kısmında doğu bölümünün kuzey ve güney yönünde oluşturulan yan birimlerle (*oda*) "T" formu oluşturulmaktadır. Kayseri Bürüngüz Kilisesi'nin planı bu tipe verilebilecek örnekler arasındadır.³¹⁷ Tercih edilen ve konumuz ile bağlantılı olan diğer yapı tipi ise bazilikalardır. Yunanca *basilike stoa* ve *krali salon*, Latince *basilica* kelimelerine dayanan ve sıkça çok nefli, dikdörtgen planlı toplantı alanlarını tanımlamak için kullanılan bu terimi Hıristiyanlar kiliseleri için kullanmışlardır. Ayrıca Erken Hıristiyanlık ve Bizans döneminde kiliseler bazilika olarak isimlendirilmişlerdir. Günümüz sanat tarihi literatüründe ise uzunlamasına düzenlenen, en az üç nef şeklinde neflere ayrılan, orta nefin yükseltiyle aydınlatma pencereleri oluşturulan ve uzunlamasına dikdörtgen düzenlenen yapının kısa kenarının birinde giriş diğerinde altar düzenlemesi gösteren kiliselere bazilika tanımlaması yapılmaktadır.³¹⁸ Tarihi bilinen ilk bazilika S. Giovanni in Laterano (Roma Salvator Kilisesi-İsa Kilisesi) yapısıdır. Roma piskoposu için 313 tarihinde İmparator Constantinus tarafından beş nefli, batı yönde apsisi, doğu yönde ise giriş ve apsis önündeki yan neflere bitişik olarak yapılan alçak seviyedeki ek yapılarla bazilika olarak düzenlenmiştir. Akdeniz Bölgesi başta olmak üzere bazilika plan yerel unsurlarla kaynaştırılarak geliştirilmiştir. 6. yüzyıl başında imparatorluğun doğusunda uzunlamasına bazilika ve kubbeli merkezi planlı yapı

³¹⁷Guntram Koch, *Türkiye'deki Geç Antik Dönem Önemli Merkezleri ile Birlikte Erken Hıristiyan Sanatı*, çev. Ayşe Aydın (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015), 37.

³¹⁸Guntram Koch, *Türkiye'deki Geç Antik Dönem Önemli Merkezleri ile Birlikte Erken Hıristiyan Sanatı*, 40.

birleştirilerek kubbeli bazilika planı ortaya çıkmıştır. Fakat batıda bazilika kullanımı Orta çağ ve sonrasında varlığını sürdürmüştür. İstanbul (Konstantinopolis) doğu bazilikalarında kısa, geniş ve galerili bazilikalar görülürken İmparatorluk batısında uzun ve galerisiz bazilikalar görülmektedir.³¹⁹ (Şekil 20-21)

Hıristiyan mimarinde kullanılan bazilikanın Roma'da *pazaryeri, mahkeme salonu, buluşma ve tören yerleri, kabul salonları* gibi kalabalık toplulukları ağırlayabilecek sivil yapılardan uyarlandığı bilinmektedir. Dikdörtgen yapıda düzenlenen ve ahşap çatılarla örtülen bu bazilikaların uçunda yargıç makamı olarak nitelendirilen öğelerin bulunması ortak nitelikler arasında yer almaktadır. Trier Bazilikası (305-312), tek nefli yarım daire apsisle sınırlandırılan yapı Constantinos ile bağlantılı olan imparatorun kabul salonu olarak kullanılan korunabilmiş tek örnek olmasıyla oldukça önemlidir. Doğu ve batıda 4. yüzyıldan 6. yüzyıl sonuna kadar cemaat, piskoposluk ve manastır kiliselerinde bazilika, tercih edilen ana plan tipi olmuştur. Üç ya da beş nefli olarak düzenlenen bazilikalarda apsis bazen dışa taşkın olarak düzenlenirken Doğu ve Suriye'deki gibi düz duvar olarak yansıtıldığı görülmektedir. Klasik bazilika tipine Konstantinopolis (İstanbul) İoannes Studios Bazilikası (yakl. 450) örnek verilebilir. Kilise iç mekânında kare düzenleme mevcuttur. Kilise önünde sütunlu olduğu düşünülen atrium varlığından söz edilir. Orta nef yan neflerden yedi adet antik mermer sütunla ayrılmaktadır. Kilisenin orijinalinde nefler ve narteks üzerinde merdiven ya da rampa ile çıkılan galerinin varlığından bahsedilmektedir. Üç nefli bazilikal düzenlemenin görüldüğü Selanik Akheriropoietos Bazilikası orta nef yan neflerden on ikişer sütun ile ayrılmaktadır.³²⁰ (Şekil 22-23)

Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Rum Kiliseleri çoğu 19. yüzyıla tarihlendirilen Ortodoks kiliselerinde tek nefli ve üç nefli bazilikal düzenleme görülmektedir. Üç nefli olarak düzenlenen kiliselere Trabzon Vazelon (St. John) Manastırı Kilisesi, Trabzon Çömlekçi Kilisesi (Rum Kilisesi) örnek verilebilir. Tek nefli olarak düzenlenen kiliselere ise Giresun Dereli Armutalan Kilisesi gibi örnekler verilebilir.³²¹ (Şekil 24-27)

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri'nden Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi ve Giresun Eski Katolik Kilisesi 'T' formulu düzenlenmiş üç nefli bazilikal planda, Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi tek nefli bazilikal planda düzenlenmiştir. Söz konusu

³¹⁹Guntram Koch, *Türkiye'deki Geç Antik Dönem Önemli Merkezleri ile Birlikte Erken Hıristiyan Sanatı*, 29,41.

³²⁰Cyril Mango, *Bizans Mimarisi*, çev. Mine Kadiroğlu (Ankara, 2006), 49-50,55.

³²¹Konu hakkında detaylı bilgiler için bk. Demet Okuyucu, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Rum Kiliseleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013).

kiliseler, Erken Hıristiyan dini mimarisinin yanı sıra Katolik Fransisken Kilise mimarisinin özelliklerini barındırmaktadır.

Fransiskenler, mimari projeleri için en iyi mimarları seçerek manastır kiliselerinde anıtsal düzenleme, yapısal unsurlu uygulama, malzeme uyumu, dekoratif plastik sanatların kullanımı ile cemaat kiliselerinin çoğundan bir adım önde sayılmaktadır. Öyle ki, Bosna'da Avusturya- Macaristan döneminin sonuna kadar Eyaletin emriyle inşa edilen kiliselerin çoğunluğu saygın modelleri temsil etmektedir. Şekillendirme açısından, kiliselerin çoğunluğu klasik üç nefli modele aittir, çoğunlukla ana cephede bir transept ve çift çan kulesinin yanı sıra mabedin bulunduğu yarı dairesel bir apsise sahiptir. Fransisken cemaat kiliseleri, sadece mimarinin değil içeriğinde tanıtımına katkıda bulunan ulusal anıtların kategorize edilmesi yoluyla resmi düzeyde gerçek anlamda değer görmeye ancak son yıllarda başlamıştır. Özellikle Bosna'daki Avusturya-Macaristan dönemi Fransisken mimarisi Avrupa mimarisi etkilerinin yanı sıra bölgesel özellikleri taşımaktadır.³²² Dilenci tarikat olarak bilinen Fransiskenler, mimaride Gotik mimarinin temeline dayanan Sistersiyan örneğinden esinlenmişlerdir. Sistersiyanlar sivri kemer düzenlemesini benimseyen ilk tarikatlardan sayılmaktadır. Fakat sanatın bireyleri boşa para harcama ve duadan alıkoymaya sürüklediğine inanmışlar, bu nedenle çilecilik yaşamını yansıtan sade mimari tarzı tercih etmişlerdir. Sistersiyan mimarlar 13. yüzyıldan sonra yavaşça Gotik katedrallerin mimari düzenlemesini benimsemişlerdir. Fransisken tarikatı, tamamlanması zaman alan mimari yapılarda dekoratif unsurları yasaklayan Sistersiyan yönetmeliğini devam ettirmişlerdir. 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise büyük ölçeklere sahip çok amaçlı inşa faaliyetlerine girişmişlerdir. Özellikle kiliselere dilenci tarikatların cübbesiyle gömülmek isteyen inançlı insanların yüklü miktardaki bağışları mekansal düzenlemelerde değişikliğe sebep olmuştur.³²³ Kiliselerin inşası öncelikle koro bölümünden başlayarak devam etmekte olup, bağışçıların mezar yerleri oluşturulmuştur. Fransisken tarikatı kiliselerindeki tamamlanmamışlık görünümü, yoksulluk ilkesine uygun olarak kabul edilmiştir. Fransisken kilise mimarisi iç mekân düzenlemesi Napoleon'un 1804-1805 yıllarında kent içine defnedilmeyi yasaklamasıyla değişikliklere uğramıştır. Öyle ki Fransisken

³²²Miroslav Malinovic, "Characteristics of the Architecture of the Franciscan Churches and Monasteries in Bosna Srebrena Province During the Period of the Austro-Hungarian Rule in Bosnia and Herzegovina From 1878 tu 1918", *Savremene Percepcije Kulturnog Naslijeğa Austro- Ugarske u Bosni i Hercegovini / Radovi sa simpozija od 22. novembra 2014. u Sarajevu* (Sarajevo: Nacionalni komitet ICOMOS u Bosni i Hercegovini, 2016), 162-164.

³²³ Duygu Şahin, "Geç Orta Çağ'da Fransisken ve Dominiken Mimarisi", 255-257.

cemaati kiliselerinde altar bölümü azizler için ayrılmış gömü alanlarına dönüştürülmüştür. Zamanla ayinlerde meydana gelen aksamalar neticesinde defin bölümü ana nefin cemaate açık bölümüne taşınmıştır.³²⁴ Fransiskenler, mimaride çapraz tonozlu koro ile ana altarnın iki yanında şapellerle birlikte, ana nef ve şapellerin oluşturduğu ‘‘T’’ formlu düzenlemeyi geliştirmişlerdir. Kiliselerin iç mekânında geliştirilen ‘‘T’’ formlu düzenleme Fransisken tarikatı kurucusu Aziz Francis’in Tau’sunu hatırlatmaktadır. Bu düzenlemeye örnek olarak İtalya (Assisi) San Francesco Bazilikası (1228-1239) ve İtalya (Floransa) Santa Croce Bazilikası (1252-1320) verilebilir. Ayrıca İtalya (Floransa) Santa Maria Novella Bazilikası (1246-1360), İtalya (Siena) San Francesco Bazilikası (1228-1255), İtalya (Siena) San Domenico Bazilikası (1226-1265) ‘‘T’’ formlu düzenlemenin görüldüğü örneklerdir.³²⁵ (Şekil 28-32)

İtalya (Asissi) San Francesco Bazilikası tek nefli, İtalya (Floransa) Santa Croce Bazilikası üç nefli olarak tüm merkezi İtalyan Fransisken kiliselerindeki gibi uzunlamasına planlanmıştır. Dolayısıyla tonoz kullanımını artmış ve Fransisken tarikatı yasaları gereğince tonoz kullanımına sınır getirilmiştir. Fransisken tarikatı kiliselerinin çoğu 15. ve 16. yüzyıllarda yapılan onarımların sonucunda kutu biçimini almışlardır. Fransisken tarikatı mimarisi Avrupa genelinde farklı biçimlerde ele alınmıştır.³²⁶ Dilenci tarikat olan Fransisken tarikatı, mimaride uluslararası karakteri barındırırken aynı zamanda güçlü yerel özellikleri (bölgesel sosyal ve ekonomik faktörler, materyaller, feodal veya komünal sistemler) barındırmaktadır. İtalya (Bologna) San Francesco Bazilikası ve İtalya (Piacenza) San Francesco Bazilikası üç nefli bazilikal planın uygulandığı örnekler arasında sayılabilir.³²⁷ (Şekil 33)

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri plan düzenlemesinde karşılaşılan üç nefli bazilikal plan ve tek nefli bazilikal plan düzenlemesi, Anadolu’nun diğer bölgelerindeki Katolik kiliselerinde uygulandığı bilinmektedir.

İstanbul (Beyoğlu) Saint Antoine Katolik Kilisesi (1906-1911), üç nefli Latin haçı planda, İstanbul (Pangaltı) Saint Esprit Katolik Kilisesi (1846-1913) üç nefli bazilikal planda düzenlenmiştir.³²⁸ Bulgar Kilisesi olan İstanbul Sveti Stefan Demir Kilise

³²⁴ Duygu Şahin, ‘‘Geç Orta Çağ’da Fransisken ve Dominiken Mimarisi’’, 258-262.

³²⁵ Duygu Şahin, ‘‘Geç Orta Çağ’da Fransisken ve Dominiken Mimarisi’’, 259.

³²⁶ Erik Gustafson, ‘‘Medieval Franciscan Architecture as Charismatic Space’’, 326-327.

³²⁷ Caroline Bruzelius, ‘‘The Architecture of the Mendicant Orders in the Middle Ages: An Overview of Recent Literature’’, 366.

³²⁸ Sezim Sezer Sevinç, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İstanbul’da Latin Katolik Yapıları* (İstanbul: Mimar

(1892-1896) üç nefli fakat haçvari plan şemasında düzenlenmiş bir örnektir.³²⁹ İzmir (Alsancak) Dominiken Kilisesi (1903) üç nefli bazilikal planda düzenlenmiştir.³³⁰ Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi (1892-1898) üç nefli bazilikal plan düzenlemesine sahiptir.³³¹ (Şekil 34-35)

İstanbul Saint François Kilisesi (1227/1272) tek nefli bazilikal planda³³², İstanbul (Büyükdere) La Nativa de la Vierge Marie Kilisesi (1866) tek nefli bazilikal planda³³³, İstanbul (Beyoğlu) Sainte Maria Draperis Kilisesi (1769-1874) tek nefli bazilikal planda³³⁴, İstanbul (Büyükada) Saint Pacifique Kilisesi (1886) tek nefli bazilikal planda³³⁵, İstanbul (Yeşilköy) Sainte Etienne Kilisesi (1866) tek nefli bazilikal planda³³⁶, Gaziantep Kendirli Kilisesi (1898)³³⁷ tek nefli bazilikal planda, Elazığ (Mamuratü'l Aziz) Kilisesi (1884)³³⁸ tek nefli bazilikal plana sahip kiliselerdir. (Şekil 36-38)

Verilen örneklerin dışında farklı plan düzenlemesine sahip iki adet mimari yapı bu kiliselerden ayrılmaktadır. İstanbul (Feriköy) Latin Katolik Mezarlığı Şapeli (1863-1872) rotunda planda³³⁹, İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi (1831) yuvarlak planlı naos bölümü ve dikdörtgen planlı bema bölümleri ve yan mekanlarıyla³⁴⁰ bu kiliselerden oldukça farklı plan düzenlemesine sahiptir. (Şekil 39)

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliselerinin ortak özelliği naos ile koro bölümü arasında iki basamakla ayrılmış olmasıdır. İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi naos ve koro bölümünde ise kod farkı bir basamakla oluşturulmuştur. Apsis duvarı dış cepheye düz

Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 84-85,249.

³²⁹ Şenay Sayın Alsan, "Dünyanın Tek Prefabrik Demir Kilisesi Sveti Stefan", *Eskiçağ ve Sanat Tarihinde Yeni Yaklaşımlar*, ed. Nihat Karaer vd. (Ankara: İKSAD Publishing House, 2019), 96-97.

³³⁰ Cenk Berkant, "İtalyan Mühendis Luigi Rossetti (1876-1949) ve İzmir'deki Eserleri", *Sanat Tarihi Dergisi* XX/2 (Ekim 2011), 7.

³³¹ Ayşe Aydın, *19. Yüzyıl Mersin Kiliseleri* (Mersin Kitaplığı-1, 2011), 71.

³³² Sezim Sezer Sevinç, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları*, 56.

³³³ Sezim Sezer Sevinç, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları*, 96.

³³⁴ Sezim Sezer Sevinç, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları*, 110; Sezayi Balcı, *İstanbul Beyoğlu'nda Bir Latin Katolik Müessesesi: Santa Maria Draperis* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 29.

³³⁵ Sezim Sezer Sevinç, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları*, 121.

³³⁶ Sezim Sezer Sevinç, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları*, 153.

³³⁷ Özge Nihan Güleken, Zeynep Gül Ünal, "Gaziantep Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu Koruma ve Restorasyon Önerisi" 2/1 (2018), 89.

³³⁸ Selim Kılıçoğlu, "Mamuratü'l-Aziz Vilayeti Yabancı Misyonu: Kapusenler (Capucins)", *Art-Sanat* 17 (2022), 264.

³³⁹ Fatma Selva Suman, *The Silent City: Reading Tomb Structures at the Latin Catholic Cemetery in Feriköy, Istanbul* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 106.

³⁴⁰ R. Eser Gültekin, "Bornova' dan Santa Maria Kilisesi", 56.

olarak yansıtılmıştır. Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi (1892-1898) apsis bölümünün düz şekilde olması Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri ile ortak özelliktir.

Trabzon Mater Dolorosa Katolik Kilisesi ve Giresun Eski Katolik Kilisesi ana giriş cephesinde yer alan sundurma ögesinin farklı uygulamaları Trabzon Ayasofyası (15. yüzyıl), İzmir (Alsancak) Dominiken Kilisesi (1903), İzmir (Karşıyaka) Saint Helen Kilisesi (1904) ve İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi (1831) giriş cephesinde karşımıza çıkmaktadır. (Görsel 146-148)

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri iç mekanlarında galeri katı uygulaması ortak özelliklerden birisidir. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi ve Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi galeri katı balkonu dışa doğru çıkıntı yapar vaziyette düzenlenmiş iken Giresun Eski Katolik Kilisesi galeri katı balkonu düz olarak tasarlanmıştır.

Galeri katı uygulaması İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi iç mekânda kubbe başlangıç hizasından naos boyunca devam eden galeri katı uygulaması görülmektedir. Bu mekân kilise armoni-org tribünü olarak kullanılmıştır.³⁴¹ İzmir (Alsancak) Dominiken Kilisesi iç mekânında yapıyı ‘U’ biçiminde dolanan galeri katı örnekleri Fransa, İtalya ve İstanbul 19. yüzyıl kiliselerinde sıkça karşılaşılan bir uygulamadır. Galeri bölümünün ilk yapılış amacının kadınlara mahsus ibadet alanı olarak tasarlandığı bilinmektedir.³⁴² Galeri uygulamasının diğer örneği ise Mersin Aziz Pavlus Kilisesi iç mekânında naosun batısında sütunlarla birleşerek ‘U’ formulu galeri oluşturmuştur.³⁴³

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri içerisinde değerlendirilen kiliselerde çan kulesi uygulaması oldukça farklı düzenleme göstermektedir. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi çan kulesi, ek mekânlar üzerinde kare formulu baldeken tarzında soğan kubbeli olarak yükselmektedir. Giresun Eski Katolik Kilisesi çan kulesi, doğu cepheye bitişik olarak kare formulu, eski fotoğraflardan anlaşıldığı üzere Neogotik tarza sahiptir. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi çan kulesi mevcut değildir. Fakat kilisenin kuzeybatı cephesinde ek mekâna bağlanan koridorun çatısı üzerinde kilise çanı yer almaktadır.

Bohemya (Brno) Fransisken manastırı kilisesi (1239-1256) çan kulesi yapıdan bağımsız olarak inşa edilmiştir.³⁴⁴ Moravya (Jihleva) Fransisken manastır Kilisesi (1257-1380)

³⁴¹R. Eser Gültekin, “Bornova’ dan Santa Maria Kilisesi”, 54.

³⁴²Cenk Berkant, “İtalyan Mühendis Luigi Rossetti (1876-1949) ve İzmir’deki Eserleri”, 14.

³⁴³Ayşe Aydın, *19. Yüzyıl Mersin Kiliseleri*, 57.

³⁴⁴Martin Olle, Rudolf Prochazka, “The Cloister in Early Franciscan Architecture in Bohemia, Moravia and Silesia during the Thirteenth and Fourteenth Centuries”, 60.

çan kulesi yapı üzerinde yükselmektedir.³⁴⁵ Fransa (Toulouse) Fransisken Kilisesi (1320) çan kulesi³⁴⁶ ise tasarımıyla diğer kulelerden ayrılmaktadır. (Görsel 149-150) (Şekil 40)

Karadeniz Bölgesi'nde özellikle 19. yüzyıl Rum Ortodoks Kiliselerinde çan kulesi uygulamaları incelendiğinde oldukça farklı form ve konuma sahip çan kulelerine rastlamak mümkündür. Samsun (Tekkeköy) Hagios Demetrios Kilisesinde batı cephe üzerinde yükselen çift çan kulesi³⁴⁷, Trabzon (Merkez) Nyssalı Aziz Gregory Kilisesi bağımsız dört katlı baldeken formlu çan kulesi³⁴⁸, Trabzon (Maçka) Livera Kilisesi baldeken formlu çan kulesi³⁴⁹ ve Trabzon Ayasofya'sı çan kulesi (15. yüzyıl) bağımsız olarak inşa edilen ve bölge için en önemli çan kulesi ününe sahiptir.³⁵⁰ (Görsel 151-154) İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi (1831) çan kulesi³⁵¹, kilise üzerinde baldeken formlu olarak yükselmektedir. Cephe üzerinde yükselen çan kulesine verilebilecek diğer bir örnek Elazığ (Mamuratü'l Aziz) Kilisesi (1884) çan kulesidir. Çan kulesinin üst kısmı Gotik katedrallerin kule tasarımı ile benzer yapıdadır.³⁵² Baldeken formlu çan kulesi kullanımı İstanbul (Beyoğlu) Santa Maria Draperis Katolik Kilisesi (1874)'nde görülmektedir. 1838 yılında açılışı yapılan çan kulesi iki katlı olarak düzenlenmiştir.³⁵³ Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi (1892-1898) çan kulesi ise giriş cephesinin bitişiğinde iri dış sıralı üç yatay silme ile dört bölüme ayrılmış, gövdesinde sivri kemerli pencereler açılmıştır. Ayrıca saat kulesi olarak kullanılmaktadır.³⁵⁴ (Görsel 155-158)

³⁴⁵Martin Olle, Rudolf Prochazka, "The Cloister in Early Franciscan Architecture in Bohemia, Moravia and Silesia during the Thirteenth and Fourteenth Centuries", 66.

³⁴⁶ Richard A. Sundt, "The Architectural Constitutions of The Franciscan Order: Thirteenth and Fourteenth Centuries", 73.

³⁴⁷Demet Okuyucu Yılmaz, "Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi 19. Yüzyıl Rum Kiliselerinde Çan Kuleleri", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 41 (2018), 199.

³⁴⁸Demet Okuyucu Yılmaz, "Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi 19. Yüzyıl Rum Kiliselerinde Çan Kuleleri", 203.

³⁴⁹Demet Okuyucu Yılmaz, "Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi 19. Yüzyıl Rum Kiliselerinde Çan Kuleleri", 204.

³⁵⁰Demet Okuyucu Yılmaz, "Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi 19. Yüzyıl Rum Kiliselerinde Çan Kuleleri", 205.

³⁵¹R. Eser Gültekin, "Bornova' dan Santa Maria Kilisesi", 57.

³⁵²Ünal Taşkın, "Mamuretülaziz'de Kapuçinler ve Fransız Kurumları" 8/16 (Eylül 2021), 65.

³⁵³Sezayi Balcı, *İstanbul Beyoğlu'nda Bir Latin Katolik Müessesesi: Santa Maria Draperis*, 59.

³⁵⁴Ayşe Aydın, *19. Yüzyıl Mersin Kiliseleri*, 74; Selin Çoruh, *The Latin Catholic Church Settlement In Mersin During The Late Ottoman Period* (Ankara: Middle East Technical University Graduate School of Social Sciences, 2019), 113.

Malzeme ve İnşa Tekniği

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri inşa malzemeleri incelendiğinde genellikle düzgün kesme taş, moloz taş ve tuğla malzeme ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Giresun Eski Katolik Kilisesi dış ve iç cephesinin tamamı sıvalı beyaz ve antresit renginde boyanmıştır. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi'nin dış cephelerinin tümü sıvalı ve kiremit renginde boyanmıştır. Bu kiliselerden farklı olarak Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi'nin batı cephesinde düzgün kesme taş, güney ve doğu cephelerinde moloz taş, kuzey cephesi ise sıvanarak kiremit rengine boyanmıştır. Kiliselerin bünyesinde yapı malzemesinin yanında ahşap, cam (vitray), metal malzemelerde görölmektedir. Giresun Eski Katolik Kilisesi'nde ahşap malzeme; galeri katına çıkan merdivende, galeri katının döşemesinde ve iç mekâna girişin devamındaki ögede ve kiliseye girişi sağlayan kuzey cephe, doğu cephe, çan kulesinin güney cephesinde yer alan kapılarda kullanılmıştır. Cam (vitray) malzeme; kilisenin tüm cephelerinde yer alan giyotin pencere çerçevelerinde kullanılmıştır. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi'nde ahşap malzeme; iç mekâna girişin devamındaki ögede, kuzeydoğu ve güneydoğu yönde yer alan rahip galerilerine çıkışı sağlayan merdivenlerde ve kuzeydoğu bölümde yer alan kapılarda görölmektedir. Cam malzeme; kilisenin tüm cephelerinde yer alan pencerelerde kullanılırken sadece doğu cephesinde yer alan dairesel formlu pencere açıklığında vitray kullanılmıştır. Metal malzeme ise; batı cephede yer alan ana giriş kapısı, kuzeybatıda yer an ek mekan koridoruna açılan kapı kanadında ve galeri katına çıkışı sağlayan merdivende ve pencere şebekelerinde metal malzeme kullanılmıştır. Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliselerinin üst örtüleri içten tonoz dıştan iki yana meyilli kiremit kaplı çatılarla kapatılmıştır.

İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi'nde kuzey, doğu ve batı cepheleri sıvalı güney cephesinde ise moloz taş ve tuğlanın birlikte almaşık teknikte kullanılmasıyla ve üst örtünün kırma çatı ile kapatılmasıyla³⁵⁵ Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri ile ortak özellikleri paylaşmaktadır.

İzmir (Alsancak) Dominiken Kilisesi (1903) batı ve kuzey cephesinde düzgün kesme taş malzeme, diğer cephele ise kabayonu taş malzemenin kullanılmasıyla³⁵⁶ Trabzon Santa Maria Katolik Kilise ile ortak özellik göstermektedir.

³⁵⁵R. Eser Gültekin, "Bornova' dan Santa Maria Kilisesi", 56.

³⁵⁶Cenk Berkant, "İtalyan Mühendis Luigi Rossetti (1876-1949) ve İzmir'deki Eserleri", 9,11.

Süsleme Özellikleri

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliselerinin dış mekân cephe tasarımları oldukça sade tutulmasının aksine özellikle Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi ve Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi iç mekanlarında çeşitli duvar-tonoz süslemelerine ve heykellere yer verilmiştir.

Kiliselerin iç mekân duvarlarında ahşap çerçeveli seramik tablolar ve modern tarzda ahşap tablolar asılmıştır. Yazı ve monogram süslemeleriyle birlikte kiliselerin bünyesindeki süslemeler çeşitlilik arz etmektedir. Fakat Giresun Eski Katolik Kilisesi'nin günümüzde farklı amaçla kullanılıyor olması, iç mekânının tamamen sade düzenlenmesini sadece kapı kanatları ve pencerelerde süsleme öğelerinin azlığını açıklar niteliktedir.

Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi iç mekânında; İsa, Meryem ve Çocuk İsa, Aziz Petrus, Aziz Pavlus, Başmelek Mikail, konulu duvar süslemeleri görülmektedir. Kilisenin iç mekân duvarlarına asılı ahşap modern ikonalar ve İsa'nın Haç Yolunu anlatan küçük boyutlu 14 adet seramik tablo yer almaktadır. Kilisenin aktif olarak kullanılıyor olması bu tablo ve süslemelerin öğretici amaçlı olarak kullanıldığının göstergesidir. Ayrıca kilise içerisinde yer alan beş adet heykel (Aziz Andreas Heykeli, Meryem ve Kucağında Çocuk İsa Heykeli, Assisili Aziz Francis Heykeli, İsa'nın Kutsal Kalbi Heykeli, Aziz Yusuf Heykeli), Katolik kiliseleri için önemli figürleri temsil etmektedir.

Katolik Kiliselerinde önemli şahsiyet heykellerinin bulunduğu yapılara; Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi, İzmir Aziz Yuhanna Katolik Katedral Bazilikası ve İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi sayılabilir.

Seramikten yapılmış İsa'nın Haç Yolunu konu alan (Via Cruis) 14 durağı temsil eden 14 adet tablo İstanbul (Beyoğlu) Santa Maria Draperis Katolik Kilisesi iç mekanında yer almaktadır.³⁵⁷

Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi iç mekânında; İsa, Dört Evangelistler, Aziz Petrus, Aziz Pavlus, Azize Teresa ve Azize Clara, tonoz süslemelerinde merkezde İsa'nın Haç Yolunda Düşüşü, Kutsal Üçlü, Assisili Aziz Francis- Kutsal İzlerin Belirişi, kilise doktorları (Aziz Thomas Aquinas, Aziz Bonaventura), kilise babaları (Aziz Augustinus, Aziz Gregorius, Aziz Ambrosius, Aziz Hyeronimus) figürlerine yer verilmiştir. Ayrıca

³⁵⁷Sezayi Balcı, *İstanbul Beyoğlu'nda Bir Latin Katolik Müessesesi: Santa Maria Draperis*, 33.

kilisenin iç mekân duvarlarında yerli azizler (Aziz Focas-Aziz Florianus), Umut Işığ, Kurtarıcı Mesih İsa figürlü süslemeleri görülmektedir. Kilise iç mekân duvarlarında asılı olan İsa'nın Haç Yolunu konu alan 14 adet küçük boyutlu tablolar mevcuttur. Kilise iç mekânında yer alan üç adet heykel (Azize Meryem Heykeli, İsa'nın Kutsal Kalbi Heykeli, Padova'lı Aziz Antuan Heykeli), Katolik Kiliselerinin önemli temsilcilerini tanıtmaya yardımcı olmaktadır.

Dört Evangelist (İncil yazarı), İstanbul (Beyoğlu) Santa Maria Draperis Katolik Kilisesi heykel kaidesi üzerinde görülmektedir. Rölyef tarzında işlenen Dört Evangelist'in sadece simgeleri tasvir edilmiştir. Soldan sağa; Aziz Matta-Melek, Aziz Markos- Aslan, Aziz Luca- Boğa ve Aziz Yuhanna- Kartal figürleri yer almaktadır.³⁵⁸ İncil yazarlarının betimlerine Nevşehir (Ürgüp) Sinasos Manastırı Kilisesi (19. yüzyıl) tonoz başlangıcı bölümlerinde rastlanmaktadır.³⁵⁹ Mersin (Tarsus) Aziz Pavlus Kilisesi (19. yüzyıl) orta tonozunda ortada İsa, köşelerde ise Dört Evangelist (İncil yazarları) sembolleriyile birlikte resmedilmiştir. Bu örnekte dikkat çeken detay ise İncil yazarlarının başlarının üzerinde isimlerine yer verilmesidir.³⁶⁰ (Görsel 159-161)

Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi iç mekân tonozunda yer alan resim programında Aziz Francis – Kutsal İzlerin Belirşi³⁶¹ Giotto di Bondone tarafından resmedilen bir konu ve Fransiskanlar için önem atfedilen bir olaydır. Giotto tarafından resmedilen Aziz Francis figürü çileci hayatın izleri ve vücut yapısıyla bağdaşan bir yapıda resmedilmiştir.³⁶² (Görsel 162)

Giresun Eski Katolik Kilisesi'nde figüratif süslemenin yer almamasına karşın kilise kuzey cephesinde yer alan kemer aksındaki kanatları yarı açık vaziyette zemine doğru uçan güvercin silueti ve kilisenin doğu ve batı cephelerinde yer alan Mührü Süleyman (Davut

³⁵⁸Sezayi Balcı, *İstanbul Beyoğlu'nda Bir Latin Katolik Müessesesi: Santa Maria Draperis*, 40.

³⁵⁹M. Sacit Pekak, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Gayrimüslim Vatandaşların İmar Faaliyetleri ve Mustafa Paşa (Sinassos)", 190.

³⁶⁰Ayşe Aydın, *19. Yüzyıl Mersin Kiliseleri*, 54-55.

³⁶¹Aziz Francis, ölümüne yakın La Verna dağına inzivaya çekilmek için gitmiştir. İsa'nın çektiği acıları kendisinin hissedememesi onu derinden etkilemiştir. Tanrı tarafından duyulan bu arzusunun neticesinde sıradan bir şehitlik yerine Tanrı'nın şehitlik yararı olan stigmata acılarının Aziz Francis'e verildiği söylenmektedir. Aziz Francesco bu olayı şu şekilde anlatmıştır: " Bir sabah ona doğan güneş gibi bir ışık görünür. Daha sonra bir gece ürpertisi vücudunu sarar. Ve aniden tuhaf bir şekil görür. Kanatlarını açan bir melek ona doğru gelirken, gelen meleğin çarpiha çivilenmiş olduğunu fark eder. Sonra kendi ellerinde ve ayaklarında çivi izleri oluşmaya başlar ve vücudunda bir mızrak saplanması benzer yaralar oluşur. Görüntü kayb olduğunda keskin bir acı hisseder ve vücudunda aldığı bu stigmatanın ne olduğunu anlamaya çalışır. " Mahmut Çoban, *Bir Katolik Cemaati Olarak Fransiskanlar*, 13.

³⁶²Bedrettin Cömert, *Giotto'nun Sanatı*, 116-117.

Yıldızı)³⁶³ motiflerinin Hıristiyan ikonografisinde oldukça önemli bir yere sahip olan Meryem'e Müjde Sahnelerine gönderme yapıldığı ve bu şekilde bir mesaj verilmek istendiği düşünülmektedir. Özellikle Mührü Süleyman (Davut Yıldızı) motifli pencerelerin genellikle sinangoglarda kullanıldığını biliyoruz. Fakat Karadaniz bölgesinde özellikle bir Katolik Kilisesinde de bu pencere formunun kullanılmış olması ünik ve şaşırtıcı bir örnektir.³⁶⁴ (Görsel 163)

Güvercin, Kutsal Ruh'u simgeleyen ve Mesih İsa'yı temsil eden önemli figürlerden biridir. Vaftizci Yahya'nın İsa'yı vaftiz ettiği esnada bir güvercinin gözükmesi ve İsa'nın Tanrı oğlu olduğunu ilan eden sesin duyulmasıyla bağlantılı olarak Hıristiyan inancında güvercin, Kutsal Ruhun temsilcisi sayılmaktadır. İsa'nın ölümünden sonra ise Havarilerine giderek onlara farklı dilleri algılama yeteneği vermiştir.³⁶⁵ Güvercin motifinin işlendiği diğer bir örnek ise İstanbul Sveti Stefan Demir Kilisesi (1896)'nin ikonostasis bölümünde Meryem'e müjde sahnesinin üzerinde yer almaktadır.³⁶⁶ Kutsal Ruh'u temsil eden güvercin imgesi; İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi (1831) iç mekan kubbe göbeğinde madalyonun ortasında beyaz güvercin olarak³⁶⁷, Mersin (Tarsus) Aziz Pavlos Kilisesi (19. yüzyıl) orta nefin üzerini örten tonozun batı bölümünde krem-beyaz boyalı zemin üzerinde kanatları açık vaziyette kahverengi güvercin olarak³⁶⁸, Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi (1892-1898) giriş kapısının üzerinde yuvarlak formlu kemer alınlığının yüzeyinde İsa'nın göğsü üzerinde aşağıya doğru uçan ve altın sarısı ışık saçan vaziyette beyaz güvercin olarak, Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi (1892-1898) iç mekanında düz tavanın orta nef bölümünde madalyon içerisinde güneş temsili ışınların ortasında İsa monogramı üzerinde kolları açık vaziyette

³⁶³Bu konu ile ilgili Kutsal Kitap'ta, "Ferisiler toplu haldeyken İsa onlara şunu sordu: "Mesih'le ilgili olarak ne düşünüyorsunuz? O kimin oğludur?", Onlar da, "Davut'un Oğlu" dediler. İsa şöyle dedi: "O halde nasıl oluyor da Davut, Ruha'tan esinlenerek O'ndan Rab diye söz ediyor? Davut: "Rab Rabbim'e dedi ki, ben düşmanlarını ayaklarının altına serinceye dek sağımda otur." Davut O'ndan Rab diye söz ettiğine göre, O nasıl Davut'un Oğlu olur?" Matta 22:42-45. Davut Oğlu: Mesih İsa'nın Davut'tan geldiğini ayrıca onun varisi oldu anlamına da gelebilir. Josh McDowell, Bart Larson, *Mesih İsa'nın Tanrılığı*, çev. Fikret Böcek (İstanbul: Zirve Yayıncılık, 2001), 64.

³⁶⁴Bu konuyla ilgili Trabzon Santa Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi saha araştırması sırasında kilise görevlisi Sohrap Bereytouni konu hakkında yönelttiğimiz sorular neticesinde özel bir anlamı olmadığı fakat bu tarz sembollerin Katolik Kiliseleri tarafından oldukça yaygın olarak tercih edildiği bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca Davut Yıldızı, Yahudiler tarafından beklenen Mesih'in İsa olduğunu belirtmek için bu sembolü kullanmaktadırlar. Musa Osman Karatosun, "Katolik Kilisesi Resmi Ayin Kitabı Roman Missal İçindeki İşaretler, Semboller ve Görsellerin Analizi", 114.

³⁶⁵Musa Osman Karatosun, "Katolik Kilisesi Resmi Ayin Kitabı Roman Missal İçindeki İşaretler, Semboller ve Görsellerin Analizi", 114,121.

³⁶⁶Şenay Sayın Alsan, "Dünyanın Tek Prefabrik Demir Kilisesi Sveti Stefan", *Eskiçağ ve Sanat Tarihinde Yeni Yaklaşımlar*, ed. Nihat Karaer vd. (Ankara: İKSAD Publishing House, 2019), 102.

³⁶⁷R. Eser Gültekin, "Bornova' dan Santa Maria Kilisesi", 58.

³⁶⁸Ayşe Aydın, *19. Yüzyıl Mersin Kiliseleri*, 57.

beyaz güvercin olarak resmedilmiştir.³⁶⁹ (Görsel 164-168)

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri dış ve iç mekânlarında geometrik süslemelere zencirek ve meander motifleri, eşkenar dörtgenler içerisinde baklava desenleri, yunan haçı verilebilir. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi batı cephesi sütun başlıklarında zencirek motifi ve Yunan haçı motifi, iç mekâna tonozunda yer alan kemer yaylarında kullanılan haç motifleri, iç mekândaki duvarlarda geometrik ve dikdörtgen şekilli duvar süslemeleri, kilisenin batı cephesinde yer alan dört yapraklı yonca tasarımına sahip pencere açıklıkları geometrik süslemelere örnek verilebilir. Burada uygulanan dört yapraklı pencere açıklığı formunun Trabzon Ayasofyası dış cephesinde yer alan Âdem ve Havva ile ilgili Eski Ahit'ten alınan sahnelerin üzerine yerleştirilen pencere açıklığıyla benzerliği oldukça dikkat çekmektedir. Dikkat çeken diğer geometrik süsleme unsuru ise iç mekânda doğu beşik tonozun yüzeyinde işlenen kaset uygulamasıdır. Bu uygulama Türkiye'nin en büyük Sinagogu olan Edirne Sinagogu (1907) ve İstanbul Sveti Stefan Demir Kilisesi (1896) iç mekânda tonoz yüzeyinde görülen örneklerdendir. Bu uygulama Roma Zafer Takı tonoz yüzeylerini hatırlatmaktadır. Giresun Eski Katolik Kilisesi geometrik süslemelere ana giriş kapısı üzerinde yer alan dikdörtgen yivli panolar ve çok kollu yıldızlı rozetler geometrik süslemenin görüldüğü alanlardır. (Görsel 169-171)

İzmir (Bornova) Santa Maria Katolik Kilisesi (1831) iç mekânda nişlerin kemer alınlıkları ve mermer taklidi boyanmış pilastırlar, bitkisel ve geometrik desenler³⁷⁰ Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi ve Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi iç mekân süslemelerini hatırlatmaktadır.

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri Barok tarzı bitkisel süslemeleri incelendiğinde ise palmetler, kıvrım dal, gül bezekler, S-C kıvrımlar görülmektedir. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi bitkisel süslemeler dış mekânda kabartma olarak sütun başlıklarında palmet, altı yapraklı çiçek; iç mekânda tonoz yüzeyleri ve duvarların üst bölümlerinde, iç mekân duvarlarındaki pilastr taşıyıcıların başlıklarında kırmızı boyalı stilize bitkisel motiflere rastlanmaktadır. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi iç mekânında tonoz süslemelerinde yer alan madalyonların dışında dört yönde bitkisel kıvrım dal görülmektedir.

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliselerinin bünyesinde görünen diğer önemli detay ise

³⁶⁹Ayşe Aydın, *19. Yüzyıl Mersin Kiliseleri*, 76.

³⁷⁰R. Eser Gültekin, "Bornova' dan Santa Maria Kilisesi", 58.

Fransiskan tarikatı armasıdır. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi'nin iç mekânında doğu duvarın güneyinde yer alan arma duvar süslemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kilise ile aynı bahçeyi paylaşan kilise mensuplarının ikametgâh giriş cephesinde bu armaya rozet şeklinde rastlanmaktadır. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi'nde ise bu arma kuzey cephesinde üçgen alınlığın ortasında yer almaktadır. Giresun Eski Katolik Kilisesi'nde ise böyle bir armaya rastlanmamakla birlikte kuzey giriş cephesinde üçgen alınlığın altında yer alan yüzeyin boş armanın Fransiskan tarikatı armasının yerleştirilmiş olabileceği alan olduğundan bahsetmiştik. Fransiskan tarikatını simgeleyen bu armaya; İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi (1831) dış cephede yer alan üç bölümlü iki katlı sundurma ögesinin alınlığında ve iç mekan galeri katı olarak düzenlenen bölümün yüzeyinde rastlanmaktadır.³⁷¹ İstanbul (Beyoğlu) Santa Maria Draperis Katolik Kilisesi hanın kiliseye inen merdivenlerine açılan ana kapının kemer kilit taşı üzerinde kabartma olarak Fransiskan tarikatı armasına rastlanmaktadır.³⁷² Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi (1892-1898) iç mekanında düz tavanın orta nef bölümünde madalyon içerisinde duvar resmi olarak Fransiskan tarikatı arması sembolü resmedilmiştir.³⁷³ (Görsel 172-174)

Üslup Özellikleri

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri üslup bakımından incelendiğinde, hiçbir kilisenin başlı başına tek bir üslubu barındırdığını söyleyemeyiz. Özellikle kiliselerdeki ufak tefek detaylar eklektik unsurların belirtileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu kiliselerde 19. Yüzyıl Avrupa mimarisi etkilerinin görüldüğü neoklasik ve neogotik üslup özellikleriyle karşılaşmıştır. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi ve Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi neoklasik üslupta ele alınmışken Giresun Eski Katolik Kilisesi (Çocuk Kütüphanesi) Neogotik üslup özelliklerini yansıtmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinde Giresun Eski Katolik Kilisesi'nin çizimlerinden anlaşıldığı kadarıyla neoklasik üslupta tasarlanan kilisenin daha sonra neogotik üslupta inşa edilmiş olması daha önce de belirttiğimiz gibi oldukça dikkat çekici bir detaydır. 19. yüzyıl Osmanlı topraklarının genelinde görülen Avrupa mimarisi etkilerinin taşra yapıları olarak nitelendirdiğimiz Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri' nin tümünde görülmektedir. Katolik Fransiskan (Kapuçin) tarikatı mensupları tarafından Avrupa mimarisinin bu

³⁷¹R. Eser Gültekin, "Bornova' dan Santa Maria Kilisesi", 57.

³⁷²Sezayi Balcı, *İstanbul Beyoğlu'nda Bir Latin Katolik Müessesesi: Santa Maria Draperis*, 73.

³⁷³Ayşe Aydın, *19. Yüzyıl Mersin Kiliseleri*, 76.

kiliseler sayesinde Karadeniz bölgesine kadar taşınması bölge mimarisi için oldukça önemlidir.

İstanbul (Feriköy) Latin Katolik Mezarlığı Şapeli (1863-1872) dış cephesinde neoklasik üslup, iyon başlıklı yüzeysel pilastırlar, çelenk ve kurdelelerde³⁷⁴ takip edilmektedir. Neoklasik üslubun görüldüğü diğer kiliseler ise; İzmir Aziz Yuhanna Katolik Katedral Bazilikası (1862-1874) neoklasik üslup³⁷⁵, İzmir (Konak) Santa Maria Katolik Kilisesi (Denizciler Kilisesi) (1891) ve Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi (1892-1898) cephesindeki simetrik düzenleme ve yatay- düşey hatların kesişimine dayanan neoklasik üslup, İstanbul (Yeşilköy) Sainte Etienne Kilisesi (1866) üçgen alınlıkla sonlanan cephe tasarımında neoklasik üslup³⁷⁶, İstanbul (Pangaltı) Saint Esprit Kilisesi (1846-1913) cephe tasarımında neoklasik üslup³⁷⁷ ve İstanbul (Bakırköy) Meryem Ana Rosario Katolik Kilisesi (1885) cephesi neoklasik üslup örnek verilebilir. (Görsel 175-180)

İstanbul (Beyoğlu) Sainte Maria Draperis Katolik Kilisesi (1874) cephe tasarımında eksendeki mermer çerçeveli kapının sivri kemerli kompozisyonu neogotik üslubun³⁷⁸ takip edildiği örnekler arasındadır. Neogotik üslubun görüldüğü diğer kiliseler ise; İstanbul (Beyoğlu) Aziz Antuan Kilisesi (1912) neogotik üslup³⁷⁹, İstanbul (Büyükdade) Saint Pacifique Kilisesi (1886)³⁸⁰ cephe tasarımında sivri kemerli giriş kapısı ve sivri üçgen alınlıkla sonlanan anıtsal pencere neogotik üslup özellikleridir. Ayrıca cephe Lombard kemerleriyle zenginleştirilmiştir. Lombard kemer uygulamasının cephe tasarımında görüldüğü diğer örnekler ise İstanbul (Büyükdere) La Nativete de la Vierge Katolik Kilisesi (1866) ve İstanbul (Beyoğlu) Sainte Marie Draperis Katolik Kilisesi'dir.³⁸¹ İstanbul (Beyoğlu) Kırım Kilisesi (1858-1868)³⁸², İstanbul (Büyükdere) Surp Boğos Ermeni Katolik Kilisesi (1885)³⁸³ ve Konya (Meram) Aziz Pavlos Katolik Kilisesi (1910) sivri kemerler ve iki kuleli cephe tasarımıyla neogotik üslubun takip edildiği kiliseler arasında yer almaktadır. (Görsel 181-186)

³⁷⁴Fatma Selva Suman, *The Silent City: Reading Tomb Structures at the Latin Catholic Cemetery in Feriköy, Istanbul*, 106.

³⁷⁵Peder Massimiliano Palinuro, *Havari ve İncil Yazarı Aziz Yuhanna Katolik Kilisesi Katedral Bazilikası*, 5.

³⁷⁶Sezim Sezer Sevinç, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları*, 154.

³⁷⁷Sezim Sezer Sevinç, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları*, 249.

³⁷⁸Sezayî Balcı, *İstanbul Beyoğlu'nda Bir Latin Katolik Müessesesi: Santa Maria Draperis*, 29.

³⁷⁹Elif Atıcı, Mehmet İnceoğlu, "Aziz Antuan Kilisesi'nin Mimari Açısından Okunabilirliği", 1503.

³⁸⁰Sezim Sezer Sevinç, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları*, 122.

³⁸¹Sezim Sezer Sevinç, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da Latin Katolik Yapıları*, 96-97,110.

³⁸²Birgül Açıkyıldız, *19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığı' da Neo- Gotik Üslup*, 35.

³⁸³Sezayî Balcı, *İstanbul Beyoğlu'nda Bir Latin Katolik Müessesesi: Santa Maria Draperis*, 43.

SONUÇ

Karadeniz Bölgesi tarihi süreç içerisinde çeşitli toplulukların yaşamış olduğu bir bölgedir. Ticari ve dini amaçlar neticesinde bölgeye gelen Katolikler farklı topluluklardan biridir. Bizans İmparatoru I. Konstantin tarafından devletin resmi dini olarak kabul edilen Hıristiyanlık tarih boyunca kilise inşasını sürdürmüştür. Osmanlı Devleti tarafından fethedilen Anadolu topraklarında gayrimüslimlere çeşitli imtiyazlar verilmiştir. Özellikle 19. yüzyılda yayınlanan Tanzimat ve Islahat Fermanları gayrimüslimlerin kilise yapım ve onarımlarında büyük kolaylıklar sağlamıştır.

Karadeniz Bölgesinde Hıristiyan inancının temsilcileri olarak kabul edilen Ortodokslara kıyasla Katolikler küçük bir azınlık olarak varlıklarını sürdürmüştür. Katolik mezhebi Fransisken tarikatının (ayrıca Kapuçin rahiplerinin) misyonerlik hareketleri hedefleri Osmanlı topraklarında gayrimüslimlere tanınan imtiyazlar sayesinde dini mimari inşaa faaliyetleriyle sonuçlanmıştır. Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliselerinin inşaa öncülüğünü üstlenen Fransisken tarikatı Kapuçin rahiplerinin bölgeye gelişi 19. yüzyıla dayanmaktadır. 1845 yılında Gürcistan Tiflis'ten kovulan Kapuçin rahipleri Karadeniz Bölgesine gelmiş ve burada azınlık olan Katolikler için kilise inşaa çalışmalarına başlamıştır.

Osmanlı topraklarında yeni inşaa edilecek ya da onarımı yapılacak kiliseler için Babıaliden özel izinler alınmıştır. Yapılması planlanan kiliselerin boyutu, yapılmak istenen bölgenin konumu, bölgedeki demografik yapı detaylı bir şekilde incelemeyden geçtikten sonra inşaa fermanıyla birlikte inşaa faaliyetleri başlanmıştır. İzinsiz bir şekilde inşaa edilen kiliseler yıkılmıştır.

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri kapsamında Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi (1869-1874), Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi (1885) ve Giresun Eski Katolik Kilisesi (1911-1912) incelenmiştir. Söz konusu kiliselerin yapımı için Osmanlı hükümeti tarafından özel ferman yayınlanmıştır. Katolik mezhebi Fransisken tarikatı Kapuçin rahipleri öncülüğünde inşaa edilen Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri düşük bütçe ve kısıtlı imkanlarla inşaa edilmiştir. Fransisken tarikatı mimarisinden kopmadan yerel mimariyle harmanlanarak inşaa edilen Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri üç nefli (Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi- Giresun Eski Katolik Kilisesi) ve tek nefli

(Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi) bazilikal planda inşa edilmiştir. Uygulanan plan tarzının Fransisken tarikatı mimarisinde ve Karadeniz Bölgesi 19. yüzyıl Rum Ortodoks Kiliselerinde görülmesi en önemli ortak özellik olarak kabul edilebilir. Dikdörtgen planlı olarak tasarlanan Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri plan, mimari ve süsleme özellikleriyle Anadolu'da inşa edilen Katolik Kiliseleri ile ortak özellikler barındırmaktadır. Sade ve işlevsel olarak inşa edilen Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri başta İstanbul olmak üzere İzmir, Mersin, Elazığ Katolik Kiliseleri ile benzer benzer planda inşa edilmiştir.

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri farklı yapı komplekslerinde oluşan yapı topluluğunun bir ürünü olarak farklı yönlerde kapı girişlerine sahiptir. Söz konusu kiliseler Fransisken tarikatı mimarisindeki manastır yaşamının devamı niteliğinde sayılabilir. Dünyanın farklı bölgelerinden gelen rahip ve rahibeler önderliğinde dini yaşamın devam ettiği Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri Hristiyan inancının büyük çoğunluğu olan Katoliklerin önemli kiliseleri arasındadır.

Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri cephe düzenlemeleriyle 19. yüzyıl Avrupa mimarisinde tercih edilen üslupları yansıtmaktadır. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi (neoklasik üslup), Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi (neoklasik üslup) ve Giresun Eski Katolik Kilisesi (neogotik üslup) cephe tasarımlarında neoklasik, neogotik üslup ve eklektik unsurlar saptanmıştır. Fransisken tarikatı Kapuçin cemaati sayesinde Karadeniz Bölgesine Avrupa mimarisinin taşınmış olması oldukça önemli bir detaydır. Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliselerinin inşasını Fransisken tarikatı Kapuçin rahiplerinin üstlendiği bilinmekte olup mimar bilgisi mevcut değildir.

Anadolu topraklarında 1923 yılında yaşanan mübadele, Karadeniz Bölgesindeki gayrimüslim nüfusunu oldukça etkilemiştir. Bölgedeki Ortodoks Kiliseleri cemaatsiz kalmış ve çoğu işlevini yitirmiştir. Bu durumun aksine Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri az cemaatle günümüze kadar varlığını sürdürmüş olması oldukça önemlidir. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi ve Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi bölgede yaşayan ya da turizm amaçlı kısa bir süreliğine bölgeye gelen Katolikler tarafından kullanılmaktadır. Trabzon ve Samsun Katolik Kilisesi için düzenli olarak rahip ve rahibe ataması yapılmaktadır. İstanbul ve İzmir Katolik Kiliseleri ile iletişimde olan Trabzon ve Samsun Katolik Kilisesi haftanın belirli gün ve saatlerinde hoşgörülü bir şekilde ziyaretçi kabulüne devam etmektedir. Giresun Eski Katolik Kilisesi ise

işlevsel olarak özelliğini kaybetmiştir. Günümüzde Çocuk Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir.

Araştırma kapsamında incelenen Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri tarihsel süreç içerisinde yok edilmek için çeşitli saldırılara maruz kalmıştır. Bu saldırılar sadece mimari saldırı olarak değil insani saldırılar olarak ölümlüyle sonuçlanmıştır. Katolik mezhebi Fransisken tarikatı Kauçin rahipleri tarafından inşa edilen Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri bölge mimarisi için bir mozağin parçası olarak kabul edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Açıkses, Erdal. “Osmanlı Devleti’ndeki Misyonerlik Faaliyetleri ile İlgili Bir Değerlendirme (İki Merkezden Örnekler)”. *Osmanlı Siyaset* 2. 192-203. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Açıkyıldız, Birgül. *19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığı’ da Neo- Gotik Üslup*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Akın, Gülferi. *XVIII.- XIX. Yüzyıl Berlin Mimarisinde Neoklasik Üslup*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Akın Ertek, Gülferi. “XIX. Yüzyılda Mimari Üslup Arayışlarına Ulusalçılık Olgusunun Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Amisos* 6/11 (2021), 172-185.
- Akın Ertek, Gülferi- Yıldırım Güneş, Özgül. “Arşiv Belgeleri Işığında Giresun Kapusen Kilisesi’ nin İnşa Süreci ve Mimarisi”. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28 (Sonbahar 2021), 483-501.
- Alkım, Barış Emre. “İngiliz Neo Gotik Mimarlığının Doğuşu ve Gotik Yazınla İlişkisi”. *Çankaya University Journal of Humanities and Social Sciences* 11/2 (2014), 239-252.
- Arasse, Daniel. *Resim Tarihi*. çev. Verda Yelkenci Kortan. Doruk Yayınları, 2017.
- Arığ, Ayten Sezer. “Dünden Bugüne İstanbul’daki Misyonerlik Faaliyetleri”. *CTAD* 8/15 (Bahar 2012), 105-119.
- Atasoy Nurhan. “Barok”. 5/81-83. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1992.
- Atıcı, Elif – İnceoğlu, Mehmet. “Aziz Antuan Kilisesi’nin Mimari Açından Okunabilirliği”. *Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University* 35/3 (2020), 1499-1508.
- Ayaydın, Abdullah. “Gotik Sanatı’ na Yirmi Birinci Yüzyıl Perspektifinden Bir bakış”. *EKEV AKADEMİ DERGİSİ* 14/44 (2010), 117-125.
- Aydın, Ayşe. *19. Yüzyıl Mersin Kiliseleri*. Mersin Kitaplığı-1, 2011.
- Aydın, Mahmut. *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi (Tarih, İnanç ve İbadet)*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.

- Aydın, Mehmet. *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. Dinler Tarihi Dizisi 5. Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2005.
- Aydın, Mehmet. “Fransiskanerler”. *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. Konya: Din Bilimleri Yayınları, (2005), 236-238.
- Aydın, Mehmet. “Türkiye’ye Yönelik Katolik Misyonerliğin Dünü ve Bugünü”. *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri, 17-18 Nisan 2004*. ed. Ömer Faruk Harman. 93-122. Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 43. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.
- Balcı, Sezayi. *İstanbul Beyoğlu’nda Bir Latin Katolik Müessesesi: Santa Maria Draperis*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Batuk, Cengiz. “İki Sultan St. Francis, Fransiskanerler ve Bir Arada Yaşama Sorunu”. *Milel ve Nihal* 6/2 (2009), 199-231.
- Batuk, Cengiz- Turan, Süleyman. “Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinde Misyonerlik Faaliyetleri”. *Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye’de Misyonerlik*. Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları- V. 2005.
- Berkant, Cenk. “İtalyan Mühendis Luigi Rossetti (1876-1949) ve İzmir’deki Eserleri”. *Sanat Tarihi Dergisi* XX/2 (Ekim 2011), 1-16.
- Bilgin, Mehmet. *Doğu Karadeniz – Tarih, Kültür, İnsan*. Trabzon. 2000.
- Binz, Laura Elisabeth. *Latin missionaries and Catholics in Constantinople 1650-1760: Between local religious culture and confessional determination*. Florence: European University Institute Department of History and Civilization, Degree of Doctor, 2013.
- Birand, Kamran. *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2001.
- Bostan, İdris. “Giresun Tarihi Sempozyumu 24- 25 Mayıs 1996 Bildirileri”. *Giresun’ da Bulunan Yabancı Okul ve Müesseseler*. İstanbul: Giresun Belediyesi Kültür Yayınları No:1, 1997.
- Bozyokuş, Hülya vd. “Gotik Eserlerde Matematik: Üçlü Yonca Örneği”, *İhar* (Haziran 2016), 35-39.

- Bruzelius, Caroline. "The Architecture of the Mendicant Orders in the Middle Ages: An Overview of Recent Literature". *Perspective* 2 (2012), 365-386.
- Bryer, Anthony- Winfield, David. *The Byzantine Monuments And Topography Of The Pontos*. Washington D.C.: Dumbarton Oaks, 1985.
- Buyruk, Hasan. "Bulancak Acısı Kaya Kilisesi". *Uluslararası Sosyal Dergisi* 7/34 (2014), 443-455.
- Cameron, Averil. *Bizanslılar*. çev. Özkan Akpınar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Ceylanlar, Nagehan Zeynep. *Hırsitiyan Rahibelerin Manastır Hayatı (Karmelit Tarikatı Örneği)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Christopher, Edmondson Miele. *The Gothic Revival and Gothic Architecture: The Restoration of Medieval Churches in Victorian Britain*. New York: New York University, Ph. D., 1992.
- Clavijo, Ruy Gonzales de. çev. Ömer Rıza Doğrul. *Anadolu Orta Asya ve Timur*. İstanbul: Ses Yayınları, 1993.
- Cooper, Donal. "Experiencing Dominican and Franciscan Churches in Renaissance Italy". *Sanctity Pictured- The Art of the Dominican and Franciscan Orders in Renaissance Italy*. Nashville, Tennessee (2014), 47-61.
- Cömert, Bedrettin. *Giotto'nun Sanatı*. Ankara: De Ki Basın Yayım, 2007.
- Cutler, Anthony. "Franciscans". *The Oxford Dictionary of Byzantium*. ed. Alexander P. Kazhdan (New York Oxford: Oxford University Press, 1991), 802-803.
- Cutler, Anthony. "Missions",. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. ed. Alexander P. Kazhdan (New York Oxford: Oxford University Press, 1991), 1380-1381.
- Cyril, Mango, *Bizans Mimarisi*, çev. Mine Kadiroğlu. Ankara, 2006.
- Çoban, Mahmut. *Bir Katolik Cemaati Olarak Fransiskanlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

- Çoğ, Mehmet. “Trabzon Bölgesinde Hıristiyanlığın Yayılışı ve Gelişmesi”. *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon’da Dini Hayat Sempozyumu (bildiriler Kitabı)*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.
- Çoruh, Selin. *The Latin Catholic Church Settlement In Mersin During The Late Ottoman Period*. Ankara: Middle East Technical University Graduate School of Social Sciences, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Demirci, Kürşat. “Hıristiyanlık”. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/328-340. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Demirel, Serkan. “Mö I. Binyılda Doğu Karadeniz’in Yerel Toplulukları”. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 5/8(2019), 129-141.
- Demirkan, Özgür. “İşlev Değiştiren Bir İbadet Yapısının Kent Kimliği Üzerinden Okunması; Giresun Kapusen Kilisesi”. *International Journal of Social And Humanities Sciences* 2/2 (2018), 37-52.
- Donnell, Edna. “A. J. Davis and the Gothic Revival”. *Metropolitan Museum Studies* 5/2 (September 1936), 183-233.
- Eglise Catholique, *Chronique Religieuse de Dijon*. Diocèse. (1869), 122-140.
- Ellwood, Robert S- Gregory D. Alles (ed.), *The Encyclopedia of World Religions*. New York: Facts on File, 2007.
- Emecen, Feridun. “Giresun”. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/78-84. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Emir, Osman. *Trabzon ve Çevresi (Prehiyörük Dönemden Roma Dönemine Kadar)*. Trabzon: Serander Yayınları, 2011.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. “Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri”. *Dini Araştırmalar* 2/5 (1999), 387-413.
- Esen, Saliha. *Dominiken Tarikatı ve Katolik Kilisesi’ndeki Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Evcim, Seçkin. “Bilecik- Osmaneli’ de Bir Osmanlı Dönemi Rum Kilisesi: Hagios Georgios”. *XIII. Orta çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*

- Bildirileri*. ed. Kadir Pektaş. Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları, (2009), 259-268.
- Fallmerayer, Jakob Philipp. *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları, 2011.
- Gozzoli Maria Christina. *Gotik Sanatını Tanıyalım*. çev. Solmaz Turunç. İstanbul: İnkilap ve Aka, 1982.
- Gustafson, Erik. "Medieval Franciscan Architecture as Charismatic Space". *Faces of Charisma- Image, Text, Object in Byzantium and the Medieval West*. Leiden, Boston: BRILL, (2018), 323-347.
- Güleken, Özge Nihan – Ünal, Zeynep Gül. "Gaziantep Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu Koruma ve Restorasyon Önerisi". *IJSHS 2/1* (2018), 83-105.
- Gültekin, R. Eser. "Bornova' dan Santa Maria Kilisesi". *Ege Mimarlık*, 56-59.
- Gümüş, Musa. "Anayasal Meşrûfî Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı' nın Tam Metin İncelemesi". *Bilig 47* (2008), 215-240.
- Güre, Mustafa. *Katolik Hıristiyanlıkta Kilise Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Haç Yolu 1. Metin: Papa Aziz 6. Pavlos 2. Metin: Hans Urs Von Balthasar (Papa Aziz 2. Yuhanna Pavlos)*. ed. Leonardo Sapienza. İstanbul: Aziz Antuan Yansımaları, 2020.
- Hasol, Doğan. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. YEM Yayın, 2014.
- Hitchcock, Henry – Russel. *Architecture: Nineteenth and Twentieth Centuries*. USA: The Pelican History of Art, 1989.
- Hopkins, Owen. *Architectural Styles- A Visual Guide*. London: Laurence King Publishing, 2014.
- İşık, Âdem. "Karadeniz Bölgesinde Eskiçağ Halkları". *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 16* (2008), 177-183.
- İşık, Vildan. "Barok Resimde İsa' nın Havarilerinin Martirdom Sahneleri". *Sanat Tarihi Dergisi 30/2* (2021), 1147-1189.
- İannitto, Astrid. *Tanrı İçin Yaşanmış Bir Hayat: Assisi'li Fransau' nun Hayatı ve Öğretileri*.

İstanbul: Ohan Matbaacılık, 2002.

İltar, Gazanfer. *Giresun Kültür Envanteri*. İstanbul: T.C. Giresun Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2014.

İpek, Nedim vd. *Fotoğraflarla Samsun (1840-1918)*. Samsun, 2016.

İpek, Nedim. “Kuruluşundan 19 Mayıs 1919’a Samsun”. *OMÜ İBD* 2/2 (Aralık 2021), 81-96.

Karatosun, Musa Osman. “Katolik Kilisesi Resmi Ayin Kitabı Roman Missal İçindeki İşaretler, Semboller ve Görsellerin Analizi”. *Kesit Akademi Dergisi* 5/20 (2019), 99-135.

Karpuz, Haşim. *Trabzon*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri –Özet. çev. Dominik Pamir. Paris: Libreria Editrice Vaticana, 2005.

Kaya Zenbilci, İlgül. “Trabzon’ da Geç Osmanlı Dönemine Ait Bir Kapusen Yapısı: Sancta Maria Trapezuntis Katolik Kilisesi”. *Eskiçağ ve Sanat Tarihinde Yeni Yaklaşımlar*. ed. Nihat Karaer vd. 37-91. Ankara: İKSAD Publishing House, 2019.

Kılıç, Remzi. “Misyonerlik ve Türkiye’ye Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri”, *TÜBAR-XIX* (Bahar 2006), 327-342.

Kılıçoğlu, Selim. “Mamuratü’l-Aziz Vilayeti Yabancı Misyonu: Kapusenler (Capucins)”. *Art-Sanat* 17 (2022), 253-273.

Koch, Guntram. *Türkiye’deki Geç Antik Dönem Önemli Merkezleri ile Birlikte Erken Hıristiyan Sanatı*. çev. Ayşe Aydın. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015.

Köse, Kübra. *Trabzon Maçka’ daki Vazelon (St. John) Manastırı*. Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Köse, Osman vd. *Gelenekten Moderniteye Samsun: 1923-1950*. ed. Osman Köse. Samsun: Kültür Yayınları, 2014.

Köşklük Kaya, Nezihat. “Avrupa’ da Gotik, Rönesans ve Barok Mimarilerin Çatı ve Cephe Sistemleri Açısından Karşılaştırılması”. *5. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu 15-16 Nisan 2010 Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Tınaztepe Yerleşkesi Buca/İzmir*, 1-7.

- Ksenophon. *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*. çev. Tanju Gökçöl. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1974.
- Kurt, Abdülkadir. *Hristiyanlık Tarihinde Fransiskan Tarikatı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, 2016.
- Lang, S. "The Principles of the Gothic Revival in England". *University of California Press on behalf of the Society of Architectural Historians/ Journal of the Society of Architectural Historians* 25/4 (December 1966), 240-267.
- Lepine, Ayla. "The Persistence of Medievalism: Kenneth Clark and the Gothic Revival". *SAHGB Publications Limited /Architectural History* 57 (2014), 323-356.
- Lowry, Heath Ward- Emecen, Feridun. "Trabzon". *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.41/296-301. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Malinovic Miroslav, "Characteristics of the Architecture of the Franciscan Churches and Monasteries in Bosna Srebrena Province During the Period of the Austro-Hungarian Rule in Bosnia and Herzegovina From 1878 tu 1918", *Savremene Percepcije Kulturnog Nashjeda Austro- Ugarske u Bosni i Hercegovini / Radovi sa simpozija od 22. novembra 2014. u Sarajevu* (Sarajevo: Nacionalni komitet ICOMOS u Bosni i Hercegovini, 2016), 159-164.
- Mango, Cyril. *Bizans Mimarisi*. çev. Mine Kadiroğlu. Ankara, 2006.
- Marmara, Rinaldo. *Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*. çev. Saadet Özen. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.
- McDowell, Josh – Larson, Bart. *Mesih İsa'nın Tanrılığı*. çev. Fikret Böcek. İstanbul: Zirve Yayıncılık, 2001.
- Metin, Hüseyin. "Antik Çağ'da Amazonlar Söylencesi ve Attika Seramikleri Üzerindeki Betimlemeleri". *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 9 (2009), 61-72.
- Miller. William. *Son Trabzon İmparatorluğu (1204-1261)*. çev. Nurettin Süleymangil. İstanbul: Heymola Yayınları, 2007.

- Okuyucu, Demet. *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Rum Kiliseleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Okuyucu Yılmaz, Demet. “Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi 19. Yüzyıl Rum Kiliselerinde Çan Kuleleri”. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 41 (2018), 194-208.
- Olle, Martin – Prochazka, Rudolf. “The Cloister in Early Franciscan Architecture in Bohemia, Moravia and Silesia during the Thirteenth and Fourteenth Centuries”, 53-74.
- Ostrogorsky, Georgi. *Bizans Devleti Tarihi*. çev. Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.
- Öksüz, Melek. “Kuruluşundan 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış”. *Karadeniz Araştırmaları* 5/5(2005), 11-25.
- Öz, Mehmet. “Samsun”. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/83-88. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Özen, Hamiyet vd. *Trabzon Kent İçi Kültür Varlıkları Envanteri*. Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Özmenli, Mehmet- Kuruca, Nazım. “Pontos’ta Mitridat Krallığı”. *International Social Sciences Studies Journal* 6/71 (2020), 4413-4424.
- Özsait, Mehmet. “İlk Çağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi”. *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)*. Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1999.
- Öztürk, Celal- Gürdallı, Huriye. “Lefkoşa ve Mağusa’da Gotik Yapıların Mimari Elemanlara Göre Analizi”. *Mimarlık Fakültesi Dergisi- Journal of Faculty of Architecture* 3/1 (2021), 1-20.
- Özyazıcı, Furkan. “Barok Dönem Klavsen Tekniği ve Klasik Dönem Piyano Tekniğine Genel Bir Bakış” VIII/15 (Ocak 2022), 132-144.
- Palinuro Peder Massimiliano. *Havari ve İncil Yazarı Aziz Yuhanna Katolik Kilisesi Katedral Bazilikası*. İzmir, ts.
- Panofsky, Erwin. *Gotik Mimarlık ve Skolastik Felsefe*. çev. Engin Akyürek. Ara Yayıncılık, 1991.

- Pekak, M. Sacit. “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Gayrimüslim Vatandaşların İmar Faaliyetleri ve Mustafa Paşa (Sinanos)”. *Bilig* 51 (2009), 171-204.
- Raeburn, Michael. *Architecture of The Western World*. New York: Crescent Books, 1984.
- Reynolds, Donald Martin. *The Nineteenth Century (Cambridge Introduction to the History of Art)*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Robinson, Charles Henry. *History of Christian Missions*. Edinburgh: International Theological Library, 1915.
- “Samsun Kilisesi Üzerine Notlar”, ts. (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Müdürlüğü Arşivi, Erişim 03 Haziran 2022).
- Sarısakal Baki, “Samsun Mater Dolorasa Katolik Kilisesi’ nin Kurulması”
- Sarısakal, Baki. *Bir Kentin Tarihi Samsun*. Samsun, 2002.
- Sarıtaş, İbrahim. “Katolik Kilisesinin Yeni Dünya Düzeni ile İmtihani: 19. Yüzyılda Siyasal Katolisizm”. *Liberal Düşünce Dergisi* 24/94 (2019), 7-32.
- Sayın Alsan, Şenay. “Dünyanın Tek Prefabrik Demir Kilisesi Sveti Stefan”. *Eskiçağ ve Sanat Tarihinde Yeni Yaklaşımlar*. ed. Nihat Karaer vd. 93-127. Ankara: İKSAD Publishing House, 2019.
- Sezer Sevinç, Sezim. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İstanbul’da Latin Katolik Yapıları*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Sözen, Metin – Tanyeli, Uğur. *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011.
- Strabon. *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika XII-XIII-XIV)*. çev. Adnan Pekman. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.
- Suman, Fatma Selva. *The Silent City: Reading Tomb Structures at the Latin Catholic Cemetery in Feriköy, Istanbul*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Sundt, Richard A. “The Architectural Constitutions of The Franciscan Order: Thirteenth and Fourteenth Centuries”. *Notes in the History of Art* 38 (Winter 2019), 65-76.

- Şahin, Duygu. “Geç Orta Çağ’ da Fransisken ve Dominiken Mimarisi”. *Sanat Tarihi Dergisi* 29/1 (2020), 253-273.
- Şen, Ömer. *Trabzon Tarihi*. Trabzon: Derya Kitabevi, 1998.
- Şentürk, Cevat. *Trabzon*. Ajans 70. 1975.
- Tarakçı, Muhammet. “Hıristiyan Düşüncesinde Apoloji ve St. Thomas Aquinas”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005), 135-146.
- Tarakçı, Muhammet. *Bir Hıristiyan Apolojist Olarak Saint Thomas Aquinas*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Taşar, Vedia Derda. “Tanzimat Sonrası Gayrimüslimlerin Dini Mimari Faaliyetleri: Samsun Kasabası Kiliseleri (1866 – 1990)”. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 8/15 (22 Eylül 2022), 239-271.
- Taşar, Vedia Derda. “Sosyal ve Siyasal Değişim Süreçlerinde Kilise: Mater Dolorosa Kilisesi”. *Milel ve Nihal* 20/1 (2023), 57-80.
- Taşkın, Ünal. “Mamuretülaziz’de Kapuçinler ve Fransız Kurumları” 8/16 (Eylül 2021), 1-23.
- Tekeli, İlhan- İlkin, Selim. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Tellioglu, İbrahim. *Tarih Boyunca Karadeniz*. Trabzon: Serander Yayınları, 2015.
- Texier, Charles. *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. çev. Ali Suat. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002.
- Topçu, Sibel. *Avıralı Teresa ve Mistik Görüşleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Tournefort, Joseph de. *Tournefort Seyahatnamesi*. ed. Stefanos Yerasimos. çev. Teoman Tunçdoğan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.
- Tuncel, Metin. “Karadeniz”. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/385-386. İstanbul, 2001.
- Turan, Süleyman. “Türkiye’de Misyonerlik Üzerine Yapılan Çalışmalar”. *Türkiye’de Dinler Tarihi (Dünü, Bugünü ve Geleceği)*. Dinler Tarihi Araştırmaları-VII: Türkiye Dinler

- Tarihi Derneği Yayınları, (ts.), 575-627.
- Turfan, Kemal. “Eski Eser Fişi”. 26 Haziran 1970 (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Müdürlüğü Arşivi, 1115).
- Tuncel, Metin. “Karadeniz”. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/385-386. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Tümer, Günay- Küçük, Abdurrahman. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 2002.
- Uspenski, Fyodor İvanoviç. *Trabzon Tarihi (Kuruluşundan Fethine Kadar)*. çev. Enver Uzun. Trabzon, 2003.
- Usta, Veysel. *Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon*. Trabzon: Serander Yayınları, 1999.
- Uzun, Enver. “Erken Çağlardan 19. Yüzyıl Sonlarına Doğu Karadeniz’ de Misyonerlik Faaliyetleri”. *Karadeniz*, (ts.), 53-75.
- Ünlü, Mucize. “Tanzimat Sonrasında Samsun Çevresinde Gayrimüslimlerin Kilise ve Mektep İnşa ve Tamir Faaliyetleri”. *Samsun Araştırmaları Tarihsel Geçmiş*. ed. Cevdet Yılmaz. Samsun, (2013), 149-162.
- Wolff, Robert Lee. “The Latin Empire of Constantinople and the Franciscans”. *Jstor*. (ts.) (Erişim 27 Nisan 2022), 213-237.
- Vadala, Ramire Pie Maxime. *Samsoun: Passe- Present -Avenir*. Paris, 1934.
- Yarwood, Doreen. *The Architecture of Europe (Classical Architecture 1420-1800)*. London: B. T. Batsford Ltd, Cilt 3, 1994.
- Yıldırım, Murat Hakan. *Yahudi ve Hıristiyan Kaynaklarında Tanrı İmgesi*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2010.
- Yılmaz, Özgür. “XIX. yüzyılda Misyonerlik Faaliyetleri Çerçevesinde Trabzon Ermenilerine Bir Bakış”. (ts.), 191-219.
- Yiğitpaşa, Nadire Tuba. *XIX. Yüzyıl Beyoğlu Yapılarında Heykel ve Figürlü Kabartmalar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Yiğitpaşa, Nadire Tuba - Akın, Gülferi. “XVIII. Yüzyıl Berlin Kiliselerinde Neoklasik Üslup”.

Amisos 5/8 (2020), 219-258.

Yuka, Ahmet. "Samsun Mater Dolorosa İtalyan Katolik Kilisesi Sanat Tarihi Raporu". Samsun. 2019.

ARŞİV KAYNAKLARI

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

BOA, Osmanlı Arşivi. Adliye ve Mezahib [İ.AZN.]. No. 102, Gömlek No.35.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Default.aspx>

BOA, Osmanlı Arşivi. Dahiliye İdare [DH.İD.]. No.123, Gömlek No.5/6/7.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Default.aspx>

BOA, Osmanlı Arşivi. Adliye ve Mezahib [İ.AZN.]. No.37, Gömlek No.6.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Default.aspx>

BOA, Osmanlı Arşivi. Hariciye Nezareti Tahrirat [HR.TH.], No.238, Gömlek No.69.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Default.aspx>

BOA, Osmanlı Arşivi. Dahiliye Mektubi Kalemi [DH.MKT.], No.2288, Gömlek No.48.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Default.aspx>

BOA, Osmanlı Arşivi. Dahiliye Mektubi Kalemi [DH.MKT.], No.2298, Gömlek No.118.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Default.aspx>

BOA, Osmanlı Arşivi. Dahiliye Mektubi Kalemi [DH.MKT.], No.2333, Gömlek No.125.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Default.aspx>

MÜLAKAT

K1, Kişisel Görüşme, 29 Ağustos 2022: K1 (İzmir/Buca Aziz Yuhanna Katolik Kilisesi Peder Gabriel Ferone, yaşı:55)

K2, Kişisel Görüşme, 14 Mart 2022 – 10 Temmuz 2023: K2 (Trabzon Santa Maria Katolik

Kilisesi Görevlisi Sohrab Bereytouni, yaşı:54)

K3, Kişisel Görüşme, 19 Temmuz 2023: K3 (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Restorasyon- İnşaat Sorumlusu Heinrich Rinner, yaşı:59)

İNTERNET KAYNAKLARI:

Google. Google Earth. Erişim 5 Haziran 2023. <https://earth.google.com/web/>

<https://karadeniz.gov.tr/dokap/>. Erişim 23 Mayıs 2023.

<https://www.catholic-hierarchy.org/country/xrel.html>. Erişim 23 Mayıs 2023.

<https://ofmsamsun.wixsite.com/fresklerturkce>. Erişim 03 Haziran 2022.

<https://www.catholic.com/encyclopedia/cecilia-saint>. Erişim 10 Haziran 2023.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Azize_Cecilia. Erişim 24 Temmuz 2023.

<https://www.postposmo.com/tr/santa-clara-de-asis/>. Erişim 11 Ağustos 2023.

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%81vilal%C4%B1_Teresa. Erişim 10 Haziran 2023.

https://www.catholic.org/saints/saint.php?saint_id=1953. Erişim 11 Ağustos 2023.

<https://www.newadvent.org/cathen/b.htm>. Erişim 11 Ağustos 2023.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Bonaventura>. Erişim 24 Temmuz 2023.

https://tr.wikipedia.org/wiki/I._Gregorius. Erişim 11 Ağustos 2023.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Hieronymus>. Erişim 11 Ağustos 2023.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Augustinus>. Erişim 11 Ağustos 2023.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Ambrosius>. Erişim 11 Ağustos 2023.

<http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf>. Erişim 10 Mayıs 2023.

<https://m.facebook.com/TrabzondaNostalji/photos/a.210432929038621.51766.202017063213541/894791933936047/>. Erişim 06 Haziran 2023.

<http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf>. Erişim 18 Nisan 2023.

<http://www.levantineheritage.com/samsun-church.htm>. Erişim 18 Nisan 2023.

https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fmekan360.com%2Fsanaltur_st-helen-kilisesi-santa-alina-karsiyaka-izmir_3335.html&psig=AOvVaw3Vh6SLiy7HLepEOsgwNBw5&ust=1692049292652000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CBEQjRxqFwoTCOCVwfrM2oADFQAAAAAdAAAAABAJ. Erişim 14 Ağustos 2023.

<https://web.archive.org/web/20200224112940/http://www.levantineheritage.com/borchur2.htm>. Erişim 20 Mayıs 2023.

<https://media-cdn.tripadvisor.com/media/photo-s/14/57/95/10/edirne-buyuk-sinagogu.jpg>. Erişim 11 Haziran 2023.

<https://www.kasifyolda.com/wp-content/uploads/2021/11/Sveti-Stefan-Kilisesine-Nasil-Gidilir-scaled.jpg>. Erişim 11 Haziran 2023.

<https://www.gezilecektarihiyerler.com/wp-content/uploads/izmir-santa-maria-kilisesi-ziyaret-saatleri.jpg>. Erişim 11 Haziran 2023.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/b/be/TR_Izmir_asv202002_img11_StMary%27s_Church.jpg/220px-TR_Izmir_asv2020-02_img11_StMary%27s_Church.jpg. Erişim 11 Ağustos 2023.

<https://tr.foursquare.com/v/yesilkoy-latin-katolik-kilisesi/509f7c33e4b0d1661c933b45?openPhotoId=5ade00d91c062d658ddc9da>. Erişim 15 Eylöl 2023.

<https://www.sisligezirehberi.com/rehber/saint-esprit-kilisesi/>. Erişim 15 Eylöl 2023.

<http://turkiyenintarihieserleri.com/?oku=2864>. Erişim 11 Haziran 2023.

<https://gezelim.me/taksimde-yer-alan-kilise-ler-beyoglu-kilise-leri/>. Erişim 15 Eylöl 2023.

<https://www.adalarturizm.org/cms/tr/component/k2/item/32-buyukada-san-pasifiko-kilisesi>. Erişim 15 Eylöl 2023.

<https://tr.pinterest.com/pin/708261478916478863/>. Erişim 15 Eylöl 2023.

<https://www.canercangul.com/14895/surp-bogos-ermeni-katolik-kilisesi-buyukdere/>. Erişim 15 Eylöl 2023.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Konya_Sen_Pol_Kilisesi_4486.jpg. Erişim 11 Haziran 2023.

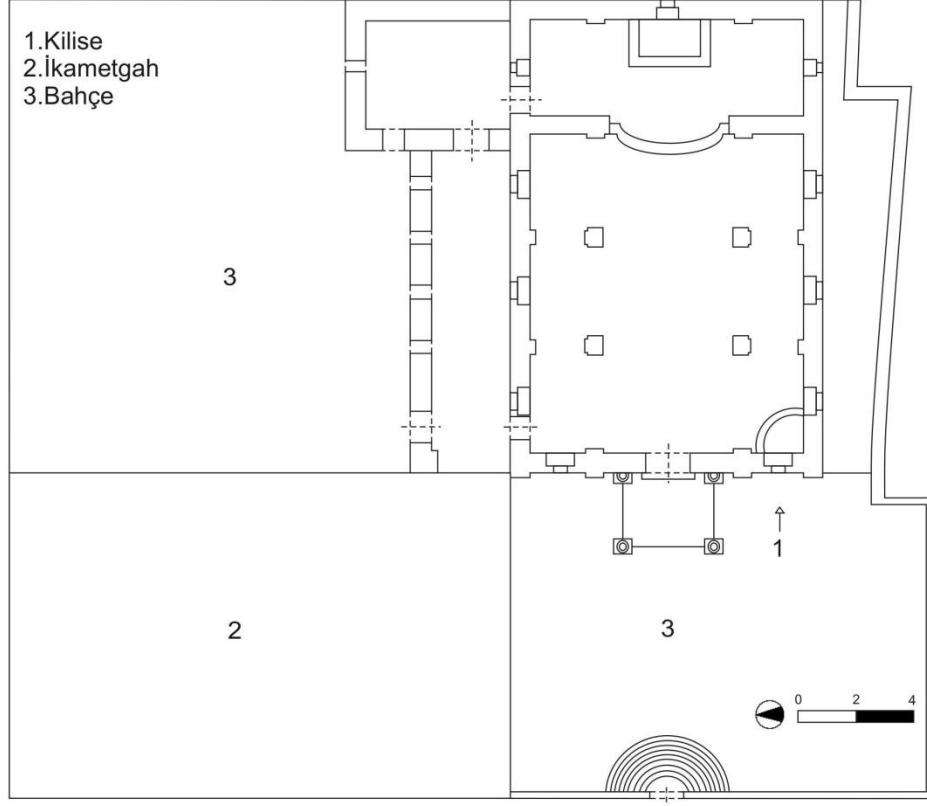
<https://tr.topwar.ru/165466-dva-lica-katolicheskoj-cerkvi-francisk-iz-assizi-chelovek-ne-ot-mira.html>. Erişim 7 Temmuz 2023.

TABLO

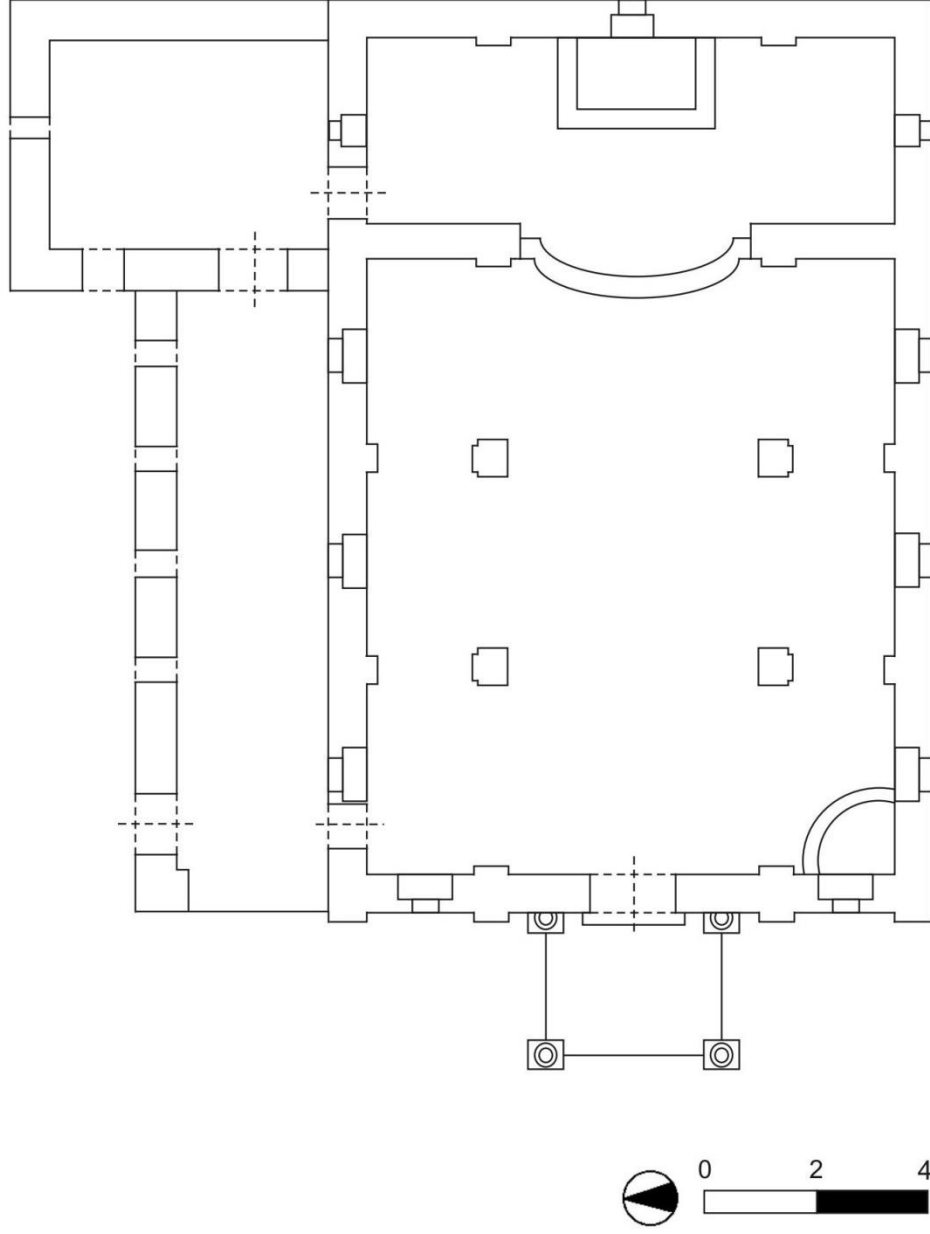
Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri	Karadeniz bölgesinde yer aldığı bölüm	Bulunduğu İl/İlçe	Bulunduğu Mahalle	Pafta	Ada	Parsel	Koordinatlar
Mater Dolorosa Katolik Kilisesi	Orta Karadeniz	Samsun/İlkadım	Ulugazi Mah.	23	283	15	41. 2893 36. 3290
Santa Maria Katolik Kilisesi	Doğu Karadeniz	Trabzon/Ortahisar	İskenderpaşa Mah.	49	285	2	41. 0071 39. 7319
Eski Katolik Kilisesi	Doğu Karadeniz	Giresun/Merkez	Çınarlar Mah.	17	1184	3	40. 9175 38.3910

Tablo 1. Karadeniz Bölgesi Katolik Kiliseleri

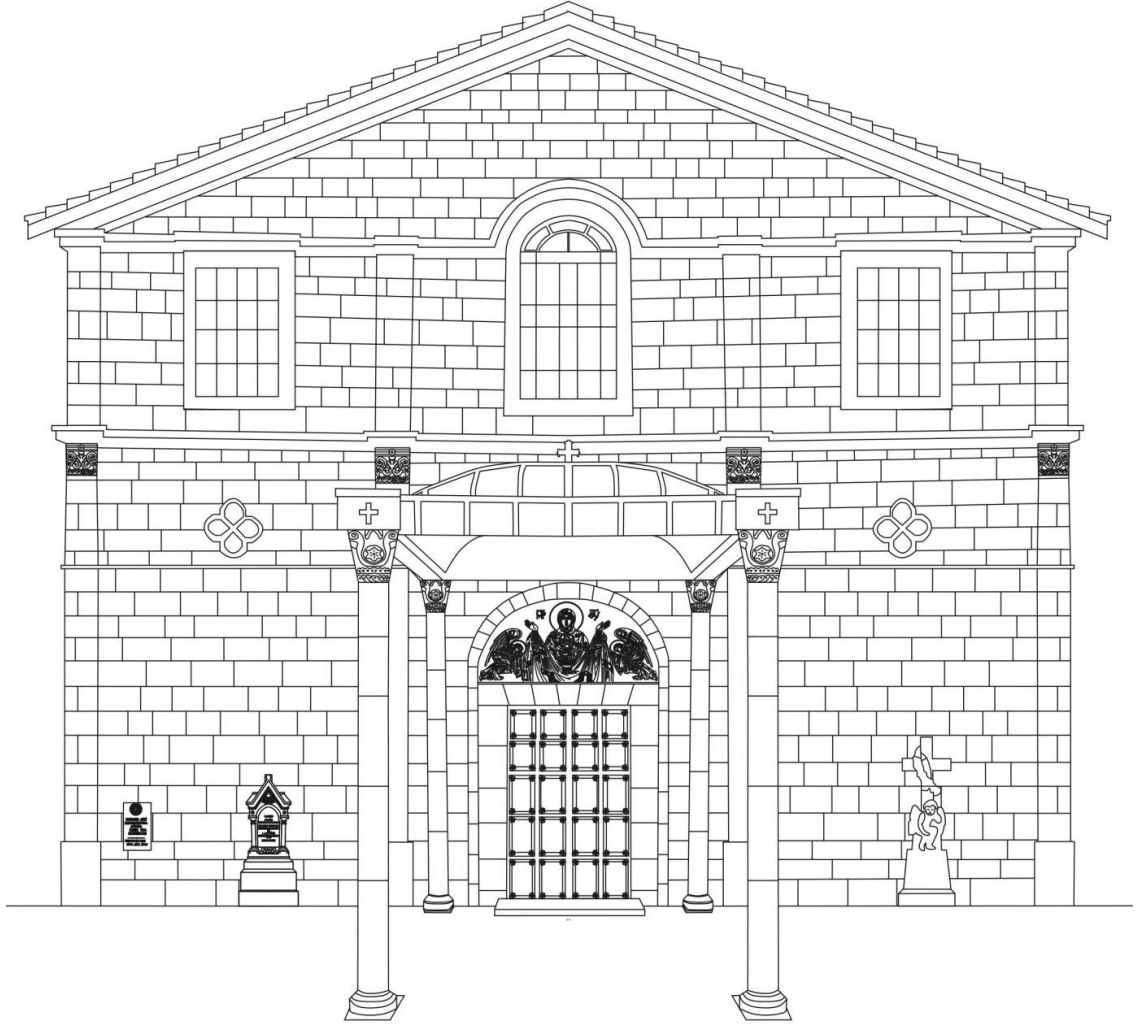
ŞEKİLLER

Şekil 1. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Vaziyet Planı (Zenbilci, 2019, 61, İşlenerek)

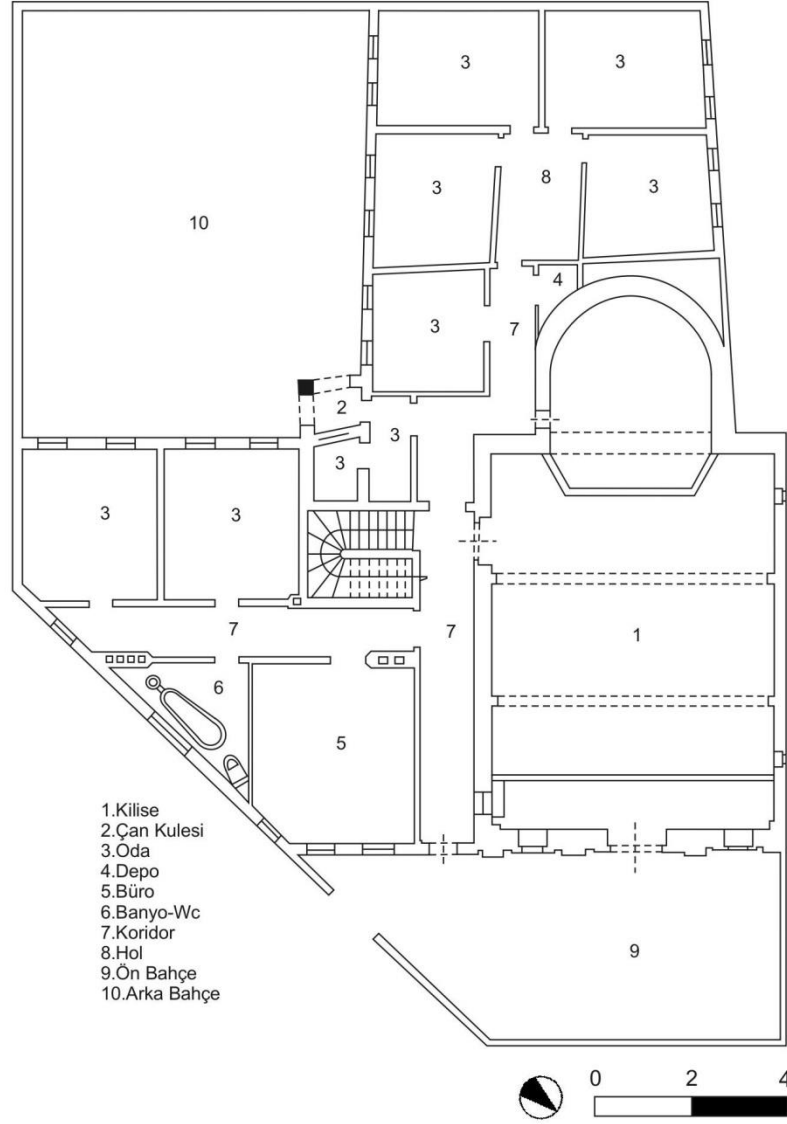
Şekil 2. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Planı (Zenbilci, 2019, 61, İşlenerek)

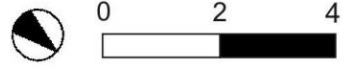
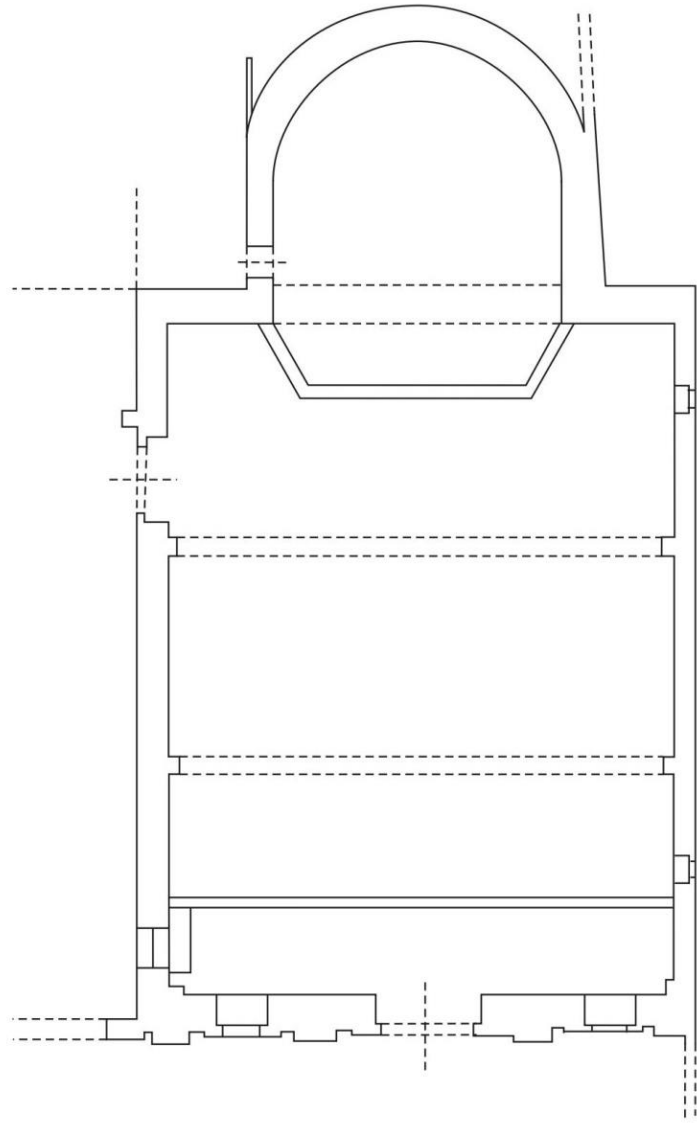
Şekil 3. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Batı Cephe (Çizim: Semanur Sarımahmutoğlu)

Şekil 4. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Meryem ve Çocuk (Çizim: Semanur Sarımahmutoğlu)

Şekil 5. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Vaziyet Planı (SKVKBK Arşivi, İşlenerek)

Şekil 6. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Planı (SKVKBK Arşivi, İşlenerek)

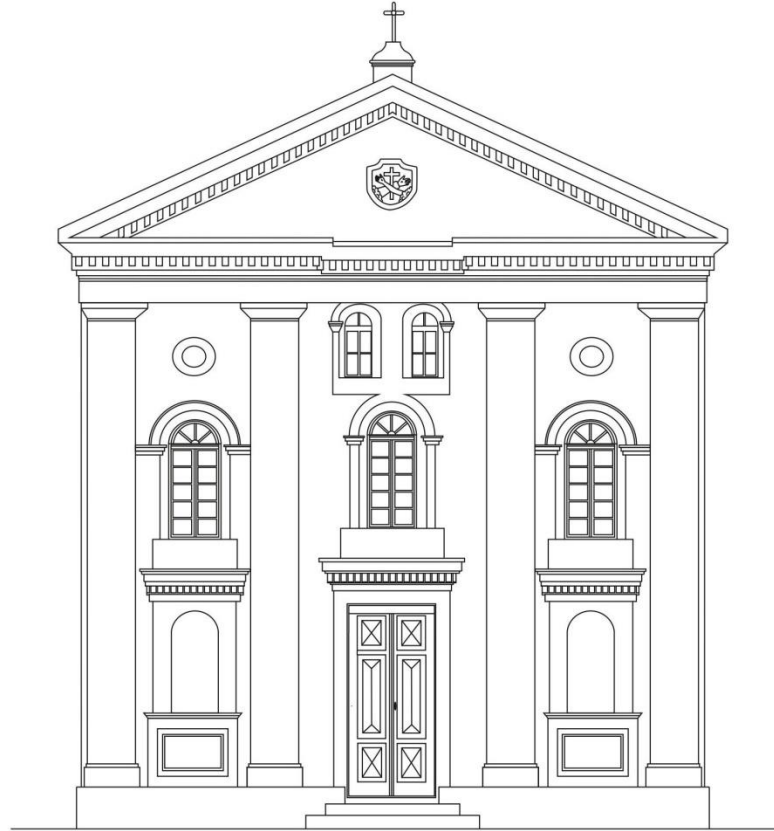
Şekil 7. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Batı Cephe (Yuka, 2019, 20, İşlenerek)

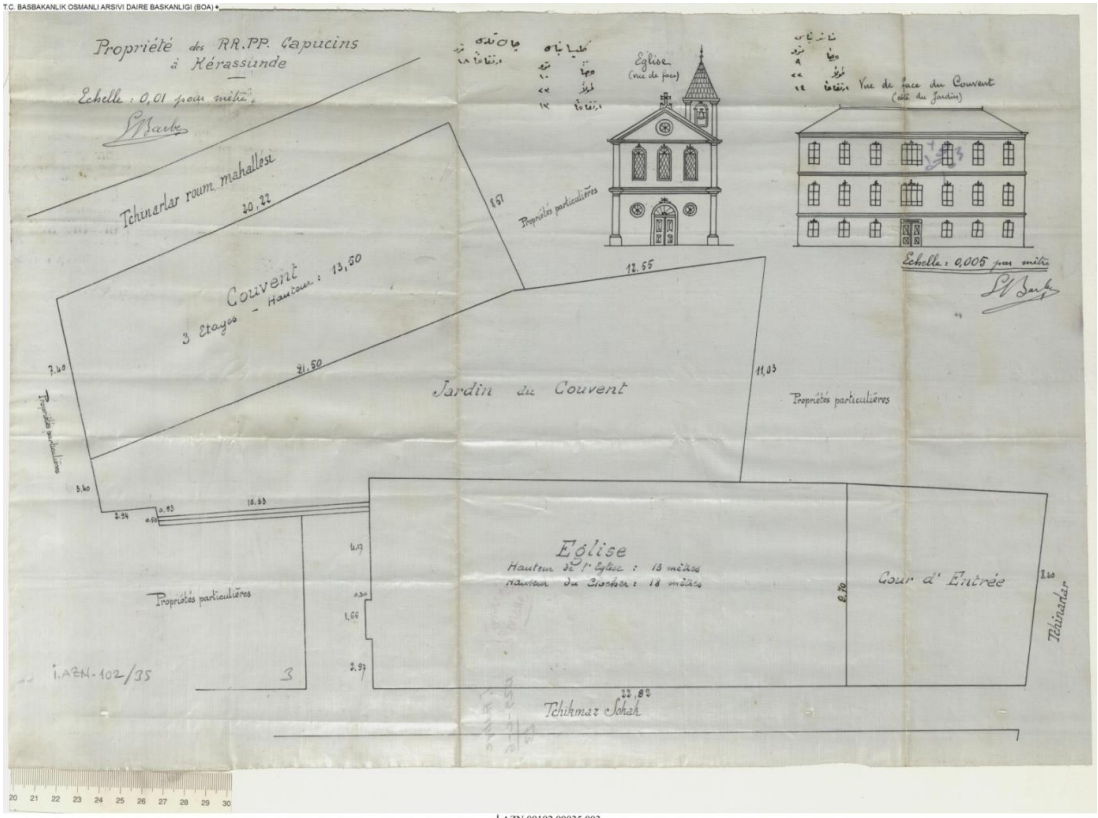
Şekil 8. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Güney Cephe (Yuka, 2019, 22, İşlenerek)

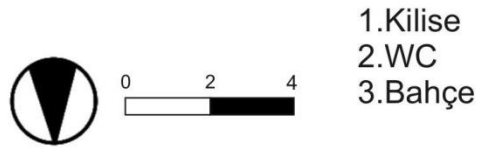
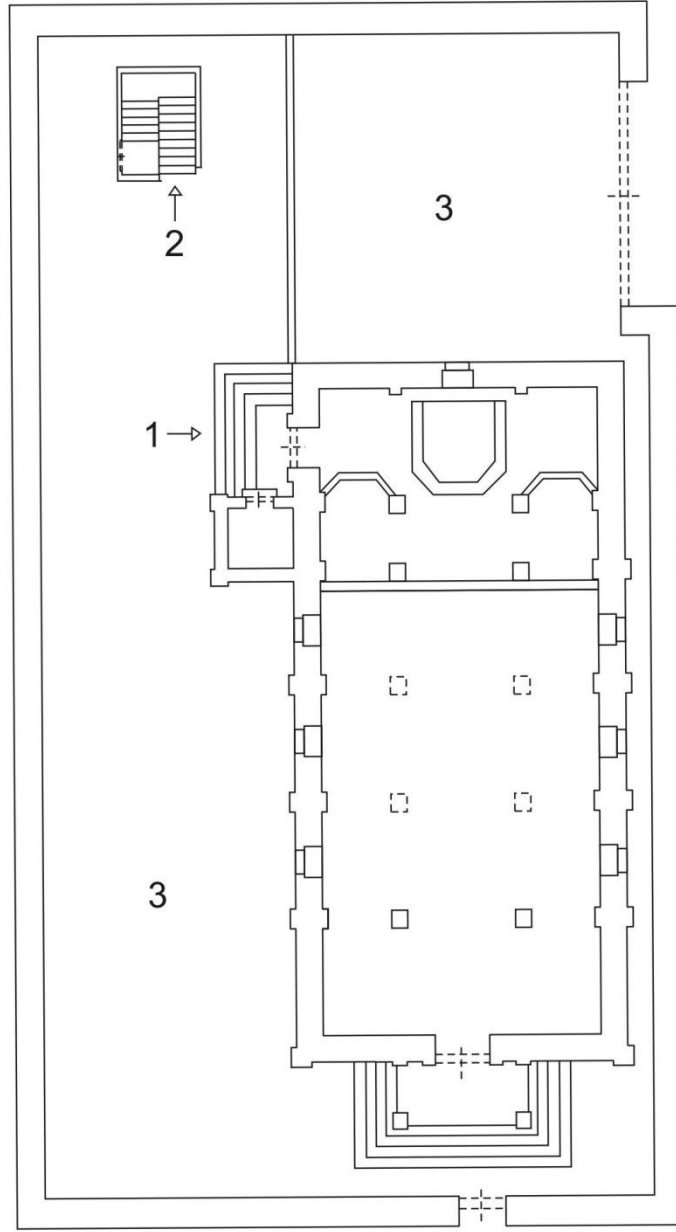
Şekil 9. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe (Yuka, 2019, 17, İşlenerek)

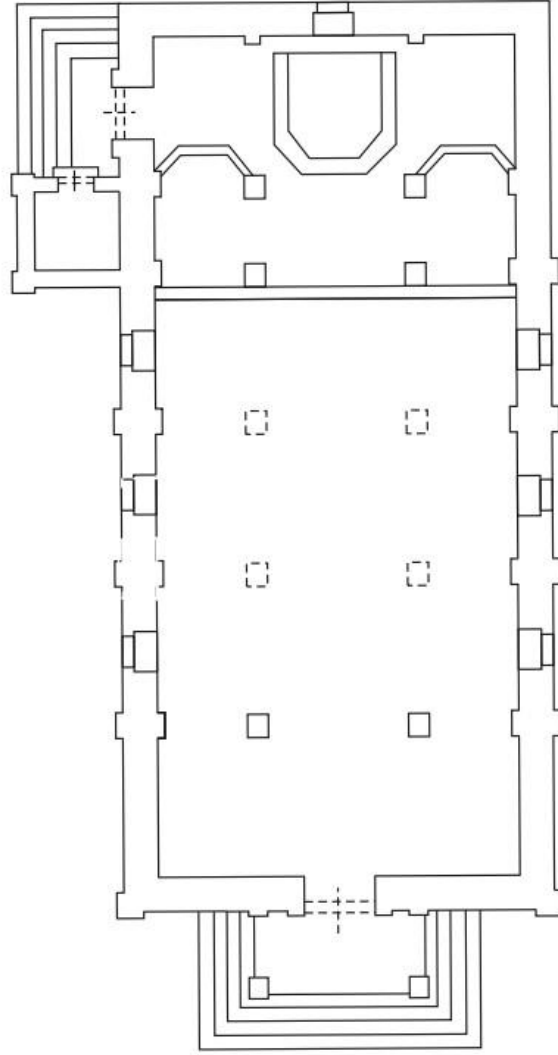
Şekil 10. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe Detay (Çizim: Semanur Sarımahmutoğlu)

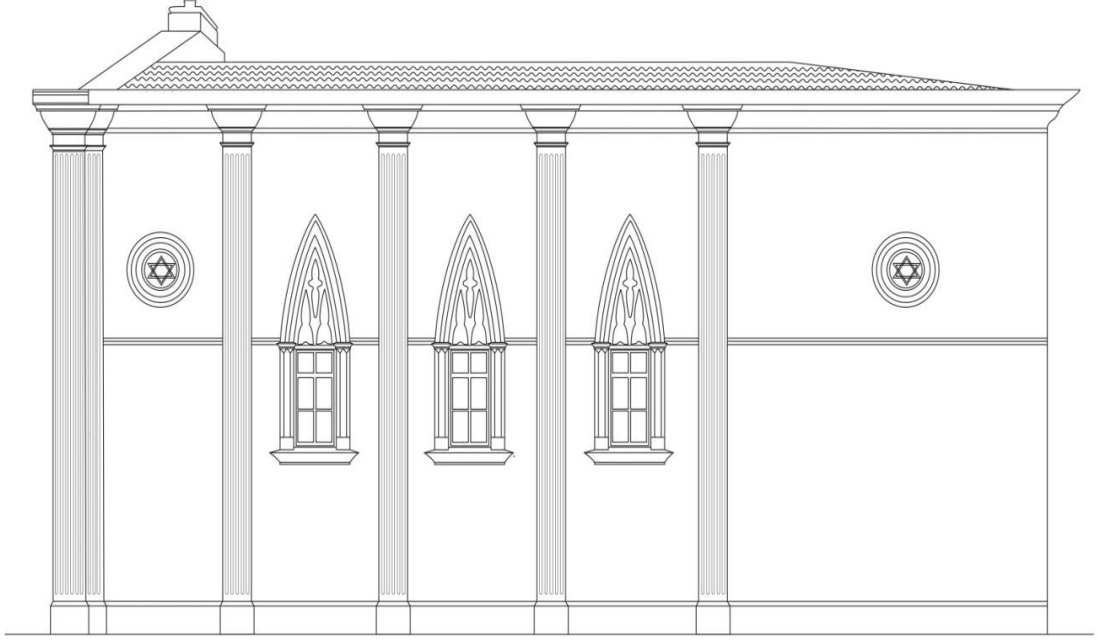
Şekil 11. Giresun Eski Katolik Kilisesi, Manastır ve Çan Kulesi İnşa Talebi Çizimleri (BOA, İ.AZN, 102/35)

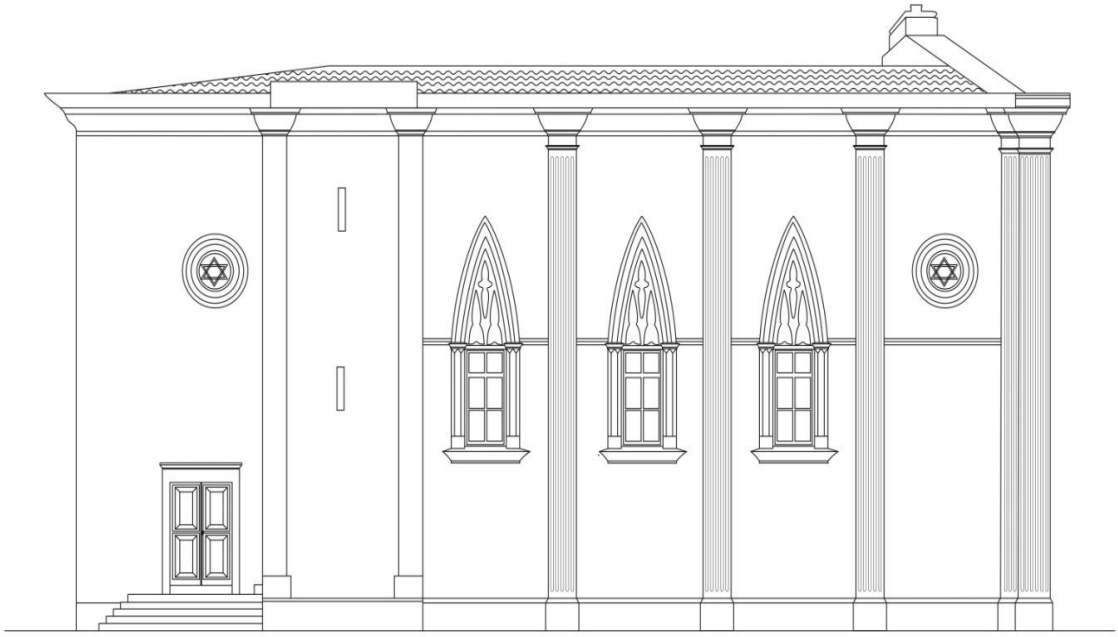
Şekil 12. Giresun Eski Katolik Kilisesi Vaziyet Planı (Akın Ertek-Yıldırım Güneş, 2021, 490, İşlenerek)

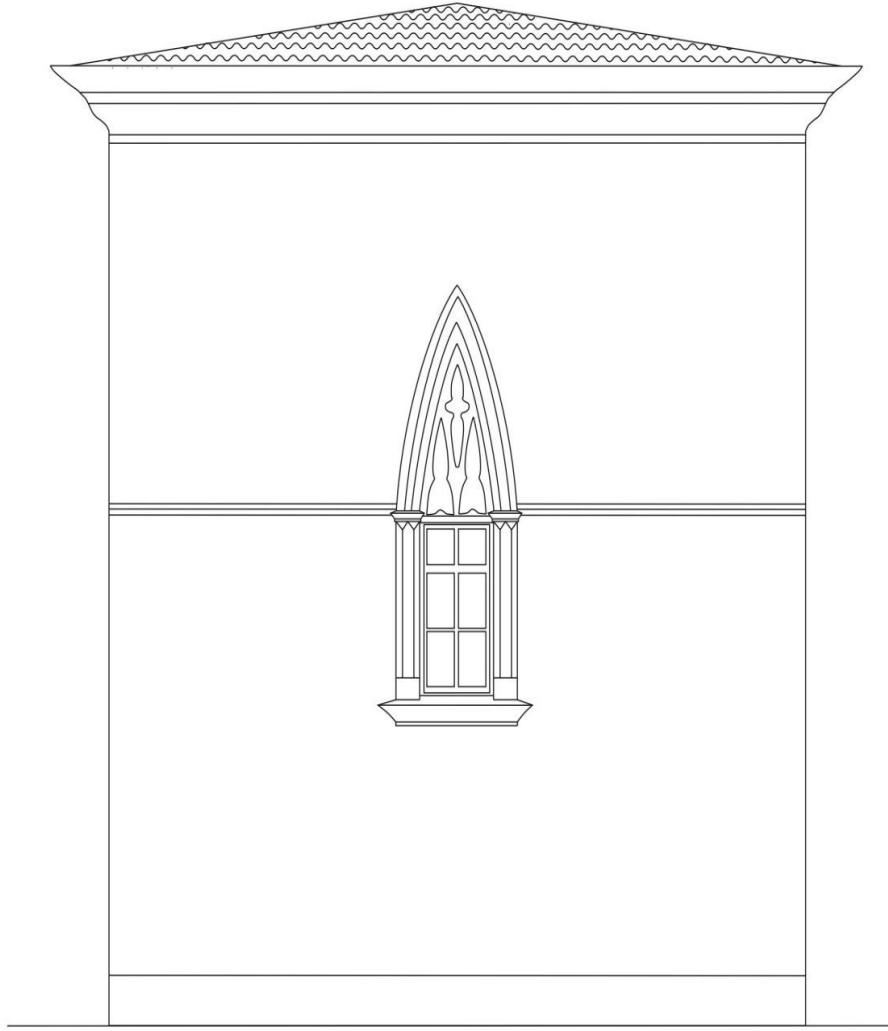
Şekil 13. Giresun Eski Katolik Kilisesi Planı (Akın Ertek-Yıldırım Güneş, 2021, 490, İşlenerek)

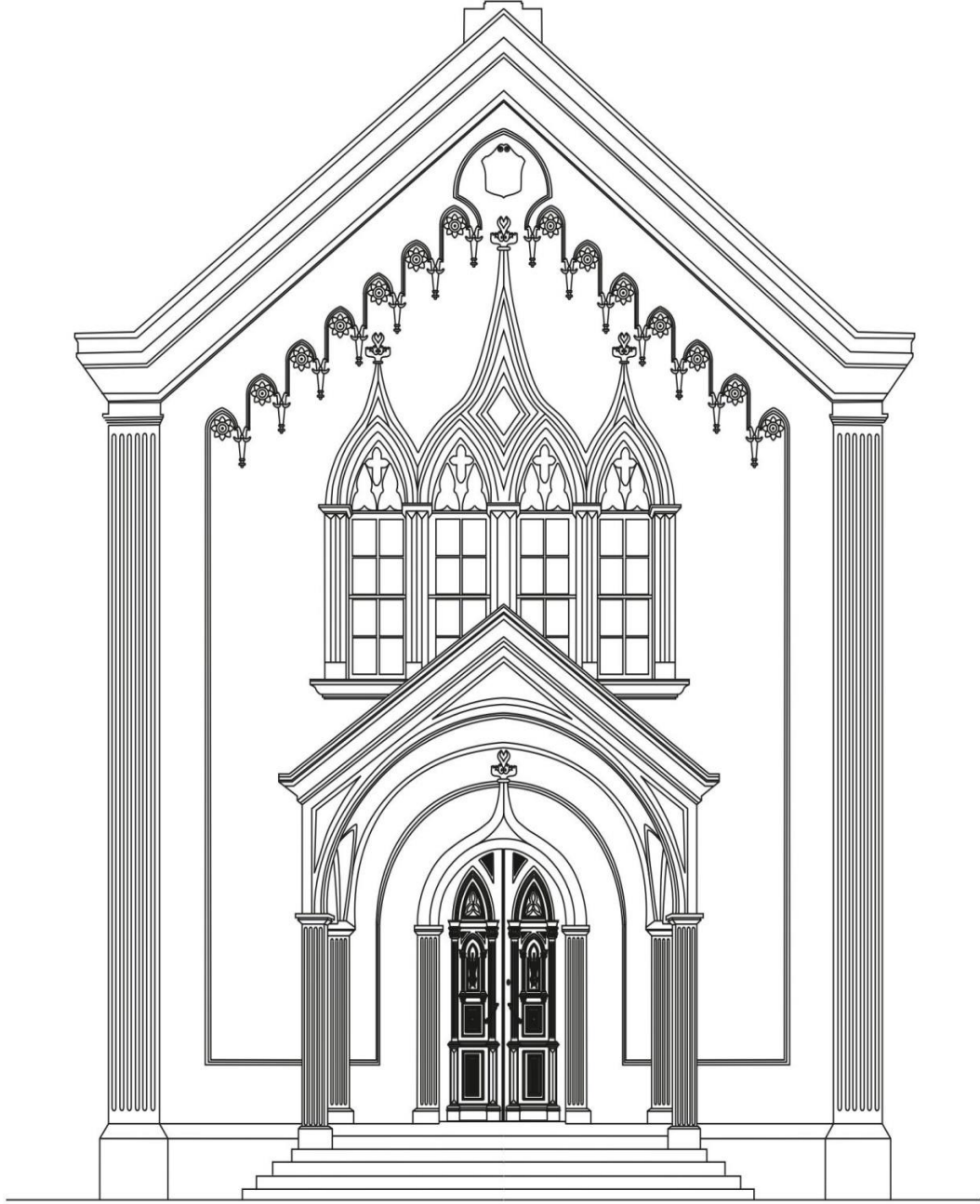
Şekil 14. Giresun Eski Katolik Kilisesi Batı Cephe (Çizim: Semanur Sarımahmutoğlu)

Şekil 15. Giresun Eski Katolik Kilisesi Doğu Cephe (Çizim: Semanur Sarımahmutoğlu)

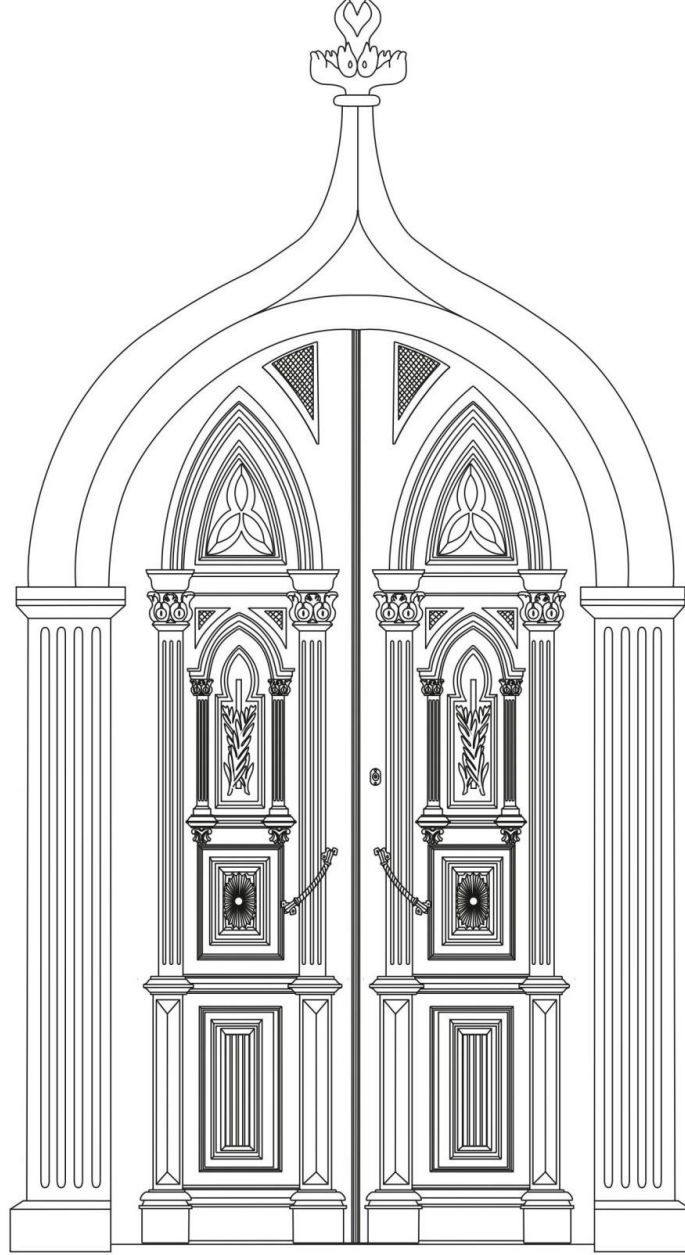
Şekil 16. Giresun Eski Katolik Kilisesi Güney Cephe (Çizim: Semanur Sarımahmutoğlu)

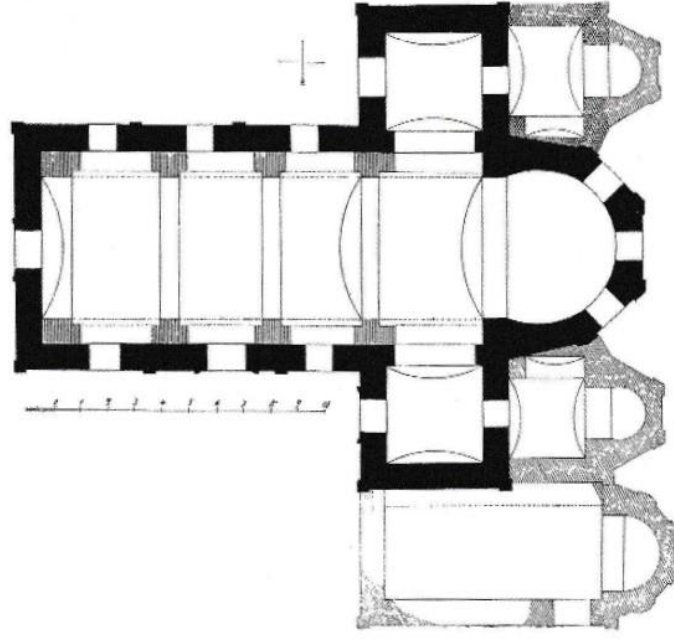
Şekil 17. Giresun Eski Katolik Kilisesi Kuzey Cephe (Çizim: Semanur Sarımahmutoğlu)

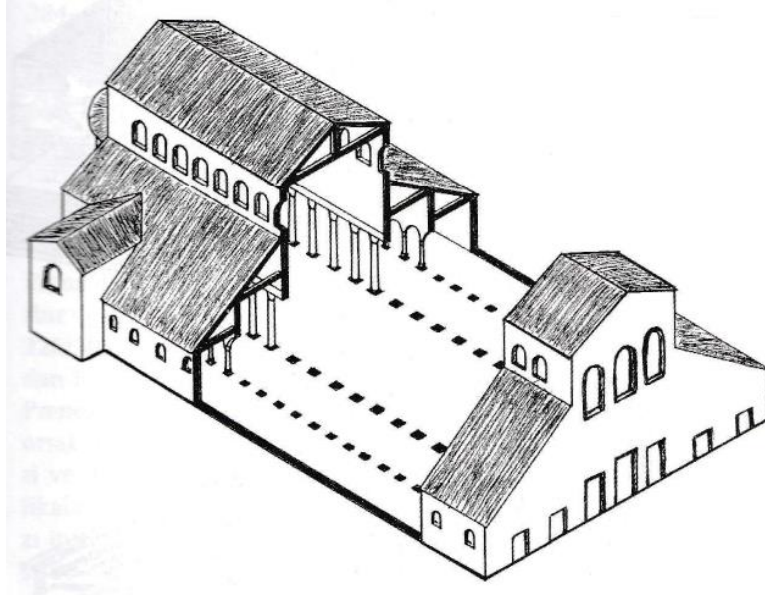
Şekil 18. Giresun Eski Katolik Kilisesi Kuzey Cephe Sundurma Ögesi (Çizim: Semanur Sarimahmutoğlu)

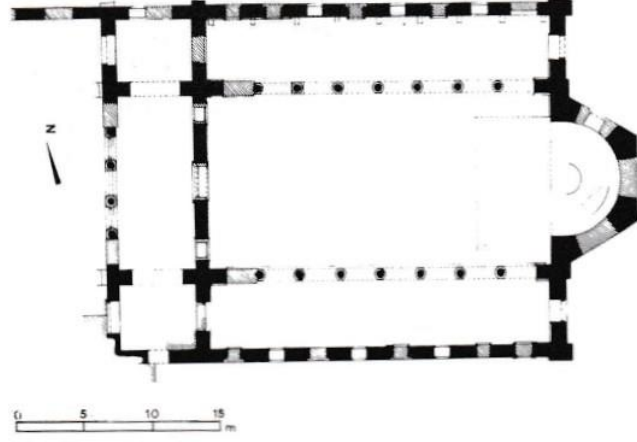
Şekil 19. Giresun Eski Katolik Kilisesi Kuzey Ana Giriş Kapısı (Çizim: Semanur Sarımahmutoğlu)

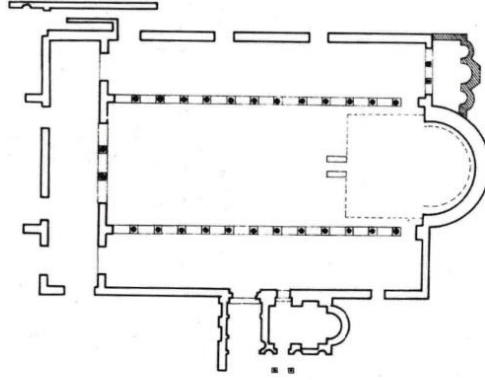
Şekil 20. Kayseri Küçük Bürüngüz Kilisesi Planı (Koch, 2015, 38)

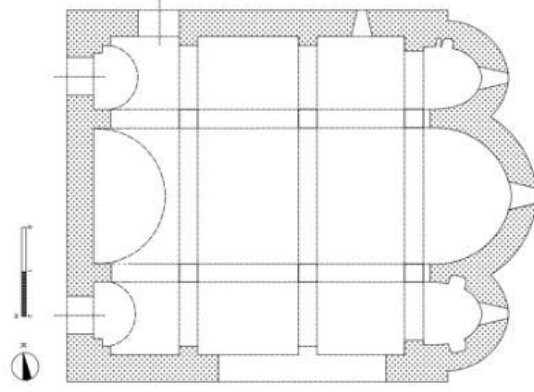
Şekil 21. S. Giovanni in Laterano Kilisesi Görünümü (Koch, 2015, 29)

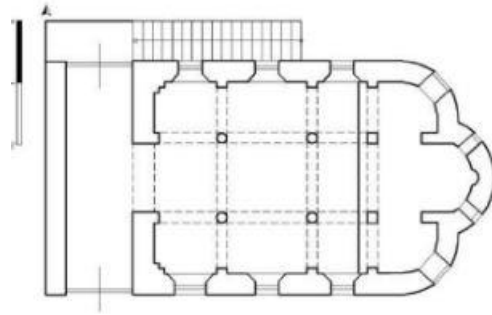
Şekil 22. Konstantinopolis (İstanbul) İoannes Studios Bazilikası (yakl. 450) Planı (Mango, 2006, 54)

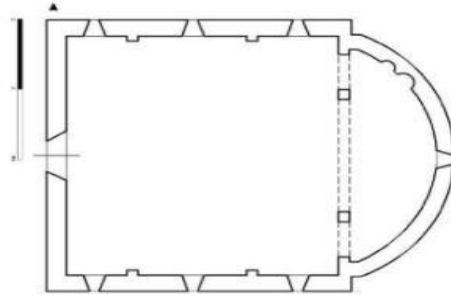
Şekil 23. Selanik Akheiropoietos Bazilikası Planı (Mango,2006, 55)

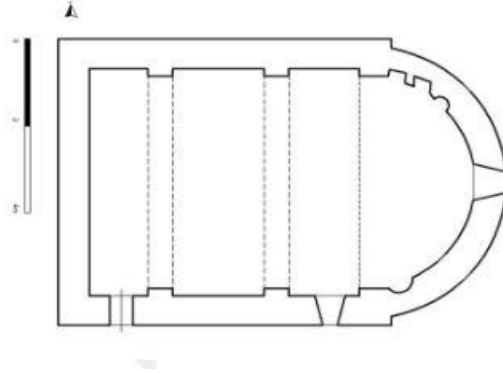
Şekil 24. Trabzon Vazelon (St. John) Manastırı Kilisesi Planı (Köse, 2021, 123)

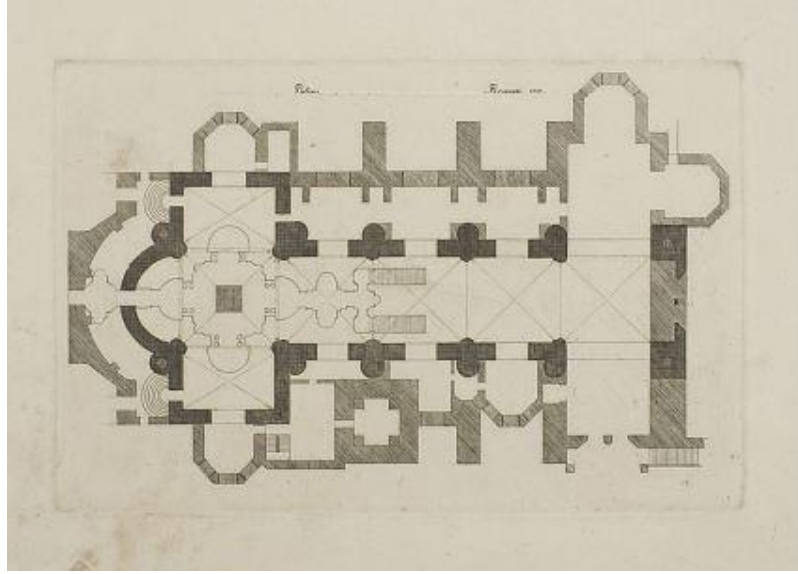
Şekil 25. Trabzon Çömlekçi Kilisesi (Rum Kilisesi) Planı (Okuyucu, 2013, 591)

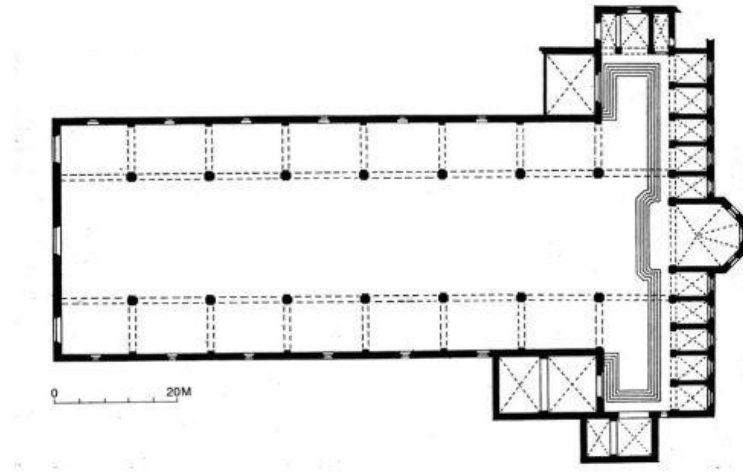
Şekil 26. Giresun (Dereli) Armutalan Kilisesi Planı (Okuyucu, 2013, 537)

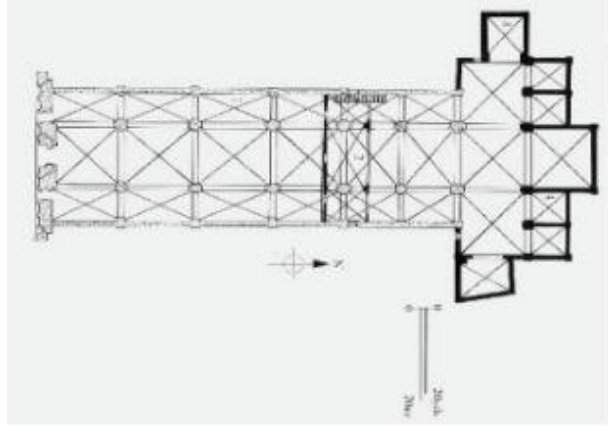
Şekil 27. Gümüşhane (Torul) Çolgun Mevkii Kilisesi Planı (Okuyucu, 2013, 568)

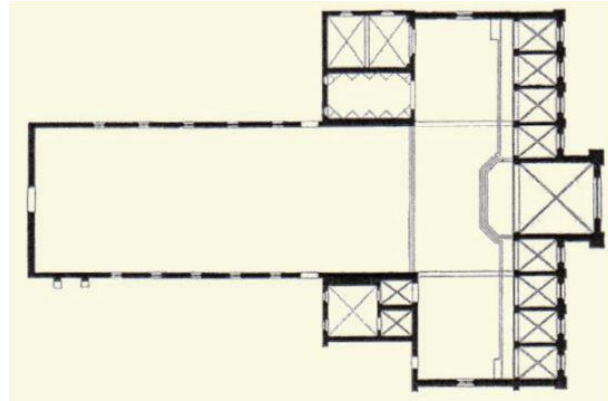
Şekil 28. İtalya (Assisi) San Francesco Bazilikası Planı (1228-1239) (Şahin, 2020, 269)

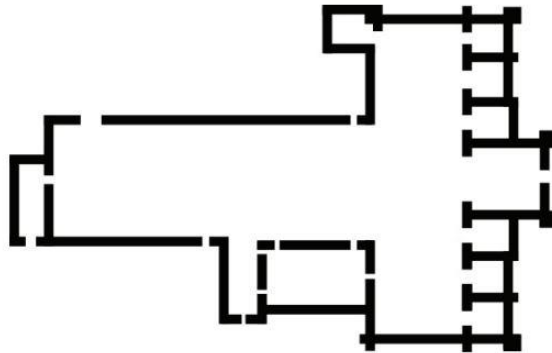
Şekil 29. İtalya (Floransa) Santa Croce Bazilikası Planı (1252-1320) (Şahin, 2020, 269)

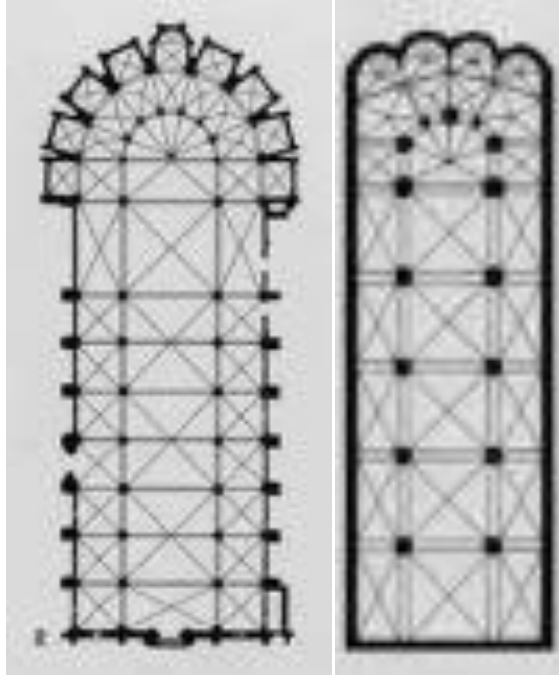
Şekil 30. İtalya (Floransa) Santa Maria Novella Bazilikası Planı (1246-1360) (Şahin, 2020, 269)

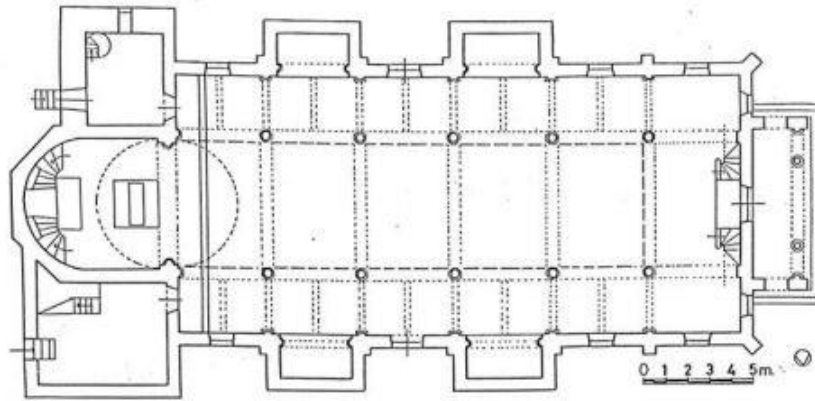
Şekil 31. İtalya (Siena) San Francesco Bazilikası Planı (1228-1255) (Şahin, 2020, 270)

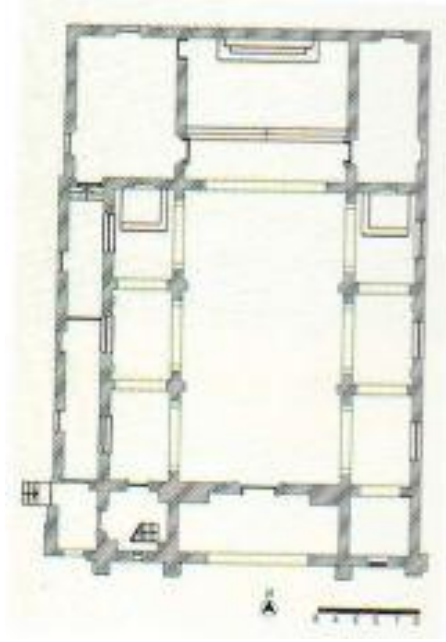
Şekil 32. İtalya (Siena) San Domenico Bazilikası Planı (1226-1265) (Şahin, 2020, 270)

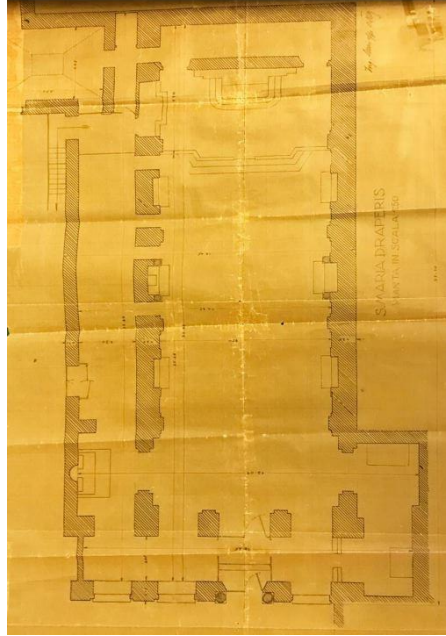
Şekil 33. İtalya (Bologna) San Francesco Bazilikası (13. yüzyıl) ve İtalya (Piacenza) San Francesco Bazilikası Planı (Bruzelius, 2012, 366)

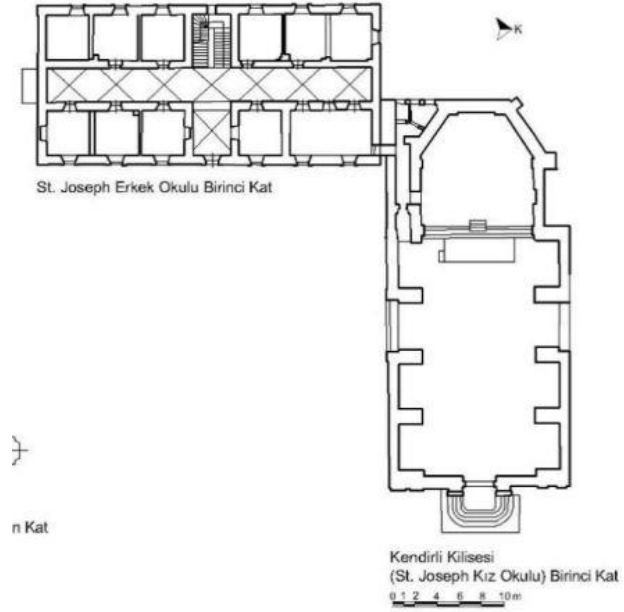
Şekil 34. İzmir (Alsancak) Dominikan Kilisesi Planı (1903) (Berkant, 2011, 8)

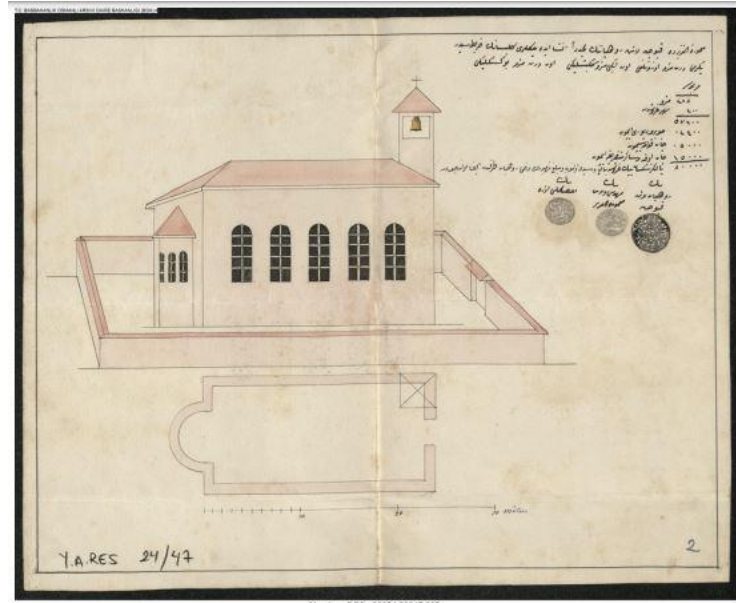
Şekil 35. Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi Planı (1892-1898) (Aydın, 2011, 70)

Şekil 36. İstanbul (Beyoğlu) Sainte Maria Draperis Kilisesi Planı (1769-1874) (Balcı, 2018, 29)

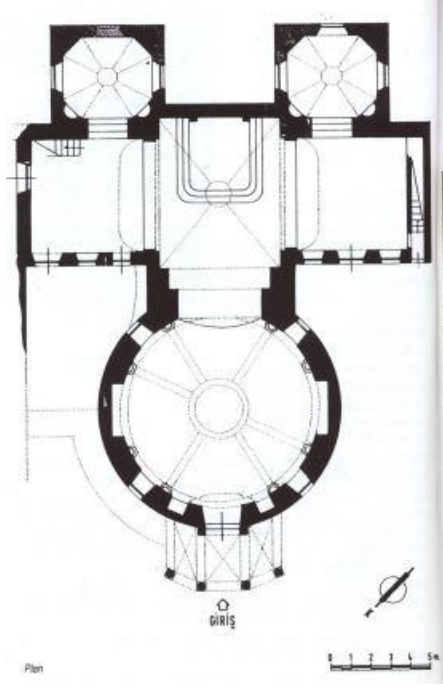

Şekil 37. Gaziantep Kendirli Kilisesi Planı (1898) (Özkan, 2021, 149)

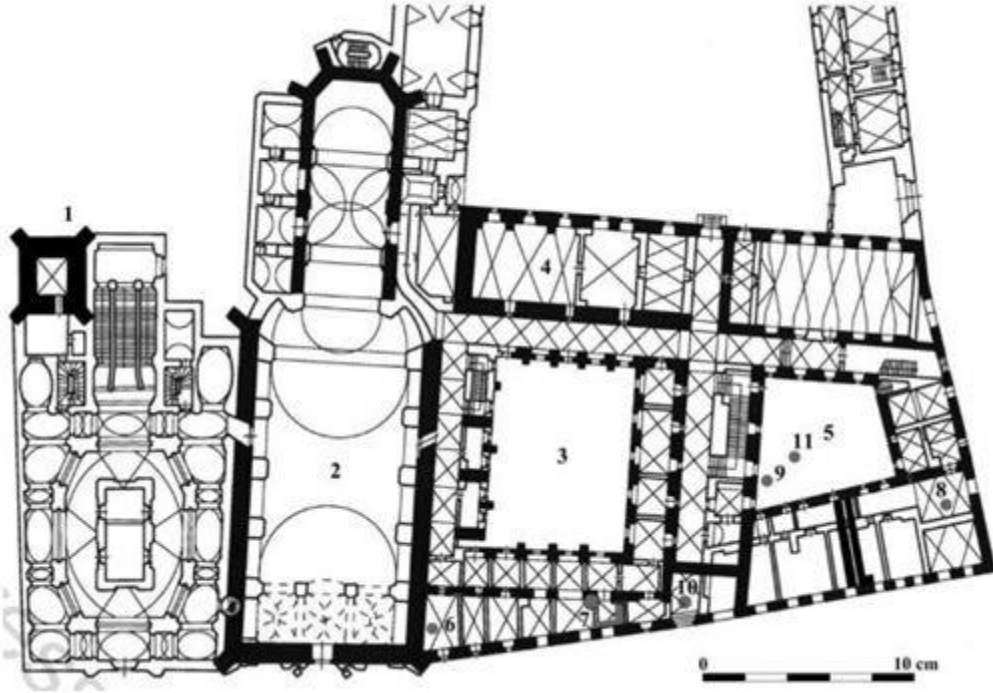

G. 4: Mamuratü'l Aziz'de yapılması istenilen kilise (B.O.A-Y.A.RES.24/47)

Şekil 38. Elazığ (Mamuratü'l Aziz) Kilisesi Planı (1884) (Kılıçoğlu, 2022, 264)

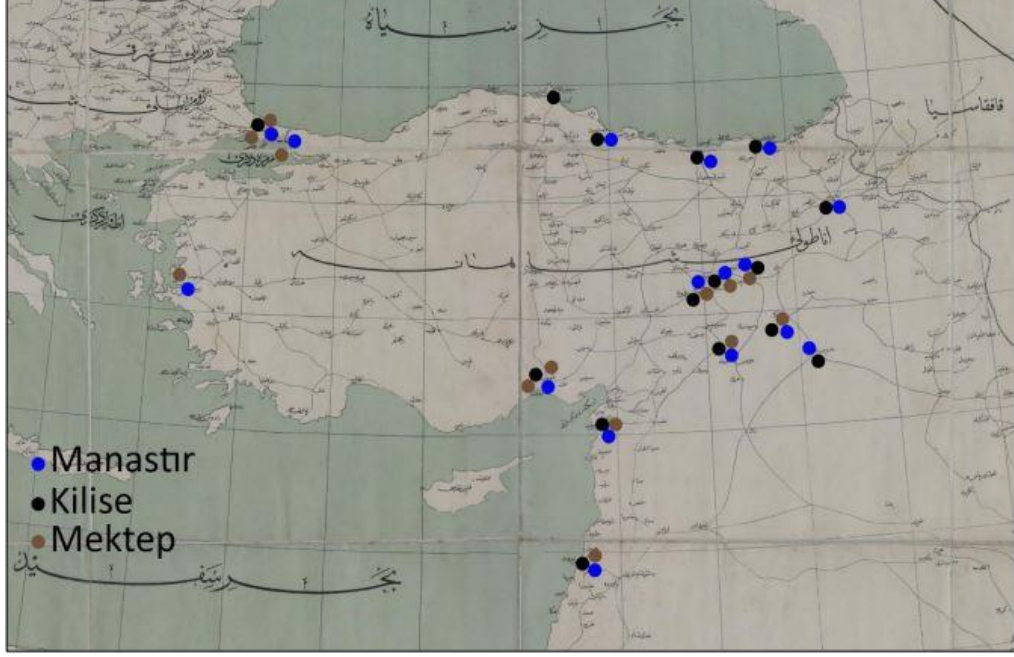

Şekil 39. İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi Planı (1831) (Gültekin, 56)

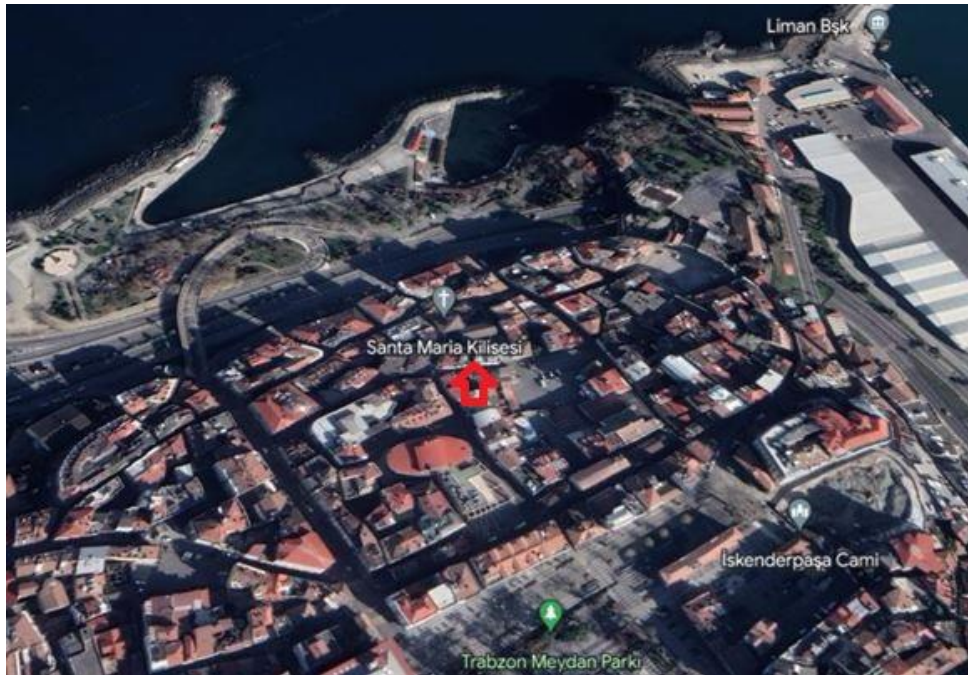

Şekil 40. Bohemya (Brno) Fransisken Manastırı (1239-1256) Planı ve Çan Kulesi (1) (Olle- Prochazka, 69)

GÖRSELLER

Görsel 1. 20. yüzyıl Fransisken (Kapuçin) tarikatı yapıları konumları (Taşar,2023,77)

Görsel 2. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Google Earth Konum (Erişim 5 Haziran 2023)

Görsel 3. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi ve İkametgahı, 1970 (Şentürk, 1975, 24)

Görsel 4. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Bahçe Kapısı Kiliseden Bakış

تکلیف نامه

مدلوله خبره و مرسیه اسکله و طرابلس غرب راضفده کاشه بنغازی ^{سرایله} طرفه بنده بولانه لایحه تولکوره مخصوصه اوله
اوزره بر باب کلیسا انشائه راز فرانس سهایط طرفه مقدما واقع اولانه انهمسین کلده نه واقع اولانه استعلامک توار دایره
جوابدی مشول نظر شوکماثر حضرته یاد ساهی بویله ایچونه عرصه و تقدیم قلمدی اضراح ایندی بولانه فیود عویله به نظر افریح
اولدقدی برلره ایندی بولانه ایضا ایله کلده مخالف اولدقدی والدرنه اولاده عیاد نکاهده مزاهد ایطلسی صورتدی صریح ایرده مجوز
کلیسا یا بیریله یا بیریله نه راز برکونه مزاهد بولدیغنده رد و جواردی حقنه عیاد برسی دینه مسویه انجه لایحه صنفی لایحه انشائه
عیاده انجه دستور تکسیم الافر نفع اصول اوزره حساب برله بیون کونتربی اکا اویدر مغه مجوز اولدقندن مطلقاً مستثن
ایرد کلیسا مجتاه اولدقدی دیو کلیسار دورونده بولنده بیاسلر در سهارته و ممالک مجوز صیاب ساکانه تک اکثر کلنده
یک فدی بنده موجود اولاده لایحه کلیساری وییا سلیزیک قاعده رعیه لر نه برده ایله ابرله بقدری یعنی هیچ برودنه نغز اولدیغی
بولانه تولکونک دینی و دنیوی هیچ برایشینه اصلا و قطعاً مزاهد انیمه کلیدی بولره دینی جولیا جانب سفارته انام اولدق
وزکر اولدقده جوابدی دینی یا ایسی استعا اولدقده کلیسارک کلیدی بولره محذوری اولدیغی بیانه و اشعار قلمنه دینی ^{حقیقت}
^{ملکجه و تبعه جه} مستعینک اعطاسده بریاسی کونتربی لر نه اولدقده دینی هر نه بولره ارفیق اصحابه بیانه حقیقت لر نه بیانه ^{تعمیر و ترمیم}
بیردی بولر مقضای نیفک اجرائه منابره اولدقده بیانه بولره

A.}AMD.00053.00088.001

Görsel 5. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İnşa Ruhsat Talebi (BOA, [A.} AMD.], No:53, Gömlek No:88, H. 23/05/1271)

Görsel 6. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Tarih İbaresini 1869 (Zenbilci, 2019, 60)

Görsel 7. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Tarih İbaresini 1869-1969 (Zenbilci, 2019,73)

Görsel 8. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Tarih İbaresini 1878

Görsel 9. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Tarih İbaresini 1888-1966

Görsel 10. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Bahçe Kapısı

Görsel 11. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Güney Cephe

Görsel 12. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Kuzey Cephe (Zenbilci, 2019, 58)

Görsel 13. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Kuzey Cephe

Görsel 14. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Kuzey Ek Mekan (Zenbilci, 2019, 67)

Görsel 15. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Doğu Cephe

Görsel 16. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Batı Cephe

Görsel 17. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi ve İkametgahı
<https://m.facebook.com/TrabzondaNostalji/photos/a.210432929038621.51766.202017063213541/894791933936047/> (Erişim 06 Haziran 2023)

Görsel 18. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İç Mekan Ahşap Öge ve Kutsal Su Haznesi

Görsel 19. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İç Mekan

Görsel 20. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Rahip Locaları (Zenbilci, 2019, 64)

Görsel 21. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İç Mekan Duvar Nişleri

Görsel 22. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İç Mekan Doğudan Batıya Bakış

Görsel 23. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Üst Örtüsü (Özen, 2010, 161)

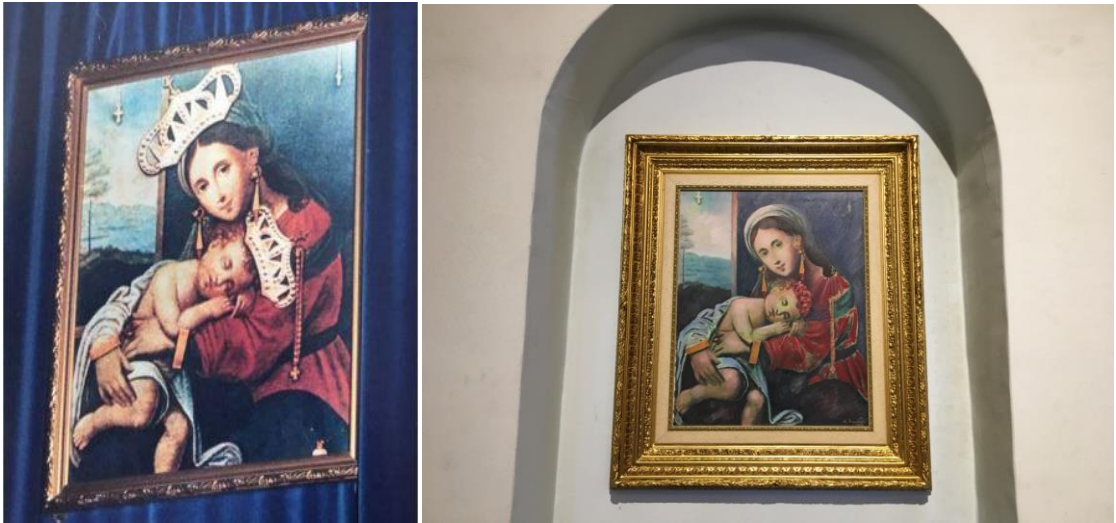
Görsel 24. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Meryem ve Çocuk İsa

Görsel 25. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Doğumu ve Meryem'e Müjde

Görsel 26. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Vaftiz Edilmesi ve Vaftiz Teknesi

Görsel 27. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Çocuğun Sakin Uykusuna Bakan Meryem Solda:1900 tarihli (Zenbilci, 2019, 48) – Sağda: 2007 tarihli

Görsel 28. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Aziz Andreas- Aziz Petrus

Görsel 29. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Tapınakta Tanrı'ya Adanması

Görsel 30. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Tonz Söslmeleri

Görsel 31. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Aziz Petrus-İsa-Başmelek Mikael

Görsel 32. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Haç Yolu Tabloları I-II

Görsel 33. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Haç Yolu Tabloları III-IV

Görsel 34. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Haç Yolu Tabloları V-VI

Görsel 35. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Haç Yolu Tabloları VII-VII

Görsel 36. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Haç Yolu Tabloları IX-X

Görsel 37. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Haç Yolu Tabloları XI-XII

Görsel 38. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Haç Yolu Tabloları XIII-XIV

Görsel 39. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Modern İkonalar

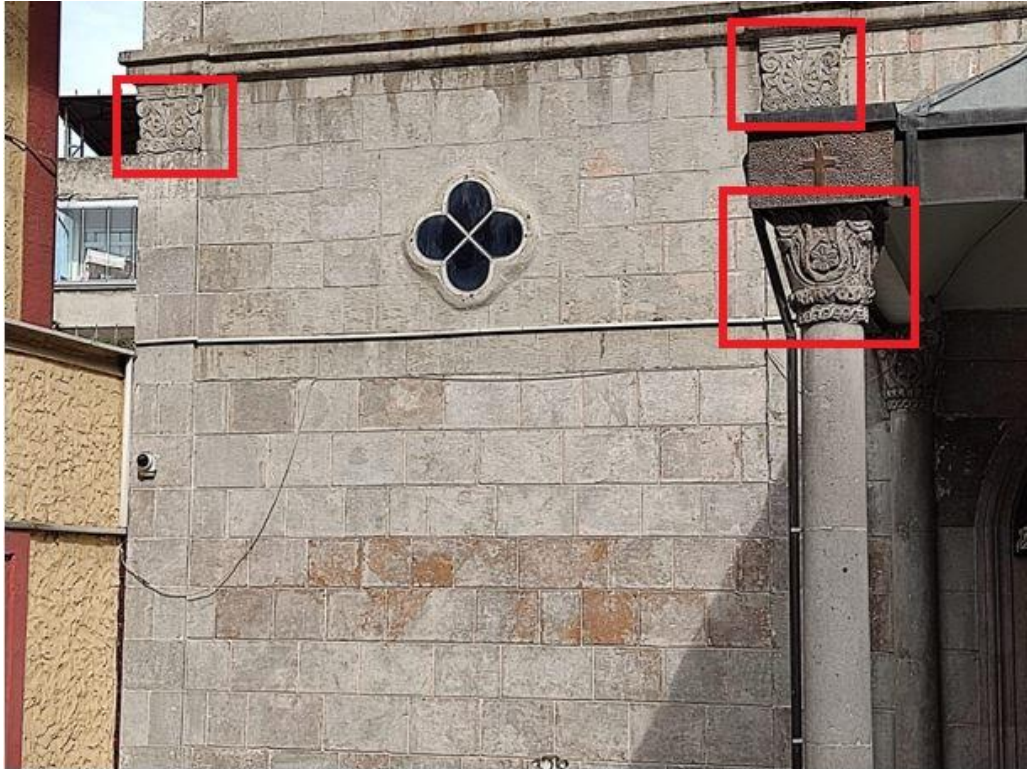
Görsel 40. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Modern İkonalar

Görsel 41. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Modern İkonalar

Görsel 42. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Bitkisel Süsleme

Görsel 43. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Bitkisel Süsleme

Görsel 44. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Bitkisel Süsleme

Görsel 45. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Geometrik Süsleme

Görsel 46. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Barok Etkili Süsleme

Görsel 47. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Ave Maris Stella

Görsel 48. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi IHS ve AM Monogramları

Görsel 49. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Fransisken Tarikatı Arması

Görsel 50. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Papalık Arması

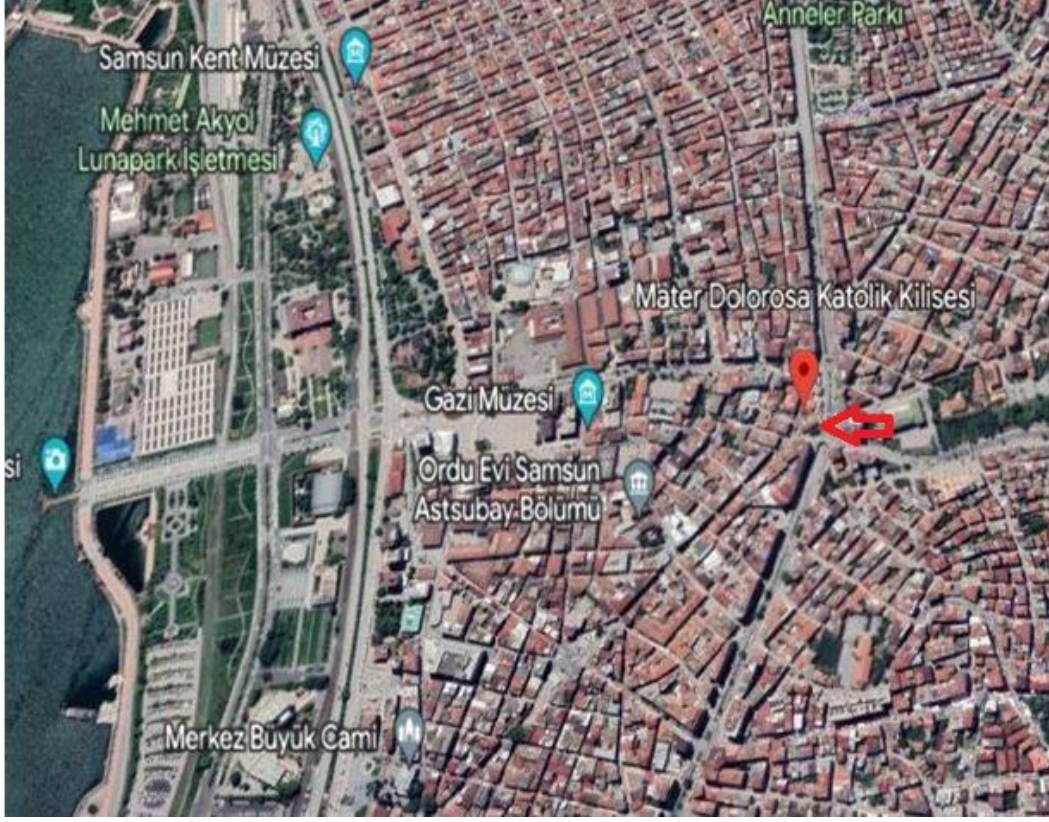
Görsel 51. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Aziz Andreas Heykeli

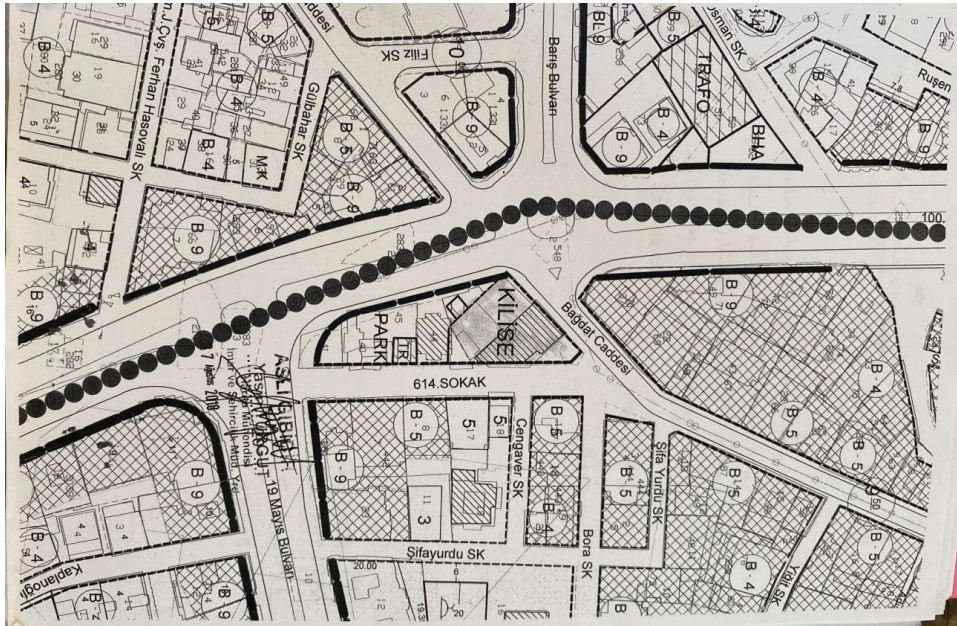
Görsel 52. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Meryem ve Kucağında Çocuk İsa Heykeli – Assisili Aziz Francis Heykeli

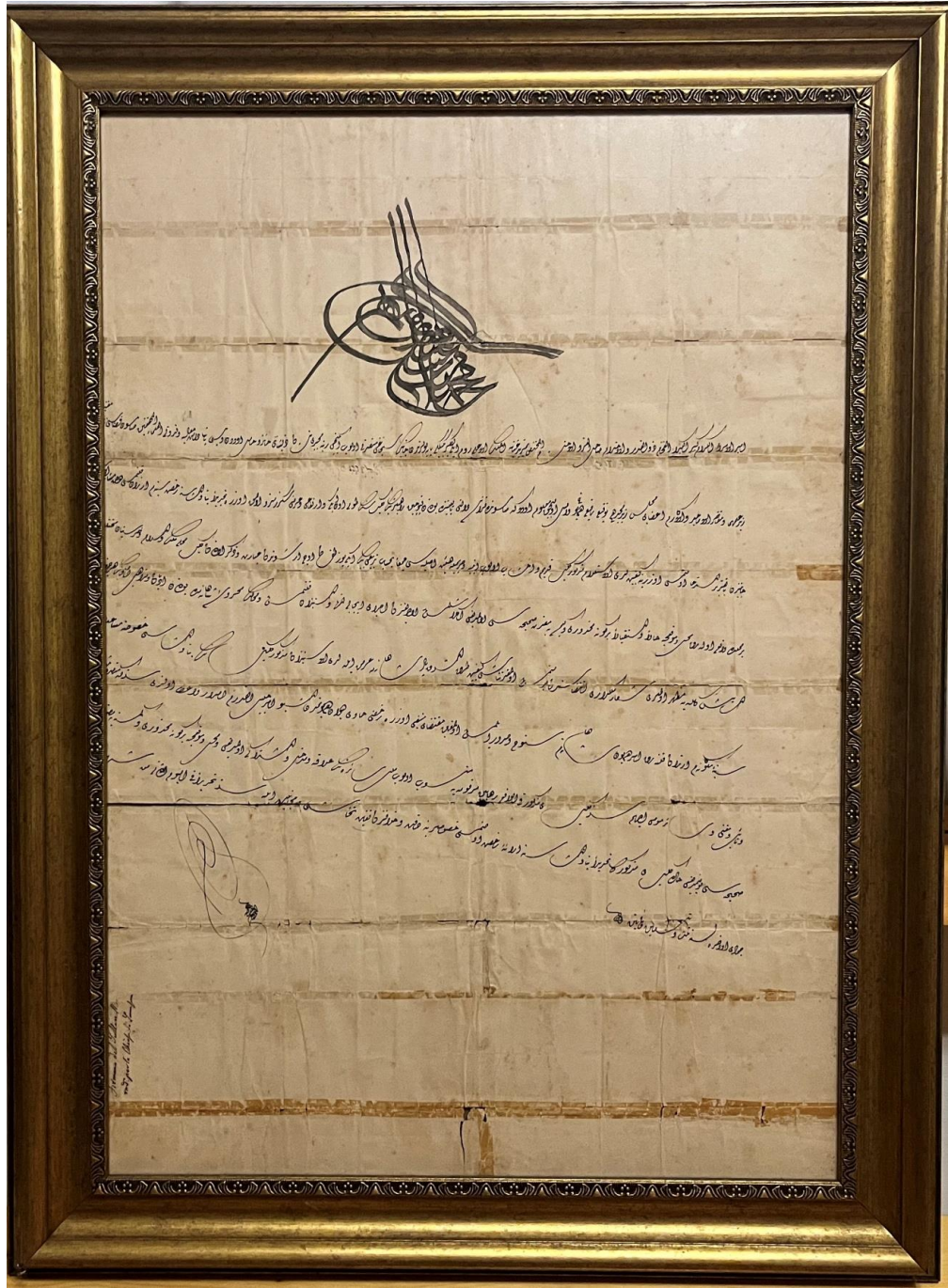
Görsel 53. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi İsa'nın Kutsal Kalbi Heykeli –Aziz Yusuf Heykeli

Görsel 54. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Google Earth Konum (Erişim 5 Haziran 2023)

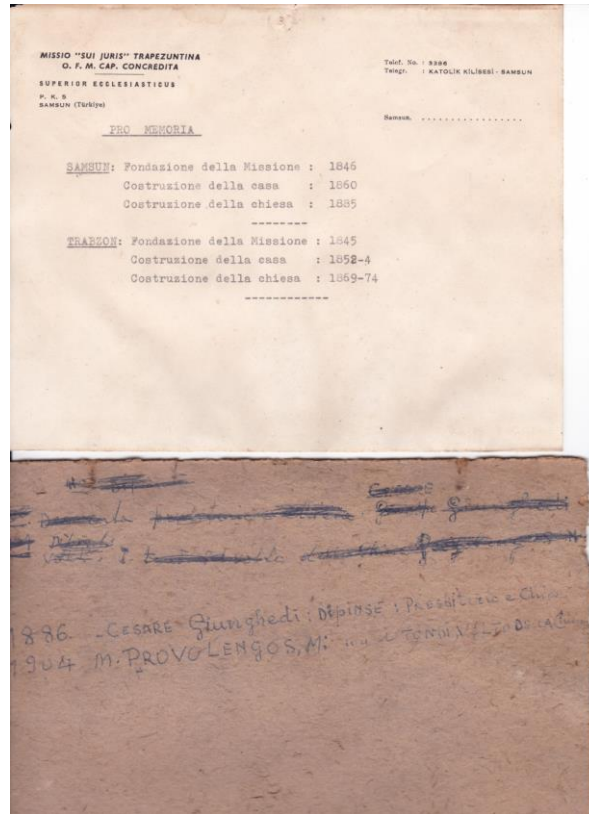
Görsel 55. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Konumu (SKVKBK Arşivi)

Görsel 56. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Sultan V. Murad'ın Fermanı, 1876

Görsel 58. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Dr. Francesco Saverio Marcoaldi'nin Mezar Taşı (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi)

Görsel 59. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi, Ressam Cesare Giunghedi ve N. Provelengos İsimlerin Geçtiği Belgenin Ön ve Arkası (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi)

Görsel 60. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Önünde Katolikler, 1903 (İpek, 2016, 190)

Görsel 61. Samsun' da Katolik Dini Töreni, 1904 (İpek, 2016, 195)

Görsel 62. Samsun’ da Katolik Dini Töreni, 1913 (İpek, 2016, 197)

Görsel 63. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi’ ne Karşı Yapılan Vehbi Gül’ün Kampanyası <http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf> (Erişim 18 Nisan 2023)

Görsel 64. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Hakkında Gazete Haberleri (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi)

Görsel 65. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi 1998 Yılı Onarımı
<http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf> (Erişim 18 Nisan 2023)

Görsel 66. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Batı Cephe

Görsel 67. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzeybatı Cephe

Görsel 68. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Batı Cephe (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi)

Görsel 69. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Güneybatı Görünüm (SKVKBK Arşivi)

Görsel 70. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Güneybatı Günümüz Görünümü

Görsel 71. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Doğu Cephe

Görsel 72. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Doğu Cephe (Ek Bina)

Görsel 73. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Çan Kulesi

Görsel 74. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Güneydoğu Görünümü (SKVKBK Arşivi)

Görsel 75. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe

Görsel 76. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe, 1903 (İpek, 2016, 196)

Görsel 77. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe ,1907 (İpek, 2016, 195)

Görsel 78. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe (İpek, 2016, 95)

Görsel 79. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe, 1970
<http://www.levantineheritage.com/samsun-church.htm> (Erişim 18 Nisan 2023)

Görsel 80. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi)

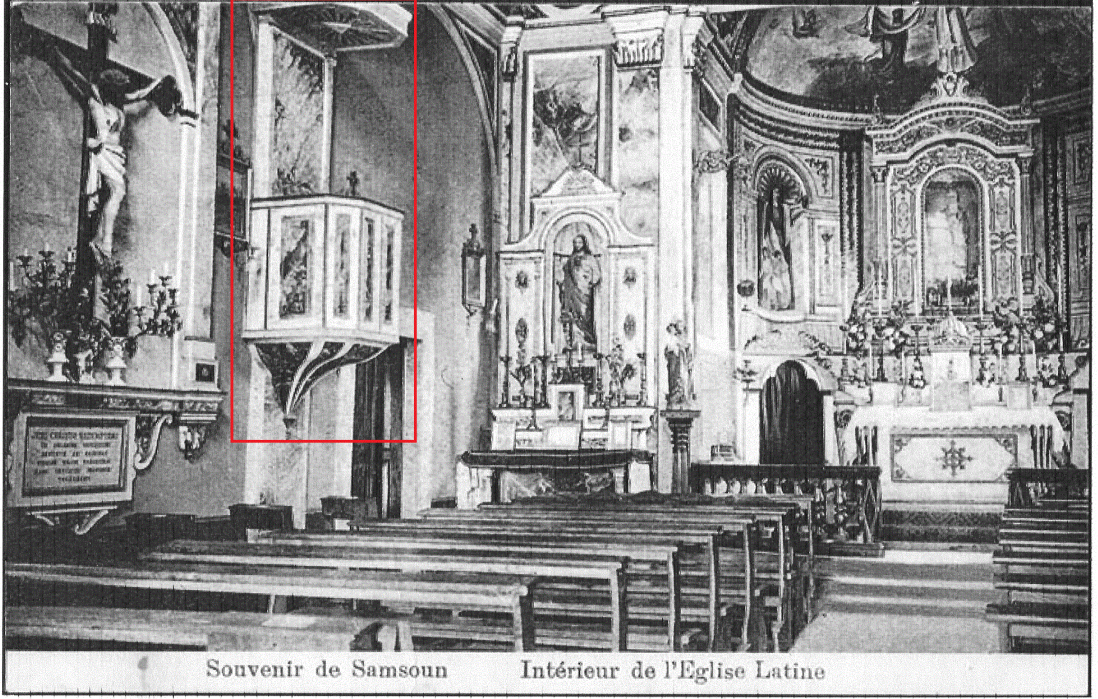
Görsel 81. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Cephe (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi)

Görsel 82. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İç Mekan Kuzeyden Güneye Bakış

Görsel 83. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İç Mekan
<http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf> (Erişim 18 Nisan 2023)

Görsel 84. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İç Mekan Ambon (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi)

Görsel 85. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Vaftiz Teknesi

Görsel 86. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Armoni Enstrümanı

Görsel 87. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi, Şapel

Görsel 88. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi, Şapel

Görsel 89. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi, Şapel (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi)

Görsel 90. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi, Şapel – Litürjik Eser - Paten (Kutsal Ekmek Konulan Hazne)

Görsel 91. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Tuğla Malzeme, 1999 (SKVKBK Arşivi)

Görsel 92. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Marsilya Tipi Kiremit Örtüsü
(Yuka, 2019, 29)

Görsel 93. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kuzey Duvarı ve Tonz Süslemeleri

Görsel 94. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Aziz Florius-Aziz Focas

Görsel 95. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Azize Teresa-Azize Clara (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi)

Görsel 96. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Azize Cecilia

Görsel 97. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Light of Hope (Umut Işığı)-
Christus Deus Homo(İsa Mesih Tanrı ve İnsan)

Görsel 98. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Haç Unsuru Tutan Melekler-Dört Evangelist (soldan sağa; Luka, Yuhanna, Matta, Markos) ve Meryem Ana Monogramı

Görsel 99. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Haç Unsuru Tutan Melekler-Dört Evangelist (soldan sağa; Luka, Yuhanna, Matta, Markos) ve Meryem Ana Monogramı

Görsel 100. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Aziz Petrus- Aziz Pavlus

Görsel 101. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İsa Haç Yolunda Düşüyor

Görsel 102. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Kutsal Üçlü (Teslis)

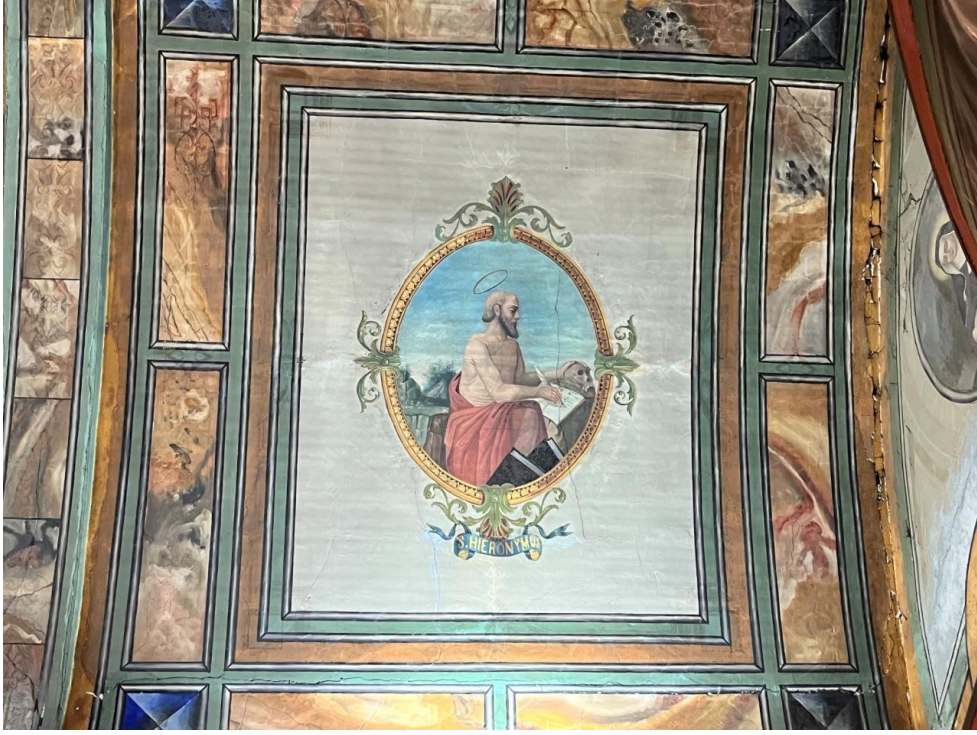
Görsel 103. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Assisili Aziz Francis-Kutsal İzlerin Belirşi

Görsel 104. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Aziz Bonaventura

Görsel 105. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Aziz Gregorius

Görsel 106. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Aziz Hyeronimus

Görsel 107. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Aziz Thomas Aquinas

Görsel 108. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Aziz Augustinus

Görsel 109. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Aziz Ambrosius

Görsel 110. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İsa'nın Kutsal Haç Yolu Tabloları I- II

Görsel 111. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İsa'nın Kutsal Haç Yolu Tabloları III-IV

Görsel 112. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İsa'nın Kutsal Haç Yolu Tabloları V-VI

Görsel 113. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İsa'nın Kutsal Haç Yolu Tabloları VII-VIII

Görsel 114. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İsa'nın Kutsal Haç Yolu Tabloları IX-X

Görsel 115. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İsa'nın Kutsal Haç Yolu Tabloları XI-XII

Görsel 116. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İsa'nın Kutsal Haç Yolu Tabloları XIII-XIV

Görsel 117. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Güney Apsis Kemerı Yazısı (Gemitus Matris Tuae Ne Obliviscaris)

Görsel 118. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Mimari Plastik

Görsel 119. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Acı Çeken Meryem Heykeli

Görsel 120. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi solda: İsa'nın Kutsal Kalbi Heykeli, sağda: Padova'lı Aziz Antuan Heykeli

Görsel 121. Giresun Eski Katolik Kilisesi Google Earth Konum (Erişim 5 Haziran 2023)

PTT

Devlet telgraf kurumlarından
dışarı insaniyet kabul etmez

TELEGRAF

Yol : _____

Servis isareti : *E/H*

Adres : *Katolik Kilisesi*

Bere

Sıra no	Ela. numarası	Muzaka	Kilise	Verildiği		İzmit	Görsel markası	Alındığı		İnce
				tarixi	saat			tarixi	saat	
13	<i>Giresun</i>	<i>57L</i>	<i>31</i>	<i>29.6.63</i>	<i>11</i>	<i>Hakkı</i>		<i>7.9.63</i>	<i>10/12</i>	<i>10/12</i>

*Giresun valisinin mevni teyfi ile tevdia menetüyle
bulunan kiliseye el konulmuş ve kapı mühürlenmiştir
Adli mahkemeler müessesatı idrim sidersinde
idari yönden müessesatı, rica ederim
Marangoz Mehmet Hocaözü*

(T.C.D.D. Matbaası - İzzit - 4108 - 1963)

Görsel 122. Giresun Eski Katolik Kilisesi'ne El Konulduğunu Bildiren Telgraf, 1963
<http://www.anadolukatolikkilisesi.org/samsun/tr/storia.pdf> (Erişim 18 Nisan 2023)

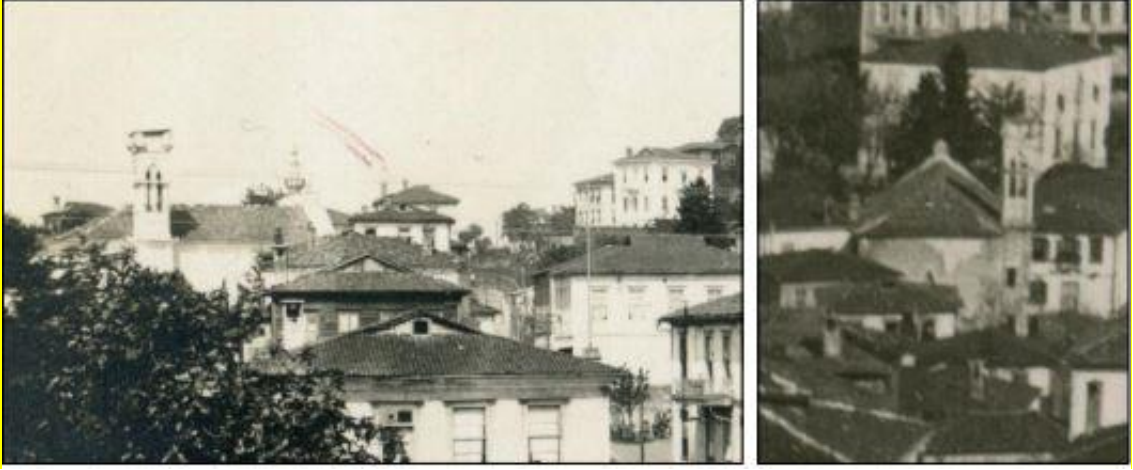
Görsel 123. Giresun Eski Katolik Kilisesi Genel Görünümü

Görsel 124. Giresun Eski Katolik Kilisesi Batı Cephe

Görsel 125. Giresun Eski Katolik Kilisesi Doğu Cephe

Görsel 126. Giresun Eski Katolik Kilisesi Çan Kulesi,1990 (Demirkan, 2018, 46)

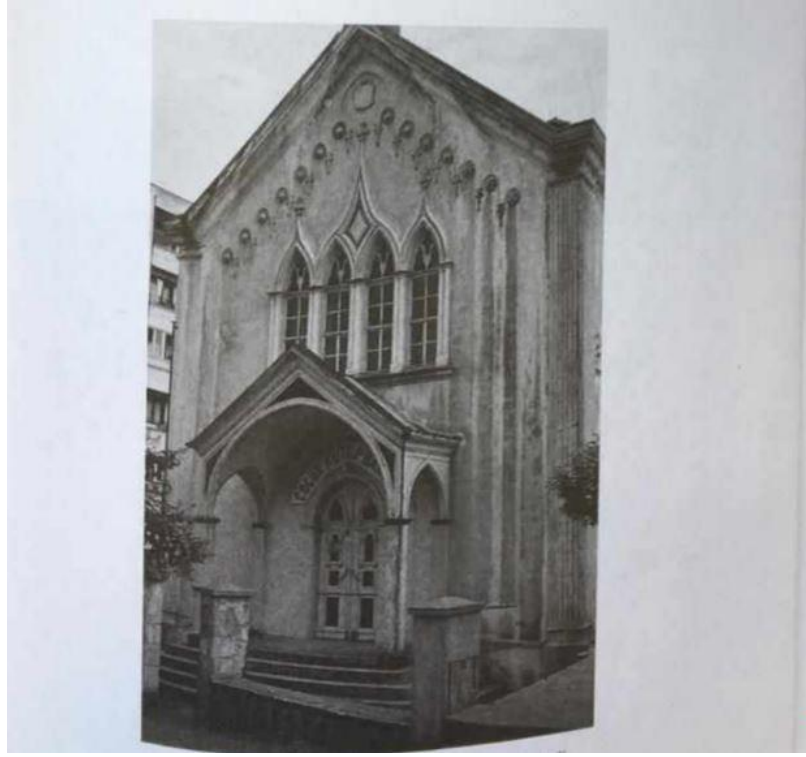
Görsel 127. Giresun Eski Katolik Kilisesi Çan Kulesi Güney ve Kuzeybatıdan Bakış

Görsel 128. Giresun Eski Katolik Kilisesi Güney Cephe

Görsel 129. Giresun Eski Katolik Kilisesi Kuzey Cephe

Görsel 130. Giresun Eski Katolik Kilisesi Kuzey Cephe (Bostan, 1997, 413)

Görsel 131. Giresun Eski Katolik Kilisesi İç Mekan Güneyden Kuzeye Bakış

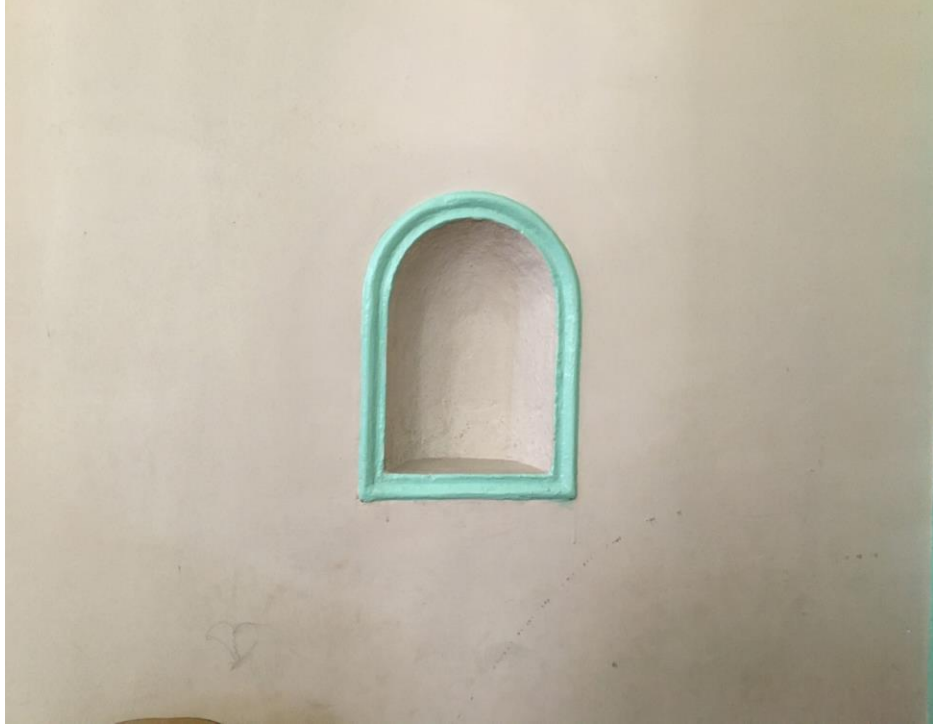
Görsel 132. Giresun Eski Katolik Kilisesi İç Mekan Kuzeyden Güneye Bakış

Görsel 133. Giresun Eski Katolik Kilisesi İç Mekan Şapel Birimi

Görsel 134. Giresun Eski Katolik Kilisesi İç Mekan

Görsel 135. Giresun Eski Katolik Kilisesi İç Mekan Niş Örneği

Görsel 136. Giresun Eski Katolik Kilisesi İç Mekan Kutsal Su Haznesi

Görsel 137. Giresun Eski Katolik Kilisesi İç Mekan Tali Kapı

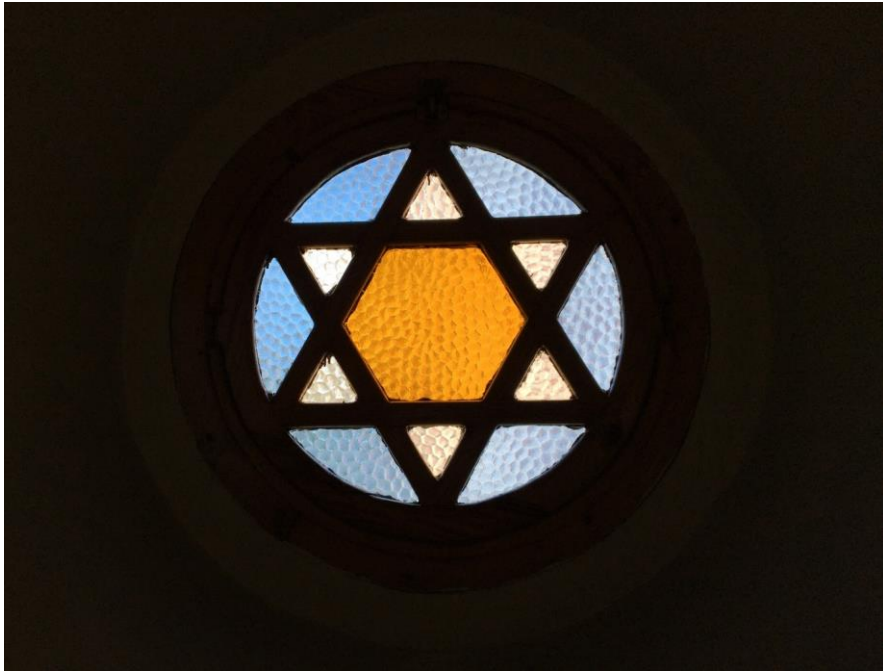
Görsel 138. Giresun Eski Katolik Kilisesi Galeri Merdiveni

Görsel 139. Giresun Eski Katolik Kilisesi Galeri Katı Pencereleri

Görsel 140. Giresun Eski Katolik Kilisesi Pencereleri

Görsel 141. Giresun Eski Katolik Kilisesi Davut Yıldızı Formlu Pencere

Görsel 142. Giresun Eski Katolik Kilisesi İç Mekan Taşıyıcı

Görsel 143. Giresun Eski Katolik Kilisesi Baklava Dilimi Geometrik Süsleme

Görsel 144. Giresun Eski Katolik Kilisesi Ana Giriş Kapısı Süsleme Detayları

Görsel 145. Giresun Eski Katolik Kilisesi Mozaik Karo

Görsel 146. İzmir (Alsancak) Dominiken Kilisesi Sundurma Ögesi (1903) (Berkant, 2011, 10)

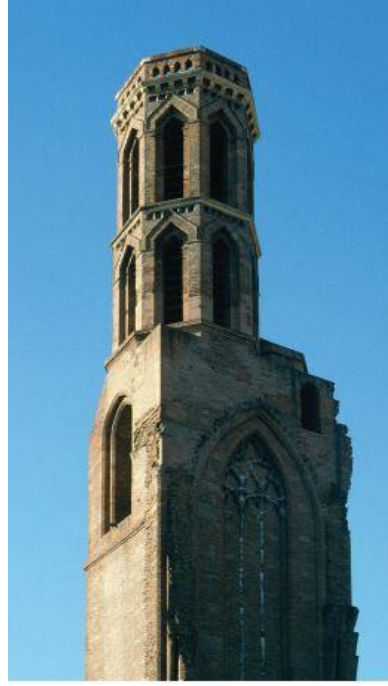
Görsel 147. İzmir (Karşıyaka) Saint Helen Kilisesi Sundurma Ögesi (1904)
https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fmekan360.com%2Fsanaltur_st-helen-kilisesi-santa-alina-karsiyaka-izmir_3335.html&psig=AOvVaw3Vh6SLiy7HLepEOsgwNBw5&ust=1692049292652000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CBEQjRxqFwoTCOCVwfrM2oADFQAAAAAdAAAAABAJ (Erişim 14 Ağustos 2023)

Görsel 148. İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi Sundurma Ögesi (1831)
<https://web.archive.org/web/20200224112940/http://www.levantineheritage.com/borchur2.htm> (Erişim 20 Mayıs)

Görsel 149. Moravya (Jihleva) Fransisken manastır Kilisesi (1257-1380) Çan Kulesi (Olle-Prochazka, 71)

Görsel 150. Fransa (Toulouse) Fransisken Kilisesi (1320) Çan Kulesi (Sundt, 2019, 73)

Görsel 151. Samsun (Tekkeköy) Hagios Demetrios Kilisesi (19.yüzyıl) Çan Kulesi (Okuyucu, 2018, 199-200)

Görsel 152. Trabzon (Merkez) Nyssalı Aziz Gregory Kilisesi (19. yüzyıl) Çan Kulesi (Okuyucu, 2018, 203)

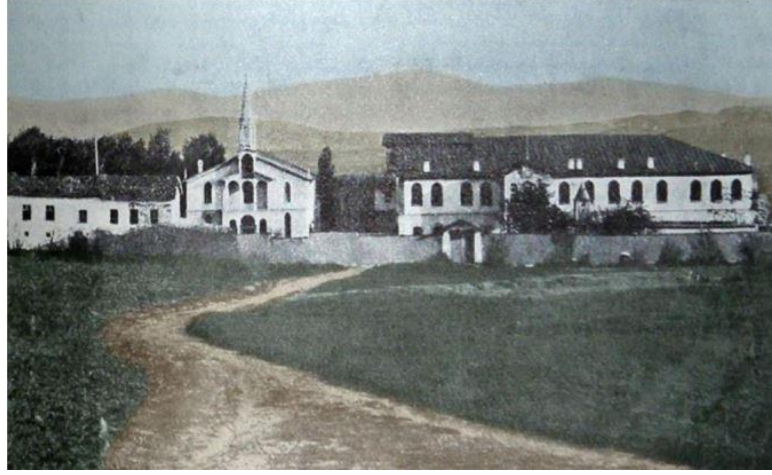
Görsel 153. Trabzon (Maçka) Livera Kilisesi (19.yüzyıl) Çan Kulesi (Okuyucu, 2018, 204)

Görsel 154. Trabzon Ayasofyası (15. Yüzyıl) Çan Kulesi

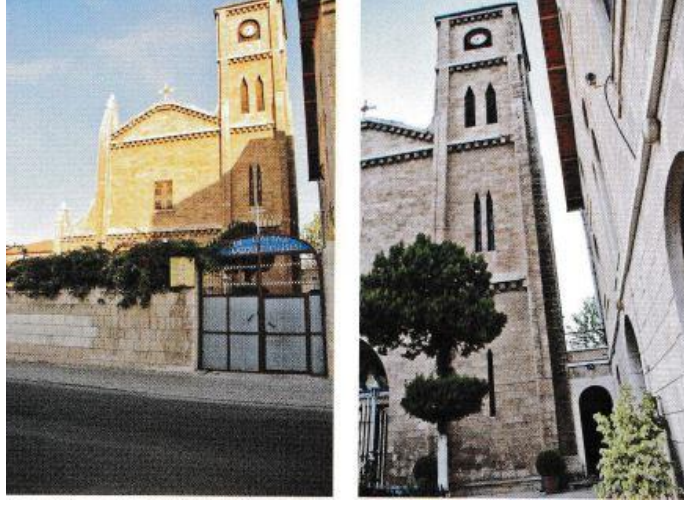
Görsel 155. İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi (1831) Çan Kulesi (Gültekin, 58)

Görsel 156. Elazığ (Mamuratü'l Aziz) Kilisesi (1884) Çan Kulesi (Taşkın, 2021, 13)

Görsel 157. İstanbul (Beyoğlu) Santa Maria Draperis Katolik Kilisesi (1874) Çan Kulesi (Balcı, 2018, 59)

Görsel 158. Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi (1892-1898) Çan Kulesi (Aydın, 2011, 73)

Görsel 159. İstanbul (Beyoğlu) Santa Maria Draperis Katolik Kilisesi (1874) Dört Evangelist (İncil yazarı) (Balcı, 2018, 40)

Görsel 160. Nevşehir (Ürgüp) Sinasos Manastırı Kilisesi (19. yüzyıl) Dört Evangelist (İncil yazarı) (Pekak, 2018, 190)

Görsel 161. Mersin (Tarsus) Aziz Pavlus Kilisesi (19. yüzyıl) İsa ve Dört Evangelist (İncil yazarları) (Aydın, 2011, 55)

Görsel 162. Aziz Francis Kutsal İzlerin Belirşi (Giotto di Bondone) (yak.1295-1300) (Cooper, 2014, 53)

Görsel 163. Giresun Eski Katolik Kilisesi (1911-1912) Kutsal Ruh İmgesi

Görsel 164. İstanbul Sveti Stefan Demir Kilisesi (1896) ikonastasis Kutsal Ruh İmgesi (Sayın Alsan, 2019, 101)

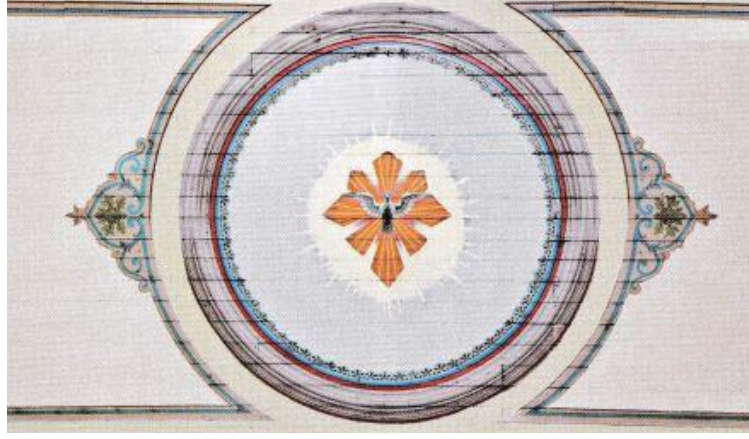
Görsel 165. İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi (1831) Kutsal Ruh İmgesi (Gültekin, 58)

Görsel 166. Mersin (Tarsus) Aziz Pavlos Kilisesi (19. yüzyıl) Kutsal Ruh İmgesi (Aydın, 2011, 57)

Görsel 167. Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi (1892-1898) Kutsal Ruh İmgesi (Aydın, 2011, 74)

Görsel 168. Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi (1892-1898) Kutsal Ruh İmgesi (Aydın, 2011, 77)

Görsel 169. Trabzon Ayasofyası (15. yüzyıl) Dört Yapraklı Yonca Formu

Görsel 170. Edirne Büyük Sinagog (1907) Kaset Süslemesi

<https://media-cdn.tripadvisor.com/media/photo-s/14/57/95/10/edirne-buyuk-sinagogu.jpg> (Erişim 11 Haziran 2023)

Görsel 171. İstanbul Sveti Stefan Demir Kilisesi (1896) Kaset Süslemesi

<https://www.kasifyolda.com/wp-content/uploads/2021/11/Sveti-Stefan-Kilisesine-Nasil-Gidilir-scaled.jpg> (Erişim 11 Haziran 2023)

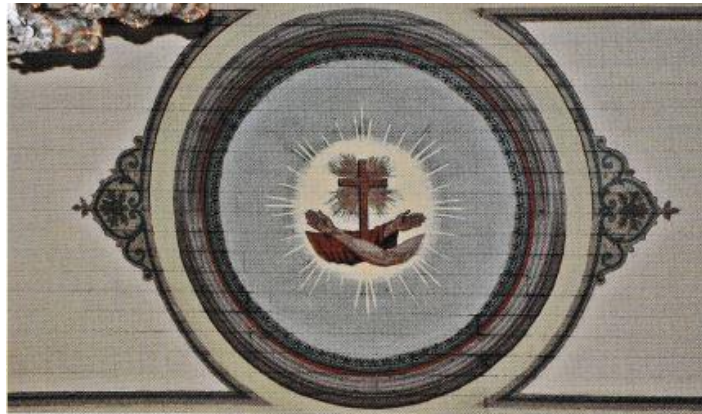

Görsel 172. İzmir (Bornova) Santa Maria Kilisesi (1831) Fransisken Tarikatı Arması

<https://www.gezilecektarihiyerler.com/wp-content/uploads/izmir-santa-maria-kilisesi-ziyaret-saatleri.jpg> (Erişim 11 Haziran 2023)

Görsel 173. İstanbul (Beyoğlu) Santa Maria Draperis Katolik Kilisesi Kilisesi (1874) Fransisken Tarikatı Arması (Balcı, 2018, 73)

Görsel 174. Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi (1892-1898) Fransisken Tarikatı Arması (Aydın, 2011, 77)

Görsel 175. İstanbul (Feriköy) Latin Katolik Mezarlığı Şapeli (1863-1872) (Suman, 2019, 106)

Görsel 176. İzmir (Konak) Santa Maria Katolik Kilisesi (Denizciler Kilisesi) (1891)

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/b/be/TR_Izmir_asv2020-02_img11_StMary%27s_Church.jpg/220px-TR_Izmir_asv2020-02_img11_StMary%27s_Church.jpg (Erişim 11 Ağustos 2023)

Görsel 177. Mersin Latin Katolik (Aziz Antuan) Kilisesi (1892-1898) (Çoruh, 2019, 113)

Görsel 178. İstanbul (Yeşilköy) Sainte Etienne Kilisesi (1866)

<https://tr.foursquare.com/v/yesilkoy-latin-katolik-kilisesi/509f7c33e4b0d1661c933b45?openPhotoId=5ade00d91c062d658ddc9da> (Erişim 15 Eylül 2023)

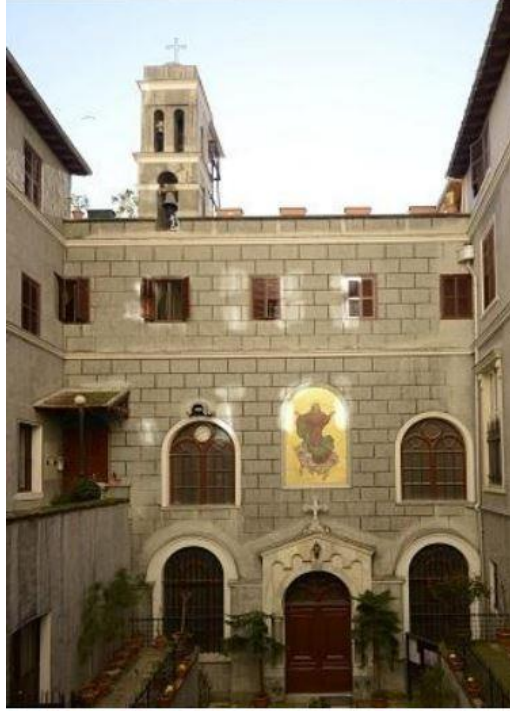
Görsel 179. İstanbul (Pangaltı) Saint Esprit Kilisesi (1846-1913)

<https://www.sisligelizihberi.com/rehber/saint-esprit-kilisesi/> (Erişim 15 Eylül 2023)

Görsel 180. İstanbul (Bakırköy) Meryem Ana Rosario Katolik Kilisesi (1885)

<http://turkiyenintarihieserleri.com/?oku=2864> (Erişim 11 Haziran 2023)

Görsel 181. İstanbul (Beyoğlu) Sainte Maria Draperis Katolik Kilisesi (1874) (Balcı, 2018, 30)

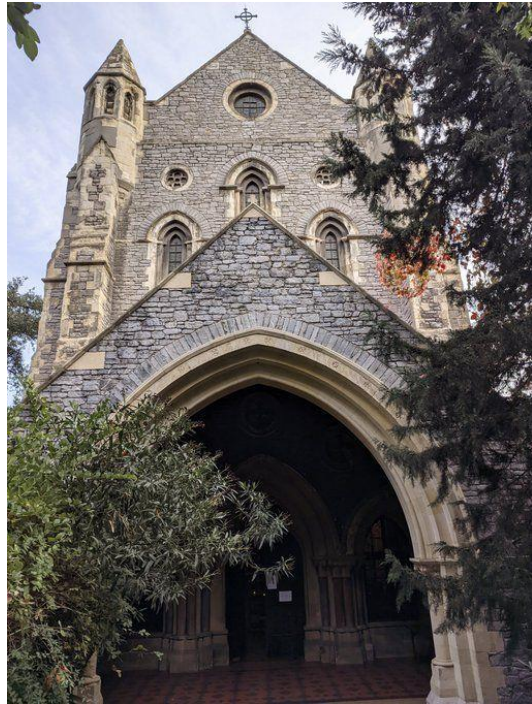
Görsel 182. İstanbul (Beyoğlu) Aziz Antuan Kilisesi (1912)

<https://gezelim.me/taksimde-yer-alan-kiliseler-beyoglu-kiliseleri/> (Erişim 15 Eylül 2023)

Görsel 183. İstanbul (Beyoğlu) Aziz Antuan Kilisesi (1912)

<https://gezelim.me/taksimde-yer-alan-kiliseler-beyoglu-kiliseleri/> (Erişim 15 Eylül 2023)

Görsel 184. İstanbul (Beyoğlu) Kırım Kilisesi (1858-1868)

<https://tr.pinterest.com/pin/708261478916478863/> (Erişim 15 Eylül 2023)

Görsel 185. İstanbul (Büyükdere) Surp Boğos Ermeni Katolik Kilisesi (1885)

<https://www.canercangul.com/14895/surp-bogos-ermeni-katolik-kilisesi-buyukdere/>
(Erişim 15 Eylül 2023)

Görsel 186. Konya (Meram) Aziz Pavlos Katolik Kilisesi (1910)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Konya_Sen_Pol_Kilisesi_4486.jpg (Erişim 11 Haziran 2023)

EKLER

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Sayı : E-20816062-165.02.04-2982393
Konu : Trabzon ili, Ortahisar İlçesi, İskenderpaşa
Mahallesi, 285 ada, 2 parsel (61.00.474)
Giresun ili Merkez İlçesi, Çımarlar
Mahallesi, 1184 ada, 3 parsel. (28.00.43)

03.10.2022

Sayın Semanur SARIMAHMUTOĞLU
(smsarimahmutoglu@gmail.com)

İlgi : Semanur SARIMAHMUTOĞLU'nun 03.10.2022 tarihli başvurusu.

İlgi başvuru ile Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi ile Giresun Eski Katolik Kilisesi/Çocuk Kütüphanesine ilişkin sanat tarihi raporları, rapor müellifi iletişim bilgileri, fotoğrafik arşiv ve plan/ kesit belgelerini talep etmektedir.

Trabzon Santa Maria Kilisesi, Trabzon ili, Ortahisar ilçesi, İskenderpaşa Mahallesi, 285 ada, 2 parselde bulunmakta olup Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulunun 04.09.1985 tarih ve 1426 sayılı karar ile kültür varlığı olarak tescillenmiştir. Ayrıca 29.01.2020 tarih ve 5540 sayılı kararı ile korunma alanı belirlenmiştir. Santa Maria Kilisesine ilişkin onaylı sanat tarihi raporu bulunmamaktadır. Söz konusu kiliseye ilişkin korunma alanı kararı ve eski fotoğraflar yazımız ekinde gönderilmektedir.

Giresun Eski Katolik Kilisesi/ Çocuk Kütüphanesi, Giresun ili, Merkez ilçesi, Çımarlar Mahallesi, 1184 ada, 3 parselde bulunmakta olup Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulunun 14.02.1986 tarih ve 1917 sayılı karar ile kültür varlığı olarak tescillenmiştir. Giresun Eski Katolik Kilisesi/ Çocuk Kütüphanesine ilişkin onaylı sanat tarihi raporu bulunmamaktadır. Söz konusu kiliseye ilişkin eski fotoğraflar yazımız ekinde gönderilmektedir.

Bilgilerinize rica ederim.

Enre KARADENİZ
Koruma Bölge Kurulu Müdür V.

Ek:

- 1 - Korunma alanı kararı ve kadastral hartia (2 sayfa)
- 2 - Tescil fişi (2 adet)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: 94F64C5E-AC77-493A-B43E-3E39AD423FA9 Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ktb-ebys>
Cumhuriyet Mh. Nemlioğlu Cemal Sk. No:25 Ortahisar/TRABZON Bilgi için: Hatice ÖZTÜRK Mimar
KEP Adresi: kulturveturizmbakanligi@hs01.kep.tr

Ek 1. Arşiv Belgeleri Araştırma Talebi Cevap Dilekçesi (TKVKBK Müdürlüğü)

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TRABZON KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE KURULU
K A R A R

Toplantı Tarihi ve No: 29/01/2020 - 279 Toplantı Yeri : TRABZON
Karar Tarihi ve No. : 29/01/2020 - 5540

Trabzon ili, Ortahisar ilçesi, sit alanı dışında, Iskenderpaşa mahallesi, Katolik Kilisesi mülkiyetine ait, korunması gerekli kültür varlığı olarak tescilli, 49 pafta 285 ada 2 parselde bulunan taşınmazların korunma alanının belirlenmesi isteğini içeren Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından hazırlanan 13.11.2019 tarih ve 1053 sayılı uzman raporu ile 28.01.2020 tarih ve 128 sayılı dosya inceleme raporu; konuya ilişkin Ortahisar Belediye Başkanlığı İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nün 25.12.2019 tarih ve 23058 sayılı yazısı; Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 14.12.1974 tarih ve 8195 sayılı, 25.07.1975 tarih ve 8549 sayılı kararları; Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 04.09.1985 tarih ve 1426 sayılı kararı; Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 29.04.1993 tarih ve 1560 sayılı, 22.04.1994 tarih ve 1953 sayılı, 20.10.1994 tarih ve 1998 sayılı, 07.03.1996 tarih ve 2384 sayılı, 27.12.1996 tarih ve 2730 sayılı, 06.07.1998 tarih ve 3164 sayılı, 08.10.1999 tarih ve 3587 sayılı, 14.12.1999 tarih ve 3671 sayılı, 22.11.2000 tarih ve 4013 sayılı, 02.05.2003 tarih ve 4717 sayılı kararları; Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 02.11.2006 tarih ve 873 sayılı kararı; Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 26.04.2012 tarih ve 432 sayılı, 27.06.2012 tarih ve 593 sayılı, 20.03.2013 tarih ve 1082 sayılı, 27.01.2017 tarih ve 3318 sayılı, 27.02.2019 tarih ve 4787 sayılı, 27.03.2019 tarih ve 4845 sayılı, 24.04.2019 tarih ve 4915 sayılı, 24.07.2019 tarih ve 5127 sayılı, 28.08.2019 tarih ve 5210 sayılı, 28.08.2019 tarih ve 5211 sayılı kararları okundu, ekleri ve dosyası incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

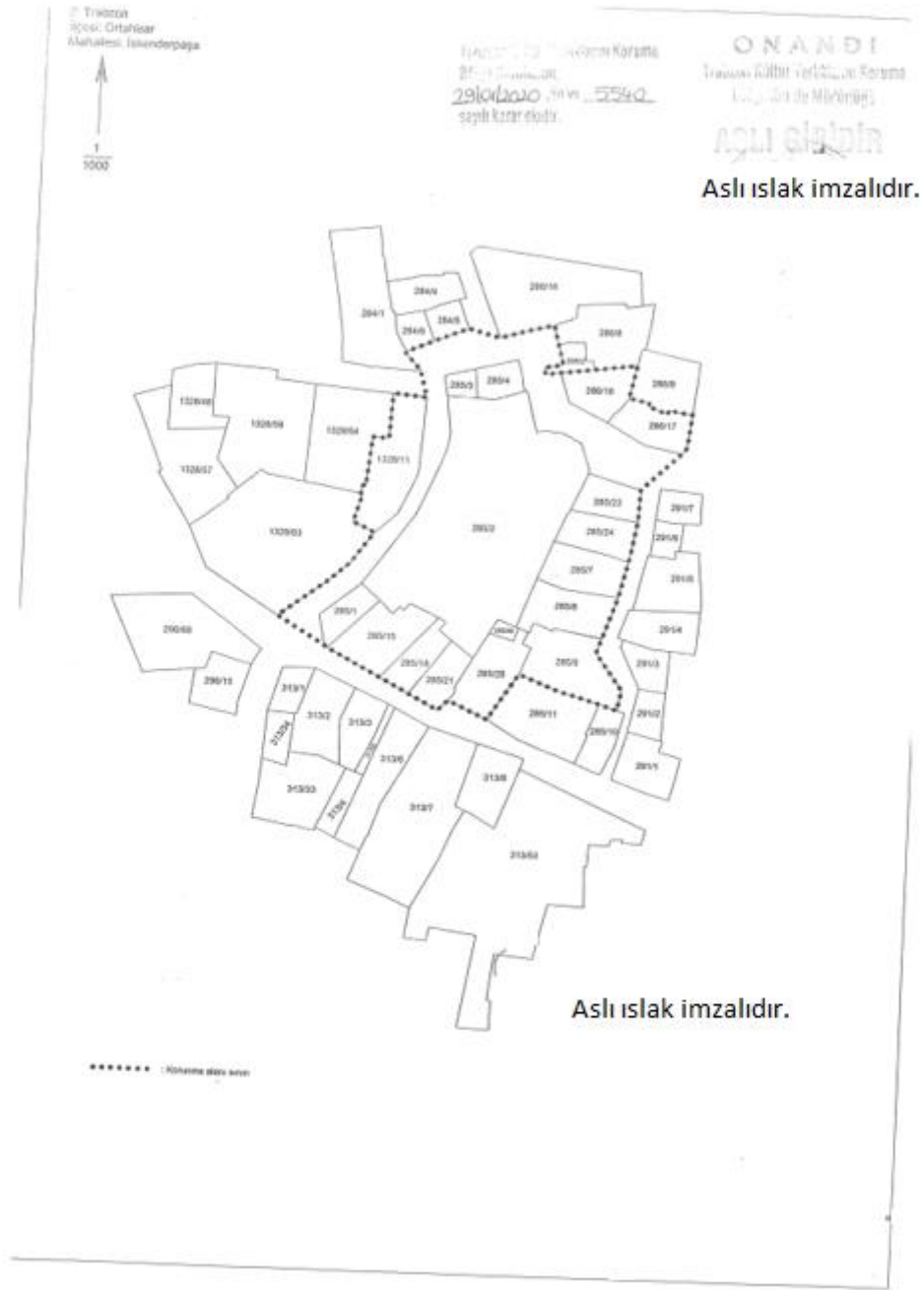
Trabzon ili, Ortahisar ilçesi, sit alanı dışında, Iskenderpaşa mahallesi, Katolik Kilisesi mülkiyetine ait, korunması gerekli kültür varlığı olarak tescilli, 49 pafta 285 ada 2 parseldeki taşınmazların korunma alanının ekteki kadastral haritada gösterildiği şekilde belirlenmesine;

belirlenen korunma alanı içerisinde kalan 285 ada 1,3,4,7,8,9,15,18,21,23,24,26 ve 28 parsellerin, 1328 ada 11 parselin ve 286 ada 17, 18 parsellerin tapu kütüğünün beyanlar hanesine "**Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı Korunma Alanındadır**" şerhinin veçilmesine karar verildi.

Aslı ıslak imzalıdır.

BAŞKAN Doç.Dr. Cengiz TAVŞAN (İMZA)	BAŞKAN YARDIMCISI Prof.Dr. Erhan ÖZTEPE (BULUNMADI)	
ÜYE Prof.Dr. Haldun ÖZKAN (İMZA)	ÜYE Doç.Dr. Yaşar SALIHPAŞAOĞLU (İMZA)	ÜYE Prof.Dr. Tülay ZORLU (İMZA)
ÜYE Dr. Öğr. Üyesi Ayhan KARADAYI (İMZA)	ÜYE Mustafa DEMİRBAŞ (İMZA)	ÜYE Süleyman GÜN Trabzon Büyükşehir Belediye Temsilcisi (İMZA)
ÜYE Mustafa DİNÇER Ortahisar Belediye Temsilcisi (İMZA)		

Ek 3. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Koruma Kararı, 2020
(TKVKBK Arşivi)

Ek 4. Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesi Koruma Kararı Parsel Alanı, 2020 (TKVKBK Arşivi)

Eski Eserin Adı : İtalyan Kilisesi
Bulunduğu Yer : Ulugazi Mahallesi Bağdat ve Kadı
Caddeleri kavşağında
Yapıldığı Tarih : 1885
Onarıldığı Tarih : 1950-1940
Yaptıran : Vatikan'ın Samsuna gönderdiği hey'et
Yapan : /
Onartan : /
Onaran : /

Kitâbesi Varsa Niteliği : İçeride çeşitli yerlerde Latin-
ce kısa dini ibareler yazılıdır.

Bugünkü Durumu : Kilise olarak aylara açık, sağ-
lam ve bakımlı

Sahibi : İtalyan Kapuçin rahipleri manevi şahsiyeti

Eserin Vasıfları : Samsun merkezinde, sahilinden uzakta ,
nisbeten yüksek ve havadar bir mevkiye, güneye doğru
giden Kadı Caddesi ile güney-doğuya giden Bağdat
Caddesi'nin birleştiği noktada üçgen biçiminde ve
757.50 m2 lik bir arsa üzerinde küçük bir katolik
kilisesi sitesi bulunmaktadır. Sitenin kuzeyinde ye-
mik bir bahçe, batısında, Kadı Caddesi kenarında kli-
se, onun güneyine bitişik müstemilât, doğusunda alta-
büro, üstü lojman olan bina, güney-doğu köşede ikinci
bir bahçe yer almaktadır.

Kilise kârgir, krem renği badanalı, batı yanda
lentolu iki penceresi ola, üstü iki satırlı marsilya
tipi kiremitli çatılı bir binadır. Kuzey cephede ise
lentolu diğlerle süslü bir kapı, iki yanda dairevi
kemerli birer niş, üstte ikinci ve üçüncü sıralarda
dairevi kemerli pencereler, daha üstte etrafi diğlerle
süslü üçgen biçiminde geniş bir alanlığın ortasında
bir birine çaprazlanmış iki kol üstünde bir katolik
haçı kabartması bulunmaktadır.

Çan kulesi: Klise ile batıdaki büro binasının
bir 90° lik bir açı yaparak birleştiği köşede, dört-
köşeli ve beş katlıdır. Alt kat dört köşeli dört a-
yak ve dairevi kemerler üstündedir. Üst katlarda ko-
lonlar ve kemerlerle devam (Devamı arka sayfada)
Netice : Çerçeve kilise, gerekse müstemilât binalara beton-
arme tekniğinden önce inşa edilmiş modern bir yapı
karakteri taşımaktadır.

Eserin İncelendiği Tarih

Tescili Yapan

KEMAL TURFAN

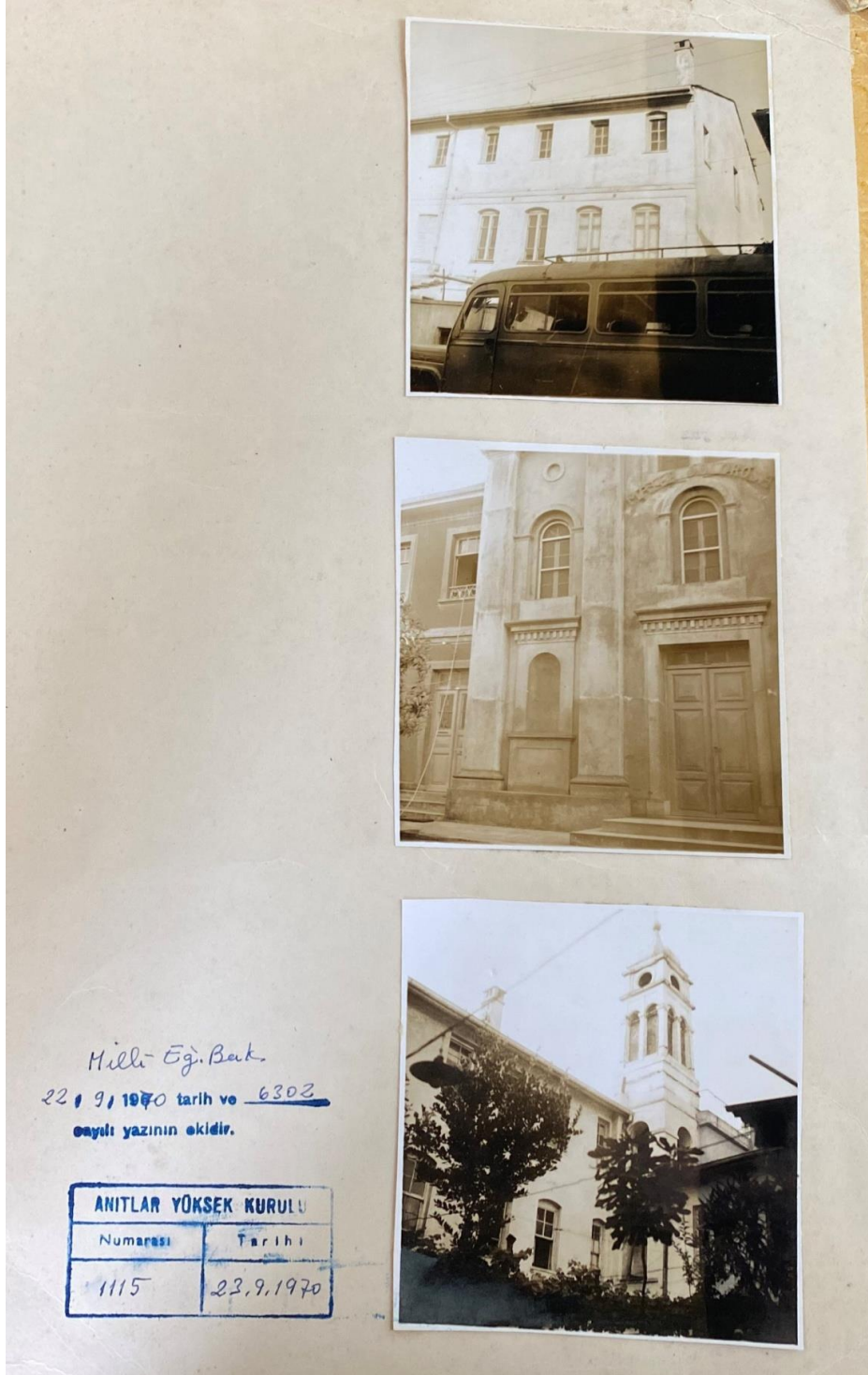
..26/....6/1940

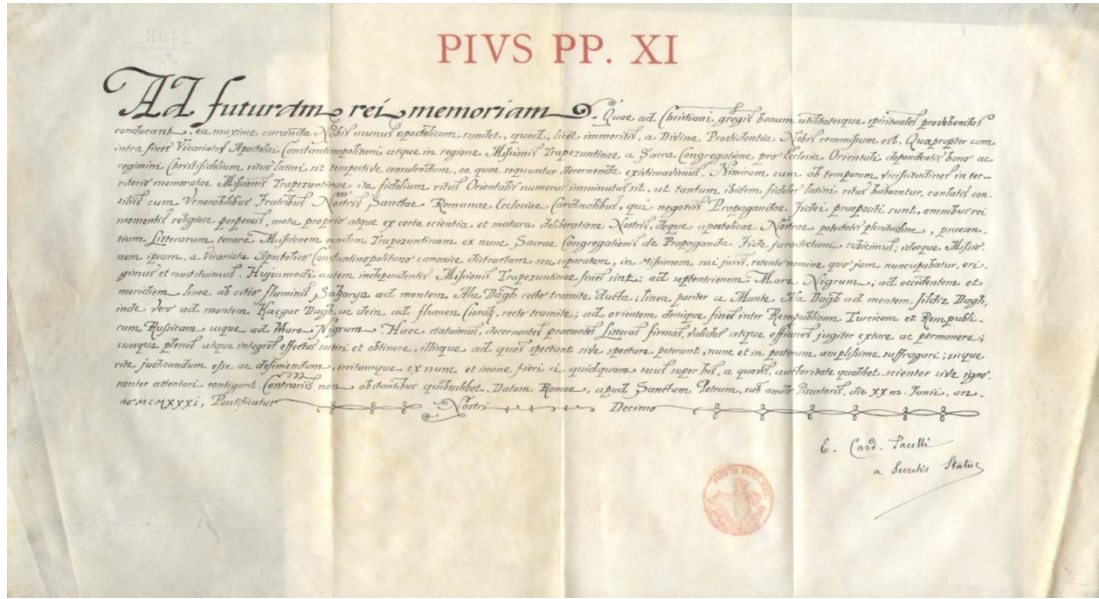
Ek 5. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Tescil Fişi, 1970 (SKVKBK Arşivi)

Ek 6. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi İç Mekan Görseleleri, 1970 (SKVKBK Arşivi)

Ek 7. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi, 1970 (SKVKBK Arşivi)

Ek 8. Papa XI. PIUS'un Karadeniz Bölgesi'nde İstanbul'dan Bağımsız Hizmet İzini, 20 Haziran 1931, (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi)

Ek 9. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Damgası, 1845 (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi)

Ek 10. Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Telgraf (Samsun Mater Dolorosa Katolik Kilisesi Arşivi)

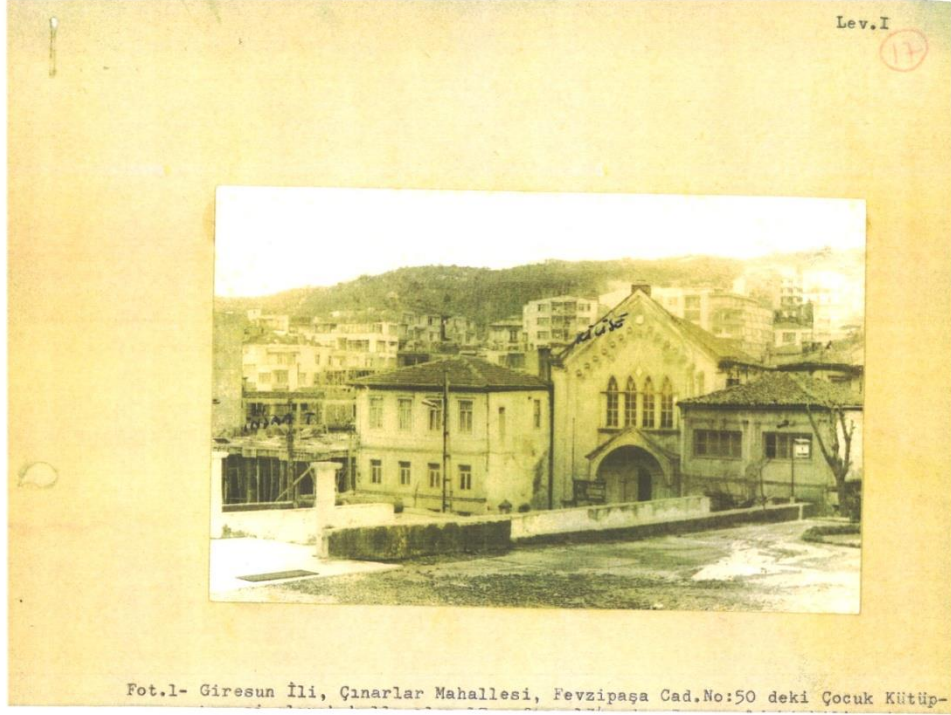
Fot.7- Fevzipaşa Caddesinden kilisenin kuzeybatısının görüntüsü

Fot.8- Kilisenin ana girişi olan kuzey cephesinin görüntüsü
fotoğraf çekim tarihi: 23.3.1987

ANKARA BÖLGE KURULU	
Kayıt No.	Tarihi
990	29 7 87

Ek 13. Giresun Eski Katolik Kilisesi, 1987 (TKVKBK Arşivi)

Ek 14. Giresun Eski Katolik Kilisesi, 1987 (TKVKBK Arşivi)

Ek 15. Fransisken ve Kapuçin Tarikatı Kıyafetleri

<https://tr.topwar.ru/165466-dva-lica-katolicheskoy-cerkvi-francisk-iz-assizi-chelovek-ne-ot-mira.html> (Erişim 7 Temmuz 2023)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Semanur SARIMAHMUTOĞLU
Yabancı Dili	İngilizce
Orcid Numarası	0000-0001-9949-5450
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10434863
Lise	Rize Hasan Sağır Anadolu Lisesi (2011-2015)
Lisans	Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi (2015-2019)
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi (2019-2023)
Mesleki Deneyim	İzmit Roma Tiyatrosu 2020 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları İzmit Roma Tiyatrosu 2022 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları İzmit Hisardere Nekropolü 2022 Yılı Kazı Çalışmaları
Akademik Çalışmalar	6. Sanat Tarihi Öğrenci Kongresi ‘‘Prof. Dr. H. Örcün Barışta Anısına’’ (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / 12-13 Nisan 2018) 7. Sanat Tarihi ve Türk-İslam Arkeolojisi Öğrencileri Sempozyumu (İzmit Kâtip Çelebi Üniversitesi / 24-26 Nisan 2019)